STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07446

GEKLIBENE SHRIFTN

Isaac Meir Weissenberg

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י. מ. ווייסענבערג

געקליבענע שריפטן

פארלאג „יידיש בוך"
ווארשע 1950

הילע פּראָיעקטירט פון ק. גלעב

I. M. WEISENBERG
PISMA WYBRANE
Wydawnictwo „Idisz-Buch“
Warszawa 1950

Druk. „Nowe Życie“, Warszawa, Świerczewskiego 79.
Form. A5. Nakł. 3 000.
B-1-120006.

יצחק מאיר ווייסענבערג איז געבוירן געווארן אין יאר 1881 אין זשעלעכאָוו, שעדלעצער געגנט, אין אן אָרעמער פאמיליע. ביז 25 יאר געארבעט ביי פארשידענע מלאכות אין ווארשע און אין לאָדזש. אין דער ליטעראַטור דעביוטירט מיט די דערציילונגען „דער קיטל" און „דור הולך ודור בא" (אין „דער יידישער ביבליאָטעק" פון י. ל. פרץ אין 1904). פון דעמלט אָן זיך אויסשליסלעך אָפּגעגעבן דער ליטעראַטור, באַטייליקט זיך אין די פארשידענע יידישע אויסגאַבן און זיך גלייך ארויסגערוקט אין סאַמע אויבנאָן פון דער יידישער ליטעראטור. א באַזונדער שטאַרקן רושם האָט געמאַכט זיין גרעסערע דערציילונג „אַ שטעטל" (צוערשט דערשינען אלס ביילאַגע צום טאָגבלאַט „דער וועג" ווארשע 1906).

אייניקע פון זיינע ווערק זיינען איבערגעזעצט געוואָרן אויף פראנצויזיש, דייטש, העברעיש, שפאַניש א"א. י. מ. ווייסענבערג האָט אויך פארעפנטלעכט קריטיש-פובליציסטישע ארטיקלען.

געשטאָרבן איז ווייסענבערג דעם 13-טן אויגוסט 1938 אין ווארשע און באערדיקט געוואָרן אויפן ווארשעווער בית-עולם לעבן הי ד. נאָמבערג.

י. מ. ווייסענבערג

(קורצע כאַראקטעריסטיק פון זיין שאַפן)

אין דער אוטאָפּיסטיש־משכּילישער אידעען־וועלט איז דער קאמף מיטן גביר און פרומאק געווען באגרענעצט אין זיין אינהאלט און אלגעמיין־אבסטראקט אין זיין פאָרעם. ווי א געשיכטלעך־פּראָגרעסיווע אָבער בורזשואז־אידעאליסטישע באוועגונג, האָט די השכלה געקעמפט פאר די פרייע באוועגונגס־מעגלעכקייטן און פרייע האנדלונגען פון אויפגעקומענעם יידישן בירגערטום, וואָס האָט זיך אין זיין עקספּאַנסיע אויסער די ראַמען פון געטאָ געפילט געהעמט און געשטערט פון פאנאטיש־רעליגיעזן מיטלאלטערלעכן לעבנסשטייגער. זי האָט אויפריכטיק פּראָפּאַגירט בילדונג און אייראָפּעישע אויסערלעכע מאניערן און געקעמפט פאר באשטימטע רעפאָרמען אין יידישן לעבן. זי איז אָבער קיינמאָל נישט געווען קעגן רעליגיע בכלל און אוודאי קיינמאָל נישט קעגן דער עקזיסטירנדיקער אָרדענונג. פאַרקערט, זי האָט פון דער הויכער אָרדענונג און בלויז פון איר דערוואַרט אַלע ישועות און נחמות אויף יידן.

עלעמענטן פון דער הויכער משכּילישער איינשטעלונג טרעטן נאָך אויף גאנץ בולט ביי די יידישע קלאַסיקער, ביי וועלכע אויפקלערונג און

בילדונג ווערן צייטנווייז אַרויסגעהויבן אין אַזאַ אָדער אַנדער פאָרעם
אַלס אוניווערסאַל היילמיטל. אמת, די קלאַסיקער האָבן שוין פיל קלאָרע־
דערזען די שייד־ליניע צווישן רייך און אָרעם אין דער יידישער סביבה,
ווי אויך די אונטערדריקונג פון יידישן אַרבעטנדיקן מענטשן. זיי האָבן
אויך פיל שאַרפער געפירט דעם קאַמף קעגן די יידישע בעלי־תקיפים און
כלי־קודש, איינזעענדיק די נויטווענדיקע פאַרבינדונג צווישן זיי. אָבער
דער דאָזיקער קאַמף האָט נאָך אַלץ געטראָגן זייער אָפט דעם אידעאַליסטיש-
אוטאָפּיסטישן כאַראַקטער פון אויסלייזערישקייט, פון אַ קאַמף צווישן
גוטס און שלעכטס בכלל, און דער יידישער אַרבעטער איז נאָך נישט אויפ־
געטרעטן אין אים ווי אַ זעלבסטשטענדיקער, געזעלשאַפטלעכער כוח.

י. מ. ווייסענבערג האָט אין דער הינזיכט געמאַכט אַ קוואַליטאַטיוון
שריט פאָרויס. ער האָט דער ערשטער באַמערקט דעם קלאַסן־קאַמף אין
דער יידישער געזעלשאַפט און אים געשילדערט רעאַליסטיש און קאָנקרעט;
ער האָט אויך דער ערשטער אַרויסגעפירט דעם יידישן אַרבעטער נישט
דורך דער אַפּיטראָפּסות פון אַ וועלכן — ס'איז מליץ־יושר און פירשפּרע־
כער, נאָר אים אַליין, ווי אַ ווירקנדיקע געשטאַלט. ווי אַזוי ווייסענבערג
האָט געגעבן דעם אַרבעטער, וועגן דעם וועלן מיר נאָך רעדן אַביסל
שפּעטער, אָבער שוין זיין דערשיינען גופא, ווי אויך די דעקלאַרירונג פון
זיין אַקטיוון ווילן, איז אַ רעוואָלוציאָנערער קער אין דער יידישער
ליטעראַטור, סיי אידעאָלאָגיש און סיי קינסטלעריש. אין אַנבליק פון
זעלבסטשטענדיק — זיך - דעקלאַרירנדיקן און זעלבסטשטענדיק־ווירקנדיקן
יידישן אַרבעטער קומט אויף מער אמתדיק און רעאַל דער יידישער
אַרבעטס־געבער, קומען אויף מער אמתדיק און רעאַל די באַציונגען צווישן
אים און דעם אַרבעטער. די דאָזיקע קלאָרע דיפערענצירונג, וועלכע י. מ.
ווייסענבערג האָט דערזען אינערהאַלב דער יידישער סביבה אונטער דער
ווירקונג פון די גרויסע היסטאָרישע געשעענישן פון דעם פינפטן יאָר,
ווי אויך פון זיין אייגענער סביבה, אין וועלכער ער איז געבוירן און זיך
דערצויגן, האָט זייער שטאַרק מיטגעהאָלפן צו דער אויסקלאָרונג און
אַנטוויקלונג פון זיין קרעפטיקן טאַלענט, הויפּטזעכלעך אין די ערשטע יאָרן
פון זיין שאַפן. ווייסענבערג הייבט זיך אָן צוצוקוקן צו די שיינע גבירישע
יידן נישט ראָן, ווען זיי געפינען זיך אין צושטאַנד פון רו און זיינען
פאַרנומען מיט זייערע אידילע טראַכטענישן און פאַלשע מליצהדיקן
רייד, נאָר בשעת זייער קאָנקרעטן האַנדלען און טאָן, ווען זיי באַמיען זיך
אויסצופרעסן פון אַרבעטנדיקן מענטשן דעם לעצטן טראָפּן בלוט, אָדער צו

דערשטיקן אין אים יעדן פרווו פון אנטקעגנשטעלן זיך, פון וועלן אויסקעמפן זיך די מינדסטע מענטשלעכע באדינגונגען. און ער דערזעט די ר' עוזרס און ר' אייזיקס, די ר' מאטלס און די זעליגס, ער דערזעט די בלוטדורשטיקייט, וועלכע עס ווייזט ארויס דער יידישער גביר לגבי זיין יידישן ארבעטער (אין דעם פאגראם אויף די ארבעטער אין „שטעטל"). אין דעם איבערגעבן דאס דאזיקע ווירקלעכע לעבן געפינען ווייסענבערגס ספעציפישע אייגנשאפטן פון קלארער פלאסטישער שילדערונג, פינקטלעכער אבסערוואציע און געפרעסטן אויסדרוק — די בעסטע מעגלעכקייט זיך צו רעאליזירן. ווייסענבערגס העלדן פון דער אונטערדריקערישער וועלט, ווי אויך ארבעטער פון אלטן שניט, וואס ליידן און שווייגן, ווי מנחם דער שווייגער, נאטע דער לאנגער א. א. זיינען געגעבן אזוי בולט און קלאר, מיט אלע זייערע כאראקטעריסטישע תנועות און באוועגונגען, אז מיר דערזעען זיי דורך און דורך. פון ווייסענבערגס שארפן בליק פארשווינדט נישט דער מינדסטער שטריך, די סאמע דינסטע סיטואציע. ווייסענבערג דערציילט נישט וועגן זייערע העלדן, פסיכאלאגיזירט נישט סתם אין דער וועלט אריין, נאר הייבט ארויס מיט א וואונדערלעכער פשטות און קלארקייט די העלדן גופא אין זייער סאמע טיפישער האנדלונג און אין דער סאמע כאראקטעריסטישער פאר זיי סיטואציע. א דאנק דעם, זיינען זיינע געשטאלטן טיף אינדיווידואליזירט און גלייכצייטיק דערהויבן צו פאראלגעמיינערטע טיפן.

דאס האט אבער א שייכות בעיקר צו די נעגאטיווע געשטאלטן פון דער אונטערדריקערישער וועלט און צו די ארבעטער פון אלטן שניט, צו די פאסיוו־ליידנדיקע. דעם ניי־אויפקומענדיקן ארבעטנדיקן מענטש, דעם אקטיוו־ווירקנדיקן און קעמפנדיקן זעט נאך דערווייל ווייסענבערג און שילדערט גענוג איינזייטיק און סכעמאטיש, ערטערווייז אפילו שארזשירט. די רעוואלוציאנערן קומען ביי אים ארויס — מענטשן אין „קאפעלושלעך מיט מאדנע בלאסע פנימער און שטילע אויגן", און די שטרייקערס — יונגען, וואס דרייען זיך ארום אין מארק מיט די הענט אין די הויזנטאשן און סודען זיך. די אנפירער פון די ארבעטער אין שטעטל קליבן זיך נישט פונאנדער אין די פראגראמען און פארטייען. די שטרייקן און דעמאנסטראציעס, וועלכע ווערן דארט געמאכט, זיינען סטיכישע, אפגעריסענע פון דער אלגעמיינער באוועגונג („און פלוצים, פון דער העלער הויט, מען הייבט נאך נישט אן צו ווייסן, ווערט א שטרייק ביי אייזיק פייגל־ליבעס — — —") און די עקספראפריאציעס — לעכערלעכע

(בײם שוחט דאָס לעבל ברויט און צען קאַרבן). יאָסל סטאָליאַר און איטשעלע פון „שטעטל" זײַנען נאָך נישט קײן אינדיווידועלע געשטאַלטן. זײער לשון איז אָפט אַ פּאַפּירענע און זײער באַנעמען זיך — קאַריקאַטור־אַרטיק. שוין אָפּגערעדט פון די „וואַרשעווער", וועלכע קומען אַהײם אויף די ימים־טובים און ברענגען מיט זיך די גײַסטיקע רעוואָלוציאָנערע לידער און דעם רעוואָלוציאָנערן גײַסט פון גרויסשטאָטישן אַרבעטער. זײ ווײַזט ווײַסענבערג בלויז פאַרבײַגײענדיק, אָדער בעסער געזאָגט, הערמאַנט בלויז וועגן זײ. ווי ווײַט זײַנען די דאָזיקע אַלע געשטאַלטן פון דער פּאָלקאָמענהײט, מיט וועלכער ווײַסענבערג שילדערט די אַלטע וועלט, ווי ווײַט פון דער פּסיכאָלאָגישער פאַרטיפקײט און אויסשעפּלעכקײט, פון דער אויסדריקלעכער פּלאַסטישער קלאָרקײט און רעאַליסטישער בילדלעכקײט פון אַ ר' עוזר („דאָס שטעטל"), פון אַ שלמה מיט די בנים („אַ טאַטע מיט בנים"), אַ נאָטע און זעליג („דור הולך ודור בא"), אַ מנחם און ר' נאָטל („צום אײדעם אויף קעסט"), אַ דבורהלע („די משוגענע אין דאָרף"), אַ רבקהלע („אַ שלעכטע פרוי") און פיל אַנדערע. ווײַסענבערגס אומפעיִקייט צו געבן אַ פאַרגאַנצטע קינסטלערישע געשטאַלט פון אַ באַוווּסטזיניקן אַרבעטער פון זײַן צײַט, צו רעדן און שילדערן די נאָטעס און מנחמס נישט בלויז אין זײער פּאַסיווער נאָכגיביקײט, נאָר אויך אין זײער בונט און פּראָטעסט, לויט דער רעאַלער און נײטווענדיקער טענדענץ פון זײער אַנטוויקלונג, און לויט דעם, ווי זײ האָבן שוין ווירקלעך אָנגעהויבן אויסצוזען — די דאָזיקע אומפעיִקייט ווײַסענבערגס שטאַמט קודם־כל פון זײַן נישט פאַרשטײן די פּראָצעסן, וועלכע זײַנען פאָרגעקומען צו יענער צײַט אין דער אַרבעטער־באַוועגונג. ווײַסענבערג איז פול מיט שנאה צו די אונטערדריקער און קאָן אויסגעצײכנט אַלע זײערע גענג; ער ווײסט די לײדן פון אונטערדריקטן אַרבעטנדיקן מענטשן און איז אינטים באַקאַנט מיט זײַנע איבערלעבונגען, ער זעט שוין אַפילו קלאָר דעם קאַמף, וועלכער בינדט זיך פונאַנדער צווישן דעם אַרבעטער און זײַנע אונטערדריקער, אָבער ער זעט נישט און באַנעמט נישט קלאָר די פּערספּעקטיוון פון אָט דעם קאַמף. די דאָזיקע אידעיִשע באַגרענעצטקײט ווײַסענבערגס איז די סיבה פון זײַן קינסטלערישער באַגרענעצטקײט אויף דעם געביט; און זי שפּיגלט זיך אָפּ נישט בלויז אויף דער פאַראײנפאַכונג און סכעמאַטישקײט פון די אַרבעטער־געשטאַלטן, נאָר אויך אויף זײער קאַמף, וועלכער בײַ זײַן גאַנצער עקספּרעסיע און פּלאַסטישקײט אין זײַן אויסערלעכער שילדערונג, איז אָפטמאָל נישט פאַרשטענדלעך פאַר די קעמפער גופא.

„ס'איז נישט פאַראַן — זאָגט יעקל סטאָליאַר צו ר' עזרן — צי עס קומט יאָ, צי עס קומט נישט.. אַזוי פירט זיך אין וואַרשע אויך, און אויף דער גאַנצער וועלט. אַז מען שטרייקט, שטרייקט מען..." און נאָך דעם געשלעג פון די „אחדות"־לייט מיט די קצבים און באַלעבאַטעס זייגען „פּלוצלינג אין אַלע ווינקעלעך אויף איין מאָל אַלע פּנימער שטיין געבליבן, ווי אָפּגעשמועסט זיך, מיט אַראָפּגעלאָזטע הענט און געקוקט זיך אין די אויגן אַריין, ווי פרעגנדיק זיך: וואָס איז דאָ געווען..."

און ווען מען האָט איבערגעגעבן וועגן דעם געשלעג דעם פירער, יעקל סטאָליאַר, האָט „זיין בלאַסלעך געזיכט זיך צעשמייכלט, סוקנדיק אויף זיין יונגע חייל: עס שאַדט נישט אַמאָל „מעראַר" אויך... האָט ער גוטמוטיק מיטן קאָפּ צוגעניינגט." אַזאַ אומקלאָרקייט אין באַנעמען די צילן פון קאַמף און אַזאַ גוטמוטיקע צוגענייגטקייט צו אומזיניקע געשלעגן, אָדער ווי יעקל סטאָליאַר רופט זיי — מעראַר — האָבן פולשטענדיק אַנטשפּרעכט די קליינבירגערלעכע פאָרשטעלונגען, אין וועלכע עס האָט נאָך געשטעקט דער יידישער בעל־מלאכה און טיילווייז אויך דער אַרבעטער אין דעם קליינעם שטעטל פון יענער צייט. דאָס נישט פאַרשטיין די ווירקלעכע רעוואָלוציאָנערע סיבות און כוחות, ווי אויך דאָס נישט קלאָרע באַנעמען דעם ענדגילטיקן ציל אין גייסט פון דער אמת־מאַרקסיסטישער רעוואָלוציאָנערער לערע, האָט ווייסענבערגן אין די שפּעטערדיקע יאָרן דערפירט צו פולשטענדיק קליינבירגערלעך־רעאַקציאָנערע פּאָזיציעס און צו פולשטענדיק קינסטלערישער אויסגעשעפּטקייט. אָבער שוין אויף דעם ערשטן, שפּעריש־פּרוכטבאַרן און קינסטלעריש־שטיגדיקן עטאַפּ פון זיין שאַפן האָט אַזאַ באַנעמען פון די געשעענישן געמוזט דערפירן צו סטיכישקייט און נאַטוראַליסטישער שילדערונג פון פּרטים, און אַלס נויטווענדיקער פועל־יוצא דערפון — צו פּערספּעקטיוולאָזיקייט, מיט וועלכער עס ענדיקט זיך סיי „דאָס שטעטל", סיי די אַנדערע דערציילונגען וועגן אַרבעטער־לעבן.

דאָך, נישט געקוקט אויף די וויזנטלעכע בלויזן אין ווייסענבערגס שאַפן, איז ווייסענבערג, ווי שוין אויבן געזאָגט, אַ רעוואָלוציאָנערע דערשיינונג אין דער יידישער ליטעראַטור, סיי אידעאָלאָגיש, סיי קינסטלעריש.

אידעאָלאָגיש — מיט זיין ערשטיקן בלויזן באַשטעטיקן די עקזיסטענץ פון קלאַסן־קאַמף אין דער יידישער סביבה, מיט זיין אָפּלייקענען די רעאַקציאָנער ־ ראָמאַנטישע, סענטימענטאַל ־ צביעותדיקע כלל ־ ישראל־

דיקייט, ווי אויך מיט זיין ארויספירן דעם ארבעטער גופא, ווי אַ זעלבסט־שטענדיק־האַנדלדיקע אַקטיווע פיגור.

קינסטלעריש — מיט זיין קרעפטיקן קאָמפּראָמיסלאָזן רעאַליזם, אַ שטענדיק באַהויכטן מיט אַ טיף לירישן, פּאַטעטישן אָטעם, מיט זיין געזונטן פאָלקסטימלעכן הומאָר, וועלכער מאַכט נאָך בולטער דעם אמת פון די געשטאַלטן און סיטואַציעס און הייבט זיי אַרויס אין אַ ספערע פון רואיקער אָביעקטיווקייט, און מיט זיין אייגנאַרטיקן אופן און טאַלענט אינטים צוצואייגענען דעם לייענער די אינערלעכע איבערלעבונגען פון זיינע העלדן און די שטימונג פון יעדער סיטואַציע נישט דורך ווערטער און באַשרייבונגען, נאָר ווי דורך אַן אַנשוילעך אַנטפּלעקן זיך אין קאָנקרעטע האַנדלונגען און אין לעבעדיקער דינאַמישער באַוועגונג. די דאָזיקע אַלע אייגנשאַפטן פון ווייסענבערגס אויסשפּרינגלעכן טאַלענט קומען אויף בולט אין זיין ווערשטן שאַפונגס־פּעריאָד און העלפן אים צו מיט דער טיפסטער קינסטלערישער איבערציגעוודיקייט אויפצודעקן די שונאים פון פאָלק און זיינע פאַרפירער.

ווייסענבערג ווערט דער ערשטער און איינציק לעגיטימער, דירעקטער יורש פון די יידישע קלאַסיקער, און זיין שאַפונג — איינער פון די פּראָגרעסיווסטע רינגען אין דער אַנטוויקלונג פון דער אמתער און עכטער יידישער פאָלקס־ליטעראַטור.

פון י. מ. ווייסענבערגן האָט די יידישע ליטעראַטור זיך נאָך פיל צו לערנען. זיין קינסטלערישע ערלעכקייט, קאָנקרעטע בילדלעכקייט און שעפערישער רעאַליסטישער מעטאָד, מיט דער הילף פון וועלכן ער האָט אַזוי חריפות און עקשנותדיק אויפגעריסן די דעמלטיקע ווירקלעכקייט, דאַרפן ווערן אַן אָביעקט פון אַ גענויעם שטודיום און אַלזייטיקער פאָרשונג, כדי זיי צו קאָנען אַנווענדן מיט ערפאָלג אין די געענדערטע באַדינגונגען פון אונדזער צייט.

י. מ. ווייסענבערג האָט אָפּגעשפּיגלט אין זיין שאַפן די פּראָגרעסיווע ירושה און טראַדיציע פון יידישן פאָלק קעגן פּיינצטערניש און אונטערדריקונג, האָט טריי געשילדערט דעם קאַמף פון ארבעטנדיקן מענטש פאַ־פרייהייט, און ער וועט דעריבער אויף שטענדיק בלייבן באַליבט ביים יידישן פאָלקס־מענטש.

ד. ספאַרד

א שטעטל

צווישן מנחה און מעריב איז עס געווען. דער עולם איז אין בית־המדרש. פארן עמוד און אין די הענגלייכטער ברענען ליכט. און די ליכט־פלעמלעך טיקן זיך אין רויך פון די פאפיראָסן, און בלישטשען ארויס ווי פון א נעפּל, וואָס האָט זיך צעלייגט אונטערן בעליק. דער עולם איז רעדלעכווייז פאר־שמועסט. דער מיטלסטער אין רעדל רעדט און אלע ארום ליגן די אויערן צו מיט אָנגעבויגענע קעפּ און פארקנייטשטע שטערן. מען ריכט זיך שוין איידער יום־טוב, וואָס דארף קומען אין שטעטל גלייך מיטן געוויסער, באַלד ווי דאָס אייז וועט פלאצן און דער טייך וועט זיך איבער פעלדער און לאַנ־קעס צעגיסן, פלייצן און ברעטער מיטשלעפּן און ערגעץ אין דער ווייטער וועלט ארייינטראָגן. מען ריכט זיך, און דער עולם איז פארטון. קרעמער וויסן שוין היינט נישט אויף וואָסער זייט די האשקעס שטייען זיי... ספּרא־וונקעלעך צו באזאָרגן, ראָזשינקעס אויסצופּאקן, אויסצוּוועגן — וואָס א שטעטל דארף אלץ! בעלי־מלאכות, שניידערס צומיינסט, האָבן שוין בלאַ־סע, אויסגעצויגענע פּנימער מיט רויטע אויגן געקריגן, און שטיל, ווי די הינדלעך פארנאכט, שטייען זיי און דער שלאָף, האכט זיך, ליגט זיי אויף דעם שפּיץ פון די בלאסע נעז. שוסטער, בפרט היגע שוסטער, וואָס אר־בעטן שטיוול פאר די גרויסע שטעט, — זיי איז אלץ איינס, זיי זיינען היינט נישט ברודיק מער, ווי א גאנץ יאָר. ביסלעכווייז שטייט מען און מען רעדט מכוח „אָגולניקעס“*) — יעקל בריסקער און נחום האָמעלער, וואָס וועלן קומען באלד נאָך פּסח אין שטעטל אריין און מאכן א „רוים“, אז דער רוח זאָל עס כאפּן. די חברה קצבים, יידן מיט פלייציקע, רויטע פּני־מער, מיט פוטערנע היטלעך אויף די קעפּ, איבער די אויערן אראָפּגערוקט,

*) אַן אַנגראַ-אויסאַרבעטער.

און מיט דינע גארטעלעך אויף די דיקע, פארפעצטע קאפאטעס, האבן זייער באזונדערן טיש, קעגנאיבער דעם בעל־עגלה־טיש. זיי זיצן אנגע־לענט ביי דער וואנט און די אויגן פינקלען אפער פון אונטער די טיפע היטלען... היינט, די יום־טוב־וואך, איילט מען זיך נישט און שעכט־הויז אריין, קיין גרויס שחיטות וועט נישט זיין, די באלעבאסטעס וויסן שוין נישט, צי זיי לעבן אויף דער וועלט — נאך פלייש אין זין צו האבן!... פאר דאס זיינען שוין די מלמדים פארדרייט: צווישן מנחה און מעריב באפט מען א קוק אין „פסחים", וואס איז אינדערהיים נישט „בנמצא"... א טייל דערזאגן א מסכתא; אנדערע קומען אפ מיטן זוכן איבער דער ספרים־שאנק, ארומפירנדיק מיטן חלבן ליכטל איבער די אפגעריסענע רוקנס פון די גמראס. נאר גאר אין סאמע הינטערן אויוון, פארוקט אין דער האלב־פינצטערניש, שטייט רואיק א קופקעלע יונגווארג, זיי גייט דאס גארנישט אן. מיט שיינענדיקע פנימער, היטעלעך אויף די שפיץ קעפ, שטייען זיי און קוקן מיט וואונדערלעך־פארגאפטע אויגן אויף יעקל סטא־ליאר, א גרויסן יונג, וואס איז געשטאנען אין דערמיט און גערעדט עפעס געלאסן, מיט א זיסן שמייכל אויפן בלאסן געזיכט, און ער האט זיך בא־האלפן מיט דער האנט אהין און אהער...

איבערן בית־המדרש ווערט דאס גערודער גרעסער. דאס גערעדעריי טראגט זיך אונטערן בעליק און רוישט אין אלע ווינקעלעך. די ברענענ־דיקע ליכטלעך אין די הענגלייכטער טריפן איבער די קעפ, נאר דער עולם איז פארקאכט צווישן זיך. פלוצלינג האט זיך דאס אלץ ווי איבער־געריסן. א זעץ אין שולחן אריין — און דער עולם האט די קעפ א כאפ געטאן אין דער הייך, די אויגן אויסגעגלאצט צום שמש, וואס איז גע־שטאנען גרייט אויף דעם באלעמער מיט אן אפן מויל עפעס אויסצורופן. די יונגע חברה האט זיך א לאז געטאן פון הינטערן אויוון אפער, יעקל סטאליאר בראש. זיי האבן דעם שמש ארומגערינגלט, און ער האט אנגע־הויבן: „רבותי", — האט ער זיך צעשאקלט, מיט די אויגן צום בעליק ארויף, גלייך ער וואלט דארט געזען, וואס ער דארף אויסרופן, — „רבותי, איך בין אייך מודיע מדעת הרב ומדעת הקהל, אז יום־טובדיק מעל אריינ־צוברענגען פון אנדערע שטעט האט קיין שום הכשר נישט, איז אזוי גוט ווי חמץ: ביי ר' אברהמלען איז היי־יאר דאס מעל — עלף גילדן א פוד, און מעות־חטין פאר געמיינע לייט, אפגעקומענע מענטשן — ביי אליהו"... אפגעזאגט און ארויפלאזנדיק דעם קאפ מיטן שפיץ־בערדל אויף די פאר־פעצטע לאצן, האט ער זיך אנגעהויבן אראפצולאזן פון די באלעמער־טרעפלעך.

דער עולם איז דערפרישט געוואָרן. די פּנימער האָבן אויפגעפלאַמט: ס'טייטש? מען גלעט די בערד, מען בייסט די שפּיצן, מען היצט זיך און מען שאָקלט צו מיט ביידע הענט, דאָס בית־המדרש קאָכט, ווי א קעסל.

— רבותי... — האָט זיך ווידער דערהערט א קול, א פאַרזוינקן קול, ווי פון אונטער דער ערד אַפּער און — א פּאַטש איך שולחן אַריין.

דער עולם קוקט און גאַפט — יעקל סטאָליאַר מיט א גאַנצע חברה. ער איז בלאַס, דערשראָקן, די אויגן פינטלען:

— רבותי... מען טאָר נישט... מען באַשטייט נישט... אָרעמע אַרבע־טערס געלט... מען מעג ברענגען מעל — בישטאָ קיין מאָנאָפּאָל!...

דער עולם שטייט און קוקט מיט אויסגעשטעלטע אויגן און אָפענע מיילער. האָט זיך ערשט א דין קולכל פון דער מזרח־וואַנט דערהערט, וואָס האָט די איינגעהאַלטענע שטילקייט דורכגעשניטן.

— אַראָפּ, יונגאַטש, אַרצי־מחוצף־פּנים!

— אַראָפּ, אַראָפּ! — איז געוואָרן א געשריי, א געטומל פון אַלע זייטן און חברה קצבים האָבן זיך שוין א לאָז געטאָן אויפן באַלעמער אַרויף... איז דאָרט געוואָרן א מהומה צווישן בליצנדיקע פּנימער און א געוואָר־פערט מיט הענט איבער קעפּ און קעפּ איבער הענט. א ים קולות האָט זיך פאַרקאָכט און אויסגעמישט. יעקל סטאָליאַר איז פון באַלעמער אַראָפּגע־פלויגן און איז אַרויס אַנטלאָפן מיט א גאָלן קאָפּ און מיט א צעבלוטיק־טער נאָז פון בית־המדרש.

איז ער אָפּגעלעגן ביז ערב־יום־טוב. ערשט ערב־יום־טוב בייטאָג, ווען מען האָט די פענצטער אויפגעמאַכט, די פיגעלעך האָבן געפּישטשעט מיט גרויס בענקשאַפט, און די זון האָט די שטוב אויסגעווייסט מיט א שטילער אויפגעריכטער ליכטיקייט, איז יעקל פון בעט אַראָפּ און איז פון שטוב אַרויס.

א שטילע אויפגעריכטע זון האָט געלויכטן איבערן מאַרק. די פענצ־טער פון די מאַרק־געוועלבער האָבן חנעוודיק געבלישטשעט. ערטערווייז איז שוין טרוקן געווען, זאַמדיק, נאָר אין די ראָוועס פאַר די „פּאַטשינעס" האָבן זיך נאָך דינע וואַסערלעך געצויגן און צונויפגעגאָסן זיך אין געסל באַרג־אַראָפּ. און צונויפגעגאָסן האָט עס זיך שטיל מיט א פריילעך גע־שעפּטשעריי, און אונטערגעברומט האָט עס שטילערהייט, ווי מען שלע־פערט איין קינדער. און גערופן האָט עס זיי, די קינדערלעך מיט די צע־שפּאָלטענע מייטקעלעך, זיי זאָלן קומען גרובלען מיט רויטע, איינגענעצטע הענטלעך, שטרולקעלעך צו קלויבן...

און אָפּן געפּראַלט איז טיר און פענצטער געשטאַנען. דורך די לעכער פון די בײדעמס האָבן קלאָרע, װײסע ציכן אַרױסגעהאָנגען און יום־טוב־דיקע װײַבערשע קלײדער; דאָס װינטל האָט אױף זײ געבלאָזן, געגלעט און געשפּילט זיך מיט זײ און אונטער זײ אין באַהעלטעניש; און דורך די אָפענע פענצטער װינקען אַרױס אױסגעקאַלכטע קױמען־אױװן, און קוקן מיט אַ באַהאַלטנקײט אין מאַרק אַרײַן, אױפן ליכטיקן דרױסן, און באַהאַלטן זיך, דאַכט זיך, און קופּלען זיך אײן אין די װינקעלעך, װי אױסגעצירטע כּלות, װען דער חתן איז שױן פאַרן פענצטער געקומען אָנצוקאָרן. און פאַר די טירן שטײען שױן װײַבער, האַלב יום־טובדיק אָנגעטאָן, און כּשרן נאָך אַ קובל, אָדער אַ לאַנגע הילצערנע באַנק, און אױף די בלאַסלעכע געזיכטער דערקענט זיך שױן אַ שײַנענדיק־מידער שמײכל פון: „געלױבט ביסטו גאָט, װאָס מיר האַלטן שױן אַזױ װײַט"... מאַניש גלעזער טראָגט שױן אַ הײם עטלעכע נײַע שינדלען צו פאַרדעקן זײַן רױט געפאַרבט טישל. און חיים־יונה מלמד, װאָס האָט ערשט הײַנט, דאַכט זיך, דעם רוקן אױסגעגלײַכט פון אַ גאַנצן װינטער, טראָגט אױך די איבערגעטובלטע כּוסות אין אַ בײער, רױטער פאַטשײלע אַ הײם, װי ער איז זיך נוהג אַלע יאָר. קונדײסים, חדר־ײנגלעך, טײל שױן אין נײַע קאַפּאָטקעלעך, באַגעגענען זיך מיט שמײכעלעך אין די אױגן, מיט אַ בלעק אַרױס דאָס צינגל און — אַ פּאַטש מיטן הענטל אױף די שױס איבער די אָנגעפּילטע קעשענעס ניס... אַפילו דאָס דינסט־מײדל פון שענק האָט זיך שױן די האָר פאַרקעמט, אַ בלאָ בענדל אין צאָפּ אײַנגעפלאָכטן, און טראָגט אַ „סטעמפּע" אױף מצה־מעל. דער אַלטער „סטרוזש" פון די מאַרק־געװעלבער פאַרעט זיך אַרום מיטן לאַנגן בעזים אין דער האַנט און שאַרט צונױף די ביסלעך שטרױ און צעריבענע „גראָכאָװינעס", װאָס װאַלגערן זיך פאַר די טירן אַרום, נאָך די פּאָדלאָגעס אױסקערן און דעם חמץ־פאַרברענען. ער שטאָפּט־אָן אַ ליולקע טאַבאַק, בלײַבט שטײן פאַרטראַכטערהײט, מיטן בעזים אונטערגעשפּאַרט אונטערן אָרעם, לאָזט קופּקעלעך רױך איבערן קאָפּ, און די אױגן פון אונטער די ברעמען קוקן שטיל אין דער לופט אַרײַן... עס כאַפּט אָן אױף אים אַ גרױס רחמנות. עס דאַכט זיך, אַז פאַר אים אין זײַן גרױסער סוקמאַנע און דער קוטשמע אױפן קאָפּ איז שױן קײן שום תּקומה נישטאָ, און ער װעט שױן פאַרבלײַבן אױף װײַטער בײַם װינטער... און דאָ, דער זומער װינקט פון אַלע באַהעלטענישן און שפּאַלטן אַרױס. דאָס װינטל הױכט מיט אַ ליבע, פרישע װאַרעמקײט, װאָס מישט זיך אױס מיטן געפּישטשערײַ פון די פײגעלעך, װאָס טאַנצן אױף די

שפּיצן דעכער, מיט אויפגעהויבענע, געטרייסטע קעפּעלעך צום ווייטן בלאָ־ען הימל, און די וואַסערלעך פון אונטן רוישן, פּלוידערן און גיסן זיך צונויף אין טייך אריין און מישן זיך אין די וועלן אויס, וואָס טראָגן זיך איינע נאָך די אַנדערע איבער דער גאַנצער ברייט טייך, ווי לעגנלעך־שוואַרצע רוקנס, און דערהויבן זיך און פאַלן איין איינס נאָך ס'אַנדערע, אויף און אָפּ, אויף און אָפּ, מיט מיליאָנען בלישטשענדיקע אייגעלעך פאַר דער ליכטיקער זון, וואָס קוקט אויף זיי מיט א ליבע ווארעמקייט, ווי א מאַמע קוקט אויף אירע לוסטיקע קינדערלעך. און דאָס געפּלעשטשע־ריי טראָגט זיך אין דער לופטן צעגיסט זיך אַרום און אַרום! און די וועלן איילן און יאָגן זיך זייער וועגס אונטער דער בריק אַרונטער, און וואַרפן זיך אויף די זיילן מיט א געפּאַטשעריי, און צעשפּריצן זיך אין דער לופט און לייכטן ווי טויזנטער שפּריצלעך קאַלך־וואַסער, און אַרום און אַרום קאָכט עס און שוימט. לייבן־רוקנס, דאַכט זיך, קריכן אַרום אונטער די זיילן מיט צע־פּלאָשעטע גזשיוועס און וועלן זיי באַלד אונטערבייסן און אומוואַרפן. און ווייט איז דאָס פעלד פאַרגאָסן, מיט א בלאָען הימל איבערגעצויגן. נאַקע־טיקע שפּיצן פון פאַרטריקנטע צוימען קוקן פון וואַסער אַרויס, ווי שטור־מע שעפּסענע קעפּלעך, וואָס האַלטן ביי דערטרונקען ווערן און בעטן רחמים ביי דער אַרומיקער, ווייסער וועלט.

און דאָס וואַסער רוישט, רוישט און קאָכט.

און אויפן שאָסיי האָט זיך א גערויש פון רעדער דערהערט. און באַלד איז א וואַרשעווער פור געגעבן א קום אָן און א שטעל זיך אָפּ אויף דער בריק, און די פערד האָבן די קעפּ פאַרוואָרפן, איינהאַלטנדיק זיך מיט פאַרשאַרצטע מיילער און אויסגעשטעלטע ציין מיט שוים, אַז דער דישעל האָט זיך קאַפּויר אויסגעשטעלט. פריילעכע, יונגע שטימען האָבן שוין געקלונגען, און שיינענדיקע פּנימער, מיט פּאַצעטישע היטעלעך אויף די קעפּ, האָבן זיך פון דער בויד אַרויסגעוויזן. איינער נאָך דעם אַנדערן שפּרינגען זיי אַראָפּ — וואַרשעווער געסט!... דורכאויס געפּרעסטע קעל־נערלעך, רויטע אָפּגעשמיסענע בעקלעך פון ווינט, און די אייגלעך פון אונטער די דאַשעקלעך קוקן גאָר „ממזריש"... א ביסל פאַרשייט, נאָר ס'שאַדט נישט — אָנגעלייגטע געסט וועלן זיי זיין.

געכאַפּט די פּעקלעך, טייל די קיישלעך, אונטער די אָרעמס, און מיט שמייכעלעך און אויפגעהויבענע לויטערע אויגן אויף די הייזלעך, געלאָזט זיך לויפן א היים, ווו נישט איין מאַמע האָט געכאַפּט און אוועקגעוואָרפן

אַ באַנק, אָדער אַ ברעט אין מיטן כשרן, און אַריינגעלאָפן אין שטוב אריין מיט אַ גדולה...

און דער יום־טוב איז אָנגעקומען.

דער ערשטער טאָג יום־טוב.

עס איז נאָך פרי. די זון האָט זיך ערשט אויפן בלאָען הימל אַרויס־געגרוקט און מיט אַ פריש רויט פּנים צו די שטילע גאַסן אַראָפּגעקוקט. אַ שטילער נחת דרעמלט אויף די לויטערע פענצטער. די שויבן בלאַנקען. די ווייסע פאָרהענגלעך האָבן זיך, ווי צניעותדיקע פאַרטעכלעך, אַראָפּ־געלאָזט, אַ שטילע, הייליקע רו צו פאַרבאָרגן, ווינקען צו דער גאַס, סודות־דיק שטיל...

נאָר פּיוזל „טשעלענטניק" האָט זיך שוין פאַר דער טיר אַרויסגע־שטעלט, אין ווייסן פּיקענעם לייבל מיט די הענט אין די הויזן־קעשענעס; נייע הויזן, נייע שטיוול און אַ ביי קאַפּל אויפן קאָפּ. און ער האָט נאָר דעם ערשטן געגעץ אַרויסגעלאָזט אין דער שטילער גאַס אַריין מיט אַן אויפגע־הייבענעם קאָפּ און אַרויסגעשטעלטער רונדיק־געלער באָרד, מעג מען שוין זיכער זיין, אַז די גאַס וועט זיך שוין אויפכאַפּן פון שלאָף. עס גע־דויערט אַ ווילע און ער האָט שוין אַרום זיך אַ קופּקעלע שכנים, אַ בעל־הבתיש רעדל. און ער, פּיוזל, דערציילט אייך מעשיות מיט אַן אויסגערוט פּנים, מיט אַ באַלעבאַטישקייט אין טאָן, און עדותט זיך גאַנץ אָפּט מיט זיינע אייגענע צוהערער וועגן דעם, וואָס ער דערציילט זיי. און פרעגט עמעצער עפּעס איבער, ענטפערט ער צוריק, פאַרוואַרפנדיק דעם קאָפּ: האָ־האָ־האָ!... און דערביי דאַכט זיך, אַז אָט, אָט, וועט ער צופּייפן. און פון וואָס ער זאָל נישט דערציילן, וועט ער אייך שטענדיק אַרויסקומען אויף שאַסיי־מעשיות — אויף דעם „מילאָסנער" וואַלד, אויף די גנבים פון „זאַקרעגנט", אָדער פון „סטאַרע־וויעש"... אַזוי, אַז האָר און נעגל שטעלן זיך קאַפּויר. פאַר דאָס כאַפּט ער זיך נאָר אַרויף אויף די פּראַגער סוחרים, ווערט דער טאָן גאָר אַנדערש... פילט איר אַ מין רחבות, אַ ברייטקייט. דער בויך צעוויגט זיך, דער קאַרק וואַקסט, און אַפילו דאָס קול ווערט גאָר אַנדערש; זעטיק ווערט עס. און ער וועט אייך נישט מיד ווערן אַ שעה און צוויי אויך. צוהערער גייען אַוועק, אַנדערע קומען צו, און ער שטייט זיך אויף איין אָרט און טוט זיך זיינס; ביז דאָס ווייב, מיט דעם ווייסן טשי־פּעקל אויפן קאָפּ, שטעלט צו דאָס פּנים צו דער שויב און פּויקט אַרויס

צו אים: „הער נאַר, הער נאַר... דער טיי ווערט דאָך קאַלט!...״ אַז נישט קומט אַרויס די „מויד״ מיט די רויטע קרעלן־באַקן, מיט די שליסעלעך פאַרשטעקט אין נייעם פלוטשעקנעם פאַרטוך, שטעלט זיך אַנידער אויף דער הויז־שוועל, פאַרלייגט די הענט אויפן פראַנט... עס דאַכט זיך, אַז ווען זי לאָזט וועמען אַראָפּ אַ „כמאל״, ליגט ער זיך באַלד אויפן ערד. שטייט זי אָבער מיט אַ שמייכעלע אויף די ליפּן ביז דער פאָטער מאַכט אַ „הפסק״ און דעמלט טוט זי אים אַ כאַפּ: טאַטע, אפשר וועט שוין זיין גענוג?...

דער עולם באַלעבאַטים צעגייט זיך.

אויף דער גאַס הייבט זיך אָן איינציקווייז צו באַווייזן דאָס יונגוואַרג. מיט צעלאָזטע סאַקלעך, מיט הויזן־וועסט איבער די קאַמאַשלעך, שיין פאַרשווירענע פּאַהלעך און אויסגעלייגטע ווייסע קעלנערלעך. מען באַגעגנט זיך מיט שמייכעלעך אויף די פּנימער, אַ שאָקל מיטן קאָפּ און מען שטעלט זיך אָפּ. באַלד ווערט אַ גאַנץ רעדל, און, אַז איטשעלע קאַמאַשן־מאַכער קומט נאָך אויך צו, — אַ יונג אין אַ פּאָר לאַקערקעס, מיט אַ העל סאַקל און אַ גלאַטיק אָפּגעראַזירט פּנים מיט פינקלענדיקע אויגן אונטערן קליינעם דאַשיקל, — ווערט שוין גאָר לעבעדיק. מען פּרוווט זיך שוין אַ שטופּ טאָן איינס דאָס אַנדערע, מען כאַפּט זיך ביי אָן אָרעם און מען דערטאַפּט דערוויל ווייפל כוח ביי יענעם איז דאָ, און עס ווערט אַ געלעכטערל. און גייען פאַרביי יונגע, אויסגעצירטע ווייבלעך אין שול אַריין, מיט די ביינערנע סידורים אין די ווייסע טיכלעך איינגעוויקלט, וואַרפט חברה אויגן און מען שיקט זיי נאָך ווערטלעך, אַז די ווייבלעך ווערן רויט און לאָזן די אויגן אַראָפּ, וווייטער גייענדיק ווי דורך אַ בראַנד. און תמיד, אין רעכטן פּאַרטיענקייט, אין סאַמע בעסטן, גיט זיך יעקל סטאָליאַר אַ באַוויז, ער אויך אין זיין יום־טובדיקן סאַק, און גייט זיך, דאָס בלאַסע פּנים דערהויבן, די שוואַרצע אויגן גלייך אויסגעשטעלט אויף דער חברה, ווי איינער, וואָס האָט אַלעמאָל גרייט עפּעס נייעס צו זאָגן.

— גוט יום־טוב, חברים! — שטעלט ער זיך געלאַסן אָפּ.

— גוט יום־טוב, גוט יום־טוב. — שאָקלען אַלע מיט די קעפּ.

— נו, וואָס הערט זיך עפּעס אין אַנדזער וואַרשע? — ווענדט ער זיך צו עטלעכע אַנגעקומענע אויף יום־טוב.

— נישקשה. מען רודערט!... עס גייט אַ גאַנג... — ענטפערן די אין געלעכטערלעך.

— מען „דעמאָנסטרירט?...״

— פרעגט זיך! און מען זיצט זיך אין די קאַוויאַרניעס און מען האַקט זיך מיט די מיילער, אַז דער רוח נעמט עס!

— און שטרייקן?

— אויך... אלץ, אלץ...

אזוי־ערנאך נעמט יעקל סטאליאר אפ א גרוס פון „זיין" ווארשע און צעשמועסט זיך, וואס א מאל טיפער — און דער עיקר פרעגט ער זיך אויס, צי מען האט עפעס א סך שפיאנען אוועקגעלייגט אין דער לעצטער צייט... ווען נישט זיי, וואלט ער דאך פארשפארט צו זיצן אין דער היים און „פארפאלגט צו ווערן פון פאנאטיזמוס"...

נאר שטענדיק צעקלאפט איטשעלע קאמאשן־מאכער יעדן וויכטיקן שמועס:

— קומט, חברה, — גיט ער א רוף, — א סוף, אריין צו מאטעלען, וועלן מיר מאכן א יום־טובדיקן שנאפס.

און חברה שארט זיך אריין צו מאטעלען, אין א גלעזערנער טיר, וואס וויזט ארויס אין גאס אריין א טשייניק אויף א בלעכן שילדל, מיט איין אויפגעשניטענע לימאנע און א גלאז מיט א טיי־לעפעלע — און דאס אלץ איז אויסגעמאלט אין איין קאליר — געל.

און געדויערט נישט לאנג און עס ווערט שוין א געזינגעריי, וואס לאזט זיך אויף דער גאס ארויס הערן:

„ברידער און שוועסטער פון ארבעט און נויט,

די אלע, וואס זיינען צעזייט און צעשפרייט"...

דאס האבן די ווארשעווער געברענגט אזא ליד, וואס יעקל סטאליאר האט נאך נישט די זכיה געהאט צו הערן ביז היינט. די בייערע געפעלן אים שענער: „וואס אמאל גייט עס פארווערטס"... — טראכט ער זיך מיט א גליקלעכן שמייכל אויפן בלאסלעכן געזיכט.

און אז יידן גייען פון שול, מיט די טליתים אונטער די ארעמס, און שטעלן זיך אפ פאר דעם געזאנג, צי זיינען נישט אמאל זעלנער אנגעקו־מען... שטייט יעקל סטאליאר מיטן פנים אין דער שויב און קוקט ארויס מיט שטילער, ליכטיקער האפענונג אויף די אויגן, און אויף די ליפן שוועבט אן אויסגעלייטערטער שמייכל: „ווארט, ווארט, אלטע נאראנים, איר וועט שוין שפעטער געוואר ווערן"... פון איין זאך נאר האט ער גרויס צער — ס'איז נישטא, ווער עס זאל קאנען זיי, די ארבעטער, גוט דער־קלערן זייער לאגע. ווען ער זאל קאנען פאר זיי האלטן א רעדע, וואלט גוט געווען. — א רעדע, אך א רעדע... — זיפצט ער שטיל אפ.

איז ער א גאנצן יום־טוב ארומגעגאנגען ווי אן א קאפ. האט ער גע־קלערט און געקלערט — ביז ער האט עפעס צונויפגעשטעלט פאר זייערט־

וועגן, און אחרון של פּסח האָט ער געלאָזט צו וויסן טאָן אין דער „מאסע״ אריין, און מען האָט זיך פאַרזאַמלט אונטערן טעפּערס באַרג, הערן, ווי ער, יעקל, וועט עפּעס פאַרלייענען. איז חברה געשטאַנען אונטערן באַרג מיט אויפגעהויבענע פּנימער און אַרויפגעקוקט מיט איינגעהאַלטענעם אָטעם צו יעקלען — איבערן באַרג. איז ער געשטאַנען אין דער הייך, און אויפן בלאַסן פּנים האָט געשפּילט אַ רויטלעכע פאַרב, און די אויגן האָבן געגלאַנצט, גלייך צווי נשמה־קנייטלעך האָבן זיך אָנגעצונדן. האָט ער אַרויסגענומען אַ פּאַפּיר, מיט גרויסע אותיות, האָט אַ קוק אַראָפּ געטאָן צום עולם און האָט אָנגעהויבן צו לייענען אַ שטיקל צום גראַם, וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט אָפּגעטאָקטע ווערטער און אויך צום גראַם:

„נידער מיט דעם קאַפּיטאַליזם!״
„עס לעבע דער סאָציאַליזם!״

האָט עס דער גאַנצער עולם אונטערגעכאַפּט און געענדיקט מיט אַ גע־שריי „אוראַ״, אוראַ!״

און דעמאָלט האָט יעקל סטאָליאַר אַראָפּגענידערט פון באַרג און פאַר־מישט זיך צווישן עולם, וואָס האָט זיך מיט אָפענע מיילער און פאַרפלאָמ־טע פּנימער צוריקגעלאָזט אין שטאָט אַריין מיט אַ געזאַנג.

און מיידלעך אין די יום־טובדיקע קליידלעך, מיט בלאַנקענדיקע, צו־געקאַמטע קעפּלעך־האָר האָבן זיך פון שטאָט אַרויסגעלאָזט מיט גלעזער־נע קריגלעך אין די הענט, אַהיימצוכאַפּן אַ חמצדיקן טרונק וואַסער פון קוואַלן... און ווו זיי האָבן די חברה באַגעגנט און אָפּגעשטעלט זיך ביי יאָסל זייפנזידערס אויפן גאַניקל און געקוקט מיט אָפענע מיילער און אויס־געשטעלטע אויגן, האָבן די יונגען די קעפּ אַראָפּגעלאָזט און שטיל גע־וואָרן...

האָט אָבער איטשעלע, וואָס איז הינטן נאָכגעגאַנגען, נישט געקאָנט באַשטיין און האָט זיי אַ זאָג געטאָן, פאַרוואָס זיי זיינען אַזויגע יאַלדן, און צי זיי האָבן נאָך קיין „מיידן״ נישט געזען קיינמאָל... האָט חברה געשוויגן, און איטשעלע האָט הערווייל ממזריש געשמייכלט צו די מיידן אויפן גאַ־ניק, האָט אַרויסגעשטעלט שטייף די ברוסט, אויפגעהויבן דעם קאָפּ אַזוי ווי אָנגעבלאָזן, און געשאַרט דעם טריט אין דער ערד, נאָר אַ פּאָר שפּאָרן אים אָנצוטאָן...

און באַלד נאָך יום־טוב, די פּאָצעטלעך זיינען אַוועק צוריק קיין וואַרשע, „אַגולניקעס״ האָבן זיך אָנגעהויבן אין שטעטל אַריין צו באַווייזן, צו מאַכן אַ „רוים״ און די פאַבריקאַנטן האָבן גרויסע ליידיקע צוקער־פעסער הינטער

די פענצטער אַנגעגריידט, אַנצופּאַקן זיי מיט שטיוול, — האָבן די „יונגען" שוין אַלץ געהאַט פאַרגעסן, און מען איז זיך געזעסן ביי די וואַרשטאַטן, צו צוועלף, צו פּוצן מאַן אין א ווערקשטעל, די אַרבל פאַרקאַשערט ביז איבער די עלנבויגנס, די פּנימער רויט און באַהעקט מיט שוויס, וואָס האָט גערונען ביז איבער דער גאַמבע, און זיי האָבן געקלאַפּט מיט די העמערלעך איבער דער זויל און ווייטער זיך צעזונגען דאָס לאַנגסדיקע לידל:

איך האָב געליבט א מיידעלע,
געוועזן איז זי פון ווין...
איך האָב געליבט א מיידעלע,
געוועזן איז זי פון ווין...
זי איז אהיימגעפאָרן צו אירע עלטערן
זעען, וואָס זיי טאָן.
זי איז אהיימגעפאָרן צו אירע עלטערן
זעען, וואָס זיי טאָן.

און אזוי האָבן אלע געזעלן און די האַנט־יונגען געבענקט נעבעך נאָך דעם שיינעם מיידעלע, וואָס איז פון זיי אַוועקגעפאָרן אהיים צו אירע על־טערן, און עס האָט זיך ערשט אָנגעהויבן די גאַנצע מעשה מיט א שיי־נעם פויגל, וואָס „נישט אזוי ווייט זיין שיינקייט, נאָר ווי זיין הויך פליען", „וואָס האָט אַראָפּגעלאָזט א בריוועלע, געוועזן איז עס פון ווין"... און נאָך און נאָך — אז איין גאָט האָט זיך געמעגט דערבאַרעמען.

מאַכט זיך אָבער איינמאָל א מעשה, אז עס איז געקומען אַראָפּצופאָרן עפּעס א פרעמדער יונגערמאַנטשיק אויף א שבת, און דערצו נאָך אזוי־נער, וואָס דאָס גאַנצע שטעטל האָט נישט אָנגעהויבן צו וויסן, ווער ער איז, ווייל ער איז נישט איינגעשטאַנען ביי הערשל־מנשהס, ווו אַלע „אַגול־ניקעס" שטייען איין. און עפּעס א מאָדנע בריהלע איז דאָס: אַן איידלס, מיט א בלאַסלעך, לענגלעך געזיכט, א בלאָ העמדל, אונטערגעבונדן מיט רויטע פּאָמפּאָניקלעך, א שפּינקעלע אונטערן האַלדז, א שוואַרץ קאַפּעליושל אויפן קאָפּ און שוואַרצע לאַנגע לאָקן ביז איבער די אַקסלען צעלאָזט. און דאָס האָט געשוועבט איבער דער גאַס, גרינג ווי א פיגעלע. איז עס אין שבת געוועזן, די זון האָט פונקט געשיינט און חברה יונגוואַרג האָט זיך אַרומגעדרייט אהין און צוריק איבער דער גאַס, עפּעס שטאַרק צערודערט. ווייבלעך און מיידלעך זיצן אויף דער „פּאַטשינע", אזוי ווי שבת בייטאָג נאָך דעם עסן, אויסגעפּוצט אין די שבתדיקע קליידער און קלאָרע פאַר־טעכלעך — ווייסן שוין אַפילו, וואָס פאַר אַ קונצן דער „דאַזיקער" וועט

מאכן ביים גלח אויפן הויף... און די חברה יונגען אינמיטן גאס קוקן אים אויך נאָך שטיל און שוויגנדיק און טיילמאָל טוט מען זיך א שמייכל אי־בער איינס צום אַנדערן. און יעקל סטאָליאַר, זעט מען, קלעפּט גאָר אין אים, שוועבט אויך איבער די גאסן אהין און צוריק און אלעמאָל וואַרפט ער עפּעס אַריין אַ סוד צווישן חברה, נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל, ביז דער עולם איז ביסלעכווייז ערגעץ פארשוואונדן געוואָרן און די גאס איז ליי־דיק געבליבן...

און צומאָרגנס האָט שוין דאָס גאנצע שטעטל גערוישט, אז נישט קיין קונצן־מאכער איז דאָס געווען, נאָר א ווארשעווער, איינער פון יענע „פאַר־שווינדלעך”... און די יונגען אין די וואַרשטאַטן זיינען עפּעס שטילער גע־וואָרן און אָנגעהויבן צו חלומען איבערן שטיוול, וואָס מען האלט אויף די קני אינמיטן איבערנייען, אָדער קאָווען. יענץ בלאסלעכע געזיכט, וואָס איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אין בוים מיט פאַרטראַכטע אויגן, קאָן זיי גאָרנישט פון זין ארויס. עס זיצן אין איין ווארשטאט ארום צוועלף מאן געזעלן מיט האנט־יונגען, קוקט זיך איינער צום צווייטן נישט אום, און יעדער פאר זיך איז פארטראכט מיט א רויק אראָפּגעלאָזט געזיכט און שטילע אויגן, וואָס שטייען אומבאוועגלעך איבער דער ארבעט. און טייל־מאָל שטעלט זיך א האנט אָפּ, דאָס העמערל לאָזט זיך אוממעכטיק נאָך, און בלייבט ליגן אויף דער זויל, פלאַך, איבערגעדרייט, ווי אַן אָפּגעשטאָ־בנען פישל מיטן בייכל אַרויף. און ער, דער יונג, האַלט ביים עק שטולעכל און קוקט מיט אַזוינע אויגן, ווי א קינד, וואָס האָט זיך פארטראכט אין מיטן גאַס מיט דעם בייגל אין דער האַנט...

וואָס זיצסטו, תם?... — רייסט אים איבער אַן עלטערער געזעל.

— הום... — כאַפּט זיך דער יונג ערשט אַויף, און טוט פאַרשעמט א שמייכל און, ווי צו פארענטפערן זיך, לאָזט ער פאלן עטלעכע ווערטער — „איי... ווער עס האָט נישט געזען”...

און וואָס געזען, ווען געזען, זאָל מען אים שוין א גליד איבערהאקן, וועט ער נישט דאָס מויל עפענען, איידער ער קוקט זיך אום, צי דער מייסטער איז נישטאָ אין שטוב...

עס טרעפט טיילמאָל פאַרקערט, ווען די אויגן בליצן אויף, דאָס פנים קנייטשט זיך העפטיק, ווי פאַליעס וואָלטן איבערן קאָפּ געיאָגט — דערמלט יאָגט מען די פלעקלעך מיט אַן אימפּעט אין דער געלעכערטער זויל אריין, צוטאנצנדיק מיטן העמערל, איינס־איינס!... איינס־איינס!... און מיט אַזאַ געשווינדקייט ווי מען דעריאָגט עפּעס, ווי מען דערכאַפּט עפּעס.

ווי מען וויל זיך מיט עפּעס צוזאַמענשטויסן, עס זאָל קנאַקן, הילכן! און אין אַזאַ צייט מוז שוין וועלכער עס איז אַרויסשפּרונגען מיט אַ לידל:

„וואָס טויג אייך דעק, ברידער, אַזאַ לעבן —
אַ לעבן אין הונגער און אין נויט?...״

און דער גאַנצער עולם, ווי איין כאָר, טוט באַלד אָן ענטפער־אָפּ מיט געזאַנג און קלאַפּעריי מיט די העמערלעך, מען שמעטערט די שטיפּטלעך אין דער געלעכערטער זויל אַריין, ווי די קוילן אין ערגסטן שונא. און דאָס געזאַנג צעטראָגט זיך דורך די אָפענע פענצטער אויף דער גאַס ארויס, מעכטיק און מיט רעש.

און אז עס טרעפט גראַד, יעקל סטאָליאַר גייט פאַרביי, און דערהערט דאָס געזאַנג, פאַרגנבעט זיך אים אַ שמייכל אין די ווינקלען פון די ברעמען, און די אויגן שטראַלן מיט האַרציקער פרייד צו די אָפענע פענצטער...

פאַרנאַכט, מען לייגט אוועק די אַרבעט, לאָזט מען זיך אין גאַס אַריין, מען גייט שווייגנדיק, מען באַגעגנט זיך מיט די יידן, וואָס שטייען אויפן שול־הויף אַרומגעגאַרטלט מיט רויטע פּאַטשיילעס און וואַרטן אויף אַ שטערן... קוקט מען זיך איבער מיט זיי און מען גייט ווייטער... מען שפּאַצירט פאַרלעכווייז, אָדער מען כאַפּט זיך אַריין צו מאַטעלען אין טיי־הויז הערן אַ יידיש וואָרט... ווער שמועסט אַ לידל — איז אוודאי גוט...

שבת בייטאָג קען מען דאָס גאַנצע שטעטל אויסשאָקלען פאַר איין יונג. די גאַסן זיינען לער, די לאָדנס צוגעלענט. עס הערט זיך אַ שנאָרכן, און די יונגען זיינען פאַרקראָכן מיט יעקל סטאָליאַר הינטערן נייעם בית־עולם אַרונטער...

נאָר ווען די זון לאָזט זיך שוין אַראָפּ אין יענער זייט טייך, אין וואַסער שפּיגלען זיך שוין אָפּ די רויטע הימל־פלאַמען, און איידעלע יונגעלייט מיט בלאַסע צורות מיט שיך און זאָקן און מיט פאַרשטעקטע הענט אין די גאַרטעלעך פון די שלאָפראָקן, גייען זיך בנעימות שפּאַצירנדיק אויפן ברייטן וועג, — הערט מען שוין די חברה צוריקגיין מיט אַ געזאַנג אין שטאָט אַריין...

און איינמאָל, שבת פאַרנאַכט, האָט זיך דער סטאַרשי־סטראַזשניק פאַרגנבעט הינטערן שעכט־הויז און אָפּגעקוקט פון הינטער אַ ווינקל־וואַנט, מיט די שטעכיקע שליפּעס און מיט דעם שטערנדל אויפן היטל...

און אַז די חברה איז אין שטאָט אַריין, אין דער ערשטער גאַס, איז פאַר אַ טיר פון אַ הויז מיט ווייס־געמאָלטע לאָדנס געשטאַנען אייזיק־פייגע־ליבעס, דער גרעסטער פאַבריקאַנט פון שטיוול; ער מיט זיין איידעם הערשעלע, די סאַקן צעלאָזט, מיט די קייטלעך איבער די גרינע פלושע־

נע וועסטן, און האָבן באַכגעקוקט מיט פּאַרביסענע ליפּן, אַראָפּגעלאָזטע קעפּ און פאַרבאָרגענע בליקן פון אונטערן שטערן אַפּער. חברה האָבן אויך די קעפּ אַראָפּגעלאָזט... און אייזיק מיטן איידעם האָבן זיך איבערגעקוקט מיט אַ פאַרברענטן שמייכל אין די בלישטשענדיקע אויגן...

דערנאָך, ווען דער „סטאַרשע" איז צוריקגעגאַנגען פון הינטערן שעכט־הויז, האָבן זיי אים אריינפאַרבעטן אין שטוב אויף חלה און יידישע פיש.

דער איידעם האָט אים צוגערוקט אַ שטול. אייזיק האָט זיך געפּאָרעט מיטן טישטעך אויסגלייכן, אָפּשאָקלען, און חוהלע דאָס ווייב אין דעם גאָלדענעם קייטל, וואָס דער לובלינער גאָלדשמיד האָט עס איר איבערגעגאָסן פון אַ שאַבשטיק, האָט זיך דערווייל געדרייט ביי דער סערוואַנטקע. אַרויסגענומען דאָס קאַרפּינקעלע בראָנפן און צוגעטראָגן עס צום יונגן ווייבל, וואָס איז אויפן בעט געלעגן, און געקוּפּלט זי, זי זאָל צוגיין צום טיש דערלאַנגען — „מען מוז פאַר אַן ערל אויך אַמאָל יוצא זיין"...
— האָט זי צוגעשמייכלט, ווי אַ ליבע מאַמע, וואָס ווייסט און איז געניט...

פון דעמלט אָן איז דער סטאַרשי־סטראַזשניק געוואָר געוואָרן פון נאָך אַ ניי וואָרט — „אחדות"! יידישע ווערטער קאָן ער פיל און האָט זיי ליב. למשל: „כלה", „באָד", „מאַכן אַ שפּיל" — האָבן פאַרשידענע טייטשן, נאָר קומען קומט פון זיי ארויס בולקע מיט פיש... אַציינד נאָך אַ וואָרט, וואָס גיט חלה מיט פיש — „אחדות"!

יעקל סטאָליאַר ווייטער איז דערגאַנגען, אַז ער דאַרף מאַכן כסדר פאַרזאַמלונגען און דער סטאַרשי דאַרף זיך פאַרגנבענען הינטערן שעכט־הויז.

אין אַ צייט אַרום האָט שוין דער סטאַרשי געהאַט פאַרשריבן אין ביכל אַלע נעמען פון די אחדות-לייט; יעקל סטאָליאַר איז געשטאַנען אויפן ערשטן זייטל, אויבן־אָן:

„יאַנקעל פישער"...

קיינער האָט אָבער נישט געקוקט הערויף. חברה אין „טשיינע" מערט זיך. עס קומט אָן אויפדערנאַכט, ווערט ענג אין לעצטן שטיבל. ווו נאָר אַ בעל-מלאכה, אַ האַנט־יונג, קומט ער דאָ אַהער, פאַרברענגט דאָ אַ שעה, צוויי, און ווערט שוין אַ חברה־מאַן. יעקל סטאָליאַר האָט השגחה אויף אַלעם. אפילו זיך לוסטיק מאַכן לאָזט ער נישט; ער וויל, מען זאָל נישט שפּרינגען אויף טיש און בענק, נישט איינברעכן די בעטן. ער פירט אויך „קאָרעספּאָנדענציע" מיט וואַרשע... לעזט פאַר די בריוו און פון דעם

וואַקסט אויך די חברה פון טאָג צו טאָג; וואָס א נאכט — ווערט אין שטיבל ענגער, פריילעכער, לעבעדיקער.

און איינמאָל האָט יעקל געבראַכט א גאַנצן פּאַק פּראָקלאַמאַציעס און אָנגעהויבן צו טיילן, אַזוי ווי אין די גרויסע שטעט. איז אָבער דער עולם — ווי איטשעלע קאַמאַשן־שטעפּער זאָגט — געהרגעט אויף דער „עברי"... און ווי יעקל סטאָליאַר קלאָגט זיך — „תלמוד־תורה־קאַליקעס" — מוז ער אַליין פּאַרלייענען. דער עולם רינגלט אים אַרום. מען שטייט איבער טיש און בענק, איינער אויפן אַנדערן, איבער די קעפּ און איבער די אַקסלען, מען כאַפּט זיך אין דער לופטן, און יעקל סטאָליאַר הייבט אויף די פּראָקלאַמאַציע צום לאָמפּ:

— „גענאָסען און גענאָסינען!"

— פּאַרטייטש!... רופט איטשעלע.

— חברים און חברטעס... — ענטפערט יעקל.

— וואָס פאַר א חברטעס!...

— אין גרויסע שטעט — דערקלערט יעקל — באַטייליקן זיך מיידלעך אויך.

— הייסט עס, מישן זיך אויך אריין?... — פרעגט מען בייגעריק.

— אוודאי...

— נאָר די הי... שמייכלט איטשעלע — א פאַרשאָלטענע שטאָט דאָס איז.

— גיב אים שוין א פאַר מיידן... — כאַפּט עמעצער אונטער, און חברה צעלאַכט זיך. איטשעלע הייבט נאָך אָן צו קלאַפּן איבער די אַקסלען. ווערט שוין גאָר א געקאָכעריי, אַז גאָט זאָל אָפּהיטן. און מען הייבט זיך אָן צו וואַרפן איבער טישן און איבער די בעטן. היטלען פליען אין דער הויך, די קולות שלאָגן־אָן אין באַלקן. דערווייל טרעט עמעץ אָן א קינד אויף א פיסל, צעשרייט זיך עס. עס קומט אריין צו לויפן טויבעלע, מאַטלס ווייב, מיט א געוואַלד, כאַפּט דאָס קינד אויף דער האַנט, שטילט עס איין. חברה ווערט דערווייל א ביסל געלאַסענער, צעלייגט זיך אויף די בעטן אין דער ברייט, מיט די קעפּ אָנגעשפּאַרט אין דער וואַנט און מיט די בייכער ארויף. ווי די לעשטשעס. און אויב איטשעלען פאַרגלוסט זיך ארויפצוקריכן מיט די קניען אויף די בייכער, ווערט א געשלעג, מעג מען שוין פון שטוב אַנטלויפן. יעקל סטאָליאַר וויל דערפאַר שטראָפן: מען דאַרף לייענען! מען הערט נישט, אַלע זיינען צוזאַמען און עס ווערט פריילעך. „אחדות" — ווייסט מען שוין אַזוי אויך: דאָס איז א מין "באַשטייך, וואָס אַלע באַשטיי־

ען"... — זאָגט איטשעלע. לאָזט יעקל סטאָליער אָפּ און בעט נאָר, זיך צעגיין אהיים: גייט קינדער שלאָפן, — זאָגט ער — איר וועט דארפן מאָרגן ארבעטן, א טאָג א יאָר.

און אז אין שטעטל האָט זיך נאָכאמאָל באוויזן אזא פארשווינדל, ווי דער ערשטער און נאָך מיט א הוספה: מיט א גראָבן שטעקן אין דער האַנט, איז שוין אויפן שטעטל גאָר אן איבערקערעניש געקומען. נישט לאנג האָט ער געוויילט און באַלד נאָך זיין אַוועקפאָרן, האָבן אַ סך יונגען, קודם־כל, געלאָזט זיך וואקסן די „גוּשיוועס" און איינציקוויז אָנגעהויבן ארייננצוקריכן אין בלאָע העמדלעך, לויט דעם בונדיסטישן נוסח. און פּלוצלינג, פון דער העלער הויט, מען הייבט נאָך נישט אָן צו וויסן, ווערט א שטרייק ביי אייזיק־פייגע־ליבעס... נאָר איין געזעלן, איין עקשן איז געבליבן זיצן ביים ווארשטאט. ער האָט זיך איינגעשפּארט; איז אונטער־געשפּרונגען א האַנט־ייִנגל הינטערן פענצטער מיט אַ גרינער פלאַש נאַפט אין דער האַנט, און האָט זי אים אין קאָפּ צעבראָכן; און אַ פוסטקע איז געוואָרן אין אייזיקס שטוב. און די יונגען האָבן זיך אָנגעהויבן אין מארק ארומצודרייען מיט די הענט אין די הויזן־טאַשן, טאטעס האָבן אָנ־געהויבן נאָכצויאָגן מען זאָל גיין צו דער ארבעט, און מאמעס האָבן זיך אָנגעהויבן נאָכצודרייען, ווי די שאָטנס הינטער די פּלייצעס און האָבן מיט פינצטערע פּנימער געבעטן, געחלשט מען זאָל גיין כאָטש דאַווע־נען... עס גייט א יונג פאָרויס, א מאמע — נאָך, און בעט זיך רחמים: וואָס ווילסטו פון מיין רעשט ביסל יאָרן האָבן?... זאָלסט נישט נאָכגיין יעקל סטאָליארס קאָפּ. און זאָלסט מיר נישט אָפּטרעטן פון לעבעדיקן גאָט! און טאַטעס און מאַמעס האָבן נישט געהאָלפן און דער סטאַרשי־סטראַזש־ניק, מיט וועלכן אייזיק האָט געסטראשעט — אויך נישט, און מען האָט די יונגען געמוזט נאָכגעבן, פארקירצן דעם „ארבעטס־טאָג"...!. און נאָך גיכער די יונגען זיינען אוועק צו דער ארבעט, זיינען שוין אנדערע ארויס־געקומען אויף זייער אָרט. אויך מיט די הענט אין די הויזן־טאַשן, אויך געמאכט רעדלעך, און געהאלטן זיך נאָר אין איין סודען... האָט זיך דאָס געשטעלט א זומער, אז מען האָט דעם מאַרק נישט ליידיק געלאָזט אויף איין מינוט — נאָר שטרייקן און שטרייקן. עס האָט קיין איין פאבריקל נישט אויסגעמיטן: א פארשלעפּטע קרענק. און אז עס קומט א שבת איינ־

דערפרי, די זון שיינט, שטיפט די חברה אין גאס ארום, אין די שבתדיקע סאקלעך, מיט אויסגעפוצטע קאמאשלעך און ווייסע קעלנערלעך אויף די העלדזלעך. און אין שול איז שטיל, ווי אין א גן-עדן... דער שמש קלאָגט זיך, אז ער האָט קוים א מנין... און יונה־בער סופר, אז ער גייט מיט זיין מנין אהיים פון שטיבל און דערזעט די חברה אויף דער גאס, באפאלט אים א גרויס טרויעריקייט און ער זיפצט אָפּ: רבונו־של־עולם, איך פאר מיין חלק בין זיי מוחל...

און נאָך דעם עסן מאכן זיך ווייטער רעדלעך אויף דער גאס, די „טשיינע" איז שוין פול אָנגעפּאקט. דער גארבער־פּאָך — יעדן שוין מיט בערד — זיינען אויך געקומען, מען זאָל זיי „פּארטיילּיקן" פון די קאפּי־טאליסטנס הענט... זיצן זיי אלע אויסגעזעצט ארום טיש. און מאָטעלע, דער בעל־הבית — אויבן־אָן, אין קאפּל אויפן קאָפּ, און מיט די בלויזע העמד־אַרבל, האַלט ער זיך דאָס קינד אויף דער שויס, און טויבעלע דער־לאנגט עסן. טוט זיך דאָרט אָפּ א שטיקל וועלט — דער עולם ארום, וואַרפט גלייך־ווערטלעך, אַז מען האַלט זיך ביי די זייטן. אַ יונג פון אַ יאָר זעכצן, שטייט ביי א טאטן, וואָס האָט לאכנדיקע אויגן, מיט א צוגע־עוירן בערדל, פעלט עס אויך נישט מער, נאָר מען זאָל עס א צי טאָן, זאָל עס אַליין לאַכן, — שטייט ער, דער יונג און „מעלקט" אים ביי אַ קנעפּל, און טענהט עפּעס צו אים, גיט אים עפּעס צו פארשטיין, און ווען מען דארף שאָקלט ער צו מיט די הענט, רעדט א ביסל הייסער און גאָ־רעט אריין אין אים, דער טאטע, וואָס שטעלט אזוי די אויגן אויס, זאָל א שטיקל באגריף קריגן... כאפּט אָבער פונקט עמעץ אָן דעם פאָטער ביים אַקסל:

יואלקע, יואלקע! — ביסט א שיין לייט, זע איך; דער זון לערנט גאָר ד י ך...

— מעגסט דיך אויף אים פארלאָזן... — ווינקט דער טאַטע מיט די ברעמען און דער דאַשעק ווינקט מיט.

— הער־זשע... — ציט דער זון דעם טאטן ביים בערדל, יענער אָבער לאָזט נישט אָפּ:

— און מיר, יואלקע, אין זיינע יאָרן?...

— הא!... — טוט יואלקע א הייב מיט דער האנט איבערן קאָפּ — האָב איך שוין געהאט חתונה געהאט... „זי" האָט שוין, דאכט זיך, „גע־יאטלט" אויך... מיט אים טאקע„, ווינקט ער אויפן זון.

— ישעיה! — כאפּט ווידער איינער אָן א צווייטן, וואָס זיצט מיט א ברייט סאַמעטן היטל אויפן קאָפּ און קוקט אין טיש אריין, ווי אַן אָקס אין

דער קאַריטע — ישעיה, זאָלסט וויסן, אַז אויף דיר איז געפאַלן דער גורל, זאָלסט אין דער מינוט אראָפּנעמען די לייכטער פון טיש...

ישעיה שווייגט מיט אַ נאַרישן שמייכל ארום די גלאַנציקע ליפּן און קוקט אויפן עולם מיט קעלבערנע אויסגעגלאָצטע אויגן, צי עס איז אמת... דער עולם האלט זיך איין נישט אויסצושיסן אין א געלעכטער.

— אנישט — ציט יענער ווייטער מיטן שמייכל אין די אויגן — זאָלסט געבן א האלבן רובל אויף ביר...

ישעיה שווייגט ווייטער — ביידע פּסקים זייַנען שווער... און ער ווייסט נישט וואָס צו טאָן, צי זאָל ער זיך ציפּן ביים קליינעם בלאָנדן בערדל, צי זאָל ער זיך פריער קראַצן אין א פּאה פּאר גרויס עגמת־נפש...

— וואָס שווייגסטו? — מאַכט זיך יענער בייז — לאָז זיך דיר דאַכטן, אַז דאָס זאָגט דיר צאַלקע משמש אין גרינעם שלאָפראָק און הייסט דיך שטעלן א פּאָר פלעשער ביר!...

— איך שעם מיך צו זאָגן... — ענטפערט ישעיה און טוט אַ שמייכעלע. דער עולם פּלאַצט אויס מיט א געלעכטער.

— קאַלב איינער דו, פּאַרוואָס ביסטו אַליין נישט אַהערגעקומען, נאָר מען האָט געדאַרפט צוויי מאָל נאָך דיר שיקן?

— איך האָב געוויגט דאָס קינד... — האָט ער קוים ארויסגעשטאמלט. און דאָס ארומיקע הילכיקע געלעכטער האָט זיך נאָך שטאַרקער צעקייקלט איבער דער שטוב.

און באַלד האָט זיך א פעסעלע ביר באוויזן, מיט א מאַשינקע, און דער עולם האָט גענומען טרינקען.

איטשעלע איז אויך אָנגעקומען און אין שטוב איז נאָך פריילעכער געוואָרן.

נאָך די ערשטע גלעזער ביר, די פּנימער האָבן שוין אביסל געפלאַמט, האָט איינער א פּאטש געטאָן אין טיש אריין:

— קינדער, א תקיעת־כף זיך געבן, די פאבריקאַנטן, די הינט, אָנ־צולערנען!...

— קינדער! — האָט א צווייטער א פּאטש געטאָן — עס וועט זיי די כאָלערע טרעפן, איינס ביי איינס!...

— קינדער! — מאַכט א דריטער — אַזא באנדיט ווי מיינער איז, זעט מען נישט אזוינס!...

— קינדער, — טוט איטשעלע א שפרונג אריין אין דער מיט מיטן גלאָז ביר אין דער האַנט — איר האָט דאָך גאָר שטענדיק צו טאָן מיט די פאבריקאנטן... איז אמת?... און איך, איך, זעט איר, האָב גאָר אן אנדער

מזל — — איך האָב געאַרבעט אײנציקע צוויי חדשים בײַ שמואל־טויבעס, זאָלן מיר אַזוי לעבן — גיט ער אַ דריי אַרום מיטן גלאָז פֿאַר די פּנימער — ווי איך בין אים די גאַנצע צײַט אַ שותּף געווען צו דעם ווײַב...

— גיי, גיי... אַ גאַרבער־פֿאַבריקאַנט איז גאָר עפּעס אַנדערש... אַזאַ באַנדיט ווי דער מיכל איז — וואָר איך וועל לעבן! דעם ווינטער, הערסטו, האָב איך דאָך געאַרבעט בײַ אים, ווײַל איך איינמאָל בײַנאַכט נעמען אַ שטיקל שטעקעלע, וואָס איז געשטאַנען אין ווינקל בײַם קוימען, — ווײַל איך עס נעמען אָפּצוזאָגן מיך פֿון די הינט, וואָרן די צוויג זײַנע האָט גע־ברענגט אָנצושלעפּן אַ גאַנצע „טשאַטע" פֿאַר דער טיר... ווײַל איך עס נעמען, גיט ער אוודאי אַ קום צו: ניטע!... און נעמט עס מיר אַרויס פֿון דער האַנט... דאָס ווײַב, זאָגט ער, דאַרף עס פֿאַר אַ „פּאָמיאָטלע" דעם אויוון אויסצוקערן. איך האָב געמיינט, איך פֿאַל אַנידער... דו פֿאַרשטייסט אַזוינס?... אַ מערכה, הערסט, די צוויג האָט מיך געקענט, האָט זי מיך אַ גאַנצן וועג געלעקט און די גאַנצע באַנדע האָט מיך אונטערגעפֿירט מיט דרך־ארץ! אַנישט וואָלט איך צעריסן געוואָרן אויף שטיקער!

— און איך, הערט איר — טוט אַן עלטערער ייִד מיט אַ בערדל אַ פּאַטש אין טיש אַרײַן — איך שרײַ אײַן געשריי, אַז אַזוינס ווי מײַנער איז — — האַ, האַ, האַ!... דאָס, ברודער, איז אַ כּאַמיקל... אַ שטילס מיטן קעפּל צווישן די אַקסלען... דאָס שטעלט זיך דיר אַרויס באַלד באַגיינען פֿאַר דער טיר אויסקוקן די אַרבעטער. קום איך אַנדערש הער ערשטער — ענטפֿערט ער מיר: גוט יאָר... ווי באַלד שפּעטער — דרייט ער דעם קאָפּ אַוועק אין אַ זײַט... נו, איז מען דאָך נאָר אַ מענטש, — מען טוט אַ קוק, ווי יענער אַרבעטער האָט שוין הײַנט אָפּגעטאָן אַ וועלט, ווערט מען טאַקע געפּלאַטשט בײַ זיך... וואָס־זשע טו איך? דערצייל איך אים אַ מעשׂה, אַז באַשר בכן, דער און דער האָט זיך געהרגעט מיטן ווײַב. איז זיך די גאַנצע שטאָט צונויפֿגעלאָפֿן און איך אויך... אַזוי־ערנאָך, פֿאַרשטייט איר מיך... גאַרנישט, פֿאַר דאָס, צומאָרגנס: מוז איך שוין קומען מיט אַ האַלבער שעה פֿריער פֿאַר אַן אַנדערן און קריג שוין דעם ברייטן „גוט יאָר"... און ער ווערט שוין מיט מיר אַ גאַנצער מחותּן, דערציילט מיר פֿון זײַנע געשעפֿטן, איבערדערמיט וואַרפֿט ער מיר אַרײַן, אַז בכן, איך בין דער בעסטער אַרבעטער... און יענער, יענער טויג שוין הײַנט אויף אַ כּפּרה; ווי קומט ער שוין מיט אים איבער צום סוף זמן... און, אַז יענער קומט, גיט ער אים אַ ווײַז־אָן אויף די גרינגערע שטיקלעך בוקאַטן, כּדי ער זאָל מיך קאָנען דעריאָגן און איך זאָל מיך נישט לאָזן... אַזאַ „סיבירניק" איז דאָס...

ז

— מען מוז זיי אָנלערנען, מען מוז! — האָבן אַלע זיך אָנגערופן — אַ שטרייק, אַ שטרייק!

און דאָס האָט שוין געהייסן אונטערגעשריבן די פּאַפּירן.

און דו, ישעיה־קאַלב, וועסט דאָך גיין מאָרגן צו דער אַרבעט, — וועלן דײַנע ביינער צעבראָכן ווערן!

צומאָרגנס האָט מען פון ר׳ עוזר גאַרבער אַריבערגעשיקט נאָך יעקל סטאָליאַר. יעקל איז אַהינגעגאַנגען.

ר׳ עוזר, אַ לאַנגער ייד מיט אַ לענגלעך געזיכט מיט אַ צווייִשפּיציקער באָרד, איז געשטאַנען אין טלית און תפילין מיט אַ זילבערנער עטרה אײַבערן קאָפּ, וואָס האָט אים ביז אין חער העלפט לאַנגער נאָז פאַרדעקט. ער האָט געהאַלטן ביים לייגן די רבינו־תמס תפילין. און ווי ער האָט דערזען יעקל סטאָליאַר, האָט ער אים אָנגעוויזן אויף אַ געבעטער שטול און געבעטן זיצן:

— נו, וואָס וועסטו זאָגן עפּעס גוטס?... — האָט ר׳ עוזר אָנגעהויבן, זיך אַ וויש טוענדיק מיט דער האַנט איבערן געזיכט און אויסלאָזנדיק ביים שפּיץ באָרד.

— וואָס זאָל איך זאָגן?... האָט יעקל געענטפערט מיט האַלב-אַראָפּגעלאָזטע ברעמען, עטוואָס אַ הייב טוענדיק מיט די אַקסלען.

—מען זאָגט דאָך עפּעס, אַז דו האָסט די גאַנצע דעה... און ביסט נישט קיין נאַר אויך, זאָגט מען... וואָלט איך געוואָלט מיט דיר איבערשמועסן, צי ס׳איז גלייך אַזוי?... מילא איך ווייס; אפשר קומט עס מיר?...

— ס׳איז נישט פאַראַן, צי עס קומט יאָ, צי עס קומט נישט... אַזוי פירט זיך אין וואַרשע אויך, און אויף דער גאַנצער וועלט. אַז מען שטרייקט, שטרייקט מען...

— מילא, שטרייקן איז שטרייקן — אָבער וואָס האָבן זיי מיר נאָך די גויים אויך אַרויסגענומען פון פאַבריק?...

— וואָס דען הייסט געשטרייקט?

— ע, נישט דאָס מיין איך... איך מיין נאָר דאָס, ווי קומט מען עס אַריין צו יענעם באַלד מיט געשלעג?... זיי האָבן דאָך געכאַפּט אײַזנס אויף די גויים. צייט איך לעב! — — מיטגעבערענגט נאָך מיכלס אַרבעטער

אויך צו מיר אין הויף... אין א קיטל־הויז טוט זיך דאָך שוין אַזוינס נישט אָפּ...

— ווער איז שולדיק, אַז די גויים האָבן נישט געוואָלט אַרויסגיין אַליין?

— הערסטו, דאָס שרייַ איך דאָך אויך, אַז די יידן... אין שול אַריין איז גוט צו גיין מיט יידן...

— און אין קאַמף אַרייַן אויך...

— וואָס פאַרא קראַמף ווייטער? א, א, קאַמפּ... יאָ, יאָ... אין „הצפירה" טאַקע שטייט עס פאַרשטראָכן אין ריינגעלעך... נאָר אַזוי צי אַזוי, וואָס ווילן זיי? — — זיי־זשע מוחל, ווי הייסטו, ס'איז מיר גאָר אַראָפּ פון רעיון, — האָט ר' עוזר געקנייטשט דעם שטערן, צוליגנדיק א האַנט און ווייטער אַראָפּגעווישט מיט איר ביז איבער דער באָרד.

— יעקל.

— יעקל?

— זיי ווילן א קורצן אַרבעטס־טאָג. דאָס הייסט פון זיבן ביז זיבן, און אין דער מיט — צוויי שעה רו...

— זייער פיין, זייער פיין... — ציט ר' עוזר — נאָר איך ווייס נישט, צי דו ביסט עפּעס געניט אין מיין אַרבעט — — ביי מיר אַרבעט מען דאָך נישט קיין יוכטן, נאָר גרינגע לעדער „פּאָדעשוואַנע". על־כן, ביסטו דאָך נישט קיין נאַר... אויב איך דאַרף אַמאָל א צוויי־דריי אַרבעטער זאָלן בלייבן א ביסל לענגער ביינאַכט, מחמת מען דאַרף איבערגלעטן מיט רעדל, — וואָס טוט מען?...

— נעמט מען אַנדערע מענטשן אויף ביינאַכט.

ר' עוזר האָט זיך פאַרטראַכט.

— אַזוי הייסט עס... אין זאַך נאָר וואָלט איך געוואָלט וויסן — האָט ער זיך ווייטער אָנגערופן — כ'מיין מיט די אַרבעטער טאַקע — — מילא, וואָס איז שייך... ס'איז דאָך אַזאַ זאַך, וואָס טוט זיך אומעטום דאָס אייגע־נע, ווי דו אַליין זאָגסט — אויף דער גאַנצער וועלט... און מן הסתם שטעקן דאָס אין דעם מענטשן — קעפּ... וואָלט איך נאָר געוואָלט וויסן, צי קוקט מען אַמאָל אויף יענעמס מעמד אויך... אַשטייגער, א זאַך, וואָס קאָן נישט זיין!... אָט, ווי למשל, דו זאָגסט אַצינד... קומט אויס, איך זאָל די גאַנצע פאַבריק אָפּשטעלן... נו, מיין דאגה, וועל איך נישט אַרבעטן...

— שטעלט אָפּ... — האָט יעקל צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ.

— איך האָב פאַרגעסן — מאַכט ווייטער ר' עוזר — איך בין אַזאַ נוגש, חלילה, אויפן אַרבעטער, וואָס מען גייט מיר אויסזעצן די מינוט...

געוואַלד געשריגן, זיי זיינען דאָך נישט קיין דאָקטוירים, זיי זאָלן מיר קוקן אויפן זייגער... וואָרן ווי אַזוי באַגיי איך מיך מיט אן ארבעטער?.. איך בין דאָך נישט קיין אנדערער — מיין שיעור מוז איך מיר אָפּלערנען אַלע אינדערפרי. דערנאָך גיי איך דאַווענען, האָב איך שוין אוודאי נישט ציי אין זין... ווער קוקט זיך אום, צי ארבעטן זיי, צי באַלאַמוטשען זיי? וועמעס דאגה? איך מיין מאַקע אינדערמאמתן, ווער קוקט זיי נאָך? נו, איך בעט דיך זייער, קאָן מען מיר אויסזעצן די שעה?..

— עס קאָן אבער אנדערש נישט זיין.

— וואָרן, גלייב־זשע מיר, אַז מיר פּלאַצט אַזוי אויך די גאַל אכצן מאָל אַ טאָג, ווי אַלעמאָל לויפט אַן אַנדערער הינטערן פּלויט ארונטער, מכלומרשט... פאַרשטייסט, פאַר א תירוץ... און ווי וועלוועלע שלעפּט זיך מיט דער קאַן, טריט ביי טריט, פון הינטער דער שאָפּע צו דעם ברונעם צו, קאָן אויך דאָס בלוט געזעצט ווערן! איך וואָלט באַדיי דורכן פענצטער אַרויסגעשפּרונגען! אָנגעשעפּט אים די קאַן וואַסער — נאַ דיר און גיי, אַבי מיינע אויגן זאָלן דאָס נישט צוקוקן... און דו האַרפּסט זען, ווי אַלע גיבן זיך מיטאמאָל א שטעל־אָפּ און וויקלען פּאַפּיראָסן! עס גייט זיך די גרינע גאַל אָן... כאַפּ איך שוין ארויס מיין פּושקע מיט פּאַפּיראָסן און צעטייל — — וואָרן פאַרוואָס? — — ביי מיר אַן אַרבעטער איז אויך אַ מענטש, גלייך מיט מיר... נאָר אַצינד, זעסטו, אַז זיי זיינען שוין יאָ אַזוי, וועלן זיי ביי מיר גאָרנישט אויספירן.

— האָב איך נישט וואָס צו זיצן — האָט יעקל געזאָגט, אויפשטייענדיק פון שטול.

ער האָט פאַרקנעפּלט דאָס אייבערשטע קנעפּל פון פּאַלטאָ, אַ זאָג געטאָן „אַ גוטן טאָג” און איז אַרויס פון שטוב.

און געווען איז אַ שבת אינדערפרי, ווען איטשעלע האָט געזען, אַז היינט איז די ליבע צייט געקומען, אָפּצורעכענען זיך מיט דער חברה קצבים, פאַרן געשלעג פון ערב פסח. האָט ער צונויפגערופן א מחנה מיט יונגען און איז אַריין אין קליינעם שולעכל, ווו די חברה קצבים דאַוונט באַגינען, האָט דער עולם געהאַלטן אינמיטן „אל אדון”. און ווי זיי האָבן דערזען די באַנדע, איז זיי וואַרעם געוואָרן אין די לייבער און האָבן אַרויפגערוקט די טליתים העכער איבער די קעפּ, געמאַכט זיך פאַרטיפן

אין בעל־תפילהס קול און נאָכגעזאָגט וואָרט ביי וואָרט מיט אן איינגע־האלטענעם אָטעם... און דערווייל האָט חברה געפינקלט מיט די אויגן און געזוכט עפּעס אן אָנהייב. ביז איטשעלע האָט זיך א לאָז געטאָן צו זעליג שינדער, דעם שטארקסטן קצב, און איז אים פארפאָרן צווישן די אויגן, אז עס האָט א הילך געטאָן! דאָס גאנצע שולעכל איז פארגליווערט געוואָרן און שטיין געבליבן מיט אָפענע מיילער און אויסגעגלאָצטע אויגן. און באלד איז געוואָרן אן אויסגעשטרעקעריי פון הענט צו די העגגלייכטער, און עס איז געוואָרן א געפליקעריי פון עסעס (רערן), אז מען האָט גע־מיינט, דאָס גאנצע שולעכל קערט זיך איבער. און חברה זיינען באלד ארויף אויף טישן און בענק, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אן אויסגעמישעריי און א געדרייעריי פון הענט איבער קעפּ און קעפּ איבער הענט, מיט א געשטי־קעריי און געריסעריי און א מין ווילד ארומכאפּן זיך, מיט אן איינגע־האלטענעם אָטעם. און מען האָט מער נישט געהערט, ווי דאָס שאָרכן פון די הענט, וואָס האָבן זיך געהויבן איבער די קעפּ און דאָס שאָרכן פון די טליתים, וואָס האָבן זיך דערצווישן געפּלאָנטערט. און איינער דעם אנ־דערן און אלע איינאיינעם האָבן זיך געריסן, געשלעפּט ביי די קעפּ, גע־שטיקט און געברענט מיט די אויגן, מיט א ווילדער אָנגעצונדענער תאווה, איינער דעם אנדערן אין די העלדזער אריינצוקריכן, און פּלוצלינג האָט עס א קנאַק געטאָן איבער גאנצן שולעכל: מיט אן אימפּעט פון א געוואָר־פענע, צערייצטע חיה, האָט אויסגעריסן א פוס פון שלחן און פאָרט שוין מיט אים איבער די קעפּ. עס ליגט א יונג אויף זעליג שינדער, איבער דער ברייט טיש אריבערגעקראָכן, און דריקט אים ביים האלדז, אז דער קאָפּ פארדרייסט זיך איבערן קאַנט פון טיש. עמעצער אין א טלית ליגט, און מען קנאקט צו מיט די פיס. א גאנצע קופּע האלטן זיך צוזאמען ביי די קעפּ, איינגעטיפט און איינגעביסן מיט די הענט און מיט די ציין איינער אין אנדערן, איינער אין אנדערן, און די גאנצע קופּע, די שווערע צונויפ־געקופּלטע, אומגעלומפּערטע קופּע, האָט אויסגעזען ווי איין גרויסע חיה מיט טויזנטער רירעוודיקע גלידער, וואָס גראָבט און אמפּערט זיך און רוקט זיך און שלעפּט זיך איבער אלע ווינקלען. טייל זיינען געפאלן און האָבן זיך נאָכגעשלעפּט מיט איינגעגראָבענע הענט און פיס אין טליתים. גע־שלעפּט און געפאלן, געפאלן און געשלעפּט, און ווייטער זיך איינגעגראָבן איינער אין אנדערן, איינער איבערן אנדערן, און אלע איינאיינעם, ביז עס האָבן זיך שוין א פּאָר קרעכצן, ווי פון באהאלטענע ווינקלעך ארויס־געריסן. נאָך א נצחון און נאָך א נצחון, און די הענט איבער די קעפּ און דאָס וואַרפן זיך איינער אין אנדערן און איינער איבערן אנדערן האָט אָנ־

געהויבן צו גיין רעגלמעסיקער, גלייכגילטיקער, נישט געזוימט און נישט געצאמפערט, נאָר געהויבן די הענט און אראָפּגעלאָזט, געהויבן און אראָפּגעלאָזט. א שטויס אהין, א שטויס אהער. און וועלכע עס האָבן זיך ביי די האָר געריסן, האָבן זיך שוין גלאט געהאלטן, ווי פּאר א משכון נאָר... מען האָט געשפּירט, ווי דער איינגעהאלטענער אָטעם האָט שוין אָפּגעלאָזט, ווי די לופט איבער די קעפּ פארכאפּט שוין נישט אלץ מיט א פּאר־שליבגענדיקן אָטעם, און האָט שוין א ציטער געטאָן, ווי ארום א דריידל, וואָס האלט שוין אין פאלן... און פלוצלינג, אין אלע ווינקעלעך אויף איין מאָל, זייבען אלע פּנימער שטיין געבליבן, ווי אָפּגעשמועסט זיך, מיט אראָפּגעלאָזטע הענט און געקוקט זיך אין די אויגן אריין, ווי פרעגנדיק זיך, וואָס דאָ איז געווען... עס האָט אויסגעזען, אז מען וועט זיך באלד פארוואונדערט צושאָקלען מיט די קעפּ... נאָר איינער ביים אנדערן האָט שוין דערזען דאָס בלוט אויפן פּנים און איז צו זיך געקומען... נאָך א מינוט און איטשעלע איז שוין געשטאנען, ארומגערינגלט מיט זיין חברה, ביי דער טיר, נאָך מיט דעם פוס פון שלחן אין דער האנט; אין גאָלן קאָפּ, די האָר צעשויבערט און געקוקט מיט א מידן שמייכל אויף די פארברענטע ליפּן צום עולם אין די אָפּגעריסענע טליתים. עמעצער האָט אים דאָס היטל דערלאנגט, האָט ער עס אָנגעטאָן, ארויסגעלאָזט דאָס האָלץ פון דער האנט און איז ארויס מיט דער גאנצער חברה אויף דער גאס, מיט צעקרעלטע פּנימער; די היטלען און די האָר צעקנוידערט, די הענט פארבלוטיקט.

דאָ האָט מען באגעגנט יעקל סטאָליאר, און ארומגערינגלט אים מיט א פריילד אויף די צעריסענע פּנימער. זיין בלאסלעך געזיכט האָט אויך געשמייכלט, קוקנדיק אויף זיין יונג חייל: עס שאַדט נישט אַמאָל „טע־ראָר" אויך... האָט ער גוטמוטיק מיטן קאָפּ צוגעניקט.

האָבן זיך אָבער פארנאכט, אויפן שול־הויף, די קצבים מיט די פּור־מאנעס געמאכט איין האנט, אז ווו מען וועט פּאקן אן אחדות־מאן, זאָל מען אים א זייט אונטערהאקן. האָט דאָס גאנצע שטעטל זיך געשראָקן: מי יהדע וואָס דאָ קאָן נאָך ארויסקומען... ווי אָבער עס איז געקומען נאָך דער וואָרשעווער „יאַזדע", האָט מען גארנישט אָנגעהויבן צו וויסן פונוואנען און פון וואָס, זייבען די פּורמאנעס צוריקגעקומען מיט ליידיקע וועגן, מיט געשוואָלענע קעפּ און צעהרגעטע פּנימער, אז מען האָט קיין אויג נישט ארויסגעזען. דאָס האָט מען זיי אין „זאיאזד" אזוי צורעכט געמאכט און ארויסגעטריבן מיט די ליידיקע וועגן. האָט דאָס גאנצע שטעטל די קעפּ

אראָפּגעלאָזט. און מענדל־ליזערס דעם שניט־סוחר, האָט מען אַ מעסער פֿאַררוקט אונטערן אָרעם — הלוואַי זאָל ער די נאַכט אויסהאַלטן.

האָבן ווייבער אָנגעהויבן צו שעלטן שטילערהייט, מיט אַרויפֿגעלייגטע הענט אויף די מיילער. מענער זײַנען אַרומגעגאַנגען אָנגעבלאָזן, און דאָס יונגוואַרג האָט די קעפּ אויפֿגעהויבן און געקוקט יעדערן מיט אַ שמייכל אין די אויגן אַרײַן...

מען האָט אָנגעהויבן צו מאַכן אַלע פֿאַרנאַכט פֿאַרזאַמלונגען הינטערן בית־עולם, אָדער הינטערן „צמענטאַזש", און תּלליג שינדער מיט נאָך קצבים און בעלי־עגלהס, גאַנצע ריקים, מיט די גריטע גאַרטעלעך, האָבן זיך אויך אָנגעהויבן נאָכשלעפּן נאָכן יונגוואַרג אויף די פֿאַרזאַמלונגען, מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ און האָבן געביסן די שפּיצן פֿון די בלאָנדע בערדלעך — הייסט עס, אַז זיי ווילן זיך אויך אײַנקויפֿן אין דער חברה „אחדות"...

ווערט אונדזער שטעטל מיט איר גרויסער קראַפֿט און שטאַרקער באַוועגונג באַוווּסט אין אַלע שטעטלעך אַרום און אַרום, און עס קריגט שוין קאָמוניקאַציע מיט שעדלעץ און מיט ראַדאָם אויך... גייט נישט אַוועק די וואָך, וואָס עס זאָלן נישט אַדורכפֿאָרן אַ צוויי, דריי, פֿון יענע פֿאַרשווינדלעך — שוין אמתע בונדיסטן.

האָט זיך אָבער די פּ. פּ. ס. אין וואַרשע דערוווּסט, וואָס פֿאַרא שטאַרקע באַוועגונג ביי אונדז איז; ווי דער „בונד" שפּרייט אומעטום אויס זײַנע פֿליגל, נעמט פּ. פּ. ס. און שיקט אַראָפּ און באַזעצט אין אונדזער שטעטל אַ באַשטענדיקן חברה־מאַן, עפּעס דערצו צו טאָן. האָבן מיר שוין ברוך־השם אַ פּ.פּ.ס.ניק אויך, אַ יונגערמאַנטשיק מיט אַ בלאַס פּנימל, נאָר אַ שלאָפֿראָק אים אָנצוטאָן. הייבט זיך ערשט אָן אַ נײַע מעשה מיט פֿאַרזאַמלונגען, אין דעם געדטל גאָר, הינטערן קלויסטער. איטשעלע טאַנצט שוין אויף צוויי חתונות. איז אָבער די שעדלעצער אָרגאַניזאַציע דערפֿון געוואָר געוואָרן, שיקט זי ווייטער אַראָפּ אירע צוויי מענטשן אויף אַ דיסקוסיע!

לויפֿט שוין דאָס יונגוואַרג אַרום, ווי פֿאַרסמט — אַ דיסקוסיע, אַ דיסקוסיע... און מען קוקט יעקל סטאָליאַר אין די אויגן אַרײַן, און מען קוקט שוין אויס, עס זאָל נאַכט ווערן.

איז טאַקע אַ שיינע ליכטיקע נאַכט געווען. די לבֿנה האָט געשײַנט און דער עולם האָט זיך פֿאַרזאַמלט אויף דער לאָנקע ביי דעם טײַך. אפֿילו ראובן סטעלמאַך, שוין אַ מענטש אין די פֿערציקער יאָרן, מיט אַ שוואַרצער רונדיקער באָרד, און וואָס גיט זיך שטענדיק אָפּ מיט אַהיימטראָגן

לונג־און־לעבער פון די יאַטקעס, אָפּבראָטן און אויפּעסן, אפילו ער איז אויך ארויסגעקומען אין די באַקעטע העמד־ארבלען, אין בלויזן וועסטל און מיט א קאַפּל אויפן קאָפּ, און האָט אויך געוואָלט אָנקוקן די דיסקוסיע. איז טאַקע געווען אויף עפּעס א קוק צו טאָן. די לאַנקע ארום און ארום איז פארגאָסן מיט א טוי־זילבערנעם טייך, און אינדערמיט שטייט חברה איינגעטיקט. עס זעט אויס ווי א שווארצע קופּע; א שווארצן פלעק האָט די נאַכט דאָ ארויפגעוואָרפן! און די קופּע שווייגט מיט איינגעבויגענע קעפּ צום סאַמע מיט. פונוואַנען די דיסקוסיע לאָזט זיך הערן. פריער האָט זיך א שטעל אנידער געטאָן דער שדלעצער קעגן דעם ווארשעווער פּ.פּ.ס.ניק, דערנאָך — דער צווייטער, און דער עולם ארום איז געשטאַ־נען אויף די שפּיץ נעגל, מיט אויפגעהויבענע קעפּ און אויסגעצויגענע העלדזער, אלע צוזאמענגעגאָסן, באַליגט ארום און ארום, אז דאָס פעלד איז אזש שווארץ געוואָרן — איין געדיכטע מחנה, איין שווארצע שטיל־שווייגנדיקע קופּע — און די דיסקוסיע ציט זיך און ציט. פּנים אל פּנים, ווערטער אויף ווערטער. וואָס אמאָל שטארקער, הייסער און געשווינדער, אז עס האָט געהאָגלט מיט ווערטער. ווערטער זיינען געפלויגן איינס איבער ס'אנדערע, איינס איבער ס'אנדערע, און געטראָפן זיך, ווי הייסע, פייפנ־דיקע קוילן.

— עס איז אָן אן ענדע, — האָט פּלוצלינג איינער פון די שעדלע־צער א רוף־אויס געטאָן:

—חברים, ברידער, איר זענט איינשטימיק מיטן „בונד”?

— יאָ, יאָ!! — איז געוואָרן א געשרייעריי.

— ברידער, חברים, — האָט דער פּ. פּ.ס.ניק אויך געמאַכט די איי־גענע קונץ — איר זענט איינשטימיק מיט די פּ. פּ. ס.?.

— יאָ, יאָ!! — איז נאָך א העכער געשריי געוואָרן.

איז ווייטער נישט געווען וואָס צו מאַכן — האָט ערשט יעקל סטאַ־ליאַר געגעבן זיך א שטעל אנידער מיט די צוויי שעדלעצער באזונדער און א רוף־אויס געטאָן:

— איך גיי ארונטער אונטער דעם „בונד”!... — האָט זיך שוין דער גאַנצער עולם געוואָלט א לאָז טאָן אהין, האָט אָבער דער ווארשעווער א רוף געטאָן צו זיך, איז מען צו'ן אים אויך צוגעשטאַנען. און דער עולם האָט זיך צעשפּאָלטן אויף צווייען. נאָר איין איטשעלע איז געבליבן שטיין א ווילע אינדערמיט, און איז דערנאָך, וואָס אמאָל צוגעלאָפן דאָ אהין, צי דאָ אהער. וואָס איז די נפקא־מינה? — האָט ער געטענהט.

האָט איין צד אָנגעהויבן צו זינגען, האָט דער צווייטער צד נאָך הע־כער אָנגעהויבן. איז געוואָרן אַ געזינגעריי, אַז די פּאַראָבקעס פון הויף מיט די באָרוועסע שיקסעס, מיט ווייסע פּאַטשיילעכלעך אויף די קעפּ זיינען געקומען צו לויפן, און האָבן זיך געשטעלט פּובוויטנס און געקוקט אויפן שווארצן וווּנדער. האָבן די שעדלעצער געזען, אַז יענע ווערן אויך נישט מיד זינגענדיק, און עס איז ווייטער נישט וואָס צו מאַכן — האָט איינער אַ כאַפּ אַרויס געטאָן אַ רעוואָלווער און — האָט אויסגעקנאַקט!... האָט עס אַ זעץ געטאָן, אַ שטיק פייער מיט אַ רויך, האָבן זיך די שיקסעס ביי די קעפּ אָנגעכאַפּט: „אָ, ליא באָגאָ!!”.

דאָס איז דער ערשטער שאָס געווען, דער ערשטער יידישער שאָס ביי אונדז אין שטעטל.

פון דעמלט אָן האָט מען אָנגעהויבן צו פאַרמאַכן די לאָדנס, אַזוי ווי די נאַכט פאַלט נאָר צו.

דעם סטאַרשי־סטראַזשניק איז צו דער שווערד נאָך צוגעקומען אַ רעוואָלווער אויף דער זייט... און די טאַנדייט־שניידער, וואָס האָבן ביז אַהער נישט געוואָלט צושטיין צו די אחדותניקעס, האָבן זיך אויפגעהערט אָקעגנשטעלן און אויך געמוזט מאַכן אַ שטרייק, אַזוינס, פאַר וועלכן זיי האָבן זיך די יאָר און די טעג פאַרשאָלטן. זיי האָבן געמוזט אויפהערן צו נעמען אַרבעט אַהיים. געמוזט נעמען די מאַשינען אויף די פּלייצעס און איבערטראָגן צו די טאַנדייטער, צו די באַלעבאַטים אין שטוב אַריין, אַרבעטן. האָבן זיי געזיפצט. טאַטעס האָבן זיך שטיל געקלאָגט: מען האָט מיט אַ מיידל אַ שידוך צו טאָן, עס דאַרף קומען אַ חתן, אַ מחותן אין שטוב אַריין און דאָ האָט מען אַפילו דאָס מאַשינדל אויך אַרויסגעטראָגן...

אַזוי איז עס געגאַנגען אַ טאָג נאָך אַ טאָג און, אַז אַ מאַמע האָט גע־דאַרפן אַ קינד איינצושלעפן, האָט זי געסטראַשעט: „שלאָף, וואָרן איך גיי רופן די שטרייקער”... אַז צוויי זיצערקעס אין מאַרק האָבן זיך געקריגט, האָט איינע דער צווייטער אַ מורא געמאַכט: „נו, נו — איך וועל נאָר אַ זאָג

טאָן מיין היימלעך, וועט מען דיר שוין דאָס מולטערל איבערדרייען"...
און, אַז איינער אַ יונג, וואָס האָט אַ גאַנץ יאָר אַ ליבע געפירט מיט אַ חסידיש מיידל — זומער הינטערן בית־עולם און ווינטער אויפן אַפּטייקערס גאַניק, אַ הויך בריוועלעך, וואָס ער האָט געשריבן צו איר, וואָס „צייכנט זיך אויס מיט איר טייערן „באָמען" פייגעלע גרינבלאַט", — האָט ער אצינד שוין אַרויסגעשטעלט דעם פאָטער אירן אַ פאָדערונג, ער זאָל אים געבן די טאָכטער... און איינער, אַ פּינטשעלע, וואָס האָט זיך גערעכנט צו די אחדות־לייט, האָט קיין אַרבעט נישט געהאַט, אָדער נישט געוואָלט אַרבעטן און האָט זיך דערוייל געכאַפּט צום האַנדל, אויפצוקויפן וואָס אַ דאָרפס־ייד ברענגט אין שטאָט אַריין: אַ פור אויבס, דאַמב, אָדער האָניק־קוועטשעכץ, — האָט פּינטשעלע, ווי באַלד מען האָט אים נישט געוואָלט פאַרקויפן, געדאַרפט צולייגן אַ פינגער צו דער נאָז, געבנדיק אָנצוגעהערן, אַז, אַז... איז שוין געענוג געוועזן. און טאָמער האָט זיך דער ייד אויסגעלאַכט, האָבן זיך מענטשן ביי די קעפּ אָנגעכאַפּט: יידן, וואָס טוט איר?... איר שעכט זיך אָפּ. איר וועט זיך נישט טאָרן אין שטאָט אַריין וויזן... און ביסלעכווייז, אַז איינער האָט געהאַט אויף דעם צווייטן אַ שווער ביטער האַרץ, איז מען טאַקע געקומען אין „טשיינע" אַריין אויף אַ קלאָג. און יעקל סטאָליאַר האָט אַ ווייך האַרץ, קאָן ער נישט צולאָזן קיין „אומרעכט" און זעט זיך צוצוביגן, עס זאָל נישט געשען קיין עוולות. און אַז יעקל זיצט ביי דעם טישל אין אַנדערן חדר, געפינען זיך שוין אַרום אים אַ פּאָר יונגען — חברה־לייט; ביי דער זייט שטייען אַ פּאָר פרעמדע מענטשן, נישט פון „היגעדיקן רייסטער", נאָר וואָס זיינען גלאַט געקומען מיט אַ בקשהלע אַ קלייננס.

— וואָס האָט איר געוואָלט? — פרעגט יעקל אַ ייד, וואָס האַלט זיך שוין אַ לאַנגע צייט ביי דער באָרד און צאַפּלט מיט די אויגן צו אים, אַז דאָס היטל מיט דער יאַרמלקע לאָזט זיך אים אַוש אויף אַ זייט אויער אַראָפּ.

— יעקלשי... — בייגט זיך אים דער ייד איבערן אויער — איך האָב מיר געוואָלט אַ פּענצטער אויסשניידן אין אונטער־געסל אַריין. הכלל — מיטן סטאַרשי־סטראַזשניק בין איך שוין אַדורכגעקומען... האָב איך אָבער מורא פאַרן שכן, ער זאָל נישט קריכן אין קיין העכער אָרט אַריין... בעט איך דיך, יעקלשי.

— נו, נו... — טוט יעקל אַ שאָקל מיטן קאָפּ, אויסשטעלנדיק צוויי גוטע טויבן־אויגן, און דער ייד וואָלט שוין געגאַנגען שווערן אין טלית און קיטל, אַז עס איז קראַנט...

— און וואָס האָט איר פאַרלאַנגט?... — ווענדט ער זיך ווייטער צו א יונג ווייבל, בלוט־און־מילך, וואָס איז געשטאַנען אין א זייט, איינגעהילט אין א פּאַטשיילע.

— איך בין פון סטאָציק... — הייבט זי אָן שעמעוודיק, מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן — האָב איך א מאַן, א חסיד... נישט צו גאָט און נישט צו לייט...; איך בין א בייטאָרין און מוז נאָך אים געבן צו עסן. קאָן נישט זיין צווישן אונדז קיין לעבן... יאָג איך מיך מיט אים אַרום שוין אַנדערטהאַלבן יאָר וועגן א גט — איז אָבער ביי אונדז אין שטעטל נישטאָ קיין טייך, וואָס זאָל האָבן א נאָמען... און מיטן פאָרן אין אַן אַנדער שטאָט אַריין שלעפּט ער אָפּ...; און איך האָב מיך נישט צו וועמען צו ווענדן... נישט קיין פריינט און נישט קיין קרובים...

דאָס הערט שוין יעקל אויס מיט מער אויפמערקזאַמקייט. עס געפעלט אים זייער, וואָס זי איז א בייטאָרין — זי „פּראָדוצירט"... איז א נוצלעך גליד אין דעם „געזעלשאַפטלעכן אָרגאַניזם"...; און ער פרעגט זיך אויס אייַנציקווייז, צי איז זי עפּעס א באַלעזונע, און דער עיקר, צי קאָן טאַקע נישט זיין קיין לעבן צווישן איר און דעם מאַן. און אַז ער זעט איין, אַז זיי זיינען „צוויי פאַרשידענע וועלטן", שאָקלט ער אויך צו מיטן קאָפּ... און די חברה יונגען, וואָס שטייען דערביי און קוקן זיך איין מיט אָפענע מיילער און אויגן אין דעם ווייבלס געריקטלט געזיכט, דערהיצן זיך, די מענטשעלעך אין די אויגן הייבן אָן צו גלאַנצן, און זיי לייגן איר פאָר, אַז זיי קאָנען טאַקע באַלד מיט איר מיטפאָרן מבוח דעם עסק.

טיילמאָל פאַלט אויך אַריין מיט אַן אימפּעט א יידענע, מיט א פאַרדרייטע קופּקע, א צעפלאַמט געזיכט, פייערשפּריצנדיקע אויגן, און האַלט אויסגעשטעלט צוויי הענט מיט לונג...

— זעט, מענטשן־קרוין...; — ציטערט זי אויש — מען נעמט, מען בינדט מיר אָפּ די קאַץ, אויף צו־להכעיס, זי זאָל מיר די לונג פון קיישל אַרויס אויפפרעסן און די רעשטע אין זאַמד אויסנאַרען!... — קלאָגט זי זיך אויף די שכנים.

און אַז יעקל שוויגט רעדט זי זיך פון האַרץ אַראָפּ, ווערט אויך א קאָפּ לייכטער...

יעקל הערט אַלץ אויס, נעמט אַלץ צו, און דערפאַר האָט אים דאָס שטעטל ליב געקריגן. מען רופט אים שוין הינטערווייַלעכץ „ר' יעקעלע דייק"..., און אין די אויגן לויבט מען אים אין טאָג אַריין פאַר זיין גוטסקייט, פאַר זיין חכמה... אפילו ביים סטאַרשי־סטראַזשניק אין די אויגן האָט

ער אויך נושא־חן געווען: „יעזוריעסיקי קאַראַל“ רופט ער אים. און דער „סודיא“, וואָס קומט צו פֿאָרן איינמאָל אין חודש אויף א פּאָר טעג אָפּצו־פּאַרטיקן די היגע לאַדעניִשן, קאָן זיך גאַרנישט אָפּוווּנדערן, וואָס פֿאַר א פֿיין שטעטל דאָס איז געוואָרן, אויס פּראַשעניעס, אויס אַלץ...

נאָר איינער איז שטאַרק ברוגז אויף די אַלע מעשיות. דאָס איז דודל ראַזענצוויג. דאָס איז א יידל א ריִרעוודיקס, מיט לויפֿנדיקע אייגעלעך, מיט ניין מאָס ריִיד, שפּרינגט ביים רעדן אין די אויגן אַריין, כאַפּט זיך מיט הענט און מיט פֿיס אויף יענעם. ער איז אויך א גמרא־קעפּל, ווען מען דאַרף; אַן עצה־געבער און א שטיק אַדוואָקאַט.

עס קומט אַריין א ייד מיט אַן עסק, גיט ער באַלד א דריי אַרויס דאָס ברענענדיקע לעמפּל, וואָס שטייט אויפֿן טיש אונטער א בלאָער שיין. שפּרינגט צו־צום ספֿרים־שענקל, כאַפּט אַרויס א ספֿר מיט דראַבנע אותיע־לעך און ציפּערן ביי די זייטן — בלעטערט, בלעטערט, און טוט זיך א שטעל אָפּ אויף איין אָרט מיט לויפֿנדיקע אייגעלעך איבער די שורהלעך, א לייג צו א האַנט צום שטערן, א וויש אַראָפּ ביז איבערן קליינעם בערדל, און באַלד צוריק א הייב אויף דעם קאָפּ:

— א — הום... — זעץ דיך, זיי־זשע מוחל — טוט ער פֿלינק א וואָרף איבער מיט די אייגעלעך אויף א ליידיקער שטול. — אַזוי פֿאַרשטייסטו מיך... עס איז אפֿילו א פֿאַרפּלאָנטערט עסק, נאָר מער נישט, ביסט דאָך גע־קומען צו מ י ר... וועט מען זען אַן עצה.. קודם־כל, פֿאַרשטייסטו מיך, איז א פּראָשעניע, און טאַקע באַלד מיט דער סטאַטיא „טשיסטאַ־טריסטאַ סאָ־ראָק פּיאַט“... וואָס איך האָב דאָ ערשט טאַקע אויפֿגעזוכט עקסטרע פֿאַר דייַנעטוועגן, פֿאַרשטייסטו מיך..: און אַזוי, פֿאַרשטייסטו מיך, וועט עס שוין גיכער זיין אין אָרדענונג...

— יאָ, יאָ... דוחשע — שמעלצט זיך דער ייד אין אים פֿאַר נחת — איך ווייס, א גמרא־קעפּל...

און דודל ראַזענצוויג גיט באַלד א קלינג אַן אין א ביינערן מויער־קעפּל אויפֿן טיש און עס קומט אַריינצופֿליען א זינדל, א פּאַצעטל, א האָזל מיט אויפֿגעשטעלטע אויערלעך און האַלב־צוגעמרוזשעטע אייגעלעך:

— וואָס פֿאַרלאַנגט דער פֿאָטער?..

— נעם נאָר געשווינד די פעדער אין דער האַנט אַריין... „יעוואָ“ אַזוי און אַזוי... — טוט דודל ראַזענצוויג אַ דיקטיר, און דאָס זינדל, וואָס זיצט שוין מיט דער פעדער איבערן פּאַפּיר, מאַכט אַ געדרייעלע מיט אַ ריץ און די פעדער הייבט אָן סקריפּען, צו׳מאַנצנדיק און דער פּאָטער דיקטירט ווייטער, אַרומגייענדיק איבערן צימער אינעם ציצענעם שלאַפראָק: אַזוי ווי דער „לעווי גרינשטיין“ האָט מיר „מנשה חומר׳ר“ אַזוי און אַזוי... לכן — „פּאָטעאָמו“ הייסט עס, האָב איך גרויס „טשעסט“, און אַזוי ווייטער, די סטאַטיא — די און די...

פּאַרטיק, דער ייד חתמעט אונטער... עס וועט שוין זיין גוט!...

קומט ווייטער אַריינצוגיין דעם איינענעמס בעל־דבר, דער „לעווי גרינשטייך“ און בעט אים אויך דאָס אייגענע: דודשע... קרויגישע... טוט ער ווייטער אַ כאַפּ דעם אָוסטאַוו און געפינט פאַר אים אויך אַ טשיסטאַ־טריסטאַ, נאָר שוין סאַראַק שעסט... און עס וועט אויך זיין אין אָרדענונג...

אָט דעם פאַרשוין האָבן די אַלע מעשיות פון יעקל סטאַליאַר נישט געקאָנט געפעלן. ער גייט אַרום מיט אַ פינצטערן בליק, און דערזעט ער יעקל סטאַליאַר אויף דער גאַס, זעט מען באַשיינפערלעך, ווי דער מענטש ווערט גרין און געל...

יעקל אָבער האָט זיך געטאָן דאָס זייניקע, אַלע טאָג זיך אַריינגעכאַפּט אויף אַ פּאָר שעה אין דער טשיינע אַריין און „אָפּגעכשרט“ אַלע „דיעלעס“, שטאָטישע און פון דער סביבה... און עס גייט שוין אין נאָמען פון דער „אָרגאַניזאַציע“... די אָרגאַניזאַציע — הייסט עס — האָט באַשטימט, און מען ווייסט שוין וועמען מען מיינט... עס קומט אַריינצוגיין אין טשיינע דער אייגענער פינטשעלע טאַקע, וואָס שרעקט די דאָרפס־יידן, און דערציילט יעקלען אַ מעשה, גלאַט אין דער וועלט אַריין, פון זיין זיידן, וואָס עס קומט אים טויזנט גילדן ביי איינעם, לאָזערן, וואָס האָט דאָס געוועלב... מיינט יעקל, אַז ער דערציילט אים גלאַט אַ מעשה און פינטשעלע פוילט זיך נישט טאַקע באַלד אַריבערצוגיין צו לאָזערן אין געוועלב אַריין:

— זאָלט איר וויסן, ר׳ לאָזער, די אָרגאַניזאַציע האָט באַשטימט, איר זאָלט אָוועקגעבן מיין זיידן די טויזנט גילדן...

— קינד — הייבט יענער אָן צו בעטן — דו ווייסט דאָך נישט די גאַנצע זאַך, ס׳איז דאָך שוין אַ מעשה פון אַ יאָר פופצן צוריק, דיין זיידע איז נאָך געווען דעמלט אַ „פּשיסטאַוועצ“... האָט ער מיר געבראַנגט פאַרלעגערטע סחורה, אַ קעסטל פלוימען — הוילער שימל... האָב איך זיי נישט געוואָלט צונעמען, אָבער כ׳האָב דאָך מיך באַלד פאַרגלייכט מיט אים...

ענטפערט פינטשעלע:

— אַנישט וועט מען קישקעס שלעפּן אינמיטן דער גאַס!..

און כאַטש פּינטשעלע איז באַלד אַוועק, אָבער דאָס וואָרט „אָרגאַניזאַציע" איז געבליבן... דער ייִד ציטערט, דאָס ווייב איז שוין גרין און געל.

און טאַקע דעם אייגענעם פרייטיק, נאָכן מרחץ, ווען לאָזער איז איבערהיים געזעסן, איינער אַליין, דאָס ווייב מיט די קינדער זיינען אין געוועלב געווען, די חלות זיינען שוין געווען גרייט צום טיש, מיט אַ ווייס טישטעכל איבערגעדעקט, דאָס גלעזל פון לאָמפּ מיט דער רויטער פּאַטשיילע לאָזערס איז שוין אויך געלעגן גרייט אויפן טיש און ער, לאָזער, האָט דערווייל אַ גלעזל טיי געטרונקען. דערזעט ער, ווי די טיר מאַכט זיך אויף שטילערהייט און אַ שטיל קעפּל מיט סודות אין די אויגן, פּינטשעלעס אויגן, קוקן אַריין... ווערט אים נישט גוט... דאָס בלוט האָט אים האַסטיק אַ שלאָג געטאָן אין פּנים אַריין, די אויגן האָבן אָנגעהויבן צו גלאָצן, די הענט צו ציטערן מיט דעם גלעזל טיי, און ער טוט זיך אַ קער אום פון שטול אַראָפּ, בלייבנדיק ליגן אַ קוויל... פּינטשעלע שפּרינגט צו מיט צעמישטע אויגן און מאַכט אַ געוואַלד. כאַפּט אַ שעפּ וואַסער, שפּריצט אויפן געזיכט, רייסט און שרייט, ביז עס איז געקומען אָנצולויפן אַ פולע שטוב מענטשן. עס האָט זיך געמאַכט אַ גערייסעריי, אַ געכאַפּעריי און אַ געפילדער, אַלע מיט איבערגעבויגענע צעמישטע פּנימער; מען פאַלט איבער לאָזערן, מען האָט אים ביי די שלייפן געריבן, געוואַלדן געמאַכט, און נישט געקאָנט אים דערמונטערן. גיט מען אַ גאָס אַ גאַנץ גלאָז קאַלט וואַסער אין פּנים אַריין, רייסט ער אויף די ברעמען, אין די אויגן שניידט זיך אויס אַ שאַרף גלאָצן און ער מאַכט זיי צוריק צו. דער דאָקטאָר איז געקומען, צעזאָגט דאָס רעדל, געהייסן אַ פענצטער אויפמאַכן און האָט אים באַטראַכט. ער ליגט אינמיטן שטוב אויסגעצויגן, דאָס געזיכט שטאַרק געל, און אַלע וויילע דאָס אייגענע גלאָצן מיט די אויגן... דער דאָקטאָר האָט אַ דריי געטאָן מיטן קאָפּ און שטיל געבליבן. ער האָט אים דעם דופּק געהאַלטן, קראָפּליעס געגעבן און דערנאָך געהייסן אים אויפן בעט אַרויפלייגן. צום אוועקגיין האָט ער געזאָגט עטלעכע מענטשן שטילערהייט הינטער דער טיר: „טאַק, טאַק... אַפּאָפּלעקסיאַ"... און אויסשפּרייטנדיק די הענט, האָט ער אַ קוועטש געטאָן מיטן קאָפּ צווישן די אַקסלען...

און אַזוי איז טאַקע געווען... נאָך דעם אייגענעם שבתצונאַכטס האָט מען אַ לוויה געהאַט בסוד־סודות... ברענענדיקע לאַמטערנדלעך האָבן זיך ווי גליענדיקע אייגלעך אין דער שטומער, פינצטערער נאַכט צום בית־עולם געדרוקט און פאַרזונקען געוואָרן צווישן די ווייטע, שוואַרצע קופּע ביימער...

א טויט־שרעק איז דאָס שטעטל באַפאַלן, די הייזלעך האָבן אַבלדיק אויסגעזען. און שטיל פאַרטראַכט איז אין דעכל קעגנאיבער דעם אַנדערן: הייבט דיר, מאָרגן מיר... די הייזלעך שטייען פאַרזונקען אין טיפן שטיל־שווייגן און די פענצטער קוקן מיט אומעט אין גאַס אַריין... יעקל סטאָליאַר און דער וואָרשעווער פּ. פּ. ס.ניק זיינען אַרומגעגאַנגען מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, און מענער און ווייבער מיט בלאַסע פּנימער האָבן זיי נאָכגעקוקט מיט שטילע, אויסגעלאָשענע אויגן... אפילו איטשעלען איז דאָס האַרץ איינגע־פאַלן און ער הייבט קיין אויג נישט אויף...

— געוואַלד געשריגן — האָט ער געטענהט צו יעקלען און צום וואָר־שעווער — ווי זעט מען אַזוינס צו פאַרשווייגן? אַזוינס נישט צו פאַרהיטן?..

און אַז זיי האָבן אים אָנגעקוקט און נישט געענטפערט, האָבן זיך אים די אויגן צעברענט, ווי ביי אַ גזלן:

— האָט מען קיין אייגענע נישט, — זאָגט ער, — נעמט מען זיך נישט אונטער!..

און אַז זיי האָבן ווייטער געשוויגן, האָט ער געוואָרפן אַ בליק פון פאַר־אַכטונג און אַ שפּיי געטאָן פאַר יעקלס פּנים און איז אַוועקגעגאַנגען.

דערווייל הערט זיך נישט קיין פריילעכס אין וואַרשע, ווי אויך פון אַנ־דערע גרויסע שטעט — באַקו ברענט... טאַטאַרן שעכטן מענטשן אין די גאַסן. און דאָ, שמועסט מען, זאָל זיך אויך עפּעס בייזס מאַכן „דעם זונטיק"..

און דער זונטיק איז געקומען.

פּויערים פון אַרומיקע דערפער, מיט די גראָע סערמיגעס, גראַנאַטע־נע היטעלעך, גלאַנצנדיקע דאַשקעס און שטיוול מיט הויכע קנאַפל, זיינען אָנגעקומען מיט רויטע, צעהיצטע פּנימער און אָנגעהויבן די שטאָט צו פאַרפלייצן. גלחים פון באַנענטע „פּאַראַפיעס" זיינען אויך אַהער אָנגעקומען מיט זייערע מחנות. דאָס געזאַנג אין קלויסטער, די פאַרזונקענע טענער פון אָרגל האָבן זיך פון הינטער די הויכע דיקע ווענט אַרויסגעריסן און צעגאָסן זיך איבער די שטילע דעכלעך פון שטעטל, און צעוויגט זיך אין דער לופט און אָנגעפילט זי מיט שרעק.

און אינמיטן טאָג איז מען אַרויס אויפן אַרומגעצוימטן הויף אַרום קלויסטער — פּויער מיט אַ הייליקן בילד מיט אַ גאָלדענער קויל אויף דעם שפּיץ, און דאָס האָט אַ בליץ געטאָן קעגן דער זון מיט מיליאָנען גאָלדענע שפּיזלעך, פלוצלינג אַ שפּראָץ געטאָן און די אויגן פאַרכאַפּט. דערנאָך אַ פאָן מיט אַ ווייסן איינקעפּיקן אָדלער. האָבן אַלטע לייט געזאָגט, אַז דעם אָדלער האָט מען שוין נישט געזען אַ יאָר הונדערט... נאָך דעם איז געגאַנגען אַ פאָן מיט רויטע און ווייסע בענדער און נאָך איינער, ווייטער, מיט אַן

איסגעמאָלט בעטל — אויך אַזאַ בילד אַ הייליקס און די פענער האָבן געפלאַטערט אין דער הייך איבער דער מויער ארום קלויסטער, און האָבן הקפות געמאַכט לאַנגזאַם ארום דער וואַנט, און אַ שטיל איינגעהאַלטן געזאַנג האָט זיך געהערט. ביסלעכווייז האָבן זיך די פענער הערנענטערט צו די אָפענע טויערן, און דערזען האָט זיך אַ מחנה פּנימער, אַ רירעוודיקע מחנה פון פּנימער איבער פּנימער און אַקסלען איבער אַקסלען. גויים אין די גאָלע קעפּ, פויערטעס מיט רויטע און ווייסע פאַטשיילעכלעך, ביז אונטער דער גאַמבע, האָבן זיך דורכגעשלאָגן דורך די ענגע טויערן און געלאָזט זיך, מיט די פענער פאָרויס, איבערן ברייטן זאַמדיקן וועג, וואָס ציט זיך אין גרינעם פעלד אריין. אַקסלען און סערמיגעס און קעפּ איבער קעפּ הייבן זיך און רודערן, איינס נאָך ס'אַנדערע, איינס נאָך ס'אַנדערע, אַלץ ווייטער און ווייטער. און פון די אָפענע טויערן קומען אַלץ ארויס נאָך און נאָך פּנימער, עס ווערט זיך, דאַכט זיך, גאָרנישט אויסלאָזן. און אַ לייכטער שטויב האָט זיך אונטער די טוזנטער באַוועגלעכע טריט דערהויבן מיט אַ שטיל נאָכשאָרכן פון אַ ים גראָע סערמיגעס און בלאָע געשטרייפטע „סוקענקעס”. און דער עולם האָט ווייטער געררודערט. קעפּ איבער קעפּ, אויף און אָפּ, אויף און אָפּ, ווי די וועלן איבער אַ לאַנגען שטראָם. די פּענער פלאַטערן, פאָרויס גייען די גלחים מיט בלאָסלעכע, רונדיקע געזיכטער, אָנגעטאָן אין די ווייסע העמדלעך און קאַנטיקע שוואַרץ־סאַמעטענע מיצלעך איבער די קלאָרע שטערנס; הינטער זיי — דער באַראָד, אַ טויזנטיקע מחנה, אַ שווייגנדיקע און אונטערטעניקע, וואָס ציט און ציט מיט שטילע אַראָפּגעלאָזטע געזיכטער אונטער אַן איינגעהאַלטן, טיף געזאַנג. און ווייט, ווייט ציט זיך די לאַנגע שווערע מאַסע נאָך יענעם עק נאָך, ווו די פענער ווייען און קאַשפּערן נאָך זיך אין גרינעם פעלד אריין. און איבערן באַרג, ווו מען בעמט געל זאַמד צו דער פּאָדלאָגע לכבוד שבת, האָבן זיך אָנגעהויבן ווייבער און מיידן צו באַווייזן. און יידן בעלי־מלאכות מיט די נאַקעטע העמד־אַרבל זײַנען אויך ארויסגעקומען אַ קוק טאָן: אַבי, געלויבט צו גאָט, מען מיינט נישט זיי... און ווייבער האָבן אויך גאָט געדאַנקט פאַר דעם חסד, וואָס זיי זײַנען נישט ווערט. און האָבן אויך גוטווייליק נאָכגעקוקט דעם המון, וואָס האָט זיך געצויגן: זאָל זײַן פענער... זאָל זײַן אַ האָלץ, אַ שטיין, אַ ביין, אַבי מען זאָל יידישע קינדער לאָזן געמאַך. און ווייט זײַנען די בלאָע הימלען אָפּן געשטאַנען. עס האָט זיך געדאַכט, אַז די וועלט האָט זיך אַ יום־טוב געמאַכט, טיר און טויער געעפנט און רופט די מענטשן צו זיך אין פעלד אַריין. איטשעלע און יעקל סטאָליאַר און דער וואַרשעווער האָבן זיך אויך געשטעלט אויפן באַרג און שטיל נאָכגעקוקט. מען האָט

מער נישט געווען, נאָר קעפּ־איין און קעפּ־אויס, א ים גאָלע קעפּ, און קעפּלעך מיט רויטע און ווייסע פּאַטשיילעכלעך, וואָס האָבן ארויסגעפּעכלט ווי ציצייטע בלימלעך פון צווישן דער מחנה, וואָס האָט זיך געוויגט נאָך די פּענער נאָך. און די פּענער האָבן געווייעט, געפּעלבלט זיך און צעשפּרייט אין דער לענג און אין דער ברייט, און האָבן זיך אָפּגעשטעלט פאר א בוים, און דער גאנצער נאראָד איז שטיין געבליבן. דאָ האָבן זיך די וועגן צעשפּרייט אויף צווי, און אונטער דעם בוים איז א קרייז געשטאַנען, איינגעטיפּט אינעם שאָטן פון די געדיכטע צווייגן. דאָס געזאַנג איז נאָך טיפער געוואָרן און דער נאראָד שטילער... און אָט לאָזט מען זיך שוין אראָפּ קניען... די גאנצע מחנה לאָזט זיך אראָפּ און אראָפּ, פון איין עק ביז צום אַנדערן, ווי די זאַנגען איבער אַ גרויס פעלד, ווען אַ ווינט איז דורכגעצויגן און אלע קעפּלעך געבויגן. איין פּאליע איז איבער אלע קעפּ פארבייגעגאנגען, אָנהייבנדיק אין איין עק און אויסלאָזנדיק אין צווייטן עק. אלץ קניט, אלץ שווייגט, מיט געבויגענע נאקנס און אראָפּגעלאָזטע געזיכטער צו דער ערד... און דאָס געזאַנג פון אויבן צעגיסט זיך אַרום און ארום נאָך שטילער, נאָך טיפער און נאָך איינגעהאלטענער, און וועלן, דאכט זיך, אלע שטילע קעפּלעך, וואָס לאָזן זיך אויף די קניען אראָפּ, — זיס איינשלעפערן און לאָזן זיי ליגן מיט די פּנימער איינגעטיפּט אין זייער אייגענער שויס...

און א זיסע פארזונקענקייט האָט זיך ארום און ארום צעגאָסן. דער פּלאַץ ארום און ארום האָט זיך אין א ים ליכטיקייט אָנגעטרונקען, און די גאָלדענע זון אין בלאָען הימל האָט געקוקט און געקוקט אין דער שווייגנדיקער מחנה אריין... א לייכט ווינטל האָט געפאָכעט איבער די אויערן, געהאלדזט און געגלעט, און געשפּילט זיך מיט ווייכע בלאָנדע האָר איבער די איינגעשלאָפענע, אראָפּגעקניטע קעפּ. די פּענער האָבן געווייעט און געצויגן זיך אין דער בלאָער לופט אריין. די גאָלדענע קויל האָט געבלאַנקט, שטעכנדיק די זון מיט טויזנט פייערדיקע אויסגעשפּראָצטע שפּיזן, און די זון איז געשטאַנען פארטראכט און געטראכט...

— — — — — — — — — — — — — — —

און פּלוצלינג — אַן איבעררייסן פון דעם שטילן געזאַנג... אין יענעם עק דערהייבט מען זיך שוין, און קעפּלעך איבער קעפּלעך הייבן אָן בסדר אויפצוקומען.

דאָס געזאַנג האָט זיך אויפסניי דערהויבן און די גאנצע מחנה האָט זיך א ריר געטאָן, לאָזנדיק זיך ווייטער איבערן וועג אין גרינעם פעלד

אַרייִן. און ווייבער און מיידן מיט יונגעץ זיינען אויפֿן באַרג געשטאַנען, וווּ מען נעמט געל זאמד אויף שבת און האָבן נאָכגעקוקט.

ווייט איז די מחנה גוֹיִם אַוועק. ווייט, ווו דער ברייטער זאַמדיקער וועג זעט אויס, ווי א שמאָל, ליכטיק שלענגל, וואָס שלענגלט זיך צווישן די גרינע פּעלדער, באַרג־אויף און באַרג־אָפּ. און די מחנה האָט זיך געצויגן און געצויגן קוים נאָר מיטן אויג צו דערזען. זי האָט אויסגעזען, ווי אַ שוואַרץ פּאַסיקל איינמיטן פֿון אַ גרינער וועלט אַרויפֿגעוואָרפֿן...

און פֿון דעם באַרג, ווו מען נעמט געל זאמד אויף שבת, האָבן זיך יונגעץ און מיידן אָנגעהויבן צוריק אַראָפּצולאָזן. נאָר איטשעלע איז געבליבן שטיין א פּאַרטראַכטער, מיט ווייטע, אויסגעשטעלטע אויגן.

— לאָמיר גיין. — האָט אים דער וואַרשעווער געוועקט.

— זאָג נאָר, — האָט זיך איטשעלע ווי אויפֿגעכאַפּט, — וואָס איז דאָס פֿאַר א גאַנג געווען זייער היינטיקער גאַנג?..

—— א פּראָצעסיע... — האָט דער וואַרשעווער געענטפֿערט.

א רעליגיעזע, — האָט יעקל סטאָליאַר פֿאַרבעסערט.

— דו האָסט דאָך עפּעס געהאַט געזאָגט, — מאַכט איטשעלע צום וואַרשעווער, — אַז עס וועט אַראָפּקומען א וואַרשעווער קריסט, וועט ער האַלטן א „מאָווע” און מען וועט גיין צוזאַמען?..

— האַנט ביי האַנט, פֿאַרריכט יעקל.

— ע... — גיט דער וואַרשעווער א הייב מיט די אַקסלען, — די היינטיקע איז דאָך גאָר עפּעס אַנדערש... דאָס זיינען „באַראַדאָוועצעס”...

נאָר איטשעלען האָט עס געקרענקט. אים האָט זיך געדאַכט, אַז דער וואַרשעווער האָט עקסטרע אויסגעזוכט א געבילדעט וואָרט „באַראַדאָווצעס”, אַבי נאָר צו פֿאַרגלעטן...

— ליגנער דו!... און דו ווייסט דען נישט, אַז דו ביסט אַ ליגנער?... — האָט אים איטשעלע א זאָג געטאָן.

— האַ, האַ, האַ!.. — האָט זיך דער וואַרשעווער צעלאַכט.

איטשעלען האָט עס נאָך מער געשטאָכן. אפֿילו דאָס געלעכטער, האָט זיך אים געדאַכט, איז בלויז ליגנט... נאָר איבערגעלייגט האָט ער זיך, אַז אים איז שוין אַלץ איינס — צייט די מעשה מיט לאָזערן דעם גזוועלבניק, איז ער שוין סיי־ווי־סיי אויס...

איז אים געווען שווער אויפֿן האַרץ.

שווערער נאָך איז אים געוואָרן אויפֿן האַרץ, ווען ער איז אַריין אינמיטן מאַרק און אומגעקוקט זיך אויף די שטילע הייזלעך מיט די האַלב־

אויפגעלענטע פענצטער. ער האָט עפּעס דערפילט אַזעלכעס, וואָס ער האָט קיינמאָל נישט אין זיך געהאַט. אָט דאָרט הינטער דער שטאָט איז אַזאַ שווערע מחנה געלעגן, און דאָ איז אַלץ אַזוי קליין, אַזוי בידעריק, און „אויף ניכטערן שפּייעכץ האַלט עס זיך"... אים האָט זיך געדאַכט, אַז יעדער מחנה זאָל זיך נאָר פאַרגלוסטן, מאַכט זי זיך אַ געלעכטערל — נישט מער ווי אַ גויִיש געלעכטערל... און יעדער איינציקער פון זיי נעמט זיך פון די הײַזלעך אַ באַלקן מיט אַ פּאָר פּוילע שינדלען אונטערן אָרעם און גייען זיך אַוועק זייער וועגס, איבערלאָזנדיק אַ ליידיקן פּלאַץ.

און אונדזער עולם האָט זיך אויך פאַרבענקט נאָך אַ פּאָן. דער וואַרשעווער האָט דאָס איינגעזען און מורא געהאַט, יעקל סטאָליאַר זאָל עס נישט פאַרכאַפּן; יעקל סטאָליאַר ווײַטער האָט אויך דאָס אייגענע איינגעזען און מורא געהאַט, אַז דער וואַרשעווער זאָל עס נישט פאַרכאַפּן; זײַנען איבער נאַכט אויפגעשטעלט געוואָרן צוויי פענער, אין דער „טשײַנע" טאַקע, און אינדערפרי האָבן זיך שוין יונגען געזאַמלט פאַר דער גלעזערנער טיר — שיין, ריין, די היטעלעך אָפּגעפּוצט, די פּנימער אָפּגעוואַשן, און די אויגן האָבן געבלישטשעט גאָר יום־טובדיק.

דער עולם זאַמלט זיך, ווערט וואָס אַמאָל גרעסער, די גאַס ווערט שוואַרץ, באַליגט... און ווו איז דער וואַרשעווער, דער וואַרשעווער?.. האָט איינער דעם אַנדערן געפרעגט, און עס איז געוואָרן אַ געפּאָרעריי, אַ געדרייעריי און מען איז געלאָפן הין און צוריק, אַז די גאַס האָט נישט גערוט.

— נו, וואָס שטייט מען?.. — חזרט יעקל איבער צום וואַרשעווער נאָך דער גאַנצער צייט שווײַגן.

— נו גייט... וואָס ווילט איר פון מיר? ... — בלאָזט זיך דער וואַרשעווער אַ קוועטש טוענדיק מיט די אַקסלען, נאָר, אַז יעקל בלײַבט צוריק אַנטשוויגן, רופט זיך איטשעלע אָן:

— הער נאָר, וואַרשעווער יאָלד — מײַן נאָר נישט, אַז מיר זײַנען דײַנע פּרײַערס...

— ווער זאָגט, אדרבה, — פאַרענטפערט זיך דער וואַרשעווער — נאָר איך קאָן נאָך נישט גיין... ווײַל איך, מוז איך אײַך זאָגן, האָב אַרויס־

געשיקט מענטשן דעם טעלעגראַף איבערצורייסן — — מוז איך אויף זיי וואַרטן...

— אַזוי איז שוין עפּעס אַנדערש... — האָט ערשט איטשעלע אַ הייב געטאָן מיטן קאָפּ, נאָר יעקל איז געבליבן שטיין נאָך מער פאַרזונקען, וואָס דער וואַרשעווער איז פאַר איינער... ווי אַלץ פאַרכאַפּט ער... און יעקלען דאַכט זיך, אַז ער האָט עס אויך אין זין געהאַט צו טאָן, נאָר עס איז אים גאָר פון זין אַרויס.

עס קומען אָן צו לויפן עטלעכע קונדייסים מיט פרייליכע, שיינענ־דיקע פּנימער, פאַרקאַכט, און די האַשעקלעך, נעבעך, פאַרחדרייט, זיי רייסן זיך אַריין אינמיטן רעדל, צום וואַרשעווער, און רוימען אים עפּעס איין, אינטערעשטעלנדיק די מײַלעכלעך אונטער זיין אויער..

— און ווו זיינען זיי?.. — פרעגט ער איבער.

— גייען שוין... שוין... איבערגעריסן:: עס האָט אַזש אַ ציטער גע־טאָן דער דראָט: בר־ר־ר־רר...

און באַלד זיינען נאָך עטלעכע יונגען אָנגעקומען מיט נצחון־שמייכ־לענדיקע אויגן. פאַר זיי איז געגאַנגען איינער פאַרויס אין אַ מאַרינאַרקע מיט שטיוול און אַ רויט שאַלעכל אויפן האַלדז, מיט אַ ווייסן שטעקן אין דער האַנט. נאָך פונוויטנס האָט ער עפּעס אַ סיגנאַל געמאַכט: אַ כאַפּ גע־טאָן דעם שטעקן אין דער הויך, מיט דעם געבויגענעם הענטל אַרויף, עפּעס אַ ווייז געטאָן דעם עולם מיט אַ ווונק־צו אין דער הייך, און אַ שפּרונג־אונטער געטאָן, ווי מען כאַפּט עפּעס אָן אין דער לופטן. און אַ האַק האָט ער געטאָן מיט דער שאַרף פון דער האַנט אין דער לופט אַריין. און אַ שאָקל־צו מיטן קאָפּ. „שוין", האָט עס געהייסן. „אָפּגעפּאַרטיקט"...

צווישן עולם האָט זיך אָנגעהויבן אַ געסודעריי, אַ געשעפּטשעריי מיט אומרויקע באַוועגונגען אויף די געזיכטער: זעלנער וועלן קומען, זעלנער... דער נאַטשאַלניק וועט געוואָר ווערן... נאָר דער וואַרשעווער איז געווען פאַרטון אין איין זאַך: איצט איז עס „פאַלקאָם"! — האָט ער צו זיך אַליין געשמייכלט, און ער מיט יעקלען האָבן זיך אַ ריר געטאָן מיט די פּענער פאָרויס און דער גאַנצער עולם האָט זיך אַ ריר געטאָן נאָך.

די גאַס איז געווען פאַר זיי, ווי אָפּגערוימט, די געוועלבער פאַרהאַקט, און חברה האָט געמאַרשירט, ציענדיק זיך נאָך די פּענער. באַלד האָט זיך אַ געזאַנג אויפגעהויבן און אַלע פּנימער און אַלע אויגן האָבן געשיינט מיט איין גליק און מיט איין פרייד. דאָס געזאַנג ווערט שטאַר־קער, ראַשער, די פּענער ווייען און דער עולם רודערט נאָך מיט פאַר־

פלאַמטע פּנימער און אָפענע מיילער פון געזאַנג, וואָס האָט די גאַנצע גאַס אַרומגעכאַפּט.

איבעם גאַנג זיינען נאָך אַנדערע צוגעשטאַנען. דער עולם האָט זיך נאָך מער פאַרגרעסערט, און „אויסרופן" און „ענטפערן" האָבן די גאַס פאַרהילעכט. מען איז אָנגעקומען פאַר דעם בורמישטשס גאַרטן, פאַר דער קאַנצעלאַריע.

דער עולם האָט זיך אָפּגעשטעלט, אויסגערופן עטלעכע מאָל די „פאָ־דערונגען", וואָס זיינען געוואָרן אונטערגעכאַפּט מיט אַ ים קולות פון דער גאַנצער הילכנדיקער מאסע. דערנאָך האָט מען זיך צוריק אַראָפּגע־לאָזט אין גאַס אריין. און קיינער האָט נישט באַמערקט, ווי אין גאָרטן, פאַררוקט הינטער דער אַלטאַנקע, שטייט דער בורמישטש מיט דעם אַק־ציזניק, דער סטאַרשי און עטלעכע האַלץ־העקער אין די סוקמאַנעס, מיט די העק אויף די הענט, און אַז זיי סודען זיך עפּעס און וואַרפן בליקן אָפּער אויף די דעמאָנסטראַנטן... דער וואַרשעווער איז באַגייסטערט, ער פירט... יעקל ווידער, ווייסט ביי זיך, אַז ער פירט גאָר... און וואָס ווייטער אין דער גאַס, אַלץ העכער ווערט דאָס „אויסרופן", אַלץ רוישנדי־קער די קולות, אַז עס דאַכט זיך, די גאַס וועט פּלאַצן. די פּענער פּלאַ־טערן, ווייען איבער די קעפּ און דער עולם ציט נאָך און ציט. מען זעט נאָר איין לאַנגע רירעוודיקע מחנה, קעפּ און קעפּ, וואָס באַוועגן זיך אינעם געוויש פון אַ ים מיט קולות.

מען גייט און מען גייט.

— אין מאַרק אַריין, אין מאַרק אַריין!

און דער מאַרק איז לעער. די טישלעך פון געבעקס — לעער. עס וואַרפט זיך אַ דערשראָקן, בלאַס פּנים, דורך אַ שפּאַרע פון אַ געוועלב, וואַרפט אַ צעמישטן בליק אויף די פּענער און אויף די צהאַמענגעשטוי־סענע מחנה אַרום, און די טיר גיט זיך צוריק אַ פאַרהאַק...

די פּענער ווייען, ווייען, און דער וואַרשעווער איז שוין אַרויף אויף אַ טישל מיט זיין פאָן אין דער האַנט, און יעקל סטאָליאַר, ווידער, מיט זיין פאָן אין דער האַנט איז אַרויף אויף דעם אַנדערן טישל קעגנאיבער. און דער עולם, אַרום די טישלעך און אַרום די פּענער, איז געבליבן שטיל און האָט אַרויפגעקוקט זיי אין די פּנימער אַריין. האָט אָבער יעקל נישט גע־האַט וואָס צו רעדן, האָט דער וואַרשעווער געגעבן אַ הייב־אָן אַ רעדע, אַז דער קאָפּ זיינער מיטן קאַפּעליוש האָט זיך אַזש אַ שאָקל געטאָן, ווי אויפגערודערט צום אַרויסשיטן. און ער האָט גערעדט און גערעדט און געוואָרפן מיטן קאָפּ און געמאַכט מיט די הענט און מיט די פיס, ווי טייל־

מאָל דעם פּריצס פערד פאַר ר׳ איזיקס געוועלב... און דער עולם איז געשטאַנען מיט אָפענע מיילער אונטער א האָגל פון ווערטער, און געקוקט אים אין פלאַמענדיקן געזיכט, וואָס האָט אזש געציטערט פון באַוועגונגען; און אין די אויגן, וואָס האָבן געברענט, ווי צוויי שטורקאַצן.

האָבן זיך אָנגעהויבן צונויפצולויפן ווייבער מיט פאַרשאַרצטע אַרבלען, מיט הענט פון טייג; און מיידלעך מיט צעשויבערטע האָר און מיט די קינדער אויף די אָרעמס; און די קינדער מיט בייגל אין די הענט, און אַלע האָבן זיך אַרומגעשטעלט אַרום עולם, און צוגעשטופּט זיך אויך עפּעס צו הערן...

און אָט באַווייזן זיך פון עק מאַרק־געסל אַרויס די זעלבע האָלץ־העקער פון הינטער דער אַלטאַנקע. איצט טראָגט שוין יעדער פון זיי אין בוזעם צו איינציקע חלות פון וועלכע די אַרויסגעשטאַרצטע שפּיצן זייַנען שוין אָפּגעביסן. איינער פון זיי שלינגט איילנדיק אַראָפּ דעם ביס, מאַכט זיך גלייך די וואָנצעס, שאָקלט אָפּ די קרישקעס פון די לאַצן, נאָך דעם אויך די איבעריקע מאַכן זיך גלייך, ווי גרייטנדיק זיך צו עפּעס און אַלע רוקן זיך צו דער קופּע, שטעלן אויף אַן אויער, אויך עפּעס צו הערן פון דעם אַלעם גוטן.

און ווי דער וואַרשעווער האָט דאָס דערזען, גיט ער זיך געשווינד א וואָרף איבער אויף אַן אַנדערן טאָן, ווי א קאָמעדיאַנט אויפן שטריק, און גיט אַ הייב אָן נאָך העכער און נאָך שאַרפער:

— „בראַטושאַ, טאָוואַרישטשי!"... — גיט ער ערשט אויפסניי אַ פּאָר אַרויס און דאָס ציינגל האַקט, קנאַקט, ווי אין קרויט אַריין, ווי אַ לייענעך־מילעכל מיט די האַמערס, און ווי א מילשטיין אונטער די וואַלצן.

און די גוֹיים מיט די ברוינע מגושמדיקע פּנימער, מיט די דיקע ליפּן און בלאָנדע וואָנצעס, קרומען שמייכעלעך איינער צום אַנדערן. און אָט האָט זיך איינער גאָר הינטער די ווייבערס און די מיידנס פּלייצעס געשטעלט, בייגט זיך איבער מיטן קאָפּ אין רעדל אַריין, מאַכט אַ תמעוואַטע פּנים, און בליקנדיק מיט דערשראָקענע אויגן אין ווינקל מאַרק אַריין, שטאַמלט ער: „זאַלמערזשי ידאָן, זאָלמערזשי"...

עטלעכע ווייבער, די נאָענטסטע, האָט עס א בליץ געטאָן אין די אויגן, און ציטערנדיק האָבן זיי זיך א כאַפּ געטאָן מיט אויסגעשטרעקטע קעפּ און פינקלענדיקע אויגן איבער אַלע קעפּ אַריבער.... און אין דער רגע איז עפּעס ווי א שטומע איינגעהאַלטנקייט געוואָרן צווישן עולם, און אַלעמענס בליקן האָבן זיך אין זייערע אָנגעצונדן... צעמישטע פּנימער האָבן זיך א רגע איבערגעפינקלט מיט די אויגן — — און אין עלעקטרי־

שער פונק האָט זיי אַלע אַ כאַפּ געטאָן און — אַ שלײדער! און די גאַנצע קופּע האָט זיך אַ הײב געטאָן.

— שטײט, שטײט!! — האָט יעקל סטאָליאַר פון טישל אַראָפּגעשריגן מיט אַלע כּוחות, און איטשעלע איז אויך אַרויף אויפן טישל און נאָך העכער געשריגן און געמאַכט מיט די הענט, און דער עולם איז נאָך מער פאַרטומלט געוואָרן, און נאָך שאַרפער האָבן די אויגן געגלאָצט. דאָך איז מען שטיין געבליבן — עפּעס האָט זיי אַ ריר געטאָן, און עפּעס האָט זיי צוריק פאַרכאַפּט, און זיי האָבן די וואָג פאַרלוירן. נאָר ביי די זייטן, אַרום, איז מען שוין געלאָפן און אויף דער ערד זיך אומגעוואָרפן. ווייבער און מיידן איז נישט מעגלעך געווען איינצוהאַלטן. אויסגעשטרעקטע הענט האָבן זיך אין קליידער און פּיס איינגעדרייט, און מען איז געפאַלן און געטרעטן, געטרעטן און געפאַלן, איינער איבערן אַנדערן, איינער איבערן אַנדערן, און ס'האָט שוין נישט געהאָלפן, כאָטש דער מיטלסטער עולם האָט געשטורעמט; שטײט! שטײט!! אַ צעמישונג איז געוואָרן — קופּעס אויף קופּעס, הענט מיט פּיס מיט פּנימער מיט צעשויבערטע האָר. אַלע איינײנעם אויסגעמישט געוואָרן און געוואַלגערט זיך איבער דער ערד, און אַלע צוזאַמען האָבן זיך געריסן איינער פון אַנדערן, איינער פון אַנדערן, און אַלע צוזאַמען האָבן זיך פעסט צוגעהאַלטן מיט איינגעקלאַמערטע הענט און פינגער איינער אין אַנדערן; און עס איז געוואָרן ווי איין צונויפגעגאָסענע קופּע, וואָס וואַרפט זיך און ראַנגלט זיך מיט הונדערטער הענט און פּיס. און דאָך האָבן זיי זיך אַ וועג באַפרייט, און זייט איין מינוט זיינען זיך צעפלויגן אַלע ווייבער און מיידן און אַ שפּאַר ביסל יונגען אויך, געבליבן שטיין אויפן אָרט זיינען נאָר די רעכטע, אמתע מאַנספאַרשוינען — בלויז געקליבענע.; און דער וואַרשעווער האָט זיך צוריק געווענדעט צו זיי מיט אויפגעהויבענע אויגן און געוואַרט ביז דער עולם וועט זיך הערוויל באַרויקן...

אַצינד האָבן שוין די האַלץ־העקער נישט געהאַט וואָס צו מאַכן, האָבן זיי זיך אָנגעהויבן צוריקצוריקן אין מאַרק־געסל אַריין און געלאָזט זיך גיין צו דער קאַנצעלאַריע מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ.

פאַרנאַכט האָט שוין דאָס גאַנצע שטעטל געוווּסט, אַז דער טעלעגראַף איז איבערגעהאַקט. צומאָרגנס איינדערפרי זיינען שוין זעלנער געווען.

גענומען האָט מען אין יעקל סטאָליאַר און אוועקגעפירט אים אין אויעזד צום נאַטשאַלניק.

אז מען האָט אים פון שטוב אַרויסגעפירט מיט זעלנער ביי די זייטן, האָט אים קיינער נישט געקאָנט קוקן אין בלאסן פּנים אריין, נאָר דער קרעמער, דער שכן, האָט לאַנג געקוקט און געקביימשט דעם שטערן; צווישן גילדן קומט אים פּאַר פּאַפּיראָסן...

— דער וואַרשעווער — האָט אַ פורמאַן דערציילט — האָט נאָך ביי־נאַכט עוקר געווען צו דער באַן...

און די זון האָט זיך איר וועגס געשיינט. אַלץ האָט זיך אין אַ ים ליכטיקייט געבאָדן, די אייבערשטע פענצטער איבער די מאַרק־געוועלבער האָבן אויפן מאַרק אַרויסגעקוקט, עס האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַוויזן אייזיק־פייגע־ליבעס מיט זיין אייזערנעם הערשעלע און דוידל ראָזענצווייג, מיט אַ פּאַרוקט היטל איבערן שטערן, די הענט הינטערן רוקן און דאָס בייכל אביסל אויסגעשפּיצט. און באַלד האָבן זיך רעדלעך געמאַכט, באַ־לעבאַטישע רעדלעך פון יידן מיט בערד, דער עיקר פאַר דעם מאַרק־ברונעם — דוידל ראָזענצווייג שטייט צווישן אַ גאַנץ רעדל, היצט זיך עפּעס זייער און שאָקלט שטאַרק צו מיט די הענט. אוודאי וועגן די אַח־דות־לייט, קיינעם פון די חברה זעט מען נישט. אַלע האָבן זיך, וויזט אויס, באַהאַלטן.

דאָך, אין יענער זייט מאַרק, באַווייזט זיך איטשעלע. דאָס געזיכט בלאַסלעך, די אויגן אַראָפּגעהאָנגען, ווי ער וואָלט עפּעס אַ פּרעטענסיע געהאַט צו דער וועלט. און וויל בעסער קוקן אויף די שפּיצן פון זיינע לאַ־קירענע שטיוול. די הענט האַלט ער פאַרלייגט אַרונטער, אַזוי, אַז די בריי־טע פלייצעס צוזאַמען מיט דעם קאַרק קומען אויס עטוואָס געזונקען, און אין די אויגן שפּיגלט זיך אָפּ אַ בלישטשענדיקע פייכקייט. און אַז ער וואַרפט אַ בליק פון אונטערן שטערן אַפער צו די וייטע רעדלעך מענטשן, זעט מען, ווי די קינבאַקן רודערן, ווי זיי ווערן אָנגעשטרענגט ווי די קראַטן...

ער קוקט וואָס אַמאָל נענטער: חיים־יאָסעלע, אַ שוסטער־געזעלן, זעט ער, שטייט אויך אין מיטן רעדל, אויך אַ באַלעבאַטישער יונג געוואָרן... איטשעלע איז פאַרבייגעגאַנגען און האָט זיך געוואָלט נישט וויסן מאַכן, פּילנדיק, ווי אַלע קוקן אים נאָך הינטער די פּלייצעס. דעריאָגט אים אָבער אַ קול: נישטאָ קיין קייזער, זאָגן זיי... קיין גאָט איז נישטאָ...

— נאָר קעמפּער זײַנען דאָ!.. — כאַפּט חיים־יאָסעלע אונטער מיט א געלעכטערל. איטשעלע האָט זיך באַלד א דריי געטאָן און שטיין געבליבן, צעמעסטנדיק חיים־יאָסלען מיט א שאַרפן בליק; מיט צוויי טעג צוריק איז ער נאָך אליין א קעמפּער געווען... דאָס בלוט האָט אים א שלאָג געטאָן אין פּנים אַרײַן און די אויגן זײַנען פאַרגאָסן געוואָרן פון צאָרן.

דאָס רעדל איז פאַרשטיינערט געוואָרן. דוד ראָזענצוויג האָט זיך געשווינד א רוק־אַרויס געטאָן און אָקעגנגעלאָפן איטשעלען מיט די הענט:

— זע נאָר, זע נאָר, וואָס דו ביסט... קוקסט שוין בייז... ווייסט נישט, וואָס און ווען און — שוין... ביסט שוין גרייט... דאָס מיינט ער דאָך דעם וואַרשעווער... נו, אדרבה, ביסט דאָך עפּעס א מענטש מיט שכל, ביסט דאָך נישט פון די קליינע לאָבוסלעך... האָט דאָס געהאַט עפּעס א פּנים?... אָן אַנדערער, ביסט א שלימזאַלניק — פאַרדעק... טו נישט אַזוינס, מען זאָל דאַרפן דערקענען ווער דו ביסט... פאַרשטייסט? טשעפּע נישט מיטן קיסער און באַהאַלט דיך נישט. פע... ס'איז דאָך מיאוס צו קוקן. וואָס זאָגט מען הײַנט? — די מײַז זײַנען זיך צעלאָפן... און אַלץ ווער? דער וואַרשעווער. ער איז שוין אַנטלאָפן. אָבער אייך האָט ער איבערגעלאָזן דאָס פּעקל... דאָס האָט ער, הייסט עס, אונטערגעדרייט?...

איטשעלען האָבן די רייד געטראָפן. ער האָט מיט די ליפּן פאַרביסן און דעם בליק אַראָפּגעהאָנגען. און נישט ענטפערנדיק האָט ער א קוועטש געטון מיט די אַקסלען און גענומען אַוועקגיין — „כאַפּט זיי איין כאָלערע מיטן וואַרשעווער צונויף!..” — האָבן זיך די פּויסטן זײַנע פאַרקוועטשט — „ס'אַנדערע — האָט ער זיך געטראַכט — זייט די מעשה מיט לאָזערן, דעם געוועלבניק, איז ער שוין סיי ווי סיי אויס!”

אַזוי איז ער זיך געגאַנגען און געטראַכט. און דודל ראָזענצוויג האָט זיך שוין צוריק אין רעדל אַרײַנגעכאַפּט און האָט זיך ערשט אָנגעהויבן צו צעשפּרייטן מיט די הענט:

— וואָס קלערט איר, צי איך האָב אים גוט געגעבן?... איך האָב אים געגעבן צו פאַרשטיין און געוויזן אים, ווי ווייט נאַריש זייערע אַלע זאַכן זײַנען, און ווי ווייט זיי ליגן באַגראָבן...

— אַבי איך האָב געמיינט, הע, הע — לאַכט חיים־יאָסעלע — אַז ער לויפט שוין צו מיר צו...

— נאָך אַזא נאַר זאָל ער זיין?... — קוקט אים דודל ראָזענצוויג אָן — ער וואָלט דען נישט צעריבן געוואָרן פון אונדז אַלע?... און אַז מען האָט א שווער א שטאַרקן יונג, ווי דו אַ שטייגער האָסט... און נאָך דערצו צוויי

ברידער דעם שווערס — אייזערנע יונגען טאַקע, פרעגסטו נאָך אים?...
שוין! ס'איז נישט פריער, אויס יידישע קאַזאַקן!...

— קומט, לאָמיר גיין ערגעץ — האָט אייזיק פייגע־ליבעס זיך א ריר געטון און נאָך אים דער איידעם.

— קומט... איז דודל ראַזענצווייג באַשטאַנען און חיים־יאָסעלע אויך מיטגעשלעפּט.

לאַנגזאַם, שפּאַצירנדיק, זיינען זיי אַלע געגאַנגען אין איין ורה. די קעפּ אויפגעהויבן, די הענט הינטער די רוקנס. און חיים־יאָסעלע אויך דאָס אייגענע, א נאַריש אויפגעשטעלט בלאָנדין פּאַהלע, א פאַרקעמטס אונטערן אויער, דאָס היטעלע אויף דער זייט, דער סאַק צעלאָזט, ווי עפּעס רעכטס, און דער גאַנג איז וואַקלענדיק אין דער ברייט, ווי — „מאַכט א וואַרע"... און קוקן קוקט ער אצינד אויף אַלע זייטן, צי זעט מען אים כאָטש... ער גייט מיט אייזיק־פייגע־ליבעס, דעם גרעסטן פאַבריקאַנט פון שטיוול, מיט זיין איידעם הערשעלע א קאָפּשטיק, און האָט נאָך צו דרייצן יאָר פאַרקלונגען דאָס שניידערישע שולעכל מיט זיין לייענען אין ספר... ווייבער האָבן דורך שפּאַרעס אריינגעקוקט.. און מיט די אַלע און מיט דודל ראַזענצווייג אויך — איז ער, חיים־יאָסעלע, חבר... און גיין גייט מען טאַקע צו דודל ראַזענצווייגן אין שטוב אריין...

אין באַזונדערן קאַבינעטל, ווו דער „אוסטאַוו" רוט, זיינען זיי אַלע אריין און געזעצט זיך ארום טיש, פּנים צו פּנים. אייזיק־פייגע־ליבעס האָט ארויס־געוואָרפן א רובל פון זיין פּאָרטמענע אויפן טיש ארויף און א ווונק געטון, זאָל מען ברענגען א שנאַפּס, אָדער וואָס...

חיים־יאָסעלע האָט שוין געוואָלט כאַפּן און לויפן, נאָר דודל ראַזענ־צווייג האָט אים ביים ארבל אָנגעכאַפּט: חלילה־וחס... און ער האָט געמאַכט א קרום פּנים, זאָל גאָט שומר ומציל זיין. און א קלונג אָן ביי דעם מויער־קעפּל אויף דעם טיש האָט ער געטון, האָט זיך די טיר א פּראַל אויף געטון און דאָס זינדל איז אריינגעפלויגן:

— וואָס פאַרלאַנגט דער פאָטער?...

— עס זאָל געברענגט ווערן שנאַפּס און ביר... — האָט ער אים דעם רובל דערלאַנגט.

אין א פּאָר מינוט ארום זיינען שוין פלאַשן מיט גלעזער געשטאַנען אויפן טיש.

דודל ראַזענצווייג איז ארויף אין דער הויך, דעם ראַליעט אראָפּגעלאָזן איבערן פענצטער:

— מען וועט זיי ווייזן, די לאַבוסעס... — האָט ער, נאָכלאָזנדיק די שטריקלעך, מיט אַנגעשטעלטע בליקן אויף איזיקדפּיגע־ליבעס, געטענהט.

— מען וועט זיי דושען!... האָט ער געענטפערט און א צי געטון זיך ביי די צוויי שפּיצן פון דער באָרד.

— מיר וועלן אויך מאכן א חברה, א חברה כנגד... — האָט הערשעלע אונטערגעכאַפּט.

— א צעטל וועט מען אויפשטעלן און אלע באלעבאטים וועלן זיך איינ־שרייבן... — טאנצט דודל ראַזענצוויג אונטער, ארויסווייזנדיק זיין חריפות וועגן א פּלאַן מיט אַן אָרדענונג...

— און דו, פייגער בחור, — ווענדט זיך אייזיק צו חיים־יאָסעלען, וואָס קאָן זיינע אייגענע אויגן נישט גלייבן, מיט וועמען ער זיצט אליך—דו האָסט גאָר מורא אריינצוקומען צו מיר אמאָל, גלייך איך וואָלט גאָר קיין פאבריק נישט געפירט?... מענטשן האָבן מזל... און אז איך דארף אמאָל א בעל־מלאכה... מוז איך מיך בעטן...

— איך וועל אייך זאָגן דעם אמת, ר׳ אייזיק, — האָט יאָסעלע א פּאָר גראָבע ליפּן אויפגעשטעלט, ווי אין הייסער קאַשע אריינצובלאָזן — איך האָב אליין אויך געטראכט, אז איך וואָלט געוואָלט ארבעטן ביי אייך — —

— אוודאי, אוודאי... — איז הודל ראָזענצוויג אונטערגעשפּרונגען — ביסט דאָך עפּעס אַ היימישער יונג, און דער שווער דיינער — וואָרפט ער פינקלענדיק איבער די בליקן אויף אייזיקן — איז דאָך אוודאי פון אונדזע־רע מענטשן...

פון דעמלט אָן האָט שוין חיים־יאָסעלע געארבעט ביי ר׳ אייזיקן — —

ר׳ אייזיק פלעגט אים גוטברודערשאַפט א פּעטשל טאָן אין די פּלייצעס:

— חיים־יאָסעלע, זאָלסט שטרייקן גלייך מיט זיי... — האָט ער מיט א גיפטיק שמייכעלע אַנגעוויזן אויף די איבעריקע געזעלן, — זאָלסט זיין א גלייכער קאָמפער, הערסט?....

— חיים־יאָסעלע, — האָט ווייטער דאָס איידעמל, א קלוגער יונג און נאָך א בעל־קורא דערצו, זיך אָנגערופן — חיים־יאָסעלע, דער נאַטשאַלניק איז גאָר אַ נאַר... וואָס מאַכן זיי, די היגע זעלנער, מיט אַזאַ קאָפּ זעלבער, וואָס ער האָט אַראָפּגעשיקט צו זיי? — אויף איין צאָן אויך נישט...

— מען וועט זיי געבן, די קאָמפער... — האָט חיים־יאָסעלע מיט אָנגע־בלאָזענע בעק א זאָג־געטאָן.

א טייל געזעלן האָבן די אויגן אראָפּגעלאָזט, א טייל האָבן נארישלעך געשמייכלט, קוקנדיק זייערע דריי בעלי־דינים אין די אויגן אריין.

זיי ווייסן גוט, אז היינט א ליאדע שאַרך צום באַטשאַלניק איז שוין געַ־נוג... און חיים־יאָסעלע סודעט זיך טאַקע אַלע מאָל מיט הערשעלען...

עס קומט למשל, פּאַרנאַכט, טוט אים הערשעלע א זאָג:

— זע דיך נאָר דאָרט מיטן הויכן יאַלאָג מיטן רויטן שאַלעכל אויפן האַלדז...

טרעפט זיך שוין חיים־יאָסעלע מיט יענעם אויפן שול־הויף, צווישן מנחה און מעריב, און גייט אים דאָס רויטע שאַלעכל פון האַלדז אַראָפּרייסן, און עס מאַכט זיך א געשלעג.

בייזערט זיך דער שווער אויף חיים־יאָסעלען, פאַרוואָס ער הרגעט זיך אַרום טאָג מיט נאַכט, בלאָזט ער אָן די בעק און קוקט אים אָן: אזוי — זאָגט ער — זיי לאָזן נישט פאַרדינען, שטרייקערס!...

און אז דער זשאַנדאַרמסקער קאַפּיטאַן האָט אָנגעהויבן אָפטער גאַסט צו ווערן אין שטעטל, פלעגט מען שוין אין אזא טאָג באַגעגענען דודל־אַדוואָקאַט מיטן זינדל לויפן פאַרפאַרעט אין די שבתדיקע קאַפּאָטעס!...

— וואָס לויפט דיין טאַטע אַלץ אינאיינעם צום קאַפּיטאַן? — האָט עמע־צער דעם זינדל געפרעגט.

— וואָס דען?... — האָט דאָס זינדל ברייטלעך געענטפערט, — נאָך וועמען דען זאָל ער שיקן, דער קאַפּיטאַן? — ס'איז דאָך א שטאָט מיט ביד־ליס (בהמות)... ער האָט דען מיט וועמען א וואָרט צו רעדן, אז ער קומט?...

די אַרבעטאָרער אין די וואַרשטאַטן פלעגן שוין זיצן שטיל, ווי די לעמעלעך. און וואָס שטילער זיי זיינען געוואָרן, אַלץ גרעסער איז חיים־יאָסעלע געוואַקסן — שלאָגט זיך אַלע פאַרנאַכט מיטן הויכן יאַלאָג און באַגעגנט אַלע אינדערפרי א „גוטמאָרגן" פון דודל אַדוואָקאַט, טיילמאָל — נאָך מיט א שמייכל...

און איינמאָל אינדערפרי, די זון האָט שוין געשיינט, די ערד איז נאָך געווען מיט דעם פייכטן טוי באַדעקט, און אָפּגעווייסט זיינען געווען די שפּענדלעך און שטרויען, וואָס האָבן זיך אין מאַרק אַרומגעוואַלגערט, איז חיים־יאָסעלעס שווער געשטאַנען ביי א פור אויבס, פאַרטון מיטן גוי און מיט נאָך א פּאָר יידן, — פאַלט צו אים צו א יידענע מיט א קלאָג — און באַלד נאָך איר נאָך א פּאָר מענטשן: ס'טייטש, געוואַלד געשריגן, מען האָט דאָך דיין איידעם צעבלוטיקט!...

— אוי, ווי, באַלד אינדערפרי?... האָט ער אויסגעשריגן, צעטומלט ווערנדיק און געלאָזט זיך לויפן, אין כאַלאַטל, מיט די צעפלויגענע פּאָלעס, גלייך צום הויכן יונגס הײם... דאָ איז אַ קופּע מענטשן געשטאַנען קעגנ־איבער די פענצטער פון א גאָרן און אַרויפגעקוקט מיט אויפגעשטעלטע

פנימער. דודל אדוואָקאַט איז פון ווייטנס געשטאַנען, פאַר זיין טיר, און דאָס צוגעזען. אין סאַמע מיטן רעדל שטייט חיים־יאָסעלע מיט אַ פאַרבלוטיקטן קאָפּ און אַ רויט פאַרגאָסן געזיכט און אָט קומט אָן צו לויפן זיין שוועך מיט אַן אימפּעט... דודל האָט אַ שמייכעלע געטון און איז צוריק אַריין אין שטוב.

און אַז חיים־יאָסעלע האָט דעם שווער דערזען, האָט ער זיך אַ וואָרף געטון צום טירל פון הויף, און דער שווער, מיט נאָך מער צעטראָגנקייט, צו די טרעפּ צו... נאָר פון דאָרט אַראָפּ זייַנען העלצער געפלויגן מיט אַן אימפּעט און בישט צוגעלאָזט. דער הויכער יונג און די מוטער, ביידע שרעקלעך צעמישט, שטייען איבער אַ וואַרשטע האַלץ און שליידערן אַראָפּ איינס נאָך דעם אַנדערן. און פון דער אָפענער טיר הערט זיך אַ געוואַלד און אַ געטומל פון קליינע קינדער און אַ בלאָסן טאַטן, וואָס לויפט צו צום פענצטער מיט ווילד אויסגעגלאָצטע אויגן און כאַפּט זיך באַלד צוריק צע־טומלטערהייט, קומענדיק צו הילף דעם ווייב מיטן זון. די העלצער פליען נאָך מיט מער צעמישטקייט, מיט מער טומל, און חיים־יאָסעלעס שווער קוקט נישט, מיט די הענט פאַרשטעלט איבערן קאָפּ, הייבט ער אָן אַרויף אויף די טרעפּ. אין דער רגע איז דער הויכער יונג אַריין אין שטוב, געכאַפּט עפּעס פון איבערן קוימען, נישט וויסנדיק אַליין וואָס, און צוריק אַרויס אַנטקעגן...

אין צוויק אונטערן האַרץ האָט נאָר חיים־יאָסעלעס שווער דערפילט— און אַן אָפּגעקאַכטער איז ער געבליבן שטיין מיט אויסגעגלאָצטע, שטאַרע אויגן, און ביידע צדדים האָבן זיך אַ רגע אָנגעקוקט מיט צעמישטקייט אויף די פנימער...

אין דער רגע האָט יענער אָנגעהויבן צו שטאַמלען צו שטאַמלען אויף די פיס און, אָנכאַפּנדיק זיך אויף דעם טרעפּן־אָנלען, אָנגעהויבן זיך אַראָפּצולאָזן אויף די שטיגן, וואַקלענדיק און מיט אַ מידן קאָפּ.

אַראָפּקומענדיק, האָט ער צעמישט אַ קוק געטון אין הימל אַריין, און מיט אַן אָפן מויל, הויל, ווי אַן אַ גומען, האָט ער דעם אָטעם אַ ציִ געטין... אַ שרעקלעכן בליק האָט ער געוואָרפן אַרום זיך און פאַרצווייפלט האָבן די אויגן געטומלט... און עפּעס ווי אַ באַהאַלטענע קראַפט האָט אים געטריבן פון דאַנען און צום טירל געפירט... ער האָט זיך פאַרשפּאַרט מיט ביידע הענט אין דער פורטקע און, שאָקלענדיק זיך מיטן גאַנצן קערפּער און גלאָצנדיק מיט די אויגן, האָט זיך אָנגעהויבן אַ פּוס אַריבערצוהייבן איבערן אונטערשטן ברעטל, און אַ שטראָם בלוט האָט זיך פון אונטערן שטיוול אַ גאָס געגעבן...

דער עולם פון דרויסן האָט אים דערזען און איז פאַרגליווערט גע־וואָרן....

— געוואלד — — ווי ג־ע־ל!! — האָט אײנער, אפרים אויסגעשריגן און א טריט געמאכט אנטקייגן, בלייבנדיק שטיין מיט אָנגעצויגענע עלנ־בויגנס, אויפגעשטעלטע פויסטן און אָן אָנגעשטרענגטן קאָפּ צווישן די אקסלען, מיט פארהאקטע ציין, ווי ער וואָלט עפּעס אײנהאלטן... און געקוקט מיט שרעקלעך ארויסגעזעצטע אויגן...

— געוואַלד, געוואַלד!! — איז געוואָרן א געטומל.

נאָר יענער האָט זיך שוין אין א פארמישט ראָד געדרייט, גלאָצנדיק ארום זיך, ווי ער וואָלט גאָרנישט געזען, און צוגעצויגן מיט איין זייט צו דער ערד, האָט ער זיך זייטיק געדרייט, און — א פאַל אום געטון!

— געשטאָרבן!... — האָט מען אויסגעשריגן.

— דער שטיוול!... — האָט נאָך עמעצער א געשריי געטון: און דער גאנצער עולם האָט זיך א וואָרף געטון צו דעם דאָזיקן שטיוול און — א שלעפּ געטון... ווי פון א קובל ארויס האָט זיך א גאָס געטון אויף אײנמאָל א גאנצע קאליוזשע שווארץ בלוט.

דער געשטאָרבענער האָט נאָך איין מאָל א גלאָץ געטון מיט אויפגע־ריסענע אויגן און צוריק אראָפּגעציטערט די ברעמען... אין סאמע הארץ־גריבל איז א לאָך געווען ווי אן איי גרויס. דאָס ווארעמע בלוט בלעזלט זיך נאָך אין דער טיפער שווארצער וווּנד און דאָס לייב מיטן אָנטון ווייקן זיך אין בלוט.

— — — — — — — — — — — — — — —

מען האָט אים געכאַפּט אויף די הענט. אפרים האָט אונטערגעהאַלטן ביים קאָפּ, וואָס האָט זיך נאָכגעשאָקלט, ווי ביי א געשאָכטענע גאנז. דאָס פּנים איז געל ווי וואקס, דאָס מויל — עטוואָס פארקרימט און פארהאקט אין העפטיקן שמערץ. און די אויגן — האַלב אָפן, שטאַר און פארגלייזט.

די, וואָס האָבן אים געטראָגן, האָבן מיט די הענט און פיס געטאמלט, און מיט א הערשלאָגנקייט אויף די פּנימער, גערוקט זיך ווי איין צו־נויפגעוואַקסן קופּקעלע מיט דעם טויטן אויף די הענט, און סיים־יאָסעלע האָט אָנגעהויבן נאָכצולויפן מיט האַקן זיך אין קאָפּ און מיט א ריטש: מיין טייערער ש־ו־ע־ע־ר!!

נאָר דאָ איז דער עולם נישט אָפּגעטרעטן פון קייגנאיבער די פענצטער און ארויפגעשריגן מיט אויפגעהויבענע קעפּ: אראָפּ! אראָפּ! נעמט זיי אראָפּ!!

און מען האָט אָנגעהויבן לייטערס צוצושטעלן.

און באַלד איז אפרים געקומען צוריקצולויפן צעהיצט,

— וואָס טויג מיר שוין צו לעבן! — האָט ער זיך געריסן — די אָרגאַניזאַציע האָט געשאָכטן!... באַט איך — מענטשן, שעכט! — האָט ער זיך א כאַפּ־אָן געטון ביים גאָרגל.

— די אָרגאַניזאַציע... די אָרגאַניזאַציע... — האָבן אַלע ווייבער מיט א געשטיקט איינגעהאַלטן קול געקלאָגט און געגאָסן מיט טרערן — א טאַטע פון אכט קליינע קינדער...

פלוצלינג האָט זיך דער סטאַרשי באַוויזן, די געלע וואָנסן האָבן געציטערט, די אויגן — שאַרף פאַרויס געבליקט איבערן עולמס קעפּ און איבער די פענצטער אין דער הויך, דאָס היטל מיט דער קאָקאַרדע — פעסט איינגעזעסן איבערן קאָפּ, און די שווערד אין דער שייד, האָט ער מיט דער האַנט אונטערגעהאַלטן, באַר א שפּרונג אַרויף צו טאָן.

דאָס געטומל איז נאָך גרעסער געוואָרן. דער עולם האָט נאָך מיט מער פלאַם צו די פענצטער אַרויפגעקוקט און אַפּרים, דער ערשטער, און אונטער אים נאָך עטלעכע האָבן זיך א וואָרף געטון אויף די לייטערס אַרויף, אַרויפשרייענדיק מיט בלוט־אָנגעגאָסענע געזיכטער.

דאָס געוואָלד פון שטוב איז געגאַנגען ביז אונטערן הימל. און אָט האָבן שוין עטלעכע העגט און אין שטיי א ריס געטון א פענצטער: א בראַך פון שויבן האָט זיך דערהערט און א צעשיטער קלאַנג האָט זיך אין א ים מיט קולות אויסגעמישט, און שטיקער גלאָז האָבן א בליץ געטון איבער א ים צעפלאַמטע פנימער, מיט ברענענדיקע אויגן און שוים־שפּריצנדיקע מיילער.

אין די אָפענע פענצטער זעט מען נישט מער, ווי שוואַרצע פיגורן מיט האַסטיקע באַוועגונגען. מען איז שוין אַריין אינעווייניק, א טייל זיצן נאָך ריימנדיק איבער די פענצטער, און אונטער זיי זייבען די לייטערס מיט מענטשן באַקלעבט... קעפּ איבער קעפּ און פּלייצעס איבער פּלייצעס. און א גאַנצע מהומה האָט זיך שוין דורך דעם טירל פונעם הויף א לאָז געטון און געפּאַקט זיך אייבער איבערן אַנדערן.

— אַראָפּ!! אַראָפּ!! — האָט עס איבערן פּלאַנקן פון הויף געהילעכט, און אַ געקלאַפּעריי פון העלצער אין העלצער, אויסגעמישט מיט משונה־ווילדע קולות, האָט די לופט מיט משוגעת און בהלה אָנגעפילט און באַלד — א שטאַרקער קראַך האָט זיך פון אינעווייניק מיט די טויערן אָנגעשלאָגן. דאָס טירל איז שוין ווייטער פול אָנגעשטאָפּט, מען פּאַקט זיך שוין צוריק אַרויס. און אָט — דער פּאָטער. דאָס פּנים בלאַס און — צעמישט. פּופּציק העגט שטופּן זיך מיט אים פון טירל אַרויס. דעם זון אויך. מען דערקענט אים שוין קיין פּנים נישט, רויט, פאַרגאָסן; אין גאַנצן קאָפּ.

און די האָר טונקען זיך אין בלוט. ביי דער זייט טויער פּרעסט מען אים צו דער וואַנט, מיט דעם קאָפּ אַרונטערגעריסן. העלצער הייבן זיך אויף און אָפּ איבער זיין קאָפּ; דער עולם, ווי איין צונויפגעגאָסענע קופּע מיט טויזנטער, טויזנטער רירעוודיקע אברים; געוואַלדן, טומלען און אַ געשלעגעריי פון העלצער אין העלצער האָט אַלץ אַרום און אַרום פאַרכאַפּט — ביז דער יונג איז אונטער די קלעפּ איינגעשלונגען געוואָרן. מען זעט אים שוין נישט, נאָר דער עולם קוקט אַראָפּ מיט איינגעבויגענע קעפּ אין סאַמע מיטן רעדל אַריין און קנאַקט צו מיט די פיס. און דער סטאַרשי איינדערמיט ריקט זיך, די אָדערן אויפן האַלדז שטעלן זיך אויף, און די אויגן ווערן אים פאַרגאָסן מיט אַן אָנגעצונדנקייט, און ער שטופּט און אַמפּערט זיך, אַרבעטנדיק מיט די הענט און מיט די אַקסלען אויף אַלע זייטן. נאָר די קופּע איז ווי צונויפגעגאָסן, איינער אין אַנדערן קלעפּט און אַלע אינאיינעם זיינען פאַרכאַפּט אין איין ברען, אין איין ווילדע תאווה, וואָס פלאַמט דורשטיק אין אַלע פּנימער און שטורעמט אין דער גאַנצער קופּע. אַ גאַלע שווערד האָט פּלוצלינג אַ בלאַנק געטון אין דעם סטאַרשיס האַנט, גלייך אויפגעהויבן איבער די קעפּ. דער עולם האָט זיך אַ רוק געטון הינטער זיך, ווי פון אַ קאַלטן שפּריץ וואַסער אויף דעם נאַקעטיקן לייב... און געקוקט דערשראָקן מיט אַן איינגעהאַלטענעם אָטעם...

— „אָטסטופּאַט!“ — האָט דער סטאַרשי אויסגעשריגן. און אַז דער עולם האָט שוין די בליקן אָפּגעלאָזט פון דער שווערד מיט אָפּגעקילטע געזיכטער, האָט ערשט דער סטאַרשי אויפגעשטעלט דעם יונג, וואָס איז געלעגן אויף דער ערד און געקרעכצט באַשיצנדיק מיט ביידע הענט דעם צעבלוטיקטן קאָפּ. אונטערהאַלטנדיק דעם יונג אונטערן אָרעם, האָט ער דעם פאָטער, וואָס איז אויך געלעגן אויף דער ערד און געריסן זיך די האָר מיט אַ יאָמערלעך געשריי — געהייסן נאָכפירן נאָך זיך, און ער מיט דעם יונג זיינען געגאַנגען פאָרויס. אַ פּאָר פּאַרשוין האָבן דעם פאָטער געפירט און דער עולם האָט זיך ווייטער דערוועקט און אַ לאָז געטון זיך נאָך דעם סטאַרשי מיט דעם יונג. דער יונג האָט זיך צום סטאַרשי צוגעטוליעט, דעם קאָפּ אונטער זיין אָרעם איינגעגראָבן, און דער עולם איז נאָך פון הינטן און פון פאָרנט מיט העלצער אין די הענט. און אַלעמאָל האָט זיך אַן אַנדערער פאַרגנבעט מיט אַ קלאַפּ איבערן קאָפּ אָדער איבער דער זייט. און שרעקלעך ברענענדיק האָט אפרים געטשאַטעוועט מיט אַ דראַנג אין דער האַנט... דער גאַנצער עולם איז נאָכגעלאָפן ווי אַ צעלאָזטע סטאַדע, און אפרים האָט זיך אַלץ ביי די זייטן געשאַרט און געלאָקערט מיט דעם דראַנג איבערן מוח... און יעדעס מאָל, ווען ער האָט אים געגעבן אַ הויב-

אויף איבערן יונגס קאָפּ, האָט דער פּאָטער זיך א ריס געטון און מיט אַן אויסגעשטרעקט פּנים און אויסגעזעצטע אויגן דעם הייב אונטערגעכאפּט, ביז עס האָט א הילעך געטון, און דער דראַנג איז צוריק אָפּגעשפּרונגען מיט אימפּעט פונעם קאָפּ. צוויי געשרייען האָבן זיך אויף איינמאָל ארויסגעריסן, צוויי אָפּגעריסענע געשרייען און דערוויטערטע איינס פון אנדערן. און ביי יעדן פארנעם האָט אפרים געזוכט און געפינקלט מיט די אויגן... און אָט האָט ער א כאַפּ געטון מיטן שפּיץ האָלץ קייגן אן אויג, געצילעוועט און — א קנאַק געטון!... דער יונג האָט זיך שרעקלעך א וואָרף געטון מיט א געשריי פון א הארץ־פלאַץ. און דער פּאָטער איז שוין געלעגן איבער אים, מיט בײדע הענט אין זיין קאָפּ איינגעקלעפּט, און ציטערנדיק מיטן גאנצן גוף, צוגעדריקט זיך צו׳ן אים, און נאָך יאָמערלעכער, נאָך ביטערער געשריגן. דער עולם האָט דערפילט, אז ס׳איז שוין גענוג. דער סטארשי האָט נאָך אַמאָל געפּרוווט ארויסכאַפּן די שווערד, און דער יונג האָט שוין געטאמלט, געוואקלט זיך אויף די פיס, געגאנגען און געפאלן, געפאלן און געגאנגען. דאָס אויג איז שוין אָנגעלאָפן אונטערן שטערן, ווי די גרעסטע קארטאָפלע גרויס — שווארץ און פארצויגן. דער קאָפּ איז צעשונדן. שטיקער פעל מיט שטיקער האָר הענגען נאָך. דאָס בלוט האָט דעם קארק געוואַשן און איבער די פּלייצעס גערונען — קוים מען האָט אים דערפירט אים מיטן פאָטער, צו דער קאנצעלאריע.

אצינד האָט זיך דער עולם א לאָז געטון איבער דער גאס זוכן „שטרייקערס". צוזאמען זיינען אויך געלאָפן פארברודיקטע פּנימער מיט אויסגעשמירטע בערד, די ארבעלען פון די העמדער פארשארצט און מיט „פּראָווידלעס" 1) אין די הענט... און געזוכט האָט מען אין אזוינע שטובן, וווּ עס איז קיין שטארקער טאטע נישטאָ, קיין צו־גרויסע משפּחה, און איינעם האָט מען געכאפּט אונטער דער בריק, און ער האָט זיך באהאלטן אין דער זייט, וווּ דאָס וואסער איז אויסגעטריקנט אין די היצן, האָט מען אים שוין געלאָזט ליגן אויף דער שווארצער, ווייכער ערד דאָרט, און ווייסט גאָט, צי האָט ער נאָך געקאָנט מיט אַן אבר רירן. דאָס פּנים צעהאַקט, ברוין און בלאָ, געשוואָלן, אז מען האָט קיין אויג נישט ארויסגעזען, די ליפּן פארברענט, און מען האָט אים איבערגעלאָזט, ווי אַן אָפּגעריסענעם זאק שעטשקע נאָך א יאריד. און ווידער ווערט א געקאָך: די ברידער דעם גע־הרגעטנס פאָרן שוין, זיי פאָרן!... מען האָט געגעבן א דעפּעשע נאָך זיי אויף דער ווארשעווער ליניע, וווּ זיי פאָרן ארום מיט א גאנצע חברה שותפים.

---

1) שפּאר-העלצער צו שמיוול

שפילן אין „טשערוואָני־ראַז, טשערוואָני־דווא". און דער עולם האָט זיי שויך ווי מיט ליכט אויסגעקוקט. דאָ וועט זיך ערשט אָנהייבן אויפדאַסניי מאַכן... און אין האַלבן טאָג האָבן א פּאָר פערד מיט א וועגעלע, פול אָנגעפּאַקט מיט פאַרשוינען, געזעצט איבערן שאָסיי, גלייך אין שטאָט אַריין. מען האָט די פערד נישט געקאָנט איינהאַלטן און אינמיטן לויפן זיינען די פאַרשוינען אַראָפּגעשפרונגען פון דער פור. קאַפּעליושן, און אַזוי יונגען אין מאַרינאַרקעס, מיט לאַקירענע שטיוול און גלאַנצנדיקע דאַשקעס — די ברידער מיט די שותפים און נאָך צו עטלעכע פּרעמדע, מינסקער פּאָביטניקעס. אין די הענט האָבן א בלישטש געטון בלאַנקע מעסערס מיט רעוואָלווערן און מען האָט זיך געלאָזט לויפן אין מאַרק אַריין מיט געשרייען איבער דער גאַס: „אונדזער ברודער, אונדזער בלוט!"...

זיינען זיי דאָס ערשטע אַריין צום ברודער אין שטוב. אויף דער ערד איז ער געלעגן, מיט א ווייס ליילעך איבערגעדעקט, און מיט ברענענדיקע ליכט צוקאָפּנס, און אַרום אים איז געלעגן דאָס ווייב מיט א פולע פּאַדלאָגע קינדערלעך, איינגעטיפּט די קעפּלעך ביי די זייטן פון פּאָטער. און ווי די ברידער האָבן דאָס דערזען, און א דעק־אָפּ געטון דאָס פּנים, האָבן זיי זיך א וואָרף געטון אויף דער ערד צווישן די קינדער און גענומען זיך שלאָגן אין די קעפּ אַריין — „געוואַלד, אונדזער ברודער!"... און די שטוב איז געוואָרן פול מיט געוויין און הארץ־רייסנדיקע קולות. האָבן די שותפים זיך צוגערוקט צו דער טיר און געוואָלט אַרויס מיט די מעסערס אין די הענט, איז דאָס ווייב צוגעלאָפן און מיט ביידע הענט פאַרשטעלט די טיר און יאָמערלעך געוויינט: אז איר וועט שוין אפילו די גאַנצע שטאָט אויסשעכטן וועט מיין מאַן אויך נישט לעבעדיק ווערן...

זיי האָבן זיך אָוועקגעדרייט פאַר רחמנות און די מעסערס אין די קעשענעס אַריינגעלייגט.

נאָר אויפן הויף האָבן זיי שטעקנס און העלצער געכאַפּט און זיינען אַרויס אויף דער גאַס.

פון די וואַרשטאַטן האָט מען אַרבעטער אַרויסגענומען, פון די ביידעמער אַראָפּגעשלעפּט און געפירט זיי אונטערן געהילעך פון די שטעקנס. דער גאַנצער מאַרק האָט ווי אין א קעסל געקאָכט! מען לויפט אַרום צעהיצט מיט אָנגעצונדענע געזיכטער, מיט א בלוט־דורשטיקייט אין די ברענענדיקע אויגן, פּנימער פלאַקערן, און בלוט האָט אין דער לופט געשפּריצט, איבער קעפּ און בלוט איינגעטונקען, די שנייענער האָבן זיך אין בלוט געוואַשן. דער הימל גרוילט, די זון איז רויט. א שעה־צוויי איז אַרום און אַרום, און דער גאַנצער מאַרק איז פאַרהאַמערט און פאַרהאַקט.

אין דער אייגענער צייט האָט זיך איטשעלע איבערן מאַרק באַוויזן מיט אַן אייזערנעם פּרענט, וואָס ער האָט ערגעץ פון אַ לאָדן אָפּגעדרייט, אין דער האַנט. מיט אייזן־שטאָלענע טריט האָט ער זיך איבערן מאַרק אַדורכ־געשניטן. מענטשן קוקן אים נאָך מיט שרעקלעכע אויגן און ער האָט זיך שוין אין מאַרק־געסל אַריין אַראָפּגעלאָזט, פון דאָרט ווייטער אין אַ גאַס אַריין און ער איז צו צו אַן אָפן פענצטער פון אייזיק־פייגע־ליבעס הויז.

— וווּ זיינען זיי, די גזלנים? — האָט ער אַ פרעג געטון הערשעלען, אַרומקוקנדיק זיך איבער די ליידיקע וואַרשטאַטן...

— וואָס פאַרא גזלנים? — איז יענער בלאַס געוואָרן ווי די וואַנט.

— צעלאָפן?...

צעלאָפן... אַ... אָט ליגן די שוסטער־מעסערס... אָט איז הערשעלע ערשט צו זיך געקומען, אויסשפּרייטנדיק ביידע הענט, ווי אַן אומגליק וואָלט אים געשען...

איטשעלען האָט זיך דאָס פּנים פאַרקרימט און אָפּטרעטנדיק פון פענצטער האָט ער אַ שמעטער געטון דאָס אייזן אין דער ערד.

ער האָט אָנגעהויבן צו אַנטלויפן, ווי משוגע, און פון מיטן וועג האָט ער זיך צוריקגעכאַפּט — אַ כאַפּ געטון דאָס אייזן — און איז ווייטער אַנטלאָפן, ווי עמעצער וואָלט אים ביי די האָר געריסן — אַזוי ווילד, אַזוי צעטראָגן.

אויף דער אייגענער גאַס האָט ער נאָך אין איין פענצטער אַריינגעקוקט און ווייטער נישט געפונען קיינעם.

אַצינד איז ער שוין רויק געוואָרן. און מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ האָט ער ווייטער געשפּאַנט, טריט ביי טריט, און די הענט מיטן אייזן פאַר־לייגט הינטערן רוקן.

אָנקומענדיק אויף אַ גאַס איז ער פאַרבייגעגאַנגען פאַר אַ הויז, ווו ער האָט דערהערט אַ געשריי און אַ שרעקלעך גערודער פון הינטער דער הויז־טיר. ער איז אַרויף אויף דער שוועל און שטיין געבליבן פאַרגלייווערט. די גאַנצע באַנדע מיט די שטעקנס און רעוואָלווערן אין די הענט, זיינען דאָ געשטאַנען אויף דעם הויף און האָבן געסטראַשעט אין אָפענעם פענצטער אַריין... און אָט האָט מען אַ פיר־אַרויס געטון איינעם, טעוועלען, אַ יינגל פון אַ יאָר 18, וואָס האָט דאָ געאַרבעט בייגעריי; פון טיש אַפּער האָט מען אים אַרויסגענומען, נאָך מיט די פאַרשאַרצטע אַרבל. אַ פאַר־סמטן בליק האָט יענער אויף דער אָפענער הויז־טיר געוואָרפן... איטשעלע האָט דאָס דערזען און באַלד האָט זיך אָנגעהויבן דאָס געקנאַקעריי איבערן קאָפּ — האָט ער, איטשעלע, מיט אַ ווילדן קרעכץ זיך אָנגעכאַפּט אין דער

טיר, ווי איינער, וואָס האָט די וואַג פאַרלוירן, פון א שרעקלעכן שטויס, און געמרוטשעט האָט ער ווי אן אָקס. שרעקלעך האָט זיך זיין געזיכט פאַר־קרימט, און די אויגן, ווי צוויי שפּיזן, האָבן אין געשלעג אריינגעקוקט...
ער האָלט זיך אין דער טיר מיט פאַרהאַקטע ציין — א מרוטשען פון אומ־באהאָלפנקייט. אן אָקס אונטער דעם שטריק האָט געמרוטשעט, ווען מען האָט אים מנצח געווען — — — און באלד האָט ער זיך א כאַפּ געטון און איז ארויס אויף דער גאַס. דערשלאָגן איז ער פאַרכמורעט ביז אין לעצטן טראָפּן בלוט!
ער איז אוועק אהיים און א וואָרף זיך געטון אויף זיין בעטל מיטן פּנים אראָפּ — דאָס גאַנצע בעטל האָט זיך געוואָרפן מיט אים צוזאַמען, געציטערט, געקרעכצט מיט אים צוזאַמען. פון יעדן קרעכץ, יעדן וואָרף — האָט די שטוב געציטערט, דער בעליק וועט איינפאַלן און די ווענט וועלן צעלייגט ווערן. די מאַמע און די שוועסטערלעך מיט די ברידערלעך האָבן נאָר פון־דערווייטנס געקוקט אויף אים און אויף די שפּיץ נעגל זיינען זיי גע־קראָכן מיט אן איינגעהאַלטענעם אָטעם...
אזוי איז ער אָפּגעלעגן א גאַנצן מעת־לעת אויף איין אָרט, קיינער האָט אים נישט געטשעפּעט, נישט געפרעגט...
צומאָרגנס, אז ער איז נאָר פון בעט אראָפּ, האָט ער מיט די ערשטע ווערטער געפרעגט, וואָס טעוועל מאַכט. און אז די מוטער האָט אים גע־ענטפערט, אז מען ווייסט נישט צי ער וועט לעבן, האָט ער דעם קאָפּ אראָפּ־געהאָנגען.
און אים האָט זיך פאַרגעשטעלט טעוועלס בליק, וואָס ער האָט גע־וואָרפן אין הויז אריין: קאָן דען א לעבעדיקער אזוי קוקן?... — האָט ער געטראַכט. דאָס פּנים איז אים שטאַרק פאַרענדערט געוואָרן, בלאַס און אין די אויגן איז געלעגן דער געווייגלעכער, פייכטער גלאַנץ...
ער איז ארויס פאַר דער טיר און האָט זיך דערוווּסט פון פעלדשער, אז טעוועלען וועט גאָרנישט זיין.
די זון האָט אים גלייך אין פּנים אריין באַגעגנט.
א העלע ליכטיקייט איז איבערן מאַרק אויסגעגאָסן און איטשעלע האָט די ברעמען צוגעמרוזשעט און נישט געקאָנט קוקן אין דער ליכטיקייט.
נאָר א שטילקייט עס איז... צו שטיל... — האָט זיך אים געדאַכט. די געוועלבלעך שטייען אָפן. די קרעמער אין די טירן. פּונקט ווי אמאָל... זיי קוקן אין מאַרק אריין. נאָר שטיל, צו שטיל... א ריינער, בלאָער הימל און אויך שטיל... די זון פּינקלט און ציטערט צו. א ים ליכטיקייט האָט זיך צעגאָסן. די אָפּגעווייסטע מויער פון די מאַרק־געוועלבער בלאַנקט. נאָר

א שטילקייט... ווי נאָך א לויה... ער האָט זיך פארטראכט, איטשעלע.:: א פּאָר שניידערלעך מיט מאשינען אויף די פּלייצעס — איינגעהויקערט די קעפּ־לעך מיט די שפּיץ בערדלעך ארויסגעשטעקט אונטער דער משא, און די עקן פּאָלעס פון די צעלאָזטע כאלאטלעך האָבן זיך ווייטער און ווייטער נאָכגעווישט אין דער ערד. איטשעלע האָט דעם קאָפּ ארויסגעדרייט — ער האָט זיך דערמאָנט אין מנשה אייזענקרעמערס טויט... ווען ער איז נאָך אויף דער ערד געלעגן, האָבן שוין די טעכטער געגנבעט, איינע הינטער דער אנדערערס וויסן — דאָס יום־טובדיקע געפּעס פון בוידעם אראָפּ... נאָר אצינד איז ער שוין אויף אלץ באשטאנען, אבי טעוולען זאָל גאָרנישט שאַטן...

פארנאכט, ווען איטשעלע איז געזעסן אין שטוב, איבערגעביסן און א גלאָז טיי צוגעטרונקען, — ווייל נאָך א תענית וויל די מאמע, ער זאָל דוקא טרינקען א גלאָז טיי, — זיצט ער אזוי, קומט אריין א קליין יינגל מיט פארפלאמטע בעקעלעך און לויפט צו צו איטשעלען:

— איטשעלע — רוימט ער אים איין — ווארשעווער זיינען אראָפּ־געקומען. ארבעטער... מיט רעוואָלווערן... הינטער דער שטאָט שטייען זיי!

איטשעלע האָט א וואָרף אנידער געטון דאָס גלאָז אויפן טיש און איז אוועק מיטן יינגל.

באלד האָט זיך אין מארק אריין א שיט געטון אביסל חברה, א מאַן אכצן און איטשעלע אינדערמיט, קאפּעליושלעך מיט מאָדנע בלאסע פּנימער און שטילע אויגן. ס'איז בישט היימלעך געוואָרן. דער מארק האָט אָנגעהויבן צו שווייגן און צו קוקן.. קרעמערס און קרעמערקעס שטייען שוין אין די טירן פון די געוועלבלעך, מיט א רעטעניש אין די אויגן. און האלטן שוין גרייט א פוס פון דער שוועל אראָפּ, נאָר די טירן צו פארקלאַפּן.

נאָר דאָסמאָל איז שטיל אריבער. די לויה איז נאָך ביינאכט געווען און די שלעגערס זיינען זיך שוין פונאנדערגעפּאָרן. נאָר די ברידער — „זיינען זיי דאָך ברידער" — האָט איטשעלע געזאָגט...

האָט זיך דאָס שטעטל אומזיסט דערשראָקן און פרי די לאָדנס פאר־מאכט. צומאָרגנס איז שוין זייער געביין בישט געווען. מענטשן האָבן דער־ציילט, אז זיי האָבן נאָר ארויסגעשאָסן און דער לופט, איידער זיי זיינען ארויף אויף דער פור...

אין שטעטל איז צוריק שטיל געוואָרן. און אלע האָבן שוין געוווסט, אז פון היינט אָן איז איטשעלע די אָרגאניזאציע...

דודל אַדוואָקאַט האָט זיך וויַיטער ווי אַ יתום אַרומגעדרייט, און טיילמאָל, פאַר בענקלעכקייט, פלעגט ער זיך צוריקן צו וועלכן עס איז פון די אחדות־לייט און דערציילן אים פון די ציַיטונגען און לויבן די ביאַליסטאָקער שטרייקערס מיט די באַקוועער שרפות — ביז אײן טאָג אַריין.

און דער זומער האָט זיך געצויגן און געצויגן, די טעג האָבן אָנגעהויבן שוין קלענער צו ווערן, און דער עולם — זיך צו פאַרטון. אַ שנת משא־ומתן. אפילו אַביסל צעררודערט, נאָר אַרבעט איז דאָ: „וואָיענע" אַרבעט — איבערן קאָפּ. האָט מען בישט געפילט ווי די טעג רוקן זיך, ווי די זון רוקט זיך, וואָס אַ טאָג ווינקלדיקער אַוועק, ווי דאָס ווינטל בייט זיך, די לופט ווערט גרינגער, לויטערער און בלאָזט שוין קיל, גלעטנדיק איבער די פּנימער, און רוימט עפּעס סודות איַין... די שטראַלן ווערן רויטלעכער, צעגיסן זיך מיט אַן אָפּגעקילטער רויטלעכקייט און עפּעס פרעמד, דאַכט זיך, אויף דער קילער ערד. די זון ווערט וואָס אַ טאָג פאַרטראַכטער. עפּעס טוט איר באַנג און זי שוויַיגט... טרויעריק, זייַטיק שאַרט זי זיך, און אַ האַלבער טאָג געדויערט, איידער זי באַוויַיזט אַ פריי געמיט... און ווערט שוין האַלבער טאָג, שפּרייטן ערשט קוים די פייגעלעך צו איַינציקע פליגעלעך אויס, צופּן עפּעס מיט די פּיסקעלעך אונטער אַ פליגעלע אַרונטער, גריבלען זיך, מיט די בייכלעך, מיט צעלאָזטע פליגעלעך, איבערן שפּיץ בית־המדרש־דאַך, און קוים, קוים, וואָס זיי פּרוּוון איבערהיפּן פון איין שפּיץ שינדל אויפן אַנדערן, צופּישטשענדיק מיט רחמנותדיקע קולעכלעך. עפּעס בענקט און עפּעס קלאָגט זיך.

און די פאַרנאַכטן ווערן אַנדערש. וואָס אַמאָל פאַלט די נאַכט געשווינדער צו. און איידער מען קוקט זיך אום, הויבט זיך שוין די זון אָן אַראָפּצולאָזן איין אין אַנדערן ווינקל אונטער די רויטע וואָלקנדלעך, וואָס זוכן זיך אַ נאַכט־לעגער היַנטערן וועלדל. אַ רויטע ליכטיקייט צעגיסט זיך דעמאָלט אויפן שפּיץ פון שול־דאַך. און קייגן איבערשטן פענצטערל, וואָס קוקט פאַרזונקען ערגעץ וויַיט, וויַיט, שטיל און בענקלעך, לאָזט זיך די זון אַראָפּ. שטיל ציִען זיך די שאָטנס איבער די גאַסן אויס. מאַרק־געוועלבלעך זעען אויס, ווי פינצטערע, אויסגעלאָשענע בעקערישע אייוון. די מאַרק־יידענעס מיט די קיישלעך און די בענקלעך אונטער די אָרעמס, הייבן זיך שוין פאַמעלעך אָן פונאַנדערצוגיין, און רוקן זיך טריט ביי טריט מיט

די געראונצלטע, אויסגעצויגענע פּנימער און בלאָע ליפּן, שפּירנדיק אַ קילקייט אין די ביינער!

און נאָך קילער ווערן די נעכט.

שטילע פייערלעך בלישטשען אין די פענצטער און אין די קראָמען. אַ קרעמער שטעלט זיך אויף דער שוועל ארויס מיטן בלאסן פּנים, וואָס בלייכט זיך אין דער טונקעלער נאַכט אריין, און טוט אַ גענעץ אין שטילן, ליידיקן מארק ארויס און דאָס צעקאָלערט זיך, ווי אַ הויל ווידער־קול, און דער הימל ארום ליגט, ווי אַ קריסטאָלענע דעק, אויסגעפּלאסטערט מיט שאַרפע, שניידנדיקע, בליצנדיקע שטערן, וואָס גראָבן זיך און גראָבן אין דער טיפער, בלאָער נאכט אריין. קילע נעכט, די פייערלעך ווערן איינציקוויז פארשוואונדן. שווערע, לאנגווייליקע טריט קלאפּן אָפּ אין שטילן, איינגעשלאָפענעם מארק. דער סטרוזש דרייט זיך ארום די פארהאמערטע געוועלבער. זיין בענקשאפט נאָך אַ פעלץ גיסט זיך שוין אין מאָדנע קלאנגען אויס, נאָך מער — אין רעדן צו זיך אליין... די פארטאָגן זייַנען ווייסע, אַ ווייסער, דיקער טוי הילט דעם מארק מיט די דעכלעך איין פון קאָפּ ביז צו די פיס. קאַלטע, רויטע זון־אויפגאנג, רויטלעך־קילע טעג, און דאָס ווינטל שמעקט שוין מיט שופר־בלאָזן, יונגען און בית־מדרשניקעס הייבן זיך שוין אָן איבערן שופר ארומצויאָגן הינטער דער בית־המדרש־וואנט... און אלע אינדערפרי, ביים ערשטן דאַווענען, מאַכט דער שמש געוואַלד, ווו דער שופר איז אים אהינגעקומען.... אלע אינדערפרי פייפט אַ הייסע מקוה. פארטאָג וועקט מען צו סליחות. הילעכט עס אין די לאָדנס — דער שמש פליט, ווי אַ שד, איינער אליין אין פינצטערן פארטאָג איבער גאסן און הינטער־געסלעך, און אומעטום — אַ פּלוצלינגן פּאל אריין מיטן שול־קלאפּער אין אַ לאָדן, און ווערט ווייטער פארשוואונדן... יידן ווערן ערנסטער, טרויעריקער און מידער. יונגעלייטלעך — בלאסער און אויסגעצוויקטער. בייטאָג איז אויפן שול־הויף שטיל. דאָס בית־המדרש שלאָפט און די פארקראָכענע, גרינע שויבן בלינצלען קייגן דער זון מיט בלאָלעך־אויסשיינענדיקע בלישטשען און פארזונקען אין אַ רחמנותדיקער שטילקייט. — נאָר ביינאכט ווערן זיי רויט־אויפגעפלאַמט. ליכט ברענען דאָרט, אַן עולם רוישט, בעט מיט הארציקע קולות, זיפצן און קרעכצן, וואָס מישן זיך צונויף מיט זיס־הארציקן ניגון פון צעבראָכענע הערצער און צוגיסן זיך יאָמערלעך אין דער פארשוויגענער, דערשראָקענער פינצטערניש אריין... און אז עס ווערט טעגעניש, דער הימל הייבט אָן צו בלאָען, ווערן די ליכט אויסגעלאָשן. אין דער פינצטער זעען זיך אויסגעבלייכטע פּנימער, וואָס קוקן דורך שויבן צום בלאָען, פארטראכטן מאָרגן ארויס, און קעגנ-

איבער רוישן די ביימער פון בעדנערס גאָרטן, און שאָקלען שטום צו מיט די שפּיצן צווייגן ווי נאָך א סוד, וואָס איז איבער נאכט געשען און איבער נאכט פאַרשוווּנדן געוואָרן... דער הימל בלייכט זיך שוין אין מזרח־זייט. א ליכטיקער וואָלקן־פּאַס האָט זיך ווייט אויסגעצויגן, אינדערמיטן הימל איז נאָך אש־קאָליר, טונקל, און אין דער מאָרגנדיקער, קילער לופט פּילט זיך דער איינגעזאַפּטער זיפץ פון „זכור־ברית"... זכור־ברית האָט מען שוין אָפּגעזאָגט. און באַלד וועט ווייטער קומען א נאכט, א נאכט...

און געקומען איז זי, די נאכט פון „שלש־עשרה מדות".

דעמלט האָבן זיך די הענער אויפגעכאַפּט פאַרטאָג נישט צום קרייען, נאָר צו שרייען מיט ביטערע, יאָמערלעכע קולות, מיט קולות פון „לית דיך ולית דיין" האָבן די הענער געשריגן, ווען מען האָט זיי פאַרטאָג פון באַנט אַראָפּגעשלעפּט, פון די זיסטע חלומות אויפגעריסן. דער שוחט אין זיין זשופּיצע מיט די צוויי ברייטע אַרבל און מיטן חלף אין מויל האָט זיך געדרוקט פון הויז צו הויז, אין יעדן הויז האָט אים א קופּקעלע מענער און ווייבער אַרומגערינגלט. דעמלט זיינען פאַרבלוטיקטע פעדערלעך איבער די קעפּ אַרומגעפלויגן. פליגלען האָבן זיך אין דער ערד געפּאַטשט... די לעצטע כוחות אין דער קאַלטער ערד צעשלאָגן, אָפּגעריסענע קולות זיינען אין בלוט אנטגאַנגען און א לעצטער הויך, א לעצטער בליק איז אונטער א שטיוול פון א פוס צעטרעטן און אויסגעלאָשן געוואָרן.

א רויטער מאָרגן האָט אין מזרח־זייט געציטערט. דער הימל האָט גע־בלוטיקט און געשראָקן. א שרעקלעכער מאָרגן. און דער פאַרנאכט האָט נאָך מער אימה געוואָרפן. די געוועלבער האָבן זיך פאַרהאַקט און וואַקסענע ליכט האָבן פון די פענצטער אַרויסגעשיינט מיט גרויס אימהדיקייט. אַן איינגעהאַלטן געוויין רייסט זיך פון די שטובן אַרויס. קרעכצן און העשען פון מענער און ווייבער. און באַלד האָט מען די לאָדנס אויך פאַרהאַקט און מענער און ווייבער אין ווייסן אָנגעטון און מיט רויטע פאַרוויינטע אויגן, האָבן זיך איבער די גאַסן געצויגן.

אין שול אריין, אין שול אריין.

א שרעקלעכע אימה טראָגט זיך אינדערלופטן און אויפן שול־הויף האָט זיך דער טאָג מיט דער נאכט איינאיינעם צונויפגעגאָסן. דער הימל בלייכט זיך נאָך, און אין די פענצטער פון בית־המדרש און אין אָפענעם טויער פון דער שול צעגיסט זיך א רויטע ליכטיקייט פון דער מאסע ברע־נענדיקע ליכט. א שטיל ציטערדיק געוויש האָט די לופט אָנגעפילט און האָט זיך מיט דער שטילקייט פון די לערע געסלעך צונויפגעמישט. א שטילע פאַרכט האָט זיך איבער זיי אויסגעגאָסן. א טיפער צער האָט די

דעכלעך אַרומגעהילט און געבענקט האָבן זיי צו דער שול. געבענקט און געשראָקן. דער בלייכער הימל איז אַלץ טונקעלער און טונקעלער גע־וואָרן, די ליכטיקייט אין בית־המדרש — רויטער, פייערדיקער און דאָס גערויש און יאָמער־עכקייט פליִצט אויף דער גאַס אַרויס. די שול און דאָס בית־המדרש האָבן זיך פּלוצלינג אויפגעכאַפּט, ווי אַ וואַלד אין שטורעם און די הימלען האָבן געשווידערט:

יום־כפור, יום־כפור!...

און באַלד נאָך יום־כפור האָט זיך דער הימל צעשפּילט: אַ ווינטל האָט אָנגעהויבן פייפן און וואָלקנדלעך, ווי צערונענער גראָער שימל, האָבן זיך איבערן הימל געיאָגט, און דער גאַנצער הימל איז פאַרקראָכן געוואָרן. האָבן זיך פייגל אויפגעכאַפּט, שטום, דערשראָקן און האָבן זיך צונויפגע־בונדן און געפלויגן אונטערן הימעל, ווי צווייַ בענדער, וואָס האָבן זיך נאָכ־געצויגן נאָך איין קעפל אין דער לענג און אין דער ברייט, און די פייגל זיינען פאַרשוונדן געוואָרן צווישן די ווייטע וואָלקן און דער הימל איז פאַר־שטומט געוואָרן.

און ווידער האָט אַ ווינטל אַ בלאָז געטון און די ביימער האָבן זיך דערשראָקן און זיינען געל געוואָרן. אַ גערויש צווישן די ביימער — און די בלעטער פאַלן מיט אַנגסט צו דער ערד, און דאָס פעלד הילט זיך אין זיי איין, ווי אין אַ געל טויטן־קלייד. די צווייגן ווערן נאַקעט, דער ווינט פייפט און זיי קרעכצן, שלאָגן זיך און קרעכצן, אונטערן הוילן גראָען הימל, וואָס איז פאַרשטומט געוואָרן פון קרעכצן.

פאַרשטומט איז אַלץ געוואָרן, נאָר די לופט ציטערט.

מען קלאַפּט שוין ברעטער צונויף אַרום די אויפגעשטעלטע דרענגער הינטער די פענצטער.

סוכות גייט. און אויף דער בריק האָט זיך ווידער אָפּגעשטעלט די בויד. און די וואַרשעווער פאַצעטלעך מיט אויפגעשטעלטע קעלנערלעך זיינען פון דער פור אַראָפּגעקראָכן מיט איינגעקאַרטשעטע קעפלעך צווישן די אַקסלען, געכאַפּט די פעקלעך אונטער די אָרעמס און אַנטלאָפן מיט שטו־מע פנימער, קוקנדיק אין דער פייכטער לופט אַריין איבער די דעכער פון מאַרק.

גאַנץ יום־טוב האָט זיך דער הימל נישט אויסגעלייטערט. עס האָט גע־קאַפּעט און געקאַפּעט, נאָר שמחת־תורה איז געוואָרן אַ ביסל פריילעכער. דאָס יונגוואַרג האָט זיך אויף דער גאַס אַרויסגערוקט און געמאַכט אַ קלאַפּ

אין בית־המדרש ביי די הקפות—וואָס א קלאַפּ הייסט... אָדער ווי איטשעלע זאָגט — א „זבענק״!

דאָס איז געווען דער אָנהייב אויף א גאַנצן ווינטער. אין א צייט פון אַלגעמיינע שטרייקן, אָדער ווי ביי אונדז הייסט דאָס „אַלטע געמיינע שטרייקן״, פאַרט מען צוריק נישט ארויס. די פּאָצטעלעך זיינען געבליבן אינדערהיים און דאָס שטעטל האָט געמאַכט פאַר זיך שבת: א שטרייקל, לויט יכולת...

דערנאָך האָט מען זיך דערוווסט פון די בייעס־צייטונגען און פון די פּראָקלאַמאַציעס, אַז דאָס הייסט א „גענעראַל־שטרייק״...

האָבן זיך אַלע טאָג געזאַמלט אויף דער גאַס גאַנצע קופּעס יונגען, ווי הונגעריקע וועלף, א גאַנצן טאָג אריין און ארויס פון טשיינע, די טיר רוט נישט. יונגען פון אינעווייניק, יונגען פון אויסנווייניק, מען דרייט זיך און מען קוקט זיך איינער דעם אַנדערן אין די אויגן אריין, אפשר וועט מען קאָנען דערוויל כאַפּן „גוט־ברודערשאַפט״, אָדער לייען אויף דערוויל, אַבי נישט ארומצוגייען אזוי טויט־הונגעריק... שפּעטער, אַז עס וועט זיך מאַכן ארבעט, לאָכט זיך אזא שטייגער אויס... דערוויל אָבער איז נישט גוט. מען מוז געפינען אַן עצה, אַנישט איז א סוף פון דער וועלט... גיט מען זיך א לאָז איבער דער גאַס, א שטיק הרייסיק יונגען, גליך צו אהרן שוחט.

דערזעט ער די בראָך, רוקט ער זיך אָפּ אין ווינקל אריין, און קוקט מיט א בלאַס פּנים און דערשראָקענע אויגן... דאָס ווייב ווידער, א דיקלעך מענטש, קריגט באַלד דעם שלוקעכץ, הייבט זי אָן צו קרייען און חברה — נאָך, איז עס געווען ווי א האָן, אשטייגער, מיט משוררים, און עס איז געוואָרן א געקרייערייי אין שטוב, איז מען געקומען פון דער צענטער גאַס צוצולויפן, און קעפּלעך האָבן זיך אין די פענצטער באוויזן... דערוויל גע־פינט א יונג א גרויס ברויט אין א שענקל, ווערט עס צעפליקט ווי א שווארצער האָן, און שטייענדיקערהייט; פאַרפלאָמט איז עס געוואָרן... עס איז נאָך גוט, וואָס זיי טוען די היטלען נישט אויס צום עסן... — האָט זיך דער שוחט אין זיין ווינקעלע געטראַכט... און איז קוים א ביסל צו זיך געקומען. ער האָט לייכטער אָפּגעאָטעמט און געפרעגט: קינדערלעך, וואָס איז אייער באַגער?...

— אונדזער באַגער, אונדזער באַגער... — האָבן זיך עטלעכע א כאַפּ גע־טון — איר עסט קהילשע פּיפּקעס, דרויבעס, פּיסלעך מיט פליגעלעך, און אונדז ווילן מיר ברויט!...

— אַבי נאָר ברויט, איז דאָך נאָך נישט אזא אחריות... — האָט דער שוחט געזאָגט און צוגעשאָקלט מיט די הענט — הערט־זשע, קינדערלעך...

— האָט ער זיך בענטער צוגערוקט — זאָגט מיר וויפל לפי־ערך, זאָל איך איך געבן געלט אויף ברויט?...

— צען רובל!... — האָט זיך איינער א כאַפּ ארויס געטון.

— צען, צען!! — האָבן אַלע צוגעבאַסעוועט.

— איך קאָן נישט... איר ווילט מיר ווי טון. — האָט ער געענטפערט.

— וואָס פאַר א ווי־טון, וואָס פאַר א ווי־טון? נישט מער ווי אויף ברויט מיט א שטיקל הערינג פאַר אונדז אַלע!!...

און דאָס ווייב איז דערוויל געשטאַנען אין א ווינקל ביים קוימען. דאָס געזיכט אירס האָט זיך מאָדנע צעקרימט, די ליפּן האָבן העפטיק גערודערט, און די ברעמען האָבן געציטערט.

— יוכבד — האָט זיך דער שוחט אָנגערופן — מילא, אז יידן ווילן ברויט, מוז מען זיי געבן... ברענג מיר אריין פון שכן צען רובל.

זי איז געגאַנגען און שטיין בלייבנדיק א ווילע אין דער טיר האָט זי זיך אומגעדרייט און א צייט לאַנג נישט געקאָנט אַפּרייסן די אויגן פון מאַן, דערנאָך האָט זי א בליק געוואָרפן אויף דער חברה: צווישן וועמען זי לאָזט אים איבער!...

ער וואָלט שוין אפילו געפונען ביי זיך אין שטוב א צען רובל, נאָר גיי, ווייז זיי א וועג...

חברה האָט געקריגן די צען רובל אויף דער האַנט, און איז ארויס אויף דער גאַס מיט אַן „אורא”!, אַז יידן און ווייבער זייבען פון וועג אראָפּ־געלאָפן און געשעדיקט זיך לויפנדיק.

דערנאָך האָט זיך ערשט געמאַכט א לעבן אין דער טשיינע, דאָרט איז איטשעלע אויך געווען. איז מען געשפּרונגען איבער טיש און איבער בענק. און איטשעלע האָט געשריגן: לעבט, ברידער!! און געטיילט פּעטשלעך אין די פּליצעס אריין: אַז איר קאָנט זיך קערעווען, זענט איר יונגען!...

אזוי האָט עס זיך שוין געפירט טאָג אויף טאָג.

און דאָס שטעטל האָט זיך טאָג אויף טאָג נאָך מער דערוווסט, וואָס די נייעס־צייטונגען שרייבן און געהערט אַלץ מער מעשיות און חדושים פון די שטרייקער אין די גרויסע שטעט. פון וויטעס פּאָליטיק האָט מען שוין גאָר־נישט געוואָלט הערן — קיין ריטעכל וואָלט קיינער נישט געגעבן פאַר איר — מען זעט דאָך, אז די באַנען אפילו שטרייקן!...

און פּלוצלינג קומט אָן א ידיעה פון פּאָגראָמען... גאַנצע צעטלעך פון שטעט און שטעטלעך... שרעקלעכע מעשיות פון „כוליגאַנעס” און „שווארצע מאות”, וואָס האָבן בייבער אויפגעשניטן... זייגנדיקע קינדער די קעפּלעך צוגעדריקט... א שוידער האָט אָנגעכאַפּט. די פּנימער ווערן גרין און געל,

די הויט — געדונצלט. אן אימה באפאלט דאָס גאנצע שטעטל פון גרויס ביז קליין. מען שמועסט, אז די כוליגאנעס רוקן זיך... זיי זיינען שוין אין ווארשע. פיר טויזנט שטיק זיינען אָנגעקומען מיט דער טערעספּאָלער באַן. ר׳ אברהם פיינבערג האָט שוין געלאָזט צומאכן גראָבע פרעטן צו די טירן, און דער פּראָסטער עולם, וואָס האָט נישט קיין אייגענע טירן, און נישט מער, ווי ווייב און קינד און א צעבראָכן טישל, קלערט א תענית צו מאכן, גייט ארום מיט פינצטערע פנימער, שווארץ ווי די ערד. אפילו איטשעלע האָט שוין דעם קאָפּ אראָפּגעהאָנגען...

פארנאכט, אויפן בלייערנעם הימל האָבן זיך וואָלקנדלעך, ווי גראָע, ערדענע טעפּ אין טריבן וואסער, געטיקט. די פענצטער האָבן געקוקט מיט א שטילקייט אין גאס אריין, און אומעטיקע יידן, מיט בלאסע, אראָפּגע־לאָזטע פנימער, האָבן זיך געדוקט אין בית־המדרש אריין צו מנחה־מעריב.

דער עולם איז פארטיפט געווען אין שמועסן פון היינטיקע צייטן. דער רויך פון די פאפּיראָסן האָט זיך אונטערן בעליק צעלייגט, די ליכט־פלעמ־לעך האָבן זיך ווי אין נעפּל געטיקט און דער בעל־תפילה איז געשטאנען מיט די פלייצעס צום ברעטל און אויפן עולם געקוקט. דעמלט האָט זיך אין בית־המדרש אריין באוויזן דער באָד־גוי מיט דער פוטערנער קוטשמע אויפן קאָפּ, צעקנעפּלט דאָס גראָבע, וואטענע לייבל, פון הינטער וועלכן עס האָט ארויסגעקוקט א שטיקל „קארטשיק" פון ברודיקן העמד. ער איז גע־בליבן שטיין ביי דער טיר מיט בלישטשענדיקע אויגן, ווי א קאָטער קוקט פון א פּיעקעליק אראָפּ, און האָט עפּעס געשמאָטשקעט מיט די ליפּן, וואָס האָבן אזוי אָפט נאריש געשמייכלט הינטער די בלאָנדע, אָפּגעלאָזטע וואָנ־צעס. א פּאָר יידן, וואָס זיינען הינטערן באלעמער געשטאנען, האָבן אים אָנ־געקוקט: צי מיינט ער נישט אמאָל, אז היינט איז פרייטיק־צונאכטס... און באלד האָט ער געהאט א גאנץ רעדל ארום זיך. סטאך, אָבער, האָט ביי־עס צו דערציילן... און ער דערציילט, אז די „כוליגאנעס" זיינען שוין אויפן וועג, מען האָט זיי געטראָפן אויפן ווארשעווער שאָסיי, נאָר א גליק, וואָס זיי טרעטן דערווייל אָפּ אין אנדערע, קליינע שטעטלעך... יידן האָבן מויל און אויערן אויפגעשטעלט, געצאפּלט, געוואָלט אים אין די אויגן אריינ־קריכן, אויף די אקסלען זיך אָנהענגען, געוואָר צו ווערן פון אים דעם גאנצן תוך... און סטאך פוילט זיך נישט, מיט יידן לעבט ער זייער גוט, און דער־ציילט נאָכאמאָל און נאָכאמאָל, ביז יידן זיינען אין עצבות אריינגעפאלן, גע־שאָקלט מיט די קעפּ און געזיפצט.

און שפּעטער איז חנהלע בערטשעס, די טיקערין, געקומען צופאָרן פון א דאָרף ביי דער סטאציע, וווהין זי האָט אָפּגעפירט פּ׳ן מקוה, איין אין

מאַנס פעלץ איינגעוויקלטע יידענע... איז זי געקומען און דערציילט פאַר די שכנטעס, אַז די יידענע אַליין האָט טאַקע געזען אינדערפרי א פּאָר קאַצאַפּן, אין רויטע העמדלעך און אין ליבּיקעס מיט פּאַלבן ביז צו די קני, האָבן זיך אַרומגעדרייט אויף דער סטאַציע... דאָס זיינען געווען די „כּולי־גאַנעס" טאַקע. און מי יודע, צי זיינען שוין נישטאָ גאַנצע הונדערט אַזוינע...

די שכנטעס האָבן אויסגעהערט מיט זיפצן: „גאָט הערבאַרעמדיקער", און ווישנדיק די הענט איינע אין די אַנדערע, האָבן זיי זיך איינציקווייז פון שטוב אַרויסגעשאַרט. זיי זיינען שוין נישט גלייך אַהיים, נאָר אָפּגעטרעטן צו אַנדערע שכנטעס. די צווייטע צו די דריטע און אַזוי איינע צו דער אַנדערער, ביז מען האָט עס שוין אין בלעכדעווער שטיבל דערציילט. און דערציילט האָט מען עס, אַז האָר און נעגל האָבן זיך קאַפּויר געשטעלט: הונדערט „כּוליגאַנעס" מיט שפּיזן און מעסער זיינען שוין אויף דער סטאַציע — א ליאַדע מינוט קומען זיי אָן...

מען האָט אָנגעהויבן די לאָדן צו פאַרמאַכן, אין גאַס איז חושך, שטיל... מען האָט נאָר פישטשען הינטער די פאַרמאַכטע לאָדן געהערט... און צייטנווייז, האָט מען געקאָנט טרעפן לויפן א צעטומלטן ייד, וואָס האָט זיך מיט שרעק אומגעקוקט ביי יעדן געסל, ביי יעדן ווינקל און איז ווייטער געפלויגן מיט פּאָלעס, צעלאָזטע אינדערלופט, ווי די פליגל פון א וויעטראַק*)... ווהיין לויפט אַזאַ שטיגער ייד, קאָן מען נישט וויסן, א כּיבע אין באָד אויפן בוידעם אָדער אויף אונטער די בעזעמלעך אַרונטער...

אין דער טשיינע זיינען געזעסן יונגען אויפן טיש און אויף די בעטן, נאָר אַלע מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ: שטיל, קיינער רעדט נישט א וואָרט...

פלוצלינג האָט איטשעלע אין שטוב זיך אַריינגעבראָכן, ווי א דונער:

— וואָס זיצט איר? — האָט ער א געשריי געטאָן — איר ווייסט ביי וואָס עס האַלט?

דער עולם האָט אים אָנגעקוקט.

— און אַז מען ווייסט?...

— איר גייט מיט מיר?... ווער גייט נאָך קאָסעס צו עטלעך אין איידן־געוועלב?...

דער עולם האָט זיך א הייב געטאָן און געקוקט אויף איטשעלען איבערגעגעבן.

ער האָט אויסגעקליבן נאָר עטלעכע און איז מיט זיי אַוועק.

*) א ווינטמיל.

אין א ווײַלע אַרום איז איטשעלע מיט די אונטערהעלפֿער געקומען צוריק צולויפֿן מיט בינטלעך קאָסעס אויף די הענט. מען האָט זיי פֿונאַנדער־געבונדן און עס איז געוואָרן א געטאַפּעריי, די פּנימער האָבן זיך אויסגעפֿלייטערט, געשטראַלט פֿאַר פֿרייד און די קאָסעס אין די הענט האָבן גע־בלאַנקט מיט די אויסגעבויגענע שפּיצן אַרויף.

— צו ווייניק מענטשן, צו ווייניק... — האָט זיך ערשט דער עולם אומגעקוקט און מען האָט געשיקט רופֿן דעם גאַרבער־פֿאָך.

עס גייט נישט אוועק קיין רגע, קומען די שלוחים צוריקצולויפֿן און נאָך זיי א מיידל מיט א דערעלע אויפֿן קאָפּ און בלישטשענדיקע אויגן פֿון פֿרייד.

דאָס איז געווען יעקלס שוועסטער, וואָס האָט די בשורה געבראַכט, אַז יעקל איז געקומען.

— יעקל איז געקומען, יעקל! — ווערט א גדולה.

און דער עולם האָט זיך א לאָז געטון אין גאַס אַרײַן מיט די קאָסעס אין די הענט, גלײַך אַרײַן צו יעקל סטאָליאַר אין שטוב. האָבן זיי אים דערזען, זײַנען זיי אים באַפֿאַלן ווי די ביבען, מיט א פֿרייד און געפּאַטשערײַ אין די הענט און קולות, אַז ער, יעקל, האָט נישט געוווּסט, אויף וועלכער וועלט ער איז און איז געשטאַנען אינדערמיט ווי צעמישט. זיי האָבן אים שיער אויף שטיקער צעריסן. אַז ער האָט ערשט אָנגעהויבן מיט די הענט צו מאַכן, אײַנגעשטילט זיי אביסל, האָט ער זיך ערשט אומגעקוקט צו די קאָסעס זייערע: וואָס איז דאָס? האָ?... — האָט ער געפֿרעגט. דער עולם איז עפּעס געבליבן ווי צעטומלט. זיי האָבן זיך ערשט דערמאָנט, אַז זיי האָבן קאָסעס און דערציילט אים פֿון די „כוליגאַנעס".

— טפֿו... — האָט ער אויסגעשפּיגן — פּראָוואָקאַציע. ס'איז ליגנט: איך פֿאַר דאָך ערשט פֿון דער סטאַציע!...

חברה האָט די קאָסעס געלאָזט און יעקלען אַרויסגענומען אין מאַרק אַרײַן מיט געזאַנג. א פּאָר יונגען האָבן זיך א לאָז געטאָן צו דער חברה הכנסת־כלה נאָך גרויסע לאָמטערן מיט די רויטע שויבן. מען האָט זיי גע־געבן א צינד־אָן, און אויף הויכע דרענגער זײַנען זיי געווען פֿאַרזעצט, האָט עס דעם גאַנצן מאַרק פֿאַרלויכטן. מיט א געזאַנג און מיט רויטע, באַלויכ־טענע פּנימער, האָט די גאַנצע קופּע יונגען יעקלען אַרום די מאַרק־געוועלבער געפֿירט. אויף די ווענט פֿון די מויערן האָט זיך א רויטע ליכ־טיקייט צעגאָסן. די שויבן פֿון די אייבערשטע פֿענצטער האָבן געבליצט. און אין דער פֿינצטערער נאַכט האָט עס אָפּגעשלאָגן, ווי א פֿייער פֿון א

שרפה. קולות און געזאנג האָבן זיך אינאיינעם צונויפגעמישט און איבערן גאנצן שטעטל פונאנדערגעטראָגן.

און איידער מען האָט זיך דערוווּסט, וואָס דאָ טוט זיך, איז דאָס שטעטל שיער פון דער הויט ארויסגעשפּרונגען. ערשט שפּעטער האָבן זיך א פּאָר מענער צוגערוקט צום עולם יונגען, יעקלען שלום־עליכם אָפּ־צוגעבן, און אין איינוועגס זיינען זיי געוואָר געוואָרן, אז מיט די כוליגאנעס איז ליגנט די גאנצע מעשה. מען האָט גאָט געדאנקט פאר דעם חסד און שלאָפן געגאנגען.

נאָר סיי־ווי־סיי איז שוין דאָס שטעטל נישט געשלאָפן די גאנצע נאכט.

און באלד אינדערפרי איז שוין יעקל סטאָליאר מיט דעם סטארשי־סטראזשניק געשטאנען ביים סלופּ פון דעם מארק־ברונעם און האָבן צווישן זיך א קאַטאָוועסל געפירט... יעקל סטאָליאר האָט געקלעפּט פּראָקלא־מאציעס און דער סטארשי האָט זיי אראָפּגעריסן: ווידער א בען אין מיט דער צונג און — א לייג צו צום סלופּ, און ווידער — א נעם אראָפּ. און ווידער א קלעפּ אָן און ווידער —א נעם אראָפּ; זיינען זיי זיך ביידע גע־שטאנען, אזוי האנט ביי האנט, און געקוקט זיך אין די אויגן אריין, עפּעס ווי אָפּגעשמועסט זיך; ביז וואנען דאָס גאנצע פּעקל פּראָקלאמאציעס איז איבערגעגאנגען פון יעקלס אין סטראזשניקס האנט אריין. און ערשט האָבן זיי זיך אויפדאָסניי אָנגעהויבן צו קוקן אין די אויגן אריין, ווי איינער רעדט: נו... נו...

און יידן און ווייבער זיינען געשטאנען פונווייטנס און האָבן געשמייכלט: „וואָס א יונג קאָן"... — אפנים, אז ס'איז טאקע קאָנסטיטוציע...

דערווייל איז דער רב אין קאָלפּיק, מיט די לאנגע פאות און אין דער וואטעגער, אטלאסענער זשופּיצע, געגאנגען איבער דער גאס מיט זיינס אָן עולם אין בית־המדרש אריין, תהילים־זאָגן. און ווי יעקל סטאָליאר האָט דאָס דערזען, האָט ער ווידער אויך צונויפגעקלאַפּט זיינס אָן עולם און בית־המדרש אריין.

אין דער הייך איז שוין געווען א געזאָגעריי... „מזמור לדוד" הערט מען דעם בעל־תפלהס קול, וואָס ער שאָקלט זיך פארן עמוד, מיט א רויטע פאטשיילע ארומגעגארטלט. דער גאנצער עולם ארום שאָקלט זיך מיט און זאָגט מיט, דעם רבס קאָלפּיק שאָקלט זיך אין דער וואנט אריין... און דער עולם ארום די טישן, נאָך אין די טליתים, זיצט און אויך איבער די אָפענע תהילימלעך און זינגען זיך ווייניגדיק צו, שיער ווי די מתנגדים...

איז יעקל ארדיף מיט דער גאנצער חברה זיינער אויפן באלעמער. א גאנצע מחנה — שווארץ איז אזש געווארן. און דער רב מיטן עולם האבן זיך אומ־געקוקט צעדודערט.

— וואס פאר א תהילים?... — האט יעקל סטאליאר א געשריי געטון און א פאטש איין שלחן אריין — היינט איז נישט קיין צייט פון תהילים!...

דער עולם איז פארשטיינערט געבליבן און אויסגעגלאצט די אויגן.

— היינט איז א צייט, נישט פון קיין תהילים, נאר פון קעמפן מיט „בראן"!...

— געוואלד, בראן!! — האט זיך דער רב איך ווארט אנגעכאפט, גע־ריבן זיך ביי די שליפן און געשריגן, און דער גאנצער עולם האט געפינקלט מיט די אויגן — געוואלד, בראן... בראן!... נישטא קיין בראאן... תהילים איז דא! תהילים!

— נישט קיין תהילים — שרייט יעקל סטאליאר נאך העכער — נאר בראן, און טאקע בראן! רעוואלווערן. פיסטאלעטן!...

— געוואלד — פיסטוילן!... — האט נאך א הייסער ייד, מיט טיפע ברעמען און שכינה־ברענענדיקע אויגן אויסגעשריגן, ארויפשפרינגענדיק אויפן רבס טיש, און דאס פנים האט געפלאמט און די לאנגע באָרד האט געציטערט פון מסירת־נפש, שטייענדיק קעגנאיבער יעקל סטאליאר.

— איר זענט א גנב!...— האט יעקל אויסגעשריגן און געשפילעוועט אים מיטן פינגער אין די אויגן אריין — איר... א פאלשע וואג... טרעט אן מיטן פוס אויף די ענגלישע וואג. איר וועגט „זשעפיק" די פויערן!...

— יידן, שעכטע!... יידן, קדוש־השם! — האט דער ייד מיט א וויינענ־דיק, ציטערדיק קול אויסגעשריגן און אויפגעריסן די מלבושים אויפן הארץ און געקוקט מיט פייערדיקע בליקן.

— אראפ, אראפ!... — איז געווארן א געשריי פון איבערן באלעמער. די פנימער האבן זיך אנגעצונדן. פויסטן האבן זיך איבער די קעפ געהויבן.

— תהילים, תהילים! — איז געווארן א געליארעם און א צעדודערט־קייט צווישן עולם פארן עמוד. און דער ייד מיט די טיפע ברעמען האט, אזוי ווי ער שטייט און גייט, געגעבן א געשריי ארויס — „מזמור לדוד בב־ר־ר"...

— שא, שא, שא!!... — איז געווארן א געפאטשעריי מיט די הענט אויפן שלחן און איינער האט א ווייז געטון א רעוואלווער.

— געוואלד! — איז א געטומל געווארן און א געשטעקעריי פון הענט צום ייד אויפן טיש און מען האט אים אראפגעכאפט, מיט צעמישטע פנימער און אויסגעגלאצטע בולטע אויגן, קוקנדיק אויפן באלעמער ארויף...

די חברה אויפן באַלעמער האָט זיך אַ ריר געטון צו די טרעפּלעך און דער עולם פאַרן עמוד האָט די פענצטער אויפגעריסן און אַרויסגע־שפּרונגען — אַרויס, אַרויס!...

זייט איין מינוט איז דאָס בית־המדרש אויסגערוימט געוואָרן. עס זיינען מער בישט געבליבן, ווי עטלעכע אַלטע יידן און דער רב, וואָס איז געזעסן אין זיין ווינקעלע מיטן פּנים צו דער וואַנט און געוויינט, ווי אַ קליין קינד, אָפּוואַשנדיק זיך מיט טרערן. און עטלעכע יידן, אין די טליתים, וואָס זיינען געזעסן ביי די הינטערשטע טישן, זיינען געבליבן זיצן, ווי פאַרגליווערטע און געקוקט מיט דערשראָקענע פּנימער צום רב...

און אַ ווינט האָט זיך דורך די אָפענע פענצטער אריינגעריסן און גע־פאָכעט מיט דעם פרוכת פאַרן ארון־קודש... געפּאַטשט אין די טירלעך אַרייך, פאַרוואַרפנדיק אַ פאָלע מיטן אונטערשלאַק אַרויף. און ווידער צעפאָכעט דאָס פרוכת איינדערלופטן און געפּעלבלט האָט עס זיך און געצויגן, ווי עס וואָלט זיך געוואָלט אָפּרייסן און אויך ערגעץ אַרויספליען דורך אַ פענצטער... און פון דרויסן האָבן זיך געשרייען, אויסגעמישטע קולות געהערט: „אוראַ! אוראַ!״...

— — — דאָס זיינען די יונגען איבער דער גאַס געפלויגן, ווי אַ צעלאָזטע סטאַדע: אוראַ! אוראַ!... און איטשעלע, אפילו, האָט זיי שוין בישט געקאָנט איינהאַלטן. מיט אויפגעשטעלטע הענט האָט ער זיך אָקעגנגע־שטעלט און געשריגן: גענוג, גענוג! און יעקל אויך דאָס אייגענע — נאָר חברה איז געווען צופיל צעהיצט... די געוועלבער האָבן זיך פאַרקלאַפּט איינס נאָך דעם אַנדערן, און חברה האָט זיך ווייטער און ווייטער געלאָזט מיט קולות און געשרייען.

פּלוצלינג קומען אָנצולויפן נאָך עטלעכע יונגען, אָפּגעסאַפּעט און מיט פאַרפלאַמטע פּנימער: חברים, חברים — — אַראָפּ אין דער „סאַנד״־גאַס אַריין, מען טרייבט אַרויס דעם „סענדזשע״... אים — די „פּשאַריקעס״ און נאָך און נאָך, געשווינד, געשווינד!

— קינדער, אַ סוף! — האָט יעקל סטאָליאַר אויך אויסגעשריגן!

— אַ סוף, אַ סוף!! ...

— עס ל־ע־ב־ע — — — — —

— אוראַ!! או־ראַ־אַ־אַ — — — —

און דער עולם האָט זיך אַ לאָז געטון.

— — — — — — — — — — —

און פאַרן „סאַנד” האָבן זיי געגעבן אַ קום אָן, ווי אַ שוואַרצע, גע־דיכטע כמאַרע. אַ רעדל מיט גויים איז שוין פון פריער געשטאַנען דאָרט, און פנימער מיט פנימער האָבן זיך אינאיינעם צונויפגעמישט, אַלע אויף איין קופּע און אַלע האָבן צו די פענצטער פון „סאַנד” געקוקט...

פּלוצלינג האָבן זיך עטלעכע אַ ריר געטאָן פאָרויס, און דער גאַנצער עולם איז נאָך אַריין אין „סאַנד” — — —

באַלד איז פון דאָרט אַרויס דער סודיאַ, אַ צעטומלטער, וואָרפנדיק שרעקנדיקע בליקן אויף אַלע זייטן, בישט ווייסנדיק אין וואָס זיך אָנצו־כאַפּן, און ווי אַ שטורעם־ווינט וואָלט אים אַ כאַפּ געטון, האָט ער זיך אַ לאָז געטון איבער דער גאַס מיט צעפלויגענע פּאָלעס פון מאַנטל און איך גאָלן קאָפּ...

חברה האָט געמאַכט אַן „אורא”, ביז ער איז פאַרשוווּנדן איך עק גאַס, וווּ דער קאָמאַרניק וווינט...

אין דער אייגענער נאַכט נאָך האָט מען זיי פון די בעטן אַרויסגע־נומען. און באַגינען, די דעכלעך האָבן זיך נאָך אין גראָלעכן נעפּל געהילט, און שטיל איז געווען, נאָר וואָס אַ קלאַנג פון אַ פּרענט, וואָס איז אָפּגע־שפּרונגען אין אַ וואַנט ערגעץ, האָט מען געקאָנט הערן. דעמלט האָבן זיך שוין באַלעבאַטים פון די שטובן אַרויסגערוקט און דערציילט זיך נייעס איינער דעם אַנדערן, וואָס די נאַכט איז געשען. מאַמעס, מיט בלאַסע פּנימער און פאַרווייניטע אויגן, האָבן זיך געוויזן אויף דער גאַס. און אויפן פּלאַץ פאַר דער קאַנצעלאַריע זיינען געבונדענע זיך געשטאַנען אַרומגערינגלט מיט זעלנער... זעלנער איך גראָע שינעלן און קליינע רייטער־ביקסלעך איבער די פּלייצעס. דאָ זיינען איטשעלע און יעקל סטאָליאַר אויך געווען און, כמעט, אַלע זייערע חברים. נאָר צוויי, וואָס האָבן אַהער נישט געפּאַסט: איינער אַ ייד פון אַ יאָר פערציק מיט אַ שוואַרצער באָרד און אַן ערנסט בלאַס געזיכט, וואָס מען האָט אים גלאַט אַזוי אַרעסטירט, ווייל ער האָט נישט געלאָזט אַ סאָלדאַט, ער זאָל אָן דעם עלצטן מאַכן אַ רעוויזיע ביי זיך אין שאַנק, ווו דעם ווייבס ביסל צירונג איז געלעגן. און דער צווייטער איז אַ פּויער געווען — אַ פּויער אין זיין גראָען סוקמאַן, מיט זיין פּראָסט געזיכט און אומשולדיקע, תמעוואַטע אויגן. עס האָט זיך אים פאַר־גלוסט שפּעט ביינאַכט אין שטאָט צו פאַרזוימען, און גייענדיק פון אַ שענק — נאָך אַ לידל צוזינגען זיך...

— „פּאָולע — האָט אים אַ לאָבוסל אַ פרעג געטאָן, ווען דער פּאַט־רול האָט אַ ביסל אָפּגעטרעטן — פּאָולע... אַי ווי טו?...”.

— „נו, פּאַטש־זשע, קאָכאַני״... — האָט דער פויער א צעשפּרייט גע־געבן בײדע הענט און דאָס געזיכט האָט זיך אים העפטיק פאַרקרימט — „זאַ סוואָי גראָש וויפּיטוש — — אי טאָ ביע וואַלנאָ!!״

עס זײנען געקומען אָנצולויפן נאָך עטלעכע צענדליק זעלנער אויף די פערד און אן אָפיציר פּאַרויס. א פּאָר וועגעלעך מיט פויערישע פורמאַנעס זײנען צוגעשפּאַרן, און דער אָפיציר האָט פון פערד אַראָפּ, א ווײז געטון, אז די חברה זאָל אויפזיצן.

זיי האָבן זיך אײנגעזעצט אין די פורן, געדיכט אײנער צום אנדערן. די פערד מיט די רײטנדיקע זעלנער האָבן שוין פאַר אומגעדולד אויף קײן אָרט נישט געקענט, געוואָרפן מיט די קעפּ און געקלאַפּט מיט די קאָפּיטעס אין דער ערד, ביז די וועגעלעך האָבן א ריר געטון פון אָרט און די זעלנער האָבן זיי א רינגל־אַרום געטון, נאָכרײטנדיק.

אַרײנפאָרנדיק אין עק גאַס האָט דער אָפיציר א מאַך געטון מיטן קאָפּ צו די זעלנער. זיי האָבן זיך א כאַפּ געטון פאַר די שײדלען — און דאָס געקלאַנג און געבלאַנקערײ פון די גאָלע שווערדן האָט אויפגעבליצט... איבער דער שטאָט איז מען געריטן לאַנגזאַם... די געבונדענע זײנען געזעסן אויף די וועגן מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ און בלאַסע געזיכטער, און די זעל־נער אַרום זײנען נאָכגעריטן, טריט בײ טריט, קוים צעשאָקלענדיק זיך איבער די זאָטלען אויף און אָפּ. די גאַס איז פאַרהאַמערט. ווו עס איז שוין א לאָדן אָפן געווען, האָט מען אים געשווינד פאַרמאַכט, ווו א געוועלבל — פאַרהאַקט. שטיל איז געווען ווי אין אן אויער, די גאַס האָט דעם אָטעם אײנגעהאַלטן... און עס האָט זיך נאָר געהערט דאָס געקלאַפּערײ פון די פערדס טריט און דאָס געקלאַנג פון די שפּאָרן. עס וואָרפט אן אימה, די גאַס, דאַכט זיך, וועט הינטער די פאַרמאַכטע לאָדנס אויסשטאַרבן און דאָ ציט עס זיך אזוי לאַנגזאַם, ווי בײ א לויה...

אויף דער בריק האָבן זיי א נעם געטון א ביסל גיכער און זײנען אוועק איבערן שאָסײ...

דער גראָער מאָרגן־נעפּל האָט זיי פאַרהילט און אין זיך אײנגעזאַפּט... און פונדערווײטנס האָט זיך דאָס אויסגעוויזן, ווי א שוואַרצער וואָגלענ־דיקער פלעק, וואָס לאָזט זיך ערגעץ וואַנדערן אין דער ווײטער וועלט אַרײן...

דור הולך ודור בא

אַן אויסגעשטערנטע נאַכט. אַ הייליקע, פאַרכטיקע סליחות־נאַכט. י טי־לע, פינקעלנדיקע שטערנדלעך קוקן אַראָפּ פון הויכן בלויען הימל אויפן האַלב איינגעשלאָפענעם שטעטל. אין האַלב איינגעשלאָפענעם, ווייל אין מאַנכע הייזער איז מען נאָך וואַך. ביי זעליג שוסטער איז נאָך אָפן טיר און טויער, און זיבנע געזעלן זיצן אַזוי פאַרטיפט אין דער אַרבעט, אַז זיי באַמערקן נישט די ליכטיקע אייגעלעך פון הימל, וואָס האָבן געוואונקען צו זיי דורך אָפענע פענצטער. די בליץ־לאָמפּן אין שטוב בלענדן זיי די מידע אויגן, און זיי לאָזן זיך געדולדיק אַראָפּ צו דער אַרבעט.

פאַרנומענער פאַר אַלע איז דער לאַנגער נאָטע. ער וויל זיך פאַרשלאָגן מיטן האַמער די געדאַנקען; זיי לאָזן זיך אָבער נישט:

„עס גייען אַזעלכע הייליקע טעג, און אוצר געלט דאַרף מען... און פון וואַנען? איבערן זומער האָט ער נישט פאַראיבעריקט קיין רובל... פאַר זיך עפּעס צו קויפן אויף יום־טוב, איז קיין רייד נישט, זאָל נאָר אין שטוב זיין צו לייטן גלייך".

„אַ מאַסע הוצאות: אויף ראש השנה — ברוינע פיגל... אויף יום־כיפור — עופות: כאָטש, צו אייניציקע כפרהלעך פאַר יעדן קינד. דערנאָך גייט ערשט סוכות. מען זיצט מיט מענטשן אינאיינעם אין סוכה, דאַרף מען האָבן אַ לעקעכל, צוקער־באַבעס גרויסע — נישט פאַרשעמט צו ווערן פאַר לייט. און ער טרייבט זיך צו: בעסער אַרבעטן אין דער נאַכט אַריין, אַבי צו זיין אַ מענטש צווישן מענטשן".

און ער הייבט און לאָזט אַראָפּ אַלס האַסטיקער און האַסטיקער דעם האַמער אויף דער האַרטער פאַדעשווע, אַרומפאָרנדיק מיט איר איבערן שטיין, וואָס איז געלעגן אויף זיין אויסגעדאַרטער דינער קני. חיימל, זיין

אַכצניאָריק ייִנגל, וואָס העלפֿט אים אונטער און גרייט אים צו אַרבעט, זיצט אין דער זייט, כמעט הינטער דעם פּאַטערס אַקסל, און קאָוועט אַ שטיוול, קלאַפּנדיק שוואַך און לאַנגזאַם מיטן העמערל. די פּלעקלעך האָבן זיך דאָס מאָל נישט גלאַטיק געגליטשט אין דער געלעכערטער זויל אַריין. טייל צעבראָכן זיך, טייל שפּרינגען אײַנגאַנצן אַוועק, גלײַך זיי וואָלטן גענאַרט זייער יונגן מײַסטער, שפּילנדיק מיט אים אין באַהעלטעניש. קרום מאַכט ער צו אַן אויג פֿון מיחקייט, און די מידקייט באַפֿאַלט פֿון צײַט צו צײַט, דעמאָלט טוט ער זיך אַ וויג, לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ צו דער שויס; נאָר דער־שפּירנדיק דאָס קאַלטע אײַזערנע העמערל בײַם שטערן, כאַפּט ער זיך אויף און קוקט זיך אום מיט צווײ אָפֿענע, דערשראָקענע אויגן, צי לאַכן נישט פֿון אים די געזעלן. מען האָט עס גראָד נישט באַמערקט, נאָר ער בייזערט זיך אויף זיך אַליין: „עס איז קיין תכלית נישט צו שלאָפֿן". ער ווײַסט, אַז דער פֿאָטער וועט וואַרטן אויפֿן שטיוול. „פֿע, אַ מיאוסע זאַך דער שלאָף".

אום מער נישט אײַנצושלאָפֿן, לייגט ער אַוועק דעם שטיוול און גייט צו צום קיבל וואַסער, דערפֿרישט זיך מיטן קאַלטן וואַסער דאָס פּנים מיט די אויגן, און גייט שטאָלץ צוריק צו דער אַרבעט. אויפֿן וועג וואַרפֿט ער אַ דרייסטן בליק צום וואַנט־זייגער. „אָ, האַלב צוועלף! מען דאַרף זיך צו־רירן". ער אײַלט זיך צו זײַן אָרט, און פֿון אונטערן העמערל שיטן זיך לעבעדיקע קלעפּ איבער די קעפּלעך פֿון די אומרויִקע שטיפֿטן, ווי אַ האָגל שיטן זיי זיך, די קלעפּ, און קלינגען אָפּ פֿון די ליידיקע גרויסע פֿעסער, וואָס שטייען אין דרויסן בײַם אָפֿענעם פֿענצטער, אַפֿוואַרטנדיק מען זאָל זיי אָנפּאַקן מיט שיכוואַרג און אַוועקשיקן אין די רוסישע גובערניעס.

עלקע, אַ דיקלעך ווײַבל, ווי עס פּאַסט פֿאַר אַ באַלעבאָסטע, איז גע־שטאַנען בײַם קוימען און געפּרעגלט פּעטס אויף אַ פּאַטעלניע, דערבײַ האָט זי פֿון דער וויִעטשערע אויך נישט אַראָפּגעלאָזט קיין אויג. זעליג, דער מאַן, דאַרף באַלד צוריקקומען פֿון גאַס און זי רירט זיך צו, ער זאָל טרעפֿן דאָס עסן פֿאַרטיק. געשיקט טוט זי פּלוצלינג אַ גאָס נאָך עטלעכע לעפֿל פּעטס אויף דער פּאַטעלניע, דער זאָד פֿון צאַפּלענדיקן פּעטס אויף דער פּאַטעלניע, וועקט דעם לאַנגן נאָטע פֿון זײַנע יום־טובֿדיקע דאגות.

— אָט אַזוי איז אַ תענוג! — טראַכט ער, אַן אויג וואַרפֿנדיק צום קוי־מען — גרויסע באָבעס מיט ברייטע קלאָרע פּערפּל, מיט אַ יויך באַגאָסן,

דערנאָך מיט פּעטס... אַ מאכל! דאָס מעג שוין ראָטשילד עסן! דאָס וואַסער קומט אים אין מויל אַריין... דערביי דערפילט ער אָבער, אַז דאָס האַרץ ווערט אים אויך וואַסעריק, אַז דער געשמאַק פון „ראָטשילדס מאכל", וואָס צעגייט זיך אין שטוב, שוואַכט אים וואָס אַמאָל מער אָפּ.

ער קאָן לענגער שוין נישט זיצן און ער דרייט זיך איבער צו חיימלען און זאָגט אים:

— ווי האַלסטו מיט דער אַרבעט? שוין צייט צו גיין אַהיים.

— באַלד, טאַטע — ענטפערט חיימל דערפרייט. און אין אַ ווײַלע אַרום האָבן זיי ביידע אַוועקגעלייגט די אַרבעט, אָנגעטאָן די כאַלאַטלעך און געווונטשן „אַ גוטע נאַכט" דער באַלעבאָסטע. דערביי האָט נאָטע אַ פרעג געטון, ווו ער, איר מאַן, קאָן זיך אַצינד געפינען. זי פרעגט: צו וואָס? און ער ענטפערט, אַז ער דאַרף אַביסל געלט. עלקע גיט אַ צי מיט די אַקסל, אַז זי ווייסט נישט, און נאָטע מיטן יינגל האָבן זיך אַ לאָז געטאָן צו דער טיר, זאָגנדיק נאָך אַמאָל „ אַ גוטע נאַכט" צו דער באַלעבאָסטע מיט די איבערגעלאָזטע געזעלן.

אויף יענער זייט שוועל האָט נאָטע דערזען פאַר זיך שײַנען דעם לויטערן הימל מיט די פינקעלנדיקע שטערן, און האָט דערפילט, אַז זיין האַרץ ווערט פול מיט שטילער פרייד. דעם הונגער האָט ער פאַרגעסן.

— גאָט האָט באַשאַפן אַזאַ שיינע וועלט! — זאָגט ער צו חיימלען און טראַכט באַלד, אַז דאָס אַלץ איז נישט פאַר די, וואָס מוזן זיצן און אַרבעטן אין שטוב! דאָס זאָגט ער שוין חיימלען נישט.

— פּרנסה! — טראַכט ער ווייטער — מען מוז אַהיים ברענגען כאָטש אַ קערבל...

נישט ווילנדיק טוט ער זיך אַ כאַפּ אין קעשענע און רונצלט איין דעם שטערן: „וואָס זי וועט זאָגן, וועט זי גערעכט זיין" — טראַכט ער — „הונטיק געגעבן איר אַ רובל, נו, איז שוין, געליבט איז גאָט, דינסטיק בייטאַכט. איר שווער ביטער האַרץ וועט זי, דאַכט זיך, צו מיר אויסגיסן".

ער וויל זיך קלאָר מאַכן, צי וועט ער נאָך קאָנען אויסהאַלטן דאָס מאָל אַהיימצוקומען אָן געלט. ער פרוווט זיך טרייסטן: עס איז שוין שפּעט, אַצינד דאַרף זי שוין קיין געלט נישט! דעם טאָג האָט זי שוין איבערגעקומען. אלא, מאָרגן? וועט ער באַלד אינדערפרי כאַפּן צוויי־דריי רובל און אַהיימטראָגן, אָבער נאָכן גאַנצן ישוב־הדעת, איז אים דאָך שווער אַהיימצוגיין מיט די

לײדיקע הענט, „זי װײסט גאָר נישט, װי שװער עס קומט אָן דאָס קערבל אַרױסצוקריגן!״ — פֿאַרענטפֿערט ער זיך פֿאַר זיך אַלײן, „זי מײנט, איך רעד נישט, מאָן נישט! רעד, אַז װען מען דאַרף אַ רובל, װערט ער נעלם!״ „קום טאַטע״, װעקט אים חײמל, אָנרירנדיק אים בײם אַרבל. נאָטע באַמערקט, אַז נאָך בײם אָנבײסן, האָט זי אים דערמאָנט, און ער האָט איר צוגעזאָגט, אַז ער װעט איר שפּעטער שיקן. האָט זי, נעבעך, געמוזט שװאַרצן זיך דאָס פּנים און גײן באָרגן אױף װעטשערע אין קלײטל, און אפֿשר האָט זי גאָרנישט באַקומען! דאָס װאָלט שױן גאָר שרעקלעך געװען. נײן — באַפּעסטיקט ער זיך אין דער דעה — אַזױ גײט מען נישט אַהײם!

חײמל ציט אים בײם אַרבל און ער טראַכט: װען כאָטש אַ צװײ זילבער־נע רובל. גײ איך אױף אַן אײזערנער בריק... איך קום אַהײם מיט אַ מליץ־יושר... װאָס געװען איז געװען, נאָר געװוסט װאָלט זי, אַז מאָרגן האָט זי מיט װאָס אַרױסצוגײן אין גאַס אַרײן... ער װאָלט געװען װי בײ לײטן... װי אַמאָל... זי װאָלט אים גאָר אַנדערש מקבל־פּנים געװען... זי װאָלט געװען אַזױ ליב... דאָס טעלערל פֿון הימל װאָלט זי אים צוגעבױגן.

— הער, חײמל! װענדט ער זיך צום זון, — דו גײ אַהײם, און איך װעל אָפּזוכן זעליגן. און כאַפּן בײ אים אַביסל געלט.

— װעסט׳ן װען געפֿינען אַצינד?

— אפֿשר, ר׳איז אַװדאַי אין שענק.

חײמל לאָזט זיך עס צװײ מאָל נישט זאָגן, נעמט זיך אַראָפּ אין אַ זײטן־גאַס און זײנע יונגע, פֿלינקע טריט הערן זיך װאָס אַמאָל װײטער און װײ־טער און װערן באַלד פֿאַרהילכט.

די געסלעך זײנען שױן שטיל און לער. די קלײנע, נידעריקע הײזלעך שלאָפֿן שױן לאַנג מיט פֿאַרמאַכטע לאָדן, װי אַראָפּגעלאָזטע ברעמען אױף פֿאַרשמאַכטע אױגן. זעלטן, דורך אַ שפּאַלט פֿון אַן אױסגעטריקנטן לאָדן, ציטערט אַרױס אַ רױטלעכע שײן און לײגט זיך איבער דער ברײט פֿון געסל װי אַ העל פּאַסיקל. ס׳מערסט שלאָפֿט מען שױן, און נאָטעס מידע אױגן און מידע פּיס האָבן זיך אױך געבעטן רו. נאָר ער האָט געמוזט שפּאַנען איבער די שטילע געסלעך. די ברעמען זײנען אים שװער געװאָרן װי בלײ; די פּיס הײבן זיך קױם, אײנגאַנצן פֿילט ער זיך, װי נאָך אַ לאַנגן, שװערן תּענית. אַזױ דערגרײכט ער די שול־גאַס. אױף די טרעפּלעך פֿון דער װײבערישער שול, האָט ער דערזען אַ זיצנדיקע געשטאַלט. ער איז

צוגעגאַנגען אַביסל נענטער און האָט זיך אָפּגעשטעלט פאַרציטערט. ער האָט דערקענט די „משוגענע חיהקע". „וואָס פון אַ מענטש קאָן ווערן" — שוידערט אים דורך די ביינער. געהאַט דריי אייגענע געזועלבער, אַן אייגן הויז, קומט גאָטס שטראָף — שלאָפט זי איינגעהויקערט אויף די טרעפּלעך אין אַ שטיקל צעריסענער פּאַטשיילע. וואָס וואָלט עס באַרירט ר' דן דעם וואַכערער, ווען ער לאָזט זי איבערנעכטיקן ביי זיך? כאָטש היינטער העד טיר! ער דערפילט, ווי אַ ביטערקייט קומט אים פון האַרץ צו צום מויל. ר' דן, ווייסט ער, איז אַ פרומער ייד. „מיר אַזאַ מזל", — טראַכט ער — „יום־כפור דאַוונט ער נעילה פאַרן עמוד אין שול", און אַזוי יעמערלעך, מיט אַזאַ מתיקות!" „ער מוז דערפון נישט וויסן... און קיינער זאָגט אים נישט... ער האָט דאָך איר אַלץ צוגענומען"... „מאַ — טרייסט ער זיך — עס פעלט נישט קיין אומגליק אויף דער וועלט, און אפשר — טראַכט ער איבער — איז איר גאָר בעסער פאַר אַלע... זי ווייסט נישט! אַנדערע אַלמנות איז ערגער" און ער דערשרעקט זיך פאַרן געדאַנק וועגן אַנדערע אלמנות... עס איז טאַקע אַלץ ביי זיין ליבן באָמען אין דער האַנט. נאָר פון אַ קורצער צייט ווערט דאָס שפּאַרעניש ביים האַרץ אַלץ עפּטער און עפּטער... וואָס אַמאָל פאַלט ער אַוועק, און יעדעס מאָל, ווען ער פאַלט אַוועק, מיינט מען אַז ער איז פאַרביי! מער אויף יענער, ווי אויף דער וועלט.

און ער שפּריזט ווייטער און איז פון דער שול־גאָס אַריין אין מאַרק, ווו ער האָט פונוויטנס דערזען די שענק, צו וועלכער ער איז געגאַנגען. די טיר פון שענק איז שוין צוגעמאַכט. עס איז אָבער נישט מעגלעך! ער גלייבט זיינע אויגן נישט און גייט צו פרוון די טיר. און ער האָט זיך דערפרייט, אַז זי איז נישט מער, ווי צוגעלענט פאַר יוצא זיין. ער האָט דאָך נישט געוואוסט, ווי צו כאַפּן וואָג: „אַריינגיין, צי נישט אַריינגיין?" ער קלערט, אַז גלאַט אַריינקומען עמעצן זוכן, און גאָרנישט געבן צו לייזן, האָט גאָר קיין פּנים נישט. און צוריקגיין מיט וואָס ער איז געקומען, ווילט זיך אים אַוודאי נישט. וואָס טוט מען?.. וואָלט ער געהאַט כאָטש אַ פינף קאַפּיקעס, טראַכט ער אומזיסט, זוכנדיק אין ביידע וועסטל־קעשענעס. ווען ער האָט 5 קאָפּ. וואָלט ער אַריינגעקומען טרינקען אַ גלעזל ביר. און וואָלט, אגב, געוואָרפן אַ בליק אין איין שטוב, אין דער צווייטער, ביז ער וואָלט'ן דערטאַפּט. נאָר „טו עפּעס אָן אַ גראָשן ביי דער נשמה. אַזוי פּאַסט נישט... ער וועט זיך אומזיסט נאָך איינריסן דאָ דאָס פּנים... איז ער אפילו דאָ, זיצט ער נישט אַליין, זיצט ער מיט אַ גאַרבער, און שמועסט וועגן יוכטן, צי מיט אַ סוחר, און רעדט וועגן עקספּעדיציע", נו — טראַכט ער טרויעריק—

ווּעל איך... נאָטע... צוגיך גלאָט פֿון דער העלער הויט: „זעליג, איך דאַרף געלט... גיך! עס פּאַסט נישט". און נאָך אַ לאַנגן ישוב ביי דער טיר פֿון שענק, האָט ער זיך איבערגעדרייט און צוריק אַהיימגעגאַנגען.

מרים איז נאָך נישט געשלאָפֿן, אָבוואָל זי איז שוין געלעגן אין בעט. חיימל האָט איר איבערגעגעבן, אַז דער טאַטע איז געגאַנגען אויפֿזוכן זעליגן, און זי האָט וואַכנדיק געוואַרט אויפֿן מאַן מיטן געלט. אין קליינעם נידעריקן שטיבל האָבן געאָטעמט אַכט נפֿשות. מרים מיט צוויי קינדער זיינען געלעגן אין איין בעט, חיימל אין דער העלפֿט פֿון צווייטן; די צווייטע האָט ער איבערגעלאָזט פֿאַרן פֿאָטער. צופֿוסנס דעם מעניישן בעט אויף אַ שלאָף־באַנק שלאָפֿן צוויי קינדער, איבערגעדעקט מיטן פֿאָטערס אַן אַלטע קאַפּאָטע. נאָך איינס ליגט קעגנאיבער דער שלאָף־באַנק, אויף אַן אַלטמאָדישן פֿלאַכן קאַסטן, צוגעדעקט מיט דער מוטערס פֿאַטשיילע, נישט ווייט פֿון איר בעט. דאָס בלאַסע פּנימל אויפֿן טונקל קליינעם קישעלע, וואָס איז אָנגעשפּאַרט אין קוימען, שימערט פֿאַר בלאַסקייט. איבערן קוימען שיינט אַ קליין לעמפּל און וואַרפֿט זיינע דינע טרויעריקע שטראַלן צום שכן — דעם מעשענעם, פֿון פֿליגן־געשפּרענקלטן, הענגל־לייכטער. דאָס אָרימע פּייערל האָט אויך אַזוי טרויעריק געקוקט אויפֿן גאַנצן „כלי בית". דער עיקר — אויפֿן קליינעם, רויט־געפֿאַרבטן טישל מיטן ווייס־האָלצערנעם שטול, מיט דער צעפּלאַצטער דעק, וואָס פֿלעגט זיך אָפֿט עפֿענען, ווי פֿליגל פֿון אַ סוכה. עס הערן זיך טריט הינטערן פֿענצטער. מרים דערקענט דעם גאַנג, און שטעלט אָן די מאַטע אויגן צו דער טיר, אין וועלכער דער „לאַנגער נאָטע" האָט זיך באַלד באַוויזן. שטיל ווי אַ גנב איז ער אַריינגעקומען, און געהיט זיך, די טיר זאָל ביים עפֿענען און פֿאַרמאַכן קיין סקריפּ נישט טאָן. אויף די שפּיץ־נעגל איז ער צוגעגאַנגען צום טישל, אויסמיידנדיק דעם הענגל־לייכטער, פֿון וועלכן ער האָט שוין נישט איינמאָל געכאַפּט אַ פּסק פֿאַר קריכן אים אין וועג אַריין. ער וואַרפֿט אַ פֿריפֿנדיקן בליק איבער מרימס בעט, צי זי שלאָפֿט נישט, און דערזעט אירע אָפֿענע אויגן. זי קוקט אויף אים, באַטראַכט זיין אויסגעדאַרטע פּיגור, זיין בלאַס געזיכט און פֿלוצלינג דערפֿילט זי צו אים אַזאַ האַרציק מיטלייד, אַז זי וואָלט אים די בשׂמה אָפּגעגעבן, אַבי ער זאָל באַווייזן אַ פֿרייערן מוט. זי ווייסט, אַז נאָר צוליב איר און די קינדער, ווערט ער אַזוי פֿאַרשוואַרצט און געפּייניקט. זי שטאַרקט זיך און פֿרעגט שטיל ווי־

א שטילע טויב: „נאָטע, האָסט׳ן געפונען?״. ער שאָקלט מיטן קאָפּ: „ניין,״ זי פאַרשטיקט אַ זיפץ און זאָגט אים: „נעם דיר דאָרט די וויעטשערע פון אויפן קוימען״. און גייט צו מיט א שווערן אָטעם: „נאָר וואָס פאַר א טעם ווערסטו שוין פילן״... „באָבעלעך מיט פאַרפל, אַז דאָס שטייט לאַנג״... און ער טראַכט: „באָבעלעך מיט פאַרפל... טאַקע אַ שאָד, פרישערהייט שמעקט עס גאָר אַ מאכל״... ער ווענדט זיך צום קוימען, נעמט אַרויס אַ טעפּל פון קאַלטן אש, און צוריקגייענדיק צום טיש, נעמט ער מיט דאָס לעמפּל מיט דער צווייטער האַנט. „געוואָרן א פּאַפּ דערפון, א פּאַפּ צום וואַרשטאַט״. זאָגט ער, נעמענדיק דעם לעפל צום מויל. ער דערמאָנט זיך אין זעליגס וויעטשערע, „אַ שיינער חילוק — טראַכט ער — און בייזערט זיך באַלד אויף זיך אַליין, ווי עס פאַלט אים גאָר איין צו פאַרגלייכן זיך מיט זעליגן. „קבצן איינער, — טראַכט ער — אויך מיר א מענטש!... „פיל עסן קען ער דאָך נישט: „פּאַרט אַ פּאַפּ״! און מער נאָך — פאַר מידקייט. ער האָט אוועקגעשטעלט דאָס טעפּל און הייבט אָן אויפן בעט זיצנדיק צו לייענען „קריאַת שמע״. נאָר ער ענדיקט זי אויך נישט און ווערט איינגעשלאָפן אין די קליידער.

עס איז נאָך אַ פּאָר שעה צו טאָג און דאָס שטעטל וואַכט שוין. אפשר שלאָפן נאָך עטלעכע נגידים. די שול-גאַס רודערט שוין. די בית־המדרש־פענצטער גלאַנצן. פון אַלע עקן פון שטעטל איילט זיך דער עולם מיט סליחות אין האַנט. דורך די ציטערדיקע, האַלב־אויסגעבראָכענע שויבן פון בית־מדרש רייסט זיך דעם בעל־תפילה׳ס קול אויף דער גאַס אַרויס, און אין דער פאַרטאָגעדיקער קילער לופט וויגט זיך שוין דער טרויעריק־עמערלעכער ניגון פון „יתגדל״. פון דער פינצטער אין עק גאַס, שווימט אַרויס דער לאַנגער נאָטע, ער גייט האַסטיק... זיין שווערער אָטעם הערט זיך פון ווייטנס. ער איילט צום בית־המדרש, צום קוואַל פון געשריי, וואָס האָט זיך פלוצלינג אויסגעבראָכן פון הונדערטער מיילער. דער יאָמער איז אים דורך די ביינער געגאַנגען, ער איז פאַרציטערט געוואָרן און האָט זיך א שאָקל געטאָן, ער האָט זיך דערפילט, ווי אן עלנד שוואַך פייגעלע אין א שטורעם־ווינט: „אַזעלכע הייליקע טעג, פאַרכטיקע נעכט״ און ער האָט פאַרשלאָפן, און „גיב נאָך דעם זינדיקן גוף!״ ער איז אַריין אין בית־המדרש, געבליבן שטיין ביי דער טיר, און האָט אָנגעהויבן בלעטערן די סליחה ווי א צעטומלטער. ענדלעך האָט ער געפונען דעם „יום רביעי״ אין

ער איז ביסלעכווייז צו זיך געקומען, און אָנגעהויבן מיטן עולם: „לך די הצדקה", וועט ער זאָגן שפּעטער. נאָך גוט, וואָס ער האָט דעם „פּזמון" נישט פאַרזוימט. „חוקר הכל וסוקר"... הייבט אָן דער בעל־תּפילה, און נאָטע זאָגט נאָך פּסוק ביי פּסוק, ערנסט נאָר קאַלט ווי אייז, אָן מתיקות, אָן טרערן. „שמע קולנו"... הערט ער נאָך זיין אייגן מויל זאָגן, די ווייטע־רע ווערטער ווערן דערטרונקען אין ים פון קולות. ער וויל אַריינשרייען, זאָל זיין קול אויך הערן. ער קאָן אָבער קיין העכערע טענער נישט אַרויסברענגען: ער קאָן אפילו נישט וויינען. דאָס האַרץ איז אים ווי פאַר־גליווערט אויף קאַלט, און די אויגן זיינען טרוקן און ברענענדיק. „אַל תּשליכנו לעת זקנה, ככלות"... און שטיל בעט ער זיך מיט פאַרטרוקנטע ליפּן און קנייטשט זיך מיט אַלע כּחות אויס אַ רחמנות־פּנים, פאַרשטייענ־דיק די טייטש פון די ווערטער. דער „פּזמון" האָט זיך געענדיקט, און ער שטייט נאָך אַ ווײַלע איבער דער אָפענער סליחה. ער האָט זיך נישט אומ־געקוקט צו קיינעם, און קיינער נישט צו אים; אפילו דער „שמש" מיט דער קלינגענדיקער פּושקע האָט אים פאַרבייגעלאָזט...

ביסלעכווייז האָט דער הימל אָנגעהויבן העלער ווערן אין מזרח־זייט. אַרבעטס־מענטשן האָבן מיטגעהאַט טלית און תּפילין, און שטעלן זיך דאַוונען; לייַדיקגייער האָבן נאָך געהאַט צייט. מען האָט גערייכערט, געגע־בעצט, געשמועסט מכּוח אַ הייסער מקוה, וואָס מען וועט האָבן איבער אַלע סליחות־טעג, און אַ קלערער געטון, צי „יענע" מעגן שוין דאַוונען שחרית, צי מען מען דערקענט שוין דעם חילוק פון אַ הונט ביז אַ וואָלף... ענדלעך איז טאָג געוואָרן; און דער גאַנצער עולם האָט זיך גענומען צום דאַוונען. נאָטע האָט געדאַוונט מיטן עולם, נאָר עפּעס אָן „לעבן", אָן כּוח. ערשט דאָס שופר־בלאָזן האָט אים דערמאָנט, ווו ער איז אין דער וועלט... ער האָט אַ קוש געטאָן די מזוזה און איז אַוועק אַהיים.

אַז ער איז אַריין צו זיך אין שטוב, איז שוין מרים געווען האַלב אָנגעטאָן. ער האָט געזאָגט „גוט מאָרגן" און זי האָט אים שטיל און ברוגז, ווי אים האָט זיך געדאַכט, געענטפערט „גוט יאָר". חיימל איז געשטאַנען אָנגעטאָן, און האָט גענומען ביים פאָטער די תּפילין און איז אַוועק אין בית־המדרש.

מרים האָט אַראָפּגענומען פון קאַסטן דאָס פאַרשלאָפענע קינד און איבערגעטראָגן עס צו זיך אין בעט אַריין. נאָכהער האָט זי גענומען די

פּאַטשיילע איבערן קאָפּ און איבערלאָזנדיק דעם מאַן אין שטוב, איז זי אַוועק אין מאַרק אַריין. דאָרט האָט זי זיך אָפּגעשטעלט נישט ווייט פון די טישלעך מיט געבעקס. „נאָר באָרגן און באָרגן — טראַכט זי — פון אויפשטיין ביזן שלאָפן". עס איז איר שווער אַזוי באַגינען צו נעמען אויף באָרג. „זי געטרויט מיר אַפילו, אָבער אַזוי פרי! זי האָט נאָך אפשר קיין „פּאַטשאָנטעק" נישט געהאַט... און עס קומט איר שוין אַזוי אויך צוויי גילדן מיט צוועלף גראָשן". זי שטעלט זיך אָפּ נישט ווייט פון טישל און קלערט: זאָל זי צוגיין, פילט זי, אַז דאָס בלוט פאַלט איר צו די פיס פאַר שרעק, טאָמער זאָגט מען איר אָפּ. און צוריק אַהיימגיין מיט ליידיקע הענט איז איר אַ ווייטיק... זיי (חיימל און דער מאַן) ווען דאָך אַוועקגיין צו דער אַרבעט אומאיבערגעביסן. איידער זי האָט דעם ישוב, האָט זיך די בעקערין גראָד אומגעקערט און האָט זי דערזען — „וואָס שטייסטו דאָרט, מרים? קום אַהער!" האָט זי גערופן. מרים איז צוגעגאַנגען, שפּירנדיק, אַז אירע אויגן ציען זיך צו דער ערד. נאָר זי האָט זיך געשטאַרקט אָנצוקוקן די בעקערין אין פּנים אַריין. „גוט מאָרגן!". „גוט מאָרגן, גוט יאָר"! „איך האָב קיין הארץ נישט געהאַט צו זאָגן אייך"!... האָט מרים פאַרשעמט אַרויסגערעדט. „נו, נו, ס'שאַדט נישט!" — האָט די בעקערין געטרייסט — „זאָל דיר וויל באַקומען. וואָלט איך אַזאַ דאגה געהאַט מיט די חובות ביי היגע שיינע באַלעבאָסטעס, ווי איך האָב אַ דאגה מיט דיין חוב!"

מרימען איז אַראָפּ אַ שטיין פון האַרץ. זי הייסט זיך אָפּוועגן צוויי פונט פּלעצלעך. „ווייסט, טאָכטערשי, וויפל עס איז שוין?" „יאָ, צוויי מיט צוועלף פון פריער, ערשט — פערצן. איז שוין מיט זעקס און צוואַנציק" — האָט מרים באַרעכנט און איז אַוועק אַהיים.

אַ גליקלעכע איז מרים אַהיימגעקומען. אויף נאָטעס געזיכט האָט זיך אויך באַוויזן אַ שוואַכער שיין פון אַ שמייכל, דערזעענדיק, אַז זי טראָגט עפּעס אין פאַרטעך. זי ציילט די פּלעצלעך אַרויס אויפן טיש און ער ווערט צוריק ערנסט און פאַרטראַכט: „זי האָט נישט פאַרמאָגט דערויף, ווייטער זיך דאָס פּנים פאַרשוואַרצט"... און ער פילט זיך זינדיק קעגן איר. ער האָט זיך געוואַשן און געזעצט צום טישל עסן. זי איז געזעסן אויפן בעט און קוקט אויף אים. זי זעט, ווי בלאַס, ווי „טויט" ער זעט אויס, און איר האַרץ גייט אָפּ און הערפּילט זיך מיט גרויס רחמנות אויף איר אויסגעמאַטערטן מאַן. ער דערשפּירט אירע רחמנותדיקע אויגן און טראַכט:

„צו דימעט! זי קוקט נאך אויף מיר אזוי גוט... לא די ,וואס איך גיב איר נישט קיין געלט צו דער צייט און איר דארט דער קאפ אויף וויעטשערע, אויף אנבייסן”... ער ענדיקט דאס עסן מיט א זיפץ, בענטשט אפ און גייט צו דער ארבעט.

ער האט שוין געטראפן איניקע געזעלן ביי די ווארשטאטן. דער „גיכער פיקול” האט שוין געהאט „פארשנירעוועט א פאר צום קאוועז”. נאטע זעצט זיך צו, און נישט פיל שפעטער איז אים חיימל געקומען צו הילף. א שווערער אומעט ליגט אויף נאטעס געזיכט. „וואס זיצסטו עפעס היינט אזוי? — האט פיקול געפרעגט. „עט גארנישט!... סליחות־טעג... וואס? טאנצן זאל איך? ענטפערט נאטע, און א בליק צו טון צום פרעגער. דערוויל איז זעליג אנגעקומען פון גאס. נאטע האט געפאסט מוט און געבעטן עטלעכע רובל. זעליג האט אים געגעבן דריי רובל. חיימלס אויגן האבן אנגעהויבן שטראלן פאר פרייד, ווען דער פאטער האט אים דערלאנגט דאס געלט, אהיים צו טראגן דער מוטער, און איז מיט א רוישעדיקן קלאפ אין טיר ארויסגעפלויגן פון שטוב. נאטע וויל זיך אויך פרייען, נאר ער קאן נישט. עפעס פילט ער זיך נישט גוט. ער האט דערפילט, ווי א קנויל אונטערן הארץ און באקומען א שרעקלעכע וויטיק. פאר די אויגן איז אים פינצטער געווארן, און די הענט האבן אים אנגעהויבן שטארק צו ציטערן. עס מאכן זיך אים די אויגן צו און דער שטיזול פאלט אים ארויס פון דער האנט: עס ווערט אים היס אין אלע גלידער. מיט אלע קרעפטן עפנט ער די אויגן און וויל זיך אויפהייבן און ארויסגיין זיך אפקילן אויף דער לופט. דארט וועט אים אויך גרינגער זיין צו אטעמען; נאר ער קאן נישט. ער שפירט, אז ער וועט אומפאלן, ווי ער וועט זיך נאר רירן פון ארט. פיקול האט עס באמערקט און פרעגט, וואס אים איז. „ס'איז מיר נישט גוט”, ענטפערט ער מיט א קורצן, שטילן אטעם און וויזט אים, אז עס קלעמט'ן אונטערן הארץ. די חברים לויפן צו אים צו, מען האט אים געוואלט אנלענען אויף זעליגס בעט, נאר נאטע גיט א ציכן, מען זאל אים ארויספירן אין דרויסן. מען טוט זיין ווילן, פיקול נעמט'ן ביי איינער, נאך א געזעל ביי דער צווייטער האנט און מען פירט אים לאנגזאם ארויס פאר דער טיר. זיי האבן אים אוועקגעזעצט אויף א שטיין, וואס איז דארט געלעגן און ער האט אוממעכטיק, אנגעשפארט דעם קאפ אין דער וואנט מיט א פארשטיקט ברומען פון א פרעסנדיקער וויטיק. „ס'איז דיר בעסער? — פרעגן די חברים. ער שאקלט מיטן קאפ אויף „ניין”... און קען קוים ארויסברענגען א שטיל געבעט, מען זאל אים אפפירן אהיים. פיקול האט געהייסן ארויסדערלאנגען פון שטוב די כאלאטלעך; זיי האבן זיך און

נאָטען אָנגעטאָן, און אַהיימגעפירט אונטער די הענט. נאָטע פילט זיך אַלץ שווערער און שווערער, די פיס האָבן זיך אים נאָר אומעטיק נאָכגעשלעפּט. פאַר דער טיר איז זיי מרים, וואָס האָט זיי דורכן פענצטער געזען, אַקעגן געלאָפן מיט אַ געשריי און פאַרבראָכענע הענט. נאָך איר — חיימל — „גאָט אין הימל!“ האָט זי פאַרצווייפלט אויסגעשריגן, וואָס איז מיט׳ן געשען? ראַטעוועט, ראַטעוועט אַ מענטש!! אַ טאַטן פון קליינע קינדער“. חיימל האָט ביטערלעך געוויינט און געקלאַפּט זיך מיט די פויסטן אין קאָפּ. „אַביסל וואַסער! „קאַלט וואַסער ברענגט אַרויס!“ האָט פיזול געשריגן. חיימל האָט גיך אַרויסגעטראָגן אַ שעפּ וואַסער פון שטוב און מיט האַסט אַ גאָס געטאָן אויפן פּאַטערס געזיכט. דער פאַרחלשטער האָט געעפנט די אויגן און געגלאָצט אויף אַלע זייטן, נאָר ער האָט זיי באַלד צוריק צוגעמאַכט. שכנים זיינען דערווייל זיך צוזאַמענגעלאָפן, מער געשרייען, ווי עפּעס געטאָן. און עס האָט נישט געהאָלפן. מען פירט נאָטען אין שטוב אַריין, מען לייגט אים אויפן בעט, און פיזול לויפט נאָך אַ דאָקטאָר. אין דער לופט פון קליינעם שטיבל, וואָס איז אָנגעפילט געוואָרן מיט מענטשן פון גאַס, האָט נאָטע דעם רעשט אָטעם פאַרלוירן. דאָס גערודער און געשריי ווערט העכער. דערויף קומט אָן דער דאָקטאָר, וואָס האָט שוין געטראָפן צוגעלייגטע וואַרעם־פלעשער און האָט זיי פאַרטוישט אויף הייסע קאָמפּרעסן. אויך האָט ער אַ רעצעפּט פאַרשריבן און איז אַוועקגעגאַנגען. נאָטע איז אַלץ כמעט ווי אָן אָטעם. מיט אַמאָל האָבן זיך אים הויך אויפגעריסן די ברעמען, די אויגן האָבן זיך פון קאָפּ אַרויסגעזעצט און איבערגעקערט זיך מיט די שוואַרצאַפּל אַרויף אונטערן שטערן. ער האָט אָנגעהויבן כאָרכלען: ער גוסעט, מבינים זאָגן: קאַנווולסיע. מען האָט געכאַפּט אַן ערדענעם טאָפּ מיט אַ מולטער. די מולטער האָט מען אָנגעשפּאַרט אין קאָפּ־ברעטל פון נאָטעס בעט און גיך אַ שטאַרקן קלאַפּ געטאָן אין איר מיטן טאָפּ. די שאַרבן זיינען זיך צעפלויגן מיט רעש, און דאָס בעט האָט געציטערט. דאָס האָט געהייסן גבריאל טאָקער, וואָס איז געשטאַנען די גאַנצע צייט לעבן נאָטעס בעט. אַ סגולה — זאָגט ער — פון בערדיטשעווער, זכרונו לברכה! נאָטע איז אַ ווילע געבליבן שטילער, נאָר נישט אויף לאַנג. באַלד האָט זיך אים דאָס געזיכט משונה אויסגעקרומט. זיינע אויגן האָבן ביי אים שאַרף און געשווינד אויפגעגלאָצט, ווי ביי אַ צאַנקענדיקן ליכט, און האָבן זיך באַלד צוריק פאַרשלאָסן... און עס האָט זיך צוריק געהערט דאָס כאָרכלען פון האַלדז.

— וואָס איז דאָס? פרעגט עמעץ.

— די טרויעריקע „כלי־זמר“ — ענטפערט פיזול מיט אַ ביטער־

קיט אין דער שטימע: א פאָר מאָל רייסט ער זיך און וואַרפט זיך, זוכנדיק לופט, ווי אַ פריש געפאַנגען פישל זוכט וואַסער. דערנאָך אַ שטאַרקער און לעצטער כאָרכל... און באַטען איז אויסגעגאַנגען די נשמה. מען האָט אָנגעצונדן אַ ליכט, אַ ברכה געמאַכט און אַראָפּגעהויבן דעם טויטן אויף דר'ערד. די אַרויסגעשטויסענע מרים באַווייַנט אים פאַר דער טיר. „לאָזט מיך!", שרייַט זי, לאָזט מיך נאָך איינמאָל אָנקוקן מיין מאַן, רייסט מיך נישט אַוועק פון אים. לאָזט אויך צו מייַנע שוועלבעלעך, זאָלן זיי אים באַוויינען... קלאָגט אויף אייער בראָך!" — „קלאָגט, קלאָגט, יונגע יתומעלעך אויף אייער טאַטן!" זי האָט זיי געוויזן צום פענצטער אין שטוב אַריין: „דאָרט איז אייער געטרייער שפּיזער, אומגליקלעכע פייגעלעך..." חיימל איז געשטאַנען ביי דער זייַט און אַלץ געשלאָגן זיך קאָפּ אין וואַנט.

„זאָל שוין זיין גענוג"! האָבן אייניקע מאַנסלייט געשריגן. „נעמט זי אַוועק ווייטער, ווייַט... מען טאָר נישט מצער זיין קיין טויטן". מען האָט זי מיט געוואַלט אַוועקגעפירט צו אַ שכן. פייוול האָט אַ ווונק געטאָן צו צוויי פון זייַנע חברים. — „קומט צו זעליגן, מען מוז נעמען עטלעכע רובל אויף תכריכים". האָט ער זיי געזאָגט, און אַלע דריי זייַנען אַרויס פון שטוב.

זעליגס באַלעבאָסטע האָט שוין דערפון געוווּסט און איז זיי אַקעגן געלאָפן, קלאָגנדיק און מיט פאַרבראָכענע הענט: „אָן אומגליק, אַזאַ אומגעריכטער חורבן, קינדער קרויז! וואָס זאָל איך זאָגן! דער פינצטערער „ונתנה תוקף! נאָך פאַראַיאָרן אָנגעחתמעט געוואָרן!"

„ווו איז זעליג? האָט פייוול איבערגעריסן די קלאָג. זי ווישט זיך אויס די אויגן און ענטפערט טרוקן און באַליידיקט, אַז ער וועט באַלד קומען: „זעצט אייך!" זעליג איז אויך באַלד געקומען און האָט, צוגייענדיק צו זיי, געפרעגט: „איר זענט שוין געווען ביי דעם גבאי פון חברה קדישא"? „ניין, — האָט פייוול געענטפערט — מען דאַרף געלט אויף תכריכים, כאָטש אַ רובל זעקס, און איר מוזט די טובה טאָן און געבן". זעליג האָט פייוולען אַ צייכן געגעבן, אַז ער זאָל נישט ריידן אַזוי הויך פאַרן ווייב, עס איז אָבער שוין צו שפּעט געווען. זי גיט אַ צי ביים אַרבל. זי וויל אים עפּעס זאָגן אין אַ זייַט. ער מאַכט זיך נישט הערנדיק, גיט פייוולען זעקס

ריבל, פיוול מיט די חברים גייען ארויס. דעמלט ערשט פרעגט ער, וואָס זי וויל אים זאָגן?

— ווער וועט אָפּאַרבעטן דאָס געלט? פרעגט זי צאַרניק, „דיר חלומט זיך, אַז נאָטע לעבט נאָך?...״ „נישט דיין דאגה!״ — ענטפערט ער. און גיט צו:

היימל וועט אָפּאַרבעטן, דור הולך ודור בא!

צום איידעם אויף קעסט

מנחם „שווינגער”, אַזוי פלעגט מען אים רופן, אַרבעט ביי יענעם פון איינדערפרי ביז אויף דער נאַכט. ווען ער קומט אַהיים, גייענדיק אויף אָפּבייסן צו זיך אויפן היפל, פלעגט ער שוין נאָך היינטער דער טיר דערקענען, צי איז זיין פרידע אין שטוב, צי נישט. אַז זי איז געווען, פלעגט זי זיצן פאַר דער טיר, אָנגעטאָן אין אַ פּאָר געלע מעשענע ברילן, פאַרלייגט איבער די אויערן, און פלעגט פאַריכטן, לאַטען, אָדער שיילן קאַרטאָפלעס, מיט אַן אַראָפּגעלאָזט, איינגעשרומפּט פּנים. דאָס רוב אָבער פלעגט איר דאָס מיאוס ווערן, און זי פלעגט זיך דורכגיין אַ ווײַלע צו אַ שכן. דעמלט פלעגט מנחם אַליין אַריינקומען אין זיין שטיבל, גאָר נישט זיך מאַכן וויסנדיק, שלעפּט אַרויס דאָס טעפּל פון אַש אויפן קוימען, גיסט זיך אַליין איין אין אַ שיסל, וואָס אין טעפּל איז געווען, און זעצט זיך עסן אָנבייסן. ער פלעגט זיך זעצן אַנטקעגן דעם קליינעם פענצטערל מיט די טונקל פאַרגאַנגענע שויבן ביי דעם רויט־געפאַרבטן טישל, איינגעטיפט מיט די בליקן אין שיסל און געזשאַמזשעט, קוים, קוים, וואָס דאָס שוואַרצע ציגעלע בערדל מיט דער שפּיציק אויסגעצויגענער גאָמבע האָבן זיך גערירט. דערביי פלעגט ער אַפילו נישט באַמערקן, ווי די צוויי געלע בעטן, לענג אויס ביי דער וואַנט, שטייען נאָך נישט אויפגעבעטן, ווי אויף דעם קעסטל אונטערן חנוכה־לעמפּל איז אָנגעוואָרפן דאָס ברודיקע גרעט, וואָס בלייבט זיך טונקל ברודיק, ווי קרענקלעכע פּנימער פון אַ טונקל ווינקל אַרויס — און ווי אויף דער באַנק פאַרן באַק־אויוון שטייט נאָך אָנגעשטעלט די דיניצע מיט נאָך אַנדערע געפעס, נישט אָפּגעוואַשן נאָך פון שבת, און די לאַנגע העלצער, וואָס האָבן פון אונטערן סופיט אַרויסגעשטאַרט, אַראָפּקוקנדיק פון אויבן צום פענצטערל, ווי דאַרע אויסגעשטרעקטע הענט,

וואָס בעטן זיך רחמים צום שטיקל הימל, וואָס בלייבט זיך אריין דורכן פענצטערל. דאָס אָפענע מויל פון שוואַרצן באַק־אויוון פלעגט נאָך מורא־דיקער מאַכן דאָס שטיבל. נאָר מנחמען פלעגט דאָס נישט אַרן, ער פלעגט זיך זעצן אָפּעסן און אומקערן צוריק צו דער אַרבעט.

אויף דער שוועל ערשט פלעגט ער זיך באַגעגענען מיט זיין פריידן. יענע פלעגט אויף אים א קוק טאָן, בשעת מעשה אַרויסגעשלעפּט א שפּיזל פון זאַק, פאַרזעצט אים צו זיך אונטערן אויער, און א פרעג טאָן:

— שוין?

—שוין... — פלעגט איר מנחם ענטפערן, אַרויסשטופּנדיק זיך פון דער טיר.

זי פלעגט אים ווייטער באַרופן:

— שטיי נאָר א רגע.

ער פלעגט זיך אומקוקן און שווייגן.

— א טאַטע דאָס איז — פלעגט זי צעשאָקלען מיטן קאָפּ — ער פרעגט זיך אפילו נישט, וווּ די טאָכטער איז...

— איך ווייס, ס'איז מיין דאגה — פלעגט ער אָפּענטפערן.

— ביים טייך ליגט זי דאָך פון באַגינען אָן — פאַטשיילקעלעך מיט נאָך דאָרט איריע שמאַטעס איז זי געגאַנגען אויסוואַשן.

און מנחם פלעגט שטיין מיט א שאלה אין די אויגן, ווי איינער ריידט — „נו, איז וואָס?".

— טאָמער זעסטו זי דאָרט — פלעגט זי אים אָנזאָגן — שיק זי אַהיים כאַטש עסן...

מנחם פלעגט איר צעשאָקלען מיטן קאָפּ, און אַוועקגיין.

שבת האָט ער מער צייט.

ער דאַוונט ביים ערשטן מנין, און פריִער ביי דעם צווייטן און פאַרציט נאָך א שטיק אין דריטן, ביז צו דער ערשטער קדושה.

דערמאָלט איז דאָס מיידל זיינס אויך נישטאָ אינדערהיים — ביי א חברטאָרן מוז זי אוודאי זיין. און ער, מנחם, כאַפּט זיך דורך פון הייפל דורכן הויז אין דער גאַס אריין, און שטעלט זיך וואַרעמען אויף דער זון.

די גאַס איז שבתדיק, פאַר די שטיבער איז אויסגעקערט, בערגע־לעך מיסט ליגן אין מיטן דער גאַס, און ווייבער מיט הויטגדיקע ווידענע קליידער, און מענער אין די טובענע קאַפּאָטעס, מיט שבתדיקע אויפגע־שטעלטע היטלעך און די טליתים אונטער די אָרעמס גייען שוין צוריק פון שול.

מנחם קוקט דעמלט צווישן אלע קרענצלעך ווייטער, ער וואלט שוין געוון דערלעבט פריידן צו זען פאר די אויגן, דאס געזיכט קארטשעט זיך אים פאר הונגער, נאר זי קומט נישט.

— מנחם — פרעגט אַ שכן, וואס שטייט ביי דעם צווייטן הויז — וועמען קוקסטו אזוי אויס?

— זי... פריידן... — ענטפערט מנחם. און די אויגן קריגן דעמלט אזא פארלאפענעם פייכטן גלאנץ, אז ס'איז א גאַנץ רחמנות.

— און האָסט נאך נישט געגעסן?... — פרעגט ווייטער יענער, וואס קוקט אויך אלע מינוט ארויסגעדרייטע אין גאס אריין.

מנחם וויל זיך אזש צעוויינען.

אזוי, אזוי — רעדט יענער ווייטער — פירן זיך די ווייבער, ביי אלע קדושות מוזן זיי אויס זיין, און די היים האָט מען אין דר'ערד...

נאָר מנחם הערט אים שוין נישט, גייט זיך צוריק אוועק צו זיך אין שטיבל, אפשר וועט ער כאָטש געפינען א לעפל קאלטע פארפל פון נעכטן, א פאָר פלוימען, כאָטש, א פּאָר יענגאָלקעס, חעם הונגער צו שטילן.

דערפאר גיט אים פריידע שפעטער א קוגל מיט אייל, און ער עסט זיך שוין אָן איינמאָל פאר אלעמאָל.

שלוש סעודות איז שוין נישט פון די גרויסע זאַכן, דעמלט איז נאָר אבי טועם צו זיין, אבי א כזית.

און ביי דעם כזית דערמאָנט מען זיך אַ ניגונדל פון אַ רבין, וואס איז אמאָל דאָ דורכגעפאָרן... און מנחמען ציט דאָס ניגונדל ווי א מאגנעט. אין שטוב איז פינצטערלעך. אַ געלער, בלייכער שיין שלאָגט נאָך קוים אַריין דורך דעם קליינעם פענצטערל. און מנחם זיצט, דער אונטערשטער טייל איינגעגאנגען פארזונקען אין פינצטערניש, נאר וואס דער קאָפּ שטאַרט ארויס קעגנאיבער דעם פענצטערל און ער זינגט זיך זיין וועגס.

דאָס ווייב מיט דער טאָכטער זיצן דעמלט אויפן בעט הינטער זייערע פּלייצעס, פארשטעלט שוין אין דער פינצטערניש. נאָר וואס די געזיכ־טער בלייבן זיך אַרויס פון דער טונקלקייט. זיי הערן זיך איין, און דאָס ניגונדל איז זיי שוין אזוי גוט באקאנט, אז נישט ווילנדיק חזרן זיי עס אליין נאָך אין געדאנק שטילערהייט.

ווען דאָס ניגונדל הערט אויף צוזאמען מיט די לעצטע ווערטער פון „אתקינו סעודתא", שוועבט נאָך לאנג ארום אין דער הוילער פינצטערניש דער אָפקלאַנג פון א זשומען, ווי פון א געפיינקטער פליג, וואָס האָט זיך ערגעץ אין א ווינקל אומטערן סופיט פארפלאָנטערט אין א נעץ פון שפּינ־וועבס און צאַפּלט זיך און האנגלט זיך דאָרט יעמערלעך קלאָגנדיק.

אז ער האָט אָפּגעבענטשט, שטייט ער אויף, קוקט דורך דעם פענצ־טערל מיט אזויגע שטילע טרויעריקע בליקן, ווי דער שטערן, וואָס האָט זיך שוין אויפן הימל באַוויזן.

באַלד גייט ער אַוועק אין בית המדרש.

פריידע בלייבט פאַרטיפט אין אירע געדאַנקען. זי האָט א מיידל שוין ליגן גלייך און דער טאַטע איר׳ער מאַכט זיך גאָר נישט וויסן...

נאָר איינמאָל, ווען זי האָט שוין א לאַנגע צייט, נאָכט ביי נאַכט, נישט געקאָנט קיין אויג צו טאָן, האָט זי אים אָנגעכאַפּט.

— מנחם, וואָס וועט זיין דער סוף?... האָסט שוין א מיידל, קיין עין הרע, א שידוך צו טאָן — און וואָס זאָגסטו?

מנחם האָט געוויינלעך געשוויגן און זי האָט אים ווייטער דערציילט:

— דער בחור, — וואָס איז געבליבן נאָך אברהמען, עליו השלום — א ווילער בחור... די מוטער זיינע, אסתר, האָט מיך דאָ אָנגעכאַפּט און דערציילט מיר, וואָס פאַר א גוט קינד ער איז. ס׳איז דאָך גלאַט א צירונג פאַר א מאַמען... מען האָט געמיינט, אז נאָך אברהמס טויט מעג זי זיך אויך באַגראָבן לעבעדיקערהייט — צום סוף... דער בחור איז א ווילער בחור... שפּייזט זי, קליידט זי, שוכט זי, כ׳לעבן, ער האָט היי־יאָר פאַרדינט שיין געלט אין א גאָרטן, א גאָרטן האָט ער געהאַלטן — און וואָס פעלט אים, כ׳לעבן! ... און ווידער אַן אייגן הייזל האָט ער דאָך, אויך זיין ירושה...

— מילא... ווי דו פאַרשטייסט... — האָט מנחם געענטפערט און צוגע־שאָקלט מיטן קאָפּ.

האָט גאָט געהאָלפן, עס איז געקומען א שבת נאָכן שלאָף: האָט זיך אויף דער שוועל פון חעם קליינעם שטיבל באַוויזן א מחותנתטע אין א שוואַרץ קאַזשמיר קלייד מיט א ברוין טיכעלע אויף די אַקסלען און אַ קופקע מיט ציטער־שפּילקעס אויפן קאָפּ. זי האָט זיך שמייכלענדיק אריינ־געשטופּט אין דער אָפענער טיר. און נאָך איר איז נאָכגעגאַנגען אַן אויס־געפוצטער חתן א שטילער, מיט איין האַנט, צופנדיק זיך ביי דעם קוים אויסגעשפּראָצטן וואָנצעלע אויף דער אייבערשטער ליפּ, און שאַרט זיך נאָך נאָך דער מוטער, ווי ער וואָלט נישט געקאָנט קיין צוויי ציילן.

— גוט שבת, גוט שבת! — האָט די מחותנתטע אויפריכטיק גע־שאָקלט מיטן קאָפּ, ס׳הייסט, ווי דאָס בין איך, און דאָס איז מיין זון.

— גוט שבת, גוט שבת — האָט אויך פריידע גוטהאַרציק געענט־פערט. און יוסבדל, די כלה, האָט זיך פאַרשעמט און געדרייט זיך . יף די באַקן, וואַרפנדיק א צעמישטן בליק אויף דער מחותנתטע און אויף דעם חתן. און אראָפּלאָזנדיק די אויגן אויף חעם בוזעם, האָט זי עפּעס געצופּט מיט די קלאָרע פינגערלעך און געגלייכט זיך דאָס פאַרטעכל.

— שעם דיך נישט, כלה... — האָט זיך די מחותנתטע א געלעכטערל געמאַכט, און דער חתן האָט די אויגן אַראָפּגעלאָזט, און די ברעמען באַקן האָבן זיך אים פאַרשעמט. יוכבדלס ליכטיק געשטאַלט, אַ פּנים ווי אַ שיסל מיט צוויי גרויסע קאַרשן־אויגן איז אים אנטקעגן געשטאַנען און פאַר זיינע אויגן האָט געציטערט דאָס ראָזע בלוזקעלע איבער איר פולן בוזעם.

— זיך, זיי זשע מוחל, אסתר... — האָט פרידע אזוי זיך גוטמוטיק געבעטן, און יוכבדלס ברוסט האָט אויך אזוי גוטמוטיק צאַפּלענדיק באַוויגן און געבעטן זיך — „זיצט, מחותנתטע, זיצט"...

— נישט קשה... — האָט אסתר געענטפערט, און מיט א שמייכעלע אויפן גערזיכט אָנגעהויבן זיך נעענטער צו צושאַרן צו דער ליבער כלה. און דער אויסגעפּרצטער חתן האָט אויך אַזוי שטיל, אַזוי בגנבותדיק צוגעוואָרפן א בליק אויף יוכבדלען און אין זיך אזוי שטיל, אזוי האַרצנדיק געבעטן „שעם דיך נישט, יוכבחל... די מאַמע וועט דיר גאָרנישט טאָן... דו מאַמע האָט דיך ליב"...

און יוכבדל האָט זיך שעמעדיק אַ לאָק אתנטערן אויער אַרונטערגעמאַכט און באַלד זיך פון שטוב אַרויסגעשאַרט, געלאָסן, פאַמעלעך, גלאַט אַזוי זיך...

— זי שעמט זיך... האָט די מוטער שטראַלנדיק מיט די אויגן געגעבן אסתרן צו מערקן.

און אסתר האָט איר אין דער אָפענער טיר נאָכגעקוקט מיט א ליבן שמייכל און נישט געקאָנט די אויגן אָפּרייסן, און ווען זי זאָל נישט קיין מורא האָבן, אז פרידע זאָל זיך נישט צו פיל איבערנעמען, וואָלט זי איר אין אויער אריין איינגערוימט, וואָס פאַר א כשר קינד זי האָט... און אז זי איז עס טאַקע גאָרנישט ווערט...

— ווו איז עס דיין מאַן?... — האָט זיך אסתר ערשט אַרומגעקוקט.

— ער? האָט פרידע פאַרצויגן דאָס פּיסקעלע — די גוטע יאָר ווייסן אים... אַזוי ווי א מאַנספּערשויך... נישט זיין דאגה, נישט זיין עסק... — און קעגן וואָס, אסתרושי, פרעגסטו דיך?...

— גלאַט אַזוי זיך... — האָט אסתר אָפּגעענטפערט און אויך פאַרצויגן דאָס שנאָבעלע.

— איך האָב געמיינט, ווילסט עפּעס שמועסן...

— טאַקע שמועסן...

— און וואָס בין איך, חלילה... און דו, הלילה... עס פעלט אונדז א שטיקל מויל, מען דאַרף אונדז, חלילה, די צינגלעך האַקן?

— ניין חלילה... — האָט אסתר געענטפערט און אָפּגערופן דעם זון אין ווינקל אריין אויף א סוד...

— נעם, מאַך, טו!... — האָט דער זון איר א זאָג געטאָן — און פאַר־טיק אַן עסק!...

ער האָט איר אָנגעזאָגט, אַז זי זאָל נישט זיין קיין ייִדענע... און נישט שטעלן זיך אויף קיין נדן, אויף קיין מתנות, און נישט אָפּלייגן די חתונה אויף א לאַנגן טערמין איינס און צוויי, און פאַרטיק!...

און דערביי האָבן די פולע ליפּן געדאָרשט און געברענט און די ברויגלעכע באַקן געגליט.

— איינס און צוויי!... — האָט ער נאָך אַמאָל דער מוטער אָנגעזאָגט און איז אַרויס פון שטוב, איבערלאָזנדיק ביידע ווייבער — „שמועסט אייך, טוט אייך, וואָס איר ווילט"... און ער איז געלאָפן זען, ווו יוכבדל איז ערגעץ... און וואָס זי האָט זיך אַזוי צו שעמען.

דערנאָך איז געווען חתונה. א שכן האָט א שטוב אויסגעקאַלכט, אַנט־ליִען ביי נאָך שכנים טישן, אויפגעהאָנגען דעם בית־המדרש־לאָמפּ, און פריידע האָט אויף איר שטיבל אָנגעהאָנגען אַ שלעסל און גערופן מנחמלען אויף חתונה.

איז געווען אַ חתונה, האָט מען געהוליעט ביז טאָג.

נאָך דעם מצוה־טענצל, אין דרויסן האָט שוין געבלויט, פריידע מיט אסתרן און נאָך א קופּע מחותנתטעס זייענען שוין געהאַט פאַרפאַלן געוואָרן מיט דער כלה מיטן שלייער און דער חתן דאָסגלייכן — האָט זיך אין שטוב ערשט אָנגעהויבן א ניי לעבן. עס האָט זיך א פריש פלעשל בראָנפן אין און אויפגעהויבענער האַנט איבער אַלעמענס קעפּ באַוויזן און מיט אַ הייזעריק זינגענדיק קול, האָט יענער אַ „לחיים, בריקהער" געמאַכט, און דאָס העלדזל פון פלעשל צו זיך אין מויל אַריין אַראָפּגעלאָזט. דעמלט האָבן זיך אויפגעכאַפּט די בויגענעס אין די פאַרשלאָפענע קלעזמאָרימס הענט, וואָס האָבן ביז אַהער געקראַצט, ווי פרענטן איבער לאָהנס וואַלטן זיך געריבן — און דער עולם האָט זיך אויף דאָס ניי א לוסטיק טענצל געהייסן מאַכן.

אַ ברייטלעכן יידל, מיט אַ געל בערדל, אַ לוסטיקס, מיט לויפנדיקע אייגעלעך האָט זיך פאַרגלוסט אַ קיבעל וואַסער איבערצוקערן אויף דער פאָדלאָגע, און לעבעדיק, און לעבעדיק! — האָט ער מיט דעם קעפּל קעגנ־איבער די קלעזמאָרים געדריקט, די ארבל פאַרשאַרצט, דעם דאַשעק פאַ־רוקט און מיט די פּאָלעס אין די הענט האָט ער איינעם וואַסער אַ טענצל געמאַכט. דער עולם האָט זיך אין א ריעדל ארומגעכאַפּט. הענט איבער

אָרעמס און קעפּ צו קעפּ האָבן זיך אין א טעפּצל געהויבן, און דער לאָמפּ אונטערן סופיט האָט אַזש א שטויס געקראָגן און צעשאָקלט זיך מיט אַ גערויש. מנחמען האָט מען פון א ווינקל ארויסגעשלעפּט און אין רעדל אריינגעכאַפּט און געהויבן אים אַ טעפּצל. מען האָט אין אים אַ גלעזל אריינגעוואָרפן, מען האָט געמיינט, אז דאָס וועט העלפן. צום סוף איז ער אינגאַנצן שוין איבער די פיס געפאַלן, אַ מידער, א פאַרסאָפּעטער, ביז מען האָט אים צוריק אָפּגעלאָזט. הערמלט האָט ער זיך פון עולם אָפּגעגנבעט און אַוועק צו זיך אויפן הייפל. די טיר איז פאַרשלאָסן, האָט ער זיך אָנגעלעגט אויף א קויש פון היבער, וואָס איז אין ווינקל פון הויף געשנאַבעז. פונדערוויטנס האָבן זיך געטראָגן אָפּגעריסענע, צעהאַקטע טענער פון די פידלען, און מנחם איז געלעגן שוין און געדרעמלט. נאָר איין מחשבה האָט זיך געוואַלגערט נאָך אין מוח: דאָס שלעסל, וואָס הענגט אויף דער טיר, און פריידע מיט דעם שליסעלע, ביז ער איז איינגעשלאָפן, איינגעטוליעט אויף א זייט און די האַנט אונטער צוקאָפּנס.

ווען פריידע איז אַהיימגעקומען, פאַר גאָט און פאַר לייט יוצא געווען, האָט זי א פאַרטיפטע אין אירע געדאַנקען דאָס שטיבל אויפגעשלאָסן, און אַליין אין אירע פיר ווינקעלעך גאָט געדאַנקט פאַר דעם חסד, וואָס ער האָט איר געבעט אויסגעהערט, אז זי זאָל נישט פאַרשעמט ווערן, לייט זאָלן איר נישט האָבן די אויגן אויסצושטעכן. „א מאַמע דאָס איז, מען האָט אַזאַ דערוואַקסענע בתולה און מען מאַכט זיך אַזוי גאָרנישט וויסן"... שטיל האָט זי גאָט געדאַנקט, שטיל זיך אויסגעטאָן און איינגעשלאָפן מיט אַלע אירע מידע געדאַנקען אָנגעזאַפּט מיט קולות און געשרייען, וואָס האָבן זיך אויף איר מוח ערשט ווי אַ נעפּל צעגאָסן.

ווען די זון האָט זיך איבערן דאַך דערהויבן, דעם ווינקל־הויף באַלויכטן און מנחמען אין פּנים אַריינגעקוקט, האָט ער זיך אָנגעהויבן צו דרייען פון איין זייט אויף דער אַנדערער, און וואָס העכער די זון האָט זיך געשטעלט איבער אים, צעגיסנדיק א העלע ליכטיקייט ארום און ארום, אַלץ אומרויקער איז זיין פאַרחלשט פּנים און די פאַרמאַכטע ברעמען געוואָרן, און איינציקוויז, פאַרשלאָפן, האָט ער פון זיך פריער די קאַפּאָטע, דערנאָך די שטיוול אַראָפּגעשלעפּט. אויפן קויש אויסגעשפּרייט און צוקאָפּנס אונטערגעלייגט, צוריק אַנידערפאַלנדיק, ווי אַשטיין און געשנאָרכט מיט א שווערן אָטעם, מיט א הויבנדיקער ברוסט אויף און אָפּ.

פריידע איז פריער אויפגעשטאַנען פון אים. ווען זי איז ארויס פון שטוב אָנצוקוקן דעם ליכטיקן טאָג, האָט זי אויך דעם מאַן דערזען אין ווינקל אויפן קויש, באָרוועס, אָן דער קאַפּאָטע און דאָס היטל פון קאָפּ אַראָפּ־

געוואָרפן. „אַ מחותן ביי לייט"... האָט זי זיך געטראַכט, צוגייענדיק בעננ־טער און אייגגעקוקט זיך אין זיין שלאָפנדיק געזיכט.

זי האָט אים באַטראַכט פון אויבן ביז אַראָפּ, פון געזיכט, וואָס איז געלעגן אנטקעגן דער זון, האָט געשלאָגן אַ היץ. אַ הייסער געשטיקטער אָטעם האָט זיך געפילט איבער אים, אַזוי מיד, אַזוי דערשלאָגן, און דאָס האַרץ האָט זיך געהאַלטן אין איין הייבן. עפּעס איז איר דער שלאָף נישט געפעלן, און זי האָט זיך מיט די אויגן אין זיין קערפּער איינגעטיפט. באַלד האָט אַן אומרויקייט אָנגעהויבן צו קוקן אויף איר געזיכט. די פּיס, דאַכט זיך איר, זיינען געשוואָלן, גראָב און גלאַנצנדיק... ווו קומט צו אים אַזוינע גראָבע פּיס!... האָט זיך אַ געהאַנק אין איר מוח אויפגעריסן, און דאָס געזיכט און דער שטערן האָט זיך אָנגעהויבן צו רונצלען.

— הער נאָר, הער נאָר... — האָט זי אים אָנגעהויבן שטיל צו וועקן און צו רודערן ביי אַן עלנבויגן, וואָס האָט פון קויש אַראָפּגעשטאַרט.

נאָר ער איז פאַרשלאָפן געווען.

זי האָט אים קוים דערוועקט. און דעמאָלט האָט ער זיך האַסטיק אַ הייב געטאָן און אָנגעקוקט זי מיט צעמישטע בליקן אין די אויסגעגלאָצטע אויגן.

— וואָס ליגסטו אַזוי קעגן דער זון? — האָט איר קול שוין געקלונ־געוו אָנגעזאָפּט פון ביטערקייט.

ער האָט זיך פאַמעלעך אַראָפּגעקליבן פון קויש, געקנייטשט זיך, אויס־געגלייכט און געצויגן, ווי ער וואָלט זיך נישט געפילט, אָדער קיין גאַנץ אָבער נישט געהאַט. דערנאָך האָט ער זיך געלאָזט גיין נאָך פריידען אין שטוב אַריין, מיטטראָגנדיק די קאַפּאָטע אונטער איין אָרעם און די שטיוול אונטערן אַנדערן אָרעם.

אין שטוב האָט זיך פריידע אַביסל באַרויקט. זי האָט געזען, ווי ער טוט זיך אָן, וואַשט זיך, געזונט ווי אַלע מאָל, האָט זי נישט געפרעגט וועגן קיין זאַך און ער האָט איר נישט דערציילט.

עס פלעגט אויך געבן, אַז אין שטוב איז שטיל, פריידע זיצט פאַר־טראַכט, אַ שווערער אַנגסט ליגט איר אויפן געקנייטשטן געזיכט און פּלוצלינג הייבט זי אויף אויף אים אַזאַ שטילן לייַדנדן בליק, אַז אים מנחמען, דאַכט זיך דעמאָלט, אַז זי ווייסט, ווייסט פון אַלץ... נאָר פרעגן אָדער אויסזאָגן, שרעקן זיי זיך איינס פאַר דעם אַנדערן.

אין דער שטיל פלעגט ער לייַדן, דאָס רוב אויף דער נאַכט נאָך דער אַרבעט. שווער ווי אַ שטיק ליים פלעגט ער זיך פילן. און, אַז פריידע פלעגט אים נאָך הייסן אונטערפירן די קינדער אַהיים, ווייל די שבע ברכות

זײַנען געװען אין שטאָט און דעם חתנס הײזל איז הינטער דער שטאָט — דעמלט ערשט פֿלעגט ער פֿילן, אַז ס'איז זײַן עק...

— טאַטע... — האָט אים אײנמאָל די טאָכטער געפֿרעגט, בשעת ער האָט זײ אונטערגעפֿירט אַהײם — טאַטע... װאָס סאָפּעסטו אַזױ?...

— װער, איך?... גאָרנישט... האָט ער געענטפֿערט און װײַטער געגאַנגען, װײַטער געסאָפּעט, היקנדיק יעדן פּוס, װאָס איז געװען שװער װי אַ קלאָץ.

— שױן, טאַטע... עס װעט שױן זײַן גענוג אונטערגעפֿירט, גײ שױן אַהײם — האָט אים די טאָכטער געבעטן.

— שױן, שװער... — האָט דער אײדעם אױך געבעטן — עס לײכט זיך שױן אַרױס אונדזער היזל, אָט דאָס פֿענצטערל...

מנחם האָט די אױגן אױפֿגעהױבן, געקוקט און פֿאַרשטײנערט אױף דעם באַלױכטענעם פֿענצטערל, װאָס האָט װײַט פֿון דער פֿינצטערער נאַכט אַרױסגעשײַנט. דערנאָך האָט ער זיך געזעגנט, געװוּנטשן אַ גוטע נאַכט די קינדער און פֿאַמעלעך געלאָזט זיך גײן צוריק צו דער װײַטער שװאַרצער קופּע דעכער, אײנס הינטערן צװײטן, מיט די רױט אױפֿגעפֿלאַמטע פֿענצטער, װאָס האָבן אַרױסגעקוקט װי פֿלאַמענדיקע אױגן אין דער שװאַרצער נאַכט אַרײַן.

דער הימל איז געװען װי אָנגעגאָסן מיט בלײַ, פֿאַרשטײנערט אין אַ נאַכט־קאַליר. איבער דער ערד און קעגן די ליכטיקע אַרױסשײַנענדיקע זײַלן פֿון די פֿענצטער האָט זיך אַ געדיכטער נעפּל געװיקלט, און מנחם, פֿאַרזונקען אין אים, האָט זיך שװער געשלעפּט אױף דעם זאַמדיק־נאַסן װעג, און דאָס שװערע אָטעמען זײַנס האָט זיך אין דער שטילער נאַכט אָפּגעגעבן, װי דאָס סאָפּען פֿון אַ פֿערד ערגעץ פֿון דער װײַטער נאַכט אַרױס.

און קױם האָט ער זיך אַהײם דערשלעפּט, האָט ער פֿרײדען געהײסן זיך גלײַך מאַכן דאָס בעט און געלײגט זיך שלאָפֿן. אונטערן איבערבעט האָט ער זיך געפּרוּװט מיט די הענט בײַ די זײַטן. זײ זײַנען אַזױ גראָב אױסגעפּאַשעט, אַז דאָס לײַב איז אים געװאָרן װי אַ פּאַנצער, און ער פֿילט עס שױן, דאַכט זיך, גאָרנישט... און גאָר צװעענדיק איז עס אַזױ געװאָרן... ער פֿלעגט אױך באַמערקן אַלע אײנדערפֿרי, װי די הױזן װערן אים װאָס אַמאָל ענגער, װי זײ ליגן אים שױן צו װי אַ פּלאַסטער אױפֿן לײַב. בײַ די שטיװל אָנטאָן פֿלעגט ער זיך אָפּרוען דרײַ מאָל, און די קאַפּאָטע קאָן זיך שױן באַלד אױך נישט צוקנעפּלען. נאָר דערצײלן טאָר ער נישט. האָלן זיך נאָר מענטשן דערװיסן, און מען װעט אים שױן קײן שעה לעבן נישט װעלן געטרױען... אַפֿילו די באַלעבאָסטע װעט אױך מורא

האָבן, אז זי וועט שוין נישט האָבן ביי וועמען קיין דירה־געלט צו מאָנען.

נאָר, אז ער האָט נישט דערציילט, האָט מען עס אים דערציילט.

אין איין פרימאָרגן, ווען ער איז צו דער ארבעט געקומען, איז ר׳ מאָטל דער פאַבריקאַנט געשטאַנען אין מיטן הויף, מיט איין פוס פאָרויס, דעם דאשעק פאַרוקט, די הענט ביי די זייטן מיט אויסגעשטעלטע עלנ־בויגנס און האָט געקוקט, ווי די ארבעט גייט. טייל ארבעטער האָבן גע־זעגט, געשניצט, נאָך אנדערע האָבן קלעפּקעס אויפגעשטעלט צום טרי־קענען און דערנאָך פּאָסאָדסקעס צו שניידן. מנחם האָט שוין געוואָלט די קאַפּאָטע פון זיך אראָפּוואַרפן און אויך נעמען עפּעס טאָן, איז צו אים צו־געקומען ר׳ מאָטל, א קוק געטאָן אים אין די אויגן אריין און געזאָגט:

— מנחם, דו ביסט, דאכט זיך מיר, קראַנק?...

מנחם איז דערשראָקן געוואָרן, געשטאַנען א ווײַלע אָן לשון, מיט אראָפּגעלאָזטע אויגן און די קאַפּאָטע שוין העלפט אויף די אקסלען.

— נו, וואָס קלערסטו? — האָט ר׳ מאָטל ווייטער געפרעגט — ביסט דאָך קראַנק!... די ארבעטער האָבן דאָך מיר דערציילט.

מנחם האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ:

— איך קאָן ארבעטן, איך קאָן!... האָט ער זיך פאַרענטפערט.

— לאָז נאָר — האָט ר׳ מאָטל אים אָפּגעמאָסטן מיט די בליקן פון אויבן ביז אראָפּ — וואָס ביסטו עפּעס אַזוי אויסגעפּאַשעט?...

מנחם האָט דערפילט, ווי אן עקבער וואָלט אים אין האַרץ אריינ־געקראָכן. א היץ האָט אים א שלאָג געטאָן אין געזיכט, טראָפּן שווייס האָבן אָנגעהויבן ארויסקומען אויפן שטערן.

— גיי זשע, מנחם, אַהיים... — האָט אים ר׳ מאָטל שוין גוטמוטיק געזאָגט — איך זע, דו ביסט קראַנק...

מנחם האָט צוריק ארויפגעהויבן די קאַפּאָטע איבער די אקסלען און אָפּגעקערט זיך מיט א ברוגזדיק פּנים. ער ווייסט, אז ר׳ מאָטל איז אים נישט געטריי, און וואָס ער איז אויסן. און דאָס האַרץ האָט אים זייער ווי געטאָן.

ער האָט זיך שוין אפילו נישט געוואָלט באַגעגענען מיט די איבעריקע ארבעטער, גלייך ער וואָלט א גנבה געטאָן, און שטיל, ווי קיינמאָל גאָרנישט, האָט ער זיך אָנגעהויבן ארויסצושאַרן פון הויף.

זעסטו, מנחם — האָט ר׳ מאָטל געטענהט אונטערפירנדיק אים — עס דאַרף דיך נישט פאַרדריסן — אַ מענטש טאָר זיך נישט אַריינפירן אין קיין קרענק... איך בין דיר, חלילה, נישט קיין שונא... האָסט דאָך אַ סימן: ביר קומט דאָך פון דיר עטלעכע קערבלעך, וואָס איך האָב דיר אויסגעלייגט

צו דער טאָכטערס חתונה... נו, וואָלט איך דען נישט געוואָלט, אַז דו זאָלסט זיי מיר אַפּאַרבעטן?...

מנחם האָט געשוויגן און איז אַוועק אַהיים אַ צעבראָכענער, אַ פאַר־ביטערטער.

פריידע איז געזעסן ביים פענצטער און געשטריקט אַ זאָק. זייער ביי־דנס בליקן האָבן זיך באַגעגנט מיט אַ רעטעניש אין די אויגן.

ער האָט זיך צוגעשאַרט צום קעסטל צו און געזעצט זיך.

אין שטוב איז שטיל געווען. אַ פאַרבאָרגענע שטילקייט האָט זיך צווישן מאַן און ווייב אַרומגעטראָגן, און ביידע האָבן מורא געהאַט די אויגן אויפצוהייבן.

ער איז קראַנק...

זי האָט זיך געריכט דערויף נאָך יענע וואָך. זי זעט ווי ברוין און בלוי ער גייט אַרום... ער מיינט, אַז קיינער איז קיין מבין נישט דערויף...

ער ווידער זעט, אַז זי איז בייז... אים דאַכט זיך, אַז זי זיצט צו שטיל, וואַרפט צו געשווינד מיט די שפּיזלעך, און אַז דער שטערן רונצלט זיך איר...

— מנחם — האָט זי אָנגעהויבן — ביסט עפּעס נישט געזונט?...

צוויי גרויסע טרערן האָבן זיך אים אין די אויגן געשטעלט און גע־בליבן הענגען, ווי ביי אַ קינד.

פריידע האָט אַפּגעלייגט דעם זאָק אין אַ זייט, אויפגעשטעלט זיך מיט אַ שטיל ליידנדיק פּנים און געבעטן אים דאָס בעט.

מנחם האָט זיך אויסגעטאָן, געלייגט זיך, און פריידע האָט געזיפצט:

— פאַרלייגן זיך, פאַרזעצט נאָך פון דער חתונה, און דאָ דרייט מען מיר דעם קאָפּ אָפּ — דירה־געלט...

ער האָט אָבער נישט געענטפערט. נאָר דערנאָך, ווען ער האָט געזען, אַז זי נעמט דאָס טיכעלע אויפן קאָפּ, האָט ער געפרעגט שטיל:

— גייסט ערגעץ, פריידע?

— איך גיי... איך ווייס ווו? צו מיינע צרות... אפשר וועל איך קריגן אַ דרייבע, אָדער וואָס אויף אַ ביסל יויך...

מנחם האָט איר לייטזעליק נאָכגעקוקט און זי איז אַרויס פון שטוב.

ער ווייסט נישט, פאַרוואָס עס קומט איר אַזוי פיל אויסצושטיין פון אים... זי האָט נישט געשלאָפן טאָג און נאַכט, האָט געזען די טאָכטער חתונה צו מאַכן, און ער — גאָרנישט... זי האָט אים אויף דער חתונה גע־רופן, און ער האָט נאָך אַ וויטשערע פאַרדינט...

די טיר האָט זיך אויפגעמאַכט, און יאָסל, א יונג מיט גראָבע בעק, וואָס ארבעט מיט אים צוזאַמען, איז אריין.

— איר זענט שלאָף, מנחם?...

— נישט געזונט... — האָט מנחם געענטפערט.

— וואָס איז אייך?

— איך ווייס... מען וואָלט געדאַרפט דעם דאָקטאָר...

— ווייזט נאָר עקסטרע! — האָט יאָסל א וואָרף געטאָן מיט די אויגן, אָנווייזנדיק מיט דער האַנט אונטערן איבערבעט.

מנחם האָט זיך שווער אויפגעזעצט, קנייטשנדיק דערביי דאָס געזיכט, האָט מיט מי ארויסגערוקט א פוס פון אונטערן איבערבעט און יאָסל האָט זיך אַנידערגעזעצט אויפן קראָווינטש, איינגעבויגן זיין גרויסן קאָפּ, און אומגעלומפּערט אויסגעשטעלט די אויגן אויפן פוס.

נו, וואָס זאָגסטו? — האָט מנחם געפרעגט, קוקנדיק אים אין די אויגן אריין און מיט ביידע הענט געהאַלטן זיך ארום נאַקעטן פוס.

יאָסל האָט געשווינד א פּרוּוו געטאָן מיט דעם פינגער, א קוועטש אריין אים אין פוס, אַזוי, אַז א גריבעלע איז שטיין געבליבן ווי אין א טייג אריין, און קוקנדיק דערויף, ווי מייסטעריש פּליבּ דאָס איז געשען. האָבן זיך ביידנס בליקן באַגעגנט און עפּעס נאַרישלעך זיך אָנגעקוקט...

— הא... — האָט מנחם ווייטער געפרעגט.

— ס'איז געשוואָלן... — האָט יאָסל געענטפערט.

— אָט קוק, וועסטו זעען... — האָט מנחם אים באַוויזן, אַראָפּקריכנדיק פון בעט, כאָטש ער האָט זיך אונטערגעשפּאַרט מיט די הענט אין קראָווינטש און פאַרביסן די ליפּן, נאָר פאַרט זיך גלייך געשטעלט אויף די פיס און א קוק געטאָן אויף יאָסלען, אז ס'איז גאָר נישט אַזוי, ווי מען מיינט...

— אוודאי, אַזוי זענט איר דאָ געזונט... נאָר וואָס, די פיס... — האָט יאָסל מחדה געווען.

— אַזוי אין מיר פיל איך גאָרנישט... — האָט מנחם אַראָפּפירנדיק מיט די הענט איבערן גוף א זאָג געטאָן, און דערביי האָט ער דעם בויך מיטן אָטעם איינגעצויגן און אויסגעשטעלט זיך, אָנקוקנדיק יאָסלען מיט א מאָדנעם בליק פון איבערצייגונג.

— פּרוּווט נאָר גיין — האָט יאָסל אים א ווייז געטאָן פאַרויס מיט דער האַנט איבער דער פּאָדלאָגע, און מנחם אין בלויזן העמד און מיט דעם אלטן שלאָף־היטל אויפן קאָפּ האָט גענומען שטעלן הארטע טריט אויף און אָפּ איבערן שטיבל. באַלד איז ער ווייטער שטיין געבליבן פאַר

יאָסלען מיט דעם זעלבן בליק פון פריער און איז צוריק אריין אין בעט, ווי אן אויסגעמוטשטירטער זעלנער.

— און זאָג אים דאָרט דעם באַלעבאָס דיינעם, ס'הייסט מאַטלען, אז ס'איז נאָך נישט ווי ער האָט געמיינט!... — האָט ער מיט א הויכן טאָן צו־געגעבן, און אין די אויגן האָט עפּעס געפינקלט.

— אוי, אוי — איר וועט נאָך אַרבעטן — האָט יאָסל ווי צוגעקלאַפּט מיט זיין גראָב קול.

— און קיין איין גראָשן אים נישט שולדיק בלייבן!...

— איר וועט אים נאָך אָפּאַרבעטן!

— מיט גאָטס זייער הילף! און זאָג אים דאָרט... דו זעסט דאָ... — האָט ער ווייטער עפּעס מיט א בעטנדיק פּנים זיך א כאַפּ געטאָן און אראָפּ־געפירט מיט ביידע הענט איבערן גוף — וואָס?... ער קאָן מיר נישט גע־טרויען נאָך א קערבל?

— אפילו צוויי — האָט יאָסל צוגעבאַסעוועט און אין איינוועגס אים א טאַפּ געטאָן דעם בויך — וואָס איז עפּעס אזוי הויך?! — האָט ער זיי ערשט דערזעענדיק פּלוצלינג א פרעג געטאָן.

ביידע האָבן זיך פּלוצלינג ווי אָנגעקשטויסן מיט די בליקן און א שטיל־קייט איז געוואָרן צווישן זיי. אן איינגעהאַלטענער אָטעם האָט זיך געפילט, און די אויגן מנחמס האָבן נאָך געפינקלט עפּעס צו זאָגן, נאָר א מין נאַ־רישקייט האָט זיך אים שוין געוואָט איבערן פּנים צעגאָסן און ער האָט גע־שוויגן.

דערווייל איז פריידע אָנגעקומען פון גאַס און נאָך איר יוכבדל, פאַר־וויקלט אין א גראָבער וואָלענער פאַטשיילע און די אויגן פאַרוויינט. זי איז גלייך צו צום פוטערס בעט, א קוק געטאָן אויף אים און שטיקנדיק זיך אין טרערן געפרעגט:

— טאַטע, אפשר וועלן מיר גיין צום דאָקטאָר?

— מען דאַרף נישט קיין דאָקטאָר... — האָט מנחם זיך געשמאַרקט.

יוכבדל האָט זיך געזעצט אויף דער באַנק אנטקעגן און די טרערן האָבן זיך נישט אויפגעהערט צו גיסן פון אירע אויגן.

יאָסל האָט אויסגעשטעלט די אויגן, אַמאָל אויף מנחמען, אַמאָל אויף דער טאָכטער, דערנאָך האָט ער זיך אויפגעהויבן און איז אַרויס פון שטוב.

פריידע האָט זיך דערווייל אַרומגעדרייט מיט דער דרויבע, וואָס זי האָט געבראַכט פון גאַס, און געזוכט דעם וויק־טאָפּ. דערנאָך איז זי אויך צוגע־קומען.

— ער לאָזט זיך נישט אזוי גיך איינרעדן... — האָט זי דער טאָכטער באמערקט, וויזנדיק אויף מנחמן, און ווענדנדיק זיך צו אים אליין האָט זי ווייטער געפרעגט:

— פאַרוואָס ווילסטו נישט גיין צום דאָקטאָר?

מנחם האָט געשוויגן און געקוקט, ווי די טאָכטער וויינט איבער אים, ביז ער האָט אליין אויך אָנגעהויבן צו וויינען.

— וויינען קאָן ער כאָטש, ווי אלע קליינע קינדער... — האָט אים פריידע פאַרגעוואָרפן.

מנחם האָט זיך פּאמעלעך אנידערגעזעצט און גענומען זיך אָנטאָן.

— וועסט גיין, טאַטע? — האָט ווייטער יוכבדל געפרעגט.

— איך גיי.

יוכבדל איז אויפגעשטאנען און געוואַרט ביז דער פאָטער האָט זיך אָנגעטאָן.

— ס'איז נאס אין דרויסן? — האָט ער געפרעגט, שוין שטייענדיק אין מיטן שטוב.

— מאַמע, גיב אים דאָס טיכל אויפן האלדז, — האָט יוכבדל דער מוטער געזאָגט.

פריידע האָט ארומגעוויקלט דעם האלדז מיט דעם טיכל, און יוכבדל איז אוועק מיט אים צום דאָקטאָר.

די טיר האָט זיך ווייטער געעפנט, און ציפּע, די באלעבאָסטע פון דעם הויז, א יידענע מיט א ווערצעלע אויף דער גאָמבע, איז אריין אין שטוב. א ווײַלע האָט זי שטיל געקוקט אין אלע ווינקעלעך, האָט אויך אריבער־געקוקט צו מנחמס בעט, וואָס איז געשטאנען צערודערט, און געפינענדיק נאָר פריידען אליין האָט זי אָנגעהויבן:

— צי דיך מאַן איז עפּעס נישט געזונט?

— ער איז עפּס קראנק געוואָרן, — האָט פריידע געענטפערט.

— דאכט זיך, דיין טאָכטער איז ערשט דאָ געווען?

— יאָ.

— און וווּ איז דער מאן דיינער?

— זיי זיינען ביידע געגאנגען צום דאָקטאָר.

— צום דאָקטאָר... האָט ציפּע ווי צוגענויגט מיט דעם קאָפּ.

זי האָט זיך ווייטער אַרומגעקוקט אויף אַלע ווינקעלעך, אָפּגעטראָטן א ביסל אין אַ זייט און געקוקט איבערן פענצטער, אויף די ווענט, און גע־רעדט דערביי ווי צו זיך אַליין, אָדער גלאַט אין דער וועלט אריין:

— עס גייט צו ווינטער, דאכט זיך, עס הייבט זיך אן אריינצושאפן פייכט־קייט... וואס דען... מען וואלט דארפן אויסקלעפן פון אויסנווייניק און פון איבעוויניק...

פריידע אבער האט זיך נישט ווינסדיק געמאכט, און ציפע האט וויטער און ווייטער געקוקט אויף די ווענט, הערנאך ערשט קוים צוריק אנגעשטעלט די אויגן אויף איר:

— זאלסט מיר לעבן, פריידעשי... וואס וועט ווערן דערפון?...

— גלייבט מיר, ציפע, — האט פריידע זיך פארענטפערט ענדערונדיק זיך אויפן פנים ביי יעדן װארט — גלייבט מיר... וואס זאל איך דיר טאן... איך האב דיר שוין נישט וואס צו זאגן...

— און אצינד איז דיר נאך דער מאן אויך קראנק געווארן... ווארן, פארשטייסטו מיך, כל זמן דער האר שטייט אויף די שפעגער איז ער א האר, און גייט ער אראפ בלייבט ער א נאר!...

אין פריידעס אויגן האט זיך עפעס אויסגעלאשן, און ווידער א שיין געטאן:

— קעגן וואס מיינסטו דאס, ציפע?...

— מילא, איך ווייס קעגן וואס?... קעגן דירה־געלט...

— ציפע, ווי גאט איז דיר ליב... איך וועל נישט עסן, איך וועל נישט טרינקען און דיינס באצאלן!

— דו ביסט דאך נישט קיין קינד... איך הארף דאך דיר נישט פאר־שטיין צו געבן, נאר קיינער אין דער וועלט וואלט דאס נישט געטאן. פריער האסטו אלץ געזאגט: עט׳עך, מע׳טעך... הייסט עס, איך זאל נאך ווארטן. וואס נאך ווילסטו? האסט שוין ב״ה די טאכטער אויך חתונה גע־מאכט, א תירוץ — פאר חתונה... און אצינד, אצינד איז ער ווייטער קראנק, הא?

פריידע האט זיך קיין ארט נישט געקאנט געפינען, געזוכט און גע־צאפלט ווי אזוי זי איינצושטילן:

— מיט גאטס הילף, ציפע...

— וואס טויג מיר דארט די רייד — האט איר ציפע איבערגעריסן — איך שענק דיר דאס דירה־געלט אויך!... פון א שלעכטן משא־ומתן שניידט מען אפ, נאר דו וואלסט געוואלט איך זאל דיר נאך צושטייער געבן א פאר פינף און צוואנציקער — נא דיר, פריידעשי, אבי צי דיך ארויס פון מיר?...

— איך וואלט געוואלט?.... מיינע שונאים זאלן דאס האבן אויף אן אב־בייסן, וואס איך וואלט פארלאנגט וועמענס... האט זיך פריידע ארויסגע־כאפט.

— זאָל זיין... — האָט ציפּע געלאָזן געענטפערט — אַבי בּישט שולדיק צו בלייבּן אומעטום, וווּ מען קלאַפּט נאָר איין שול אריין...

— ציפּע, וואָס ווילסטו? גיי אַרויס, וואָרן איך טו דיר אָן די דאַי־בּיצע — איך צוואָג דיך אָפּ פון קאָפּ ביז צו די פיס.

— און וואָר זאָל מען מיינע שונאים אָפּוואַשן...

—ציפּע! — האָט זי נאָך אַמאָל אַ געשריי געטאָן ווילד זיך שטעלנדיק אַנטקעגן מיט אַ בליץ אין די אויגן.

ציפּע האָט זיך אַ רוק געטאָן הינטערווייליעכץ. אַ ווײַלע האָבן זיך בײַ־דע וויבער אָנגעקוקט, ווי די היבער און פלוצלינג האָט זיך ציפּע אַרויס־געריסן פון שטוב מיט אַן אימפּעט און דורכן פענצטער ערשט אריינגע־פויקט מיט די פינגער און ארײַנגעשריגן מיט אַ פאַרקרימטער העוויה אויפן פּנים צונויפגעמישט פון כעס און צערטלעכקייט:

— פריידעשי!... אַ פישל נאַ דיר!.. גיי צו דער קויקע, פריידעשי... אַ פישל אונטערן פאַרטעך, ווילסט?...

פריידע האָט זיך אַ לאָז געטאָן צו דער טיר, נאָר יענע איז שוין גע־ווען אַנטלאָפן.

אַ קוואַל טרערן האָט אויסגעבראָכן פון אירע אויגן, און זיצנדיק אליין צווישן אירע פיר ווינקעלעך האָט זי געהערט, ווי דאָס האַרץ אירס האָט זיך געריסן און האָט געציטערט מיטן גאַנצן גוף.

זי האָט זיך קוים ווי עס איז אײַנגעשטילט און געזעצט זיך אויפן בעט. זי האָט בּישט געוויינט אַזוי אויף דאָס, וואָס ציפּע האָט איר אויפגע־וואָרפן, ווי דערויף, וואָס זי האָט אויף אײנמאָל דערשפירט די גאַנצע בײ־טערקייט פון צוגעדריקטן לעבן.

באַלד איז יוסבדל צוריקגעקומען מיט דעם פאָטער. זי האָט שוין גע־האַלטן אין אָנגעשריבענעם רעצעפּט אין דער האַנט, און באַטראַכטנדיק די מוטער, ווי זי זיצט פאַרוויינט, איז זי שטיין געבליבן פאַרשטיינערט.

— וואָס איז עס דאָ געווען?... האָט זי קוים געקאָנט איבערפרעגן.

— גאָרנישט... — האָט די מוטער געענטפערט.

יוסבדל האָט זיך איבערגעקוקט מיט דעם פאָטער, און ער ווייטער האָט באַלד זיך אָפּגערוקט און פון אַ זייט געקוקט אויף פריידען, ווי מיט שרעק.

— וואָס האָסטו מורא צו זאָגן? — האָט יוסבדל ווייטער איבערגע־פרעגט שוין מיט טרערן אין די אויגן.

וואָס פּרעגסטו, קינד... האָט פריידע געענטפערט, שטיקנדיק זיך און שאָקלענדיק מיט דעם קאָפּ — אַז מען האַלט שוין אין די יאָרן, און מען איז שוין אין אַזאַ לאַגע... אָט וואַרפט מען שוין אַהינדז און אויפן מיסט אויך אַרויס...

— וואָס רעדסטו, מאַמע?

— יאָ, יאָכבעדל, יאָ... דירה־געלט...

— נו, וויין נישט, מאַמע!... — האָט יאָכבעדל אויסגעשריגן און אַליין געגעבן אַ וויין אַרויס — איך האָב נאָך עטלעכע קערבלעך פון דרשה־געשאַנק, וועסטו דינגען אַ דירה, האָט זי איר געטרייסט און טרערן גרויס ווי אַרבעס האָבן זיך אַראָפּגעשאָטן איבער אירע בלאַסלעכע באַקן.

מנחם איז געשטאַנען אין אַ זייט, געציטערט ווי אַ בלעטל. דאָס פּנים האָט זיך מאָדנע געקרומט און געציטערט. ער האָט געפילט, אַז אַלץ איבער אים איז עס, אַז איבער אים וואַרפט מען זיי פון דער דירה אַרויס, און אַלע צרות, וואָס זיי ליידן איז איבער אים. און שרעקלעך איז אים געוואָרן. אים האָט זיך געדאַכט, אַז אינגיכן וועט ער אַלעמען פאַרמיאוסט ווערן, און קיין אַנדער אָרט, ווי אויפן בית־עולם, האָט ער שוין נישט געזען פאַר זיך וועגן...

ער האָט זיך אַוועקגעלייגט אין זיין ווינקעלע אויפן בעט, צוגעמאַכט די אויגן, ווי אַ הינדל ביים איינדרעמלען, און אַזוי שטיל, אַזוי רויק איז ער זיך געלעגן איינגעקאָרטשעט, ווי קיין זאַך גייט אים שוין מער נישט אָן, און ווי ער וואָלט שוין געוואַרט, אַז דאָס גאַנצע הויז, די ווענט מיט דעם סופיט מיט אַלץ זאָלן איינפאַלן איבער אים.

אַז פריידע האָט זיך באַרויקט, האָט זי יאָכבעדלען געפרעגט:

— וואָס האָט דער דאָקטאָר געזאָגט?

— ער האָט פאַרשריבן... — האָט יאָכבעדל איר געוויזן דעם רעצעפּט

— און ער האָט געזאָגט, אַז ער דאַרף „פּילנאַשטש“ און דאַרף נישט גיין צו דער אַרבעט, ווייטער איז אים גאָרנישט...

— געלויבט צו גאָט... — האָט פריידע די הענט אויפגעהויבן.

— און מיט דער דירה — האָט די טאָכטער ווייטער געטרייסט — זאָרג נישט, וועסט קריגן אַ דירה...

— מיט גאָטס הילף!... האָט פריידע זיך געלאָזט טרייסטן, פילנדיק זיך אַ ביסל גרינגער אויפן האַרצן נאָך דעם דאָקטאָרס ענטפער.

— אָבער וואָס האָט ער געזאָגט — אַ רוי איז עס?...

— ניק, אַ בירך־שלאַפקייט, האָט ער געזאָגט. דאָס קומט פון פאַרלאָזקייט, פון נישט דערעסן און פאַריאָגטקייט...

— מילא וואָס דען... ס'איז דען נישט אמת?... — האָט פריידע זיך אומ־געקוקט צו מנחמס ווינקעלע און צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ באַלד צו יוכבדלען.

פלוצלינג האָט זיך די טיר האַסטיק אויפגעעפנט, און יאָסל מיט די גראָבע בעק איז אַריין פאַרפלאָמט, און האָט עפּעס געטראָגן צונויפגע־לייגט אין דער פאָלע.

— נאט אייך יאַלאָוויץ, מנחם! — האָט ער א רוף געטאָן, בלייבנדיק שטיין אין מיטן שטוב מיט אַן אויפגעשטעלטער פאָלע. דערנאָך האָט ער פון איר אַ שאָט געטאָן אויפן טיש אַזאַ קרייטעכץ, ווי גרינע ארבעסלעך וואָס וואַקסט אויף יאַלאָוויץ־ביימלעך, און דערביי געפינקלט מיט די אויגן צו פריידען:

— סטאַך האָט געזאָגט. אַז דאָס איז גוט צו געשווילעכץ — דאָס קאָכט מען און מען טרינקט!...

— וואָס פאַר א סטאַך? וואָס פאַר א סטאַך?

— סטאַך דער זעגער... — האָט מנחם געענטפערט פון זיין ווינקל ארויס, אַריבערפינקלענדיק מיט די אויגן צו זיי.

— יאָ... סטאַך, וואָס ארבעט מיט אונז... — האָט ערשט יאָסל נאָך אַמאָל פאַרטייטשט.

דערנאָך האָט ער פריידען באַזונדער געגעבן צו פאַרשטיין, ווי אַזוי מען באַגייט זיך דערמיט, און קריגנדיק אַן ענטפער, אַז מען וועט באַלד אַזוי טאָן, האָט ער ווייטער צוגעזאָגט מנחמען, אַז אַזוי לאַנג קרענקט ר׳ מאָטל, דער פאַבריקאַנט זיינער, ווי לאַנג ער מוז נאָך ביי אים אויסרייסן אַ רובל און ברענגען אים צו טראָגן.

מנחם האָט דאַנקבאַר צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ פון בעט אַראָפּ און יאָסל איז אוועק א צופרידענער.

אין עטלעכע טעג ארום האָט פריידע שוין געהאַט אַן אַנדער׳ע דירה. מיט דעם טיכל אויפן קאָפּ איז זי אוועק צו ביילען דער וואַנט־מאַכערין און געגעבן איר 2 רובל אַן אויפגאַב אויף דעם שטיבל, וואָס איז ביי איר געשטאַנען ליידיק, נאָר אויסצוקלעפּן, דעם קוימען און אויוון איבערצו־שמירן און אריינציען זיך. ביילע האָט אַ שם פאַר א באַלעבאַסטע. א יידענע אין א ברייט פאַרטעך פון פלוטשענקעס און מיט א רייפל שליסעלעך פאַר־שטעקט אין גאַרטל, גייט זי שטענדיק ארום דעם הויז, קלעפּט, שמירט. טאָמער געפינט זי א שפּענדל אין גאַס, הייבט זי עס אויף, א שטיקן, טראָגט

זי עס אוועק צו זיך אונטערן פענצטער, און אז עס קומט די צייט פון פאַדאַטקעס צאָלן ניי־יאָר, דעמלט טוט זי דעם מאַן אָן דעם פּאַרציטיקן פעלץ, שטעלט אים אויף דעם קאַלנער אונטערגעבינדן מיט אַ רויטער פאַטשיילע, גלייכט אים אויס דאָס קאַשקעטל אויפן קאָפּ, דערנאָך זוכט זי אים אויס ביי זיך אין אַ קופער די קוויטן פון פאַראַיאָריקן אָפּצאָל, שטעקט זיי אים אריין בוזעם און זאָגט אים אָן, אַז ער זאָל נישט פאַרגעסן דאָס קאָפּל אַריינצו־לייגן אין קעשענע, און אַזוי ווי ער וועט נאָר איבערטרעטן די שוועל פון דער קאַנצעלאַריע, זאָל ער למעה׳ש באַלד אַראָפּכאַפּן דאָס היטל... אָט ביי דער ביילען האָט דאָס פריידע געדונגען איר דירה.

— למעה״ש, פריידע — האָט איר ביילע אָנגעזאָגט — שוין נישט אַנדערש...

— שוין נישט אַנדערש... — האָט איר פריידע צוגעזאָגט.

— ווען דיין מאַן וועט קומען פון דער אַרבעט — לערנט זי זי געלאַסן

— בעמט מען ביידע צוזאַמען און מען טראַגט זיך איבער די זאַכן ביסלעכ־ווייז...

— יאָ, מיין מאַן... מען דאַרף אים אַליין איבערטראָגן... — האָט איר פריידע דערציילט.

— וואָס? — — קראַנק?... — האָט זיך ביילע ווי דערשראָקן.

— קראַנק... האָט שוין פריידע עפּעס ווי נאָכגעשטאַמלט און די פאַרב אין געזיכט האָט זיך אָנגעהויבן בייטן, זעענדיק, וואָס פאַר אַן איינדרוק דאָס האָט געמאַכט אויף ביילען.

— און ער גייט גאַרנישט צו דער אַרבעט?

— איך ווייס, אָט... זאָל ער נאָר געזונט זיין.

— און זאָלסט מיר לעבן... מען דאַרף דאָך דערווייל עפּעס האָבן?

— מילא...

— איז טאַקע נישט גוט, האַ?

פריידען האָט שוין דאָס פּנים געגליט, און זי האָט זיך עפּעס מאָדנע געפילט, ווי פאַרפּלאָנטערט אין אַ נעץ, און אומבאַהאָלפן איז זי געשטאַ־נען פאַר ביילען.

— און ווייסט וואָס נאָך, פריידעשי... איך האָב דיך געוואָלט פרעגן? וואָס איז די מעשה, וואָס איינמיטן יאָר ציסטו דיך?... די דירה טויג נישט פאַר דיר?...

— ניין... וואָס איז די נפקא־מינה?... מען קאָן נישט וווינען שטענדיק אויף איין אָרט!

— אזוי... האָטביילע ווי צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ — נו, נו, מילא... קאָנסט דיך נאָך היינט אריינצייען.

פאַרנאַכט־צו האָט פריידע געדונגען בינושן דעם וואַסער־פירער מיט זיין הויכן שפּאַק, וואָס שלומפּערט זיך אויף די לאַנגע פיר פיס ווי אויף שטאָלצן, און איז פאַרפאָרן אויפצולייגן די זאַכן.

מנחם איז אַרויסגעקראָכן פון בעט און זי האָט פאַרבונדן דאָס בעט־געוואַנט אין אַ פּלאַכטע, אַרויסגעטראָגן עס צו דער פור און געשטעלט מנחמען פאַר אַ היטער. זי מיט בינושן האָבן צענומען די בעטן, אויסגעשאָקלט די סעניקעס אויף דער ערד, אָפּגעשטויבט און אָפּגעקראַצט יעדעס ברעטל און צו דער פור אַרויסגעטראָגן. די באַנק, דאָס קעסטל, דאָס טישל און נאָך אַנדערע קליינינקייטן, האָבן שוין די פור פול געמאַכט און הויך ווי אַן ערשטער שטאָק. צולעצט האָט זי נאָך אַ בליק געוואָרפן אויף די ליידיקע פיר ווינקעלעך פון שטיבל, אויף די קופּקעלעך שטרוי, וואָס האָבן זיך אַרומגעוואַלגערט אויף דער פּאָדלאָגע, און באַלד געהייסן בינושן פאָרן.

נאָך איידער דער שפּאַק האָט אויסגעשטעלט אַ פוס, נאָך איידער בינוש האָט אים אויף זיין לשון צוגעהויבן צו בעטן, ער זאָל רירן, איז שוין ציפּע, די מאַלעבאָסטע, צוגעקומען מיט אַ שליסל אין דער האַנט און אויפגעהאָנגען עס אויף דער טיר.

— וויאָ... — האָט בינוש דאָס פערד אַ רודער געטאָן מיט די לייטשעס איבערן רוקן. דאָס פערד האָט זיך אַ וויג געטאָן אויף די הינטערשטע צוויי פיס, אויסגעשטרעקט דעם לאַנגן האַלדז און די פור האָט אַ סקריפּ געטאָן און איז פון אָרט אַוועק.

פאָרויס גייט פריידע, בינוש ביי דער זייט פון וואָגן און מנחם אַרומגעוויקלט מיט פריידעס טיכל דאָס פּנים, שלעפּט זיך נאָך פון הינטן, קראַנק, געבויגן, ווי אַן אָפּגעשלאָפטער זעלנער נאָך דעם „אָבאָז“. די פור האָט זיך געשאָקלט, געסקריפּעט. דאָס טישל, וואָס איז געלעגן גאָר אויבן איבערגעדרייט מיט די פיס אַרויף, האָט זיך מיטגעשאָקלט, מיטגעטאַנצט אויף אַלע זייטן, און דער שפּאַק שפּרייזט זיך זיין וועגס, גאַס אויס און גאַס איין, ביז ער איז שטיין געבליבן פאַר ביילע דער וואַטע־מאַכערינס טיר.

ביילע איז אַרויס פון שטוב, און האַלטנדיק די צוויי רובל אנטקעגן, איז זי אַרויפגעפאַלן אויף פריידען:

— גילדענע, האַרציקע, כשרע, אַ בראָך איז צו מיר, אז מען האָט נישט קיין דעה ביי קיין מאַן אויף אַזוי גרויס — האָט זי איר מיט אַ געבעט

פנים אָפּגעמאָסטן אַ שפּיצל פינגער — מיין אברהם וויל דאָך נישט פאַר־דינגען. עס גייט, זאָגט ער, צו ווינטער — נאַס, ווילגאַטש, וויל ער האַלטן דאָס שטיבל אויף דער וואַטע... און דו ווייסט דאָך, גילדענע, אַז וואַטע האָט ליב טרוקן, אַז נישט, ווערט מען בדלות...

—ווי הייסט,ביילע, וואָס רעדט איר?! — האָט פריידע אויסגעשריגן דערשראָקן.

— און, כשרע — — נאַ דיר צוריק דעם אויפגאָב! — האָט זי איר אויף גיך געגעבן אַ שטופּ אַריין די צוויי רובל אין דער האַנט און איז אַנט־לאָפן אין שטוב אַריין.

פריידע איז געבליבן שטיין אַ צעטומלטע, דער קאָפּ האָט זיך איר אָנ־געהויבן דרייען, פאַר די אויגן צו שווינדלען, און זי האָט זיך מיט דעם אָרעם אין דער פיר אָנגעלענט. מנחם ווידער האָט געקוקט אויף איר מיט קינדערשן שרעק אין די אויגן, און דאָס געזיכט זיינס איז געווען איינגע־קאָרטשעט און געל, ווי וואַקס.

— אָ, וואַ, וואַ!... — האָט זיך בינוש געוווּנדערט — צוגעוואָרפן דעם אויפגאָב... און וווהין וועט מען איצינד פאַרפאָרן... אויף יעבער דירה איז שוין אויך אָנגעהאָנגען אַ שלעסל.

אַלע דריי זיינען געשטאַנען ביי דער פיר פאַרגליווערטע.

דערווייל האָט אָנגעהויבן נאַכט צו ווערן. דער הימל איז ווי מיט אַ גרויען שימל פאַרקראָכן, אַ דין רעגנדל האָט אָנגעהויבן צו טריפן אויף די שטיינער פון ברוק. די ערד ווערט וואָס אַמאָל נאַסער, פינצטערער, די דעכער שוואַרצער, פאַרוואַסערט און אַלץ פון הימל ביז דער ערד האָט זיך איינגעהילט אין אַ נאַסער ברודיקייט, אין אַ שווערן אָטעם.

ייִדן מיט אויפגעשטעלטע קעלנער און אַריינגעלאָזטע קעפּ צווישן די אָרעמס, מיט פאַרשטעקטע הענט אין די אַרבל האָבן זיך בלאָס שווייגנדיק געשאַרט אין דער בית־המדרש־גאַס אַריין. אין די פענצטער האָבן זיך איינציקווייז אָנגעהויבן צו באַווייזן פייערלעך, אַרויסשטראַלנדיק מיט אַן אומעטיק רויטער ליכטיקייט אין דער פייכטער בעפלדיקער לופט. און מנחם מיט פריידען מיט בינושן זיינען נאָך אַלץ געשטאַנען פאַרזונקען ביי דער פיר זאַכן. אַ קאַלט שניידנדיק האַרבסט־ווינטל האָט געבלאָזן. מנחם האָט געציטערט ווי אַ פיש, פונקט ווי די גלידער וואָלטן זיך איבגעצוואָלט פונאַנדערשיטן, און ער האָט זיך מיט די הענט אין וואָגן צוגעהאַלטן, קרעכ־צנדיק שטיל, אַז פריידע זאָל נישט הערן.

— וואָס וועט ווערן? — האָט בינוש געפרעגט, אויפהייבנדיק זיין אַו־מעטיק שטילן בליק אויף פריידען.

פריידע האָט אויך אויפגעהויבן דעם קאָפּ, שטיל, טרויעריק, ווי נאָך אַ לאַנגער פאַרזונקענקייט אין אַ שווערן חלום, און קוקנדיק מיט אַ פאַר־גליווערט שטילן בליק אויף בינושן האָט זי שטיל אויסגערעדט:

— זאָל זיין ווי גאָטס ווילן, פאָר צו צו דער טאַטער...

בינוש האָט שטיל אָפּגעזיפצט, גענומען די לייטשעס און אַ ריר געטאָן דאָס פערד:

— וויאָ!...

דער וואָגן האָט זיך אַ ריר געטאָן, און פריידע מיט מנחמען זיינען נאָכ־געגאַנגען הינטן, מיט שווער אַראָפּגעזונקענע קעפּ, איינגעשרומפּן, צע־בראָכן, ווי נאָך אַ לויה, און די פור האָט זיך געשאָקלט און געשאָקלט.

הינטער דער שטאָט ערשט האָט פריידע באַמערקט, ווי מנחם צאַנקט אין טריט, נאָר אונטערצוברעכן זיך און אומצופאַלן. זי האָט געהייסן בינושן בלייבן שטיין.

דער וואָגן האָט זיך געשטעלט.

— קריך אַרויף... — האָט פריידע געהייסן מנחמען און געהאָלפן אים זיך אַרויפזעצן. און טיף האָט ער זיך אַריינגערוקט מיט די פּלייצעס הינ־טער די הויך אָנגעלאָדענע זאַכן און מיט די פיס אונטער זיך.

ער האָט געפילט ווי אַ היילונג אין לייב, אַ זיסקייט אין די ביינער.

— „צום אידעם אויף קעסט"... — האָט אים פריידע צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ.

מנחם האָט דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט און דער וואָגן האָט זיך ווייטער געריררט. דאָס טישל מיט די פיס אַרויף האָט זיך געהוידעט אַ גאַנצן וועג איבער זיין קאָפּ. די רעדער האָבן צוגעסקריפּעט, די כלים, טעפּ, שיסלען האָבן הילכיק אָפּגעקלונגען פון דערמיט אַרויס און מנחמס גזל געזיכט און דער שטערן האָבן זיך געקנייטשט: „צום אידעם אויף קעסט"... נאָר באַלד האָט זיך אָנגעהויבן אַרויסצוזען פון ווייטן נעפּל יענץ היזל מיט דעם שטילן פייערל פון יענעם קליינעם פענצטערל, און אין מנחמען האָט זיך צעגאָסן אַ וואַרימעס זיסעס געפיל איבערן האַרץ און אין אַלע גלידער און אין די אויגן האָט זיך אַ שטיל גלוסטיק בלישטשל אָנגעצונדן צו יענעם שטילן באַלויכטענעם פענצטערל, וואָס האָט פון דעם פאַרנעפּלטן אָוונט אַרויסגעשיינט, ווי אַ רויט פייערדיק אייגל.

א חוב

שפעט ביינאַכט. דאָס בית־המדרש איז ליידיק. צווישן אויוון און דער וואַנט פון דער ווייבערישער שול קרעכצט עמעצער. דאָרט שטייען צוויי בענק צוגערוקט צום אויוון, און אויף זיי אויסגעצויגן א פּאָר אַלטע כאַלאַטן, ליגט א ייד, אַן אַלטער מיט א גרויע האַלב אויסגעקראַכן בערדל. דער גוף — אַן איינגעטרוקנטער שאַרבן צום אייגנבערעכן זיך. און דאָס פּנים — געל, דיקלעך, נאָר א ביסל גלאַנצנדיק... און די אויגן פון אונטערן איינגעפאַסטן שטערן אין זקאַפּל בלאַנדזשען מיד איבערן שטילן בית־המדרש. דער אוהמרו פון וואַנט־זייגער וויגט זיך שטיל, טיק־טאַק, טיק־טאַק. פינצטערע הענגען די לאָמפּן איבער די לאַנגע שורות טישן, נאָר הינטערן בלעמער ברענט טונקל א לאָמפּ, באַגלעך קוקנדיק צום בלישטשענדיקן נר־תמיד, וואָס וואַרפט א בלייליך מאַטן שיין אויפן בעליק פאַרן ארון קודש. אויף דעם עמוד ברענט א יאָר־צייט־ליכט און דאָס פלעמל ציטערט צו איבער דער טיף איינגעבראָכענער שנויץ. זעלטן טוט עס זיך א צי אין דער הויך שמאָל אויסגעצויגן און בלייבט א רגע גלייך, ווי ווילנדיק אריבער־קוקן, וואָס טוט זיך אין יענער זייט בלעמער...

פון דרויסן הערט זיך טריט געגענעגן צו דער טיר און באַלד הערט זיך א רוהערן ביי דער קלאַמקע. די טיר עפנט זיך און עמעצער קומט אריין. די טונקעלע פיגורע מיטן שטיקל אַרויסגעזעענעם פּנים רוקט זיך צום אויוון מיט שווערע לאַנגזאַמע טריט. א ייד אין א גראָבער בורקע. ער לייגט אום דעם קאַפּטער פון קאָפּ און לענט זיך אַן אויף דער באַנק פאַרן אויוון, אונטערגעשפּאַרט דעם עלנבויגן אונטערן לענגלעכן פּנים און שפּיציק בערדל.

ליגנדיק הערט ער די קרעכצן און ער פרעגט מיט א גראָב קול:

— ר' מאָטקע! וואָס איז אייך?

יענער קרעכצט ווייטער אַן ענטפער.

דער ייד הייבט אויף דעם קאָפּ, און זיצנדיק אויף דער באַנק בויגט ער זיך אָן צום ווינקל־אויוון, קוקט אַרונטער און פרעגט נאָך אַ מאָל:

— ר׳ מאַטקע, וואָס איז אייך?

— ווער איז? — פרעגט דער אַלטער שוואַך.

— איך, ישראל!

— א, ישראל — ע, גאָרנישט...

— וואָס העט קרעכצט איר?

— וואָס פרעגסטו קינד, נישט גוט איז אַליין... אַפילו שטאַרבן...

— וואָס, ס׳איז היינט ערגער?...

— ערגער, בעסער... אַלץ איינס... אַלץ איינס שוין.

— וואָס זאָגט איר עפּעס — אַליין... וואָס עפּעס היינט? און אַלע נאַכט ווי אַזוי? נישט אַליין?!

— מילא, אַלע נאַכט, טאַקע אויך דאָס אייגענע...

ישראל שווייגט. „אפשר דאַרף מען טאַקע וועקן?" פאַלט אים איין; אפשר אַ חברה־מאַן?... און באַלד גייט ער צו צום ערשטן טיש, נעמט אַראָפּ דעם ברענענדיקן לאָמפּ און קומט צוריק צווישן אויוון אַריין.

דער אַלטער קוקט פאַרוואונדערט:

— וואָס טוסטו, ישראל?...

— גאָר נישט... אַ קוק טאָן צי ליגט איר גוט...

— שטעל אוועק, ישראל... עס האַלט נאָך נישט דערביי...

— ווער זאָגט, חלילה! אדרבה, איר זאָגט — אַליין, אַליין... נעם איך דעם לאָמפּ פאַר היימלעכקייט, גלאַט אַזוי, זיצן אַביסל, שמועסן פאַר היימלעכקייט...

— נו, נו... שטעל צוריק דעם לאָמפּ, שמועסן קען מען אַזוי אויך אָן לאָמפּ אויך, אַז דו ווילסט.

ישראל גייט צוריק מיטן לאָמפּ אין דער האַנט, הענגט אים אַריין איבערן טיש און קערט זיך צוריק אום צום אויוון און זעצט זיך אויף זיין אָרט.

— ישראל! רופט ר׳ מאַטקע.

— וואָס איז?

— ווי שפּעט קען שוין זיין איצינד?

— איצינד? באַלד... אויף דער סטרושע ביז איך אַרויסגעגאַנגען — האַלב צוועלף, איז שוין אַזוי גרויס, ווי אַ שעה צוויי... יאָ...

— וואָס טויג דיר דאָרט, ישראל... רייסט אים ר׳ מאַטקע איבער — גיי צו צום זייגער...

— אַ נפקא מינה... רעדט ישראל שוין צו זיך, אויפשטייענדיק פון אָרט. ער גייט צו צום זייגער, קוקט זיך איין, ציילט אַ ווײַלע די גראָבע שװאַרצן אַרום ווײַזער און גייט צוריק צום אויוון.

— נאָך צוויי שוין... — גיט ער ר׳ מאָטקען צו וויסן.

— נאָך אַלץ נישט טאָג...

— אַוודאי נישט, פּורים־צייט... היינט ווערט טאָג זעקסע — ימים־טובים־צייט אויך אַזוי.

— נו, ועפּעס גוט אוא לעבן, ישראל, נאַכט ביי נאַכט אויסצוקוקן דעם טאָג?...

— מילא... — טוט ישראל אַ צי די פּלייצעס און פּאַרוקט זיך אויף דער באַנק אין דער אָנהערער זייט אויוון.

אַ ווײַלע איז שטיל. פּלוצעם וועקט ר׳ מאָטקע ווײַטער:

— ישראל, ישראל!

— וואָס איז?

— זיי־זשע מוחל, קום נאָר אַהער.

ישראל שטייט אויף פון דער באַנק און שטעלט זיך אין עק צווישן אויוון.

— זאָג מיר, ישראל, נאָך אַ סך ברויט וועל איך קאַליע מאַכן?...

ישראל טוט ווײַטער אַ צי די פּלייצעס, טראַכט אַ ווײַלע און ענטפערט:

— ע, ר׳ מאָטקע, אַ מענטש טאָר נישט זינדיקן, טאָר זיך נישט איבער־שפּאַרן ביי גאָט...

— ישראל, איך בעט דיך, דאָ אין ווינקל, אין דער ספרים־שאַנק, זע אַ טעפּעלע, דערלאַנג עס מיר.

ישראל מאַכט אַ טריט צו דער שאַנק, נעמט אַרויס אַ טעפּעלע און דערלאַנגט עס, פרעגנדיק:

— וואָס איז עס דאָ?

— אַביסל באַרנעיויך האָט מיר אַ יידענע געבראַנגט, דאָס מויל שמאַכט מיר.

ר׳ מאָטקע זעצט זיך אויף, נעמט דאָס טעפּעלע מיט דער ציטער־דיקער דאַרער האַנט, בליקט אַריין און טוט עטלעכע שלונג. דערנאָך נעמט עס ישראל צוריק און שטעלט עס אַוועק אויף דעם פריערדיקן אָרט.

— זעסט, ישראל, ווי דאָ יאָגט אַ קעלט? — ווייזט ער אים אויף דער טיר פון דער וויבערישער שול — דאָס האָבן די ווײַבער אָפּגעריסן דעם האָק דעם שבת, אַרײַנגעפּאַקט זיך צום חתן־באַוואַרפן.

מ׳דארף פארשטאפן... — ענטפערט ישראל.

— מ׳דארף.

— מיט וואס?

— אט וואלגערן זיך בלעטלעך.

— ע... שמות?...

— וויסטו וואס, ישראל? א לייבל א צעריסענער ליגט דארט אין ווינקל צווישן די שמות — נעם פארשטאפ...

ישראל געפינט דאס לייבל, פארשטאפט די טיר און פרעגט:

— איבערבעטן, אפשר?...

— ניין, ניין ישראלשי, א שיינעם דאנק, קענסט שוין גיין! הונדערט יאר זאלסטו לעבן.

ישראל גייט צוריק אויף זיין ארט און שפארט זיך אן.

א ווײַלע איז שטיל. עס הערט זיך דעם זייגערס טיק־טאק, טיק־טאק, און ר׳ מאטקעס קול וועקט ווייטער:

— ישראל, ישראל!

— וואס איז?

— זיי־זשע מוחל...

ישראל שטייט אויף, שטעלט זיך צווישן אויוון.

— נו?...

— ישראל, דו האסט געקענט מענדל פתחיהס און דוד פתחיהס, זיינע צוויי זין?

— מענדל פתחיהס און דוד פתחיהס?...

— יא.

— א שאלה!... גוט געקענט, אזוי ווי מיינע צען פינגער...

— עפעס א שיינעם סוף געהאט?...

— אוועקגעקומען אין דער כאליערע, נישט געדאכט זאל זיין, די שענסטע מענטשן אין שטאט.

— זייער פאטער, ר׳ פתחיה, נישט פאר דיק געדענקען, אויך א שיינער מענטש. דער ראש הקהל געווען.

— איך געדענק אים נישט.

— און דאס הייז, ביסט דו א מבין, א תל ס׳איז?...

— הייבט זיך אן, ביי גאט איז עפעס א גרויס עסק?

— איי, וואס ווייסטו!... ווען איך בין צוריק געקומען און איך האב עס דערזען, האב איך מיינע אויגן נישט געגלויבט... ר׳ פתחיהס הויז! איך געדענק אפילו, ווען מען האט דעם ערשטן שטיין געלייגט אויף א פת־

דאמעגט... ס'איז שוין אַ מעשה פון אַ יאָר פופציק, אויב נישט העכער — האָסט דאָך אַ סימן, נאָך איידער איך בין אוועק פון הי — ווי אַלט, ישׂראל, ביסטו דען אינגאַנצן, אַ יאָר זעקס און דרייסיק?

— אכט און דרייסיק.

— און איך געדענק עס, ווי היינט. אַ גאַרישקייט, אַפילו די קאַרפינקע, אַ געפּינטעלטע קאַרפינקע... ר' פּתחיה איז די שיך און זאָקן און איז דער סערזשינער שבתדיקער יופּיצע האָט געטיילט בראָנפן די בעלי־מלאכות, וואָס האָבן געבויעט. איינער, ר' פּיניע, איז געווען דער אנטרעפּרינער, אַ מייסטער אַ קאָפּ־שטיק — און דאָס הויז האָט אַזאַ שוואַרצן סוף... דערציילט מיר, ישׂראל, דערציילט ווי אַזוי?

— אַ גאַרנישט מיט אַ גאַרנישט — — — איך ווייס נישט מער, איך פּלעג דאָך שטענדיק גיין אַ סטרוזשע פון יענעם הויז, ווייס איך נישט מער, די ברידער, די שותפים הייסט עס, פּלעגן זיך תמיד דורכן. מיך נאָכן גילדן פאַר דער סטרוזשע פּלעגן זיי מיך אָנשיקן איינער צום אַנדערן — זאָל דער צאָלן, זאָל יענער צאָלן, דערווייל האָב איך געהאַט ס'לויפעניש... נאָר דאָס איז נאָך גאַרנישט מיט גאַרנישט... דורכן פּלעגט מען זיך ווערשט איבערן דאָך פאַריכטן. קיינער האָט נישט געוואָלט לייגן אַ גילדן, אַ שינדל, איר זאָלט עס זאָגן... און אַ הויז, זאָג איך, איז פּונקט ווי אַ בגד, נישט צו גלייכן. איך וועל אייך ווייזן, אַשטייגער, מיין רבקה וואָלט מיר נישט געלייגט אַלע מאָל אַ לאַטע אויפן בגד, פאַלט עס פון מיר אַראָפּ שטיקערווייז... וואָס, נישט? דעריבער איז עס... דאָס אייגענע איז דאָ אויך — נישט פאַריכט, איז נישט! רעגנט, רעגנט, ביז עס פאַרפוילט צו אַלדע שוואַרץ־יאָר.

— קאַרגע געווען?

— עט, נאָט אייך אַ גראַשן פאַרן קאַרגשאַפט. עפּעס אַ קליינקייט, צווי ברידער און איין הויז, בפרט נאָך אַ ירושה?... נאָר אַ מערכה, הערט איר, די שלאַפקייט. וואָס איז געווען מיט זעקס יאָר צוריק, נישט הי געדאַכט, האָט זי געמאַכט אַ פּשרה — דיר אַ באַזונדער הייזל און דיר אַ באַזונדער הייזל... נאָט אייך, קינדערלעך, און שאַ... רייסט זיך נישט ביי די קעפּ — — — און די ירושה, די פאַרפוילטע ירושה, האָט פּאָליציי באַלד געהייסן פאַרקלאַפּן די פּענצטער מיט ברעטער...

ר' מאָטקע אָטעמט לייכט אויף און פרעגט:

— און ר' פּתחיהן, פון זיין טויט, ווייסט דו גאַרנישט?

— פונוואַנען?

ר' מאָטקע שווייגט, פאַרטראַכט זיך אַ ווײַלע און זאָגט:

— אַז דו ווילסט, ישראל, וועל איך דיר דערציילן, ווער דער ר׳ **פתחיה** איז געווען פאַר איינער...

— דערציילט.

— זעץ דיך, זײַ־זשע מוחל, דאָ אין עק...

ישראל זעצט זיך לעבן ר׳ מאָטקען און ר׳ מאָטקע הייבט אָן:

— דער ר׳ פתחיה, די ערד זאָל אים דאָרט אַרויסוואַרפן, איז געווען אַ היגער ראש הקהל...

— וואָס שעלט איר?

— ווייס איך שוין, נאָר הער בעסער...

— איך בין דעמאָלט אַלט געווען אַ יאָר צוועלף. אַ ברודער האָב איך געהאַט פון אַ יאָר אַכצן, אַ הויכער מיט אַ קײַלעכדיק בלאַסלעך פּנים, קורצע פּאָהלעך, אָבער אַ פאַרשוין — איז געווען אויף עפּעס אַ קוק צו טאָן... דער טאַטע מײַנער איז געווען אַ שנײַדער, דער ברודער אויך, ער האָט שוין צוגעהאָלפן. מיך האָט מען נאָך געהאַלטן אין חדר, די מאַמע דער עיקר... מאַכט זיך איינמאָל אַזאַ מעשה: פּלוצלינג ווערט אַ קאָך אין שטעטל — מען האָט מײַן ברודער בײַנאַכט געכאַפּט מיט דער דינסט ר׳ פתחיהס.. עס איז אָפּנים אמת געווען, וואָרן די דינסט, האָט מען געשמועסט, האָט באַלד בײַנאַכט עוקר געווען, זי איז געווען פון אַ דאָרף, ערגעץ דאָ... נאָר מײַן ברודער, ווו ווערט ער לויפן, ער איז דאָך אַ היגער? געדענק איך — דער טאַטע האָט זיך אַרומגעדרייט איבער דער שטוב שטאַרק צעדודערט, די מאַמע האָט געוויינט און דער ברודער איז געזעסן דעם קאָפּ אַראָפּ, דאָס פּנים שטאַרק בלאַס. פון גאַס קומען אַלעמאָל צו אַ חברה קליינוואַרג צום פענצטער, פּויקן אין די שויבן און שרייען אַריין צום ברודער: „אַרהלע — יענטעלע רופט דיך”... אַזוי האָט מען זי גערופן, די מויד. מילא, דער ברודער האָט זיך נישט אומגעקוקט, נאָר מיר האָט עס געשטאָכן... הייב איך מיך אויף און גיי אַרויס פון שטוב. נאָר ווו גייט מען? ס׳חדר, האָב איך געוווסט, איז היינט נישט פאַר מיר... די גאַס אויך נישט... וואָס דען טוט מען? הייב איך מיך אויף און גיי אַריין אין בית־המדרש. שוין נאָכן דאַווענען איז עס, שפּעט בײַטאָג, נאָר עטלעכע מניינטשן טרעף איך נאָך דאָרט. שטייען זיי אין דער מזרח־וואַנט אַרום טיש, וווּ ר׳ פתחיה זיצט נאָך אין טלית מיט דער עטרה אויפן קאָפּ. זיצט ער זיך לעבן אָרון־קודש מיט די פּלייצעס צום פענצטער און לייגט אָפּ די תפילין און די אַרום, קוקן אים אין פרומען פּנים אַריין, וואָס פינטעלט מיט די אויגן. אין דער זייט ווידער, שטייט הערשקע שמש, דער בית־דין שמש, אַ הויכער ייד מיט אַ שוואַרצער באָרד און ברייט פּנים מיט אויגן שוואַרצע

און אריבערגעוואקסענע ברעמען — א פחד. שטייט ער אָנגעשפּאַרט מיטן עלנבויגן אין עמוד און דאָס אויער בייגט ער אַזוי אָן, ווי ער וואָלט אויך כאַפּן עפּעס א וואָרט... אַז איך זע אַזוי... כאַפּ איך מיך צו אין דער אַנדערער זייט טיש און שטיי אויך — פּטור... א ייִנגל דאָרט, די הייזלעך צעריסענע מיט די קני אין דרויסן און א היטעלע מיט א צעשפּאָלטענעם דאַשעק — פּטור, שטיי איך.. און דערווייל הער איך ר׳ פּתחיה שמועסט:

— וחען האָט מען אַזוינס געהערט אין אַזא ייִדיש שטעטל? — און טוט אַ קרעכץ — אוודאי, וואָלט זיך שוין גאָט געמעגט מרחם זיין איבער ייִדן...

— טאַקע נישט געהערט געוואָרן — האַלט אונטער הערשקע — מילא, איך בין דאָך שוין שמש נישט פון היינט, דאַכט זיך, אַזא מעשה האָב איך נאָך נישט געהאַט...

— זע־זשע, הערשקע — טענהט ווייטער ר׳ פּתחיה — דעם יונג, דעם שניידער, דעם פּושע, צו ברענגען אין דער בית־דין שטוב...

— אוודאי, אוודאי — רופן זיך אַלע גלייך אָן — מען טאָר אַזוינס נישט דערלאָזן.

— איך בין תמיד גרייט — ענטפערט הערשקע ברייט — וואָס קהל הייסט, בין איך גרייט צו פאָלגן. בפרט נאָך, אַז איר הייסט אויך...

— נישט איך הייס אייך — מאַכט ר׳ פּתחיה — נאָר גאַנץ קהל הייסט... און גיי, הערשקע, שוין, זוים נישט. וואָרן איך וועל באַלד זיין אין דער בית־דין שטוב.

— איר גייט דען נישט אַהיים פריער?

— יאָ, אָבער נאָר דעם טלית אוועקלייגן... איך האָב נעכטן, ב״ה, אויך געפאַסט... אַ בורורות געזעסן...

הערשקע האָט א קוק געטאָן אויף דער ערד פאַרן עמוד, אויפגעהויבן זיין ים־שטאָק און גייט צו דער טיר.

אַז איך הער אַזא מעשה, שפּרינג איך אַרויס פון בית־מדרש, כאַפּ אַ שטייןן און לויף צו הינטער יענעם פענצטער, וווּ ר׳ פּתחיה זיצט — אַ קנאַק אַריין דורך דער שויב, באַלד די געהערן אַרויסצולאָזן... איך קוק מיך גאָר נישט אום און צייט איין מינוט בין איך שוין אינדערהיים, נאָך איידער הערשקע רירט זיך מיטן שטאָק...

צעקאַכט בין איך, רעד איך נישט א וואָרט, דערצייל גאָר נישט, נאָר כאַפּ דאָס אייזערנע שטייסל פון אונזער מעריזשער און שטעל מיך ביי דער טיר — לאָמיך זען, ווער עס וועט די טיר עפענען!... נאָר דער טאַטע מיטן ברודער טון צו מיר אַ לויף־צו. וואָס טוסטו, וואָס טוסטו!... רייסן מיך

אַיזעק, די מאַמע אויך... איך שריי: הערשקע שמש גייט... און זיי גאָר־נישט... נעמען מיר צו דאָס שטייסל און שרײַען „לאָמיר נאָר הערן, זאָגט דער טאַטע, נאָך וואָס ער קומט, זאָל ער נאָר אַרײַנקומען"... — — — —

אינדעם עפנט זיך די טיר — ברוך הבא. — הערשקע מיטן ים־שטאָק. טוט אַ צי אַרויף די ברעמען, אַ קוק אויפן טאַטן, ווי מיט אַ שפּיז... און טוט אַ זאָג: „מלך, דער רב איז אויף דיר גוזר, דו זאָלסט ברענגען דעם זון דײַנעם אין דער בית־דין שטוב!" אָפּגעזאָגט, טוט ער אַ קלאַפּ צו מיט דער טיר, ער איז שוין נישטאָ...

דער טאַטע רייסט זיך די האָר פון קאָפּ, די מאַמע וויינט, חלשט, פאַרפאַלן... און דער ברודער זאָגט: ער גייט נישט.

דער שמש קומט נאָך אַ מאָל, נאָך אַ מאָל, מתרה געווען, דער ברודער הערט נישט. קומט ער, הערשקע, מיט צוויי טרעגער און מען נעמט אים מיט געוואַלט, דעם ברודער.

אין שטוב איז געוואָרן יום־כּפּור, אין דרויסן — אַ געלויף... מען פאַרהאַקט געוועלבן און מען לויפט... איך אויך, מיט אַ געוויין לויף איך נאָך דעם ברודער ביז צום רבס שטוב. מען האָט מיך נישט אַרײַנגעלאָזט און דאָ ביי די פענצטער שטייט מען קעפּ אויף קעפּ, ווי די בינען אָנגעקלעפּט... ביי דער טיר אויך דאָס אייגענע.

פּלוצלונג, צערוקט זיך דער עולם, מען מאַכט אַ וואַרע — ר' פּתחיה קומט אָן... ער לעבט, זע איך... גייט ער אין דער שבתדיקער יופּיצע און אין קאָלפּיק, אַ פאַרצײַטישע זאַך... ער און נאָך אַ פּאָר חשובים, זאָל זיי די ערד אַרויסוואַרפן, גייען זיי אַריין אין דער בית־דין שטוב.

וואָס דאָרט האָט זיך געטאָן, ווייס איך נישט. נאָר עס האָט געדויערט אַן ערך פון אַ שעה, פירט מען דעם ברודער אַרויס פון דאָרט גלייך אין שול אַריין!

דער גאַנצער עולם איז נאָך, קינד און קייט, אַלץ לויפט אויפן שוואַרצן וונדער. אין שול האָט מען דעם ברודער אַרויפגעפירט אויפן בלעמער און ער האָט געמוזט זיך מתודה זיין... נאָך דעריבער, זעצט מען אים אַריין אין קוניע — אַזאַ באַזונדער שטיבל אין פּאָליש — אַ פאַרצײַטישע זאַך... איז ער דאָרט אָפּגעזעסן אַ מעת־לעת. דער עולם האָט אַרײַנגעשפּיגן דורכן פענצטערל, און יונגוואַרג, ממזרים, ערב־רב, האָט אַרײַנגעוואָרפן שטיינער און זאַמד — — —

נאָכן מעת־לעת איז דער ברודער אַהיימגעקומען, שוואַרץ ווי אַ קויל, די אויגן אײַנגעפאַלן — — — אַ פּחד... נאָר אַזאַ רציחה, זעט מען נישט אַזוינס. טוט ער אַ לויף צו צו דער וואַנט, כאַפּט אַראָפּ די תפילין,

און צעשמעטערט זיי אין איין אויגנבליק און די רציחות — אויף פּיץ פּיצעלעך... דער טאטע און די מאמע פאלן צו צו אים — זונעשי... טוט ער זיך א רייס אויס און אַרויס פון שטוב — — —

האָט מען נישט געהערט פון אים א פּאָר וואָכן, ביז מען האָט זיך דערוווּסט, אַז ער איז דאָ נישט ווייט ביי אַ גלח... געשמדט זיך... און חתונה געהאט אין דאָרף. פאר דאָס, ביי שול־קלאפּן, האָט דער שמש אונ־דזער לאָדן אויסגעמיטן... די טאטע־מאמע האָבן דאָס פּנים נישט ארויס־געוויזן אויף דער ליכטיקער שיין, און פאר צער איז דער טאטע באלד גע־שטאָרבן — — —

די מאמע האָט זיך גענומען טראָגן באלעבאטישע פּעקלעך גרעט צום טייך, און איך — כאַפּן אַ בייגל פון די מולטערס אַראָפּ... דער ברודער פלעגט טייל מאָל, אין א מארק־טאָג, קומען אין שטאָט אריין, געשטעלט זיך מיט א טישל חזיר אין מיטן מארק... אַז יידן פלעגן זיך אָפּשטעלן קוקן, האָט ער אַרויסגעבלייזט די צונג... האָט מיך איינמאָל די מאמע צוגעשיקט צו אים, ער זאָל רחמנות האָבן אויף איר און נישט קומען מער, האָט ער איר צוליב געטאָן. און מיר, איך בין געגאנגען אָפּנעמען, האָט ער געגעבן צוועלף גילדן אויף העמדלעך מיט הויזן — פּאָרט א ברודער...

און איינמאָל, זומער באַגינען, קלאַפּט עמעצער אָן אין דער טיר. די מאמע גייט אראָפּ עפענען, קומט ער אריין, וויל איר געבן געלט, וויל זי נישט. גייט ער, טוט מיך אָן און נעמט מיך אָן ביי דער האנט... די מאמע לאָזט נישט. בעט ער זי, זי זאָל לאָזן מיך גיין ווייזן אים דעם טאטנס קבר... בין איך געגאנגען און געוויזן אים, איז ער געשטאנען פון ווייטנס, געדענק איך, און געקוקט שטיל מיט טרערן אין די אויגן... דאָס פּנים בלאַס, איינגעאַנצן יקדיש, נאָר וואָס דער שפּענצער מיטן היטל אַנדערש. דערנאָך האָט ער ארויסגענומען עפּעס א גילדן דרייסיק, שטופּט מיר אריין אין דער האנט, איך זאָל געבן דער מאמען אויף א מצבה... נאָר גע־שטעלט האָט מען נישט — מיך האָט ער געקושט און איז אוועק מיט אן הינטער־וועג, קיינער זאָל נישט וויסן...

איך בין אַלט געוואָרן א יאָר זיבעצן, האָב איך מיך שוין געקענט באַגיין אָן בייגל־כאפּן. דער היגער פריץ, ווערזשבינסקי, האָט געהאט א פּראָפּינאַציע, א האלבן גילדן דעם טאָפּ בראָנפן, אריינפירן פרעמדן האָט מען נישט געטאָרט. דער פריץ האָט געלאָזט איינזעצן... נאָר ווער האָט געקוקט? באלעבאטים פלעגן ברענגען פונדאנען, פון דאָרט, מען האָט געברענגט. פלעג איך שוין האָבן אזא געניטן קוק — פון אונטער דער

ערד האָב איך חערשנאפט... און יענער האָט זיך געמוזט אויסקויפן פאַר א וואָס־עס־איז... אנישט, האָב איך געזאָגט, גיי איך צום פריץ... און נאָך איז געווען, הייַנט זעט מען עס גאָר נישט, גאָר אנדערע מענטשן, אפילו הייזער אנדערע... פאַרצייטנס, א הויז מיט א פאַטשיגע, א שפייכ־לער מיט א פאַטשיגע און אזוי כסדר... באַלעבאַטים פלעגן זיך צונויפ־קומען אויף דער פאַטשיגע, שמועסן, דערציילן מעשיות, ליצנות טרייבן, אָדער גאָר חשבונען אויף דער טיר מיט שטיקער ווייסליים אין די הענט... ווי זעט מען גאָר הייַנט?... א באַלעבאָס האָט געקאָנט האָבן א שפייכלער מיט תבואה, א בוידעם מיט ציבעלעס, אז עס האָט זיך אזש געבראָכן... פאַרצייטישע יאָרן — — — יאָ... פלעגן זיין אזעלכע, וואָס אשטייגער, אַ פאַראָביק אין אַ הויף האָט געגנבעט אַ קערצל תבואה, האָבן זיי עס ביי אים צוגענומען פאַר א שיבוש... האָב איך שוין חערשמעקט, וועער און וואָס... פלעג אריינקומען צו יענעם באַלעבאָס, על פי רוב אין שבת, גאָט זאָל עס מיר מוחל זיין! — הער נאָר, באַלעבאָס־לעבן! אזוי און אזוי... איך וויל אויך עפּעס פאַרדינען... אנישט — שויך, מען האָט קיין צוויי ווערטער נישט גערעדט... און טייל מאָל פלעגט מען מיט מיר דורכקו־מען פאַר א שטיק פיש מיט א חלה — — —

אזוי האָב איך אָפּגעפירט א צייט לאַנג, ביז איך האָב מיך חער־ווסט, אז די שטאָט וויל מיך אָפּגעבן פאַר א זעלנער — אין מיקאָלייס צייטן — — — ביטער... וואָס טוט מען? נעכטיקן אינדערהיים האָב איך שוין מורא, וואַלגער איך מיך א נאכט דאָ, א נאכט דאָרט, נאָר פאַרהיטן האָב איך מיך נישט געקאָנט. און איינמאָל, איך שלאָף אינדערהיים, קלאַפּט מען אָן שפּעט ביינאכט. די מאַמע וויל לויפן עפענען, האַלט איך זי איין קודם, דאָס הארץ האָט מיר עפּעס געזאָגט... כאַפּ איך אויף מיר דאָס אָנטאָן און זאָג דער מאַמען: אזוי ווי זי וועט נאָר עפענען די הויז־טיר, זאָל זי באַלד צוריק אריין אין שטוב, און איך וועל מיך חער־וויל שטעלן הינטער דער טיר... אזוי איז געווען, די כאַפּערס זיינען אריין און איך — ארויס... אוועק — — —

צומאָרגנס איז די מאַמע אַריינגעגאַנגען צו ר׳ פתחיהן, געוויינט פאַר׳ן ער זאָל רחמנות האָבן, האָט ער איר צוגעזאָגט און פאַרענטפערט נאָך, זי זאָל זיך נישט שרעקן. גאַנץ גוט, און איך נעכטיק שוין ווייטער אינדער־היים, פּלוצלינג, תחילת נאַכט, אומגעריכט, גייט מען אַ באַלעגער דאָס הויז און מ׳כאַפּט מיך אַוועק ווי א פייגעלע... הינטער דער שטאָט איז געווען די קאָזע, זעצט מען מיך אין — זיך!...

ביינאַכט חלומט מיך אַ חלום, און קיינמאָל האָב איך אים נישט געקענט פאַרגעסן... מיר דאַכט זיך, אַז איך צינד־אונטער ר׳ פּתחיהס הויז און איך זע, ווי עס פלאַקערט און פלאַקערט... אינדעם, איך וויל שוין אַנטלויפן, כאַפּט מען מיך, מ׳זעצט מיך אײַן אין דער קאָזע — וואָס אַ חלום איז !...

באַגינען. איך מאַך אויף די אויגן, קוק מיך אַרום — אמת... שטעל איך מיך אויף צום פענצטערל און קוק אַרויס דורך די קראַטן. פאַר דער טיר ליגט דער סטרוזש, א גוי אין אַ גראָבן סוקמאַן, און שלאָפט ווי געהרגעט. שריי איך אַרויס צו אים, ביז ער כאַפּט זיך אויף. פרעג איך: — ביי וועמען האָט געברענט די נאַכט? ... ער רייבט זיך די אויגן און זאָגט: ער ווייסט נישט. ס׳האָט נישט געברענט אין ערגעץ... פאַרשטיי איך דאָך שוין, אַז ס׳איז א חלום און מיר ווערט ביטער אויפן האַרץ פון דער קלאָרער תשובה... איך געדענק שוין אַלץ, אַלץ... און וואַרף מיך אויף דר׳ערד מיט א געוויין — איך גאָט טאַקע האָט מיר געמעגט ענטפערן. געוויינט פאַר כעס, וואָס איך האָב מיך אזוי מיאוס אָפּגענאַרט... נאָר פאַרפאַלן — — —

ביי טאָג האָב איך געהאַט דאָס גאַנצע שטעטל ביים פענצטערל... זיי האָבן דערלעבט...

פאַרנאַכט, בעט איך דעם סטרוזש, ער זאָל מיר שאַפן א פרישן טרונק וואַסער. איך בין קראַנק, זאָג איך אים. נאָר ער וויל נישט, האָב איך געהאַט א פּאָר גראָשן, גיב איך אים אַוועק און בעט אים נאָך אַמאָל. גייט ער אַריין צו א שכן א גוי און ברענגט אַרויס א קיבל. א ברונעלע איז דאָרט געווען א קליינס, ס׳איז שוין היינט פאַרשיט; די קאָזע, האָב איך געזען, איז שוין אויך א קופּע צעבראָכענע ציגל... נעמט ער, דער סטרוזש, שעפּט אָן א קיבל וואַסער, ברענגט מיר צו צו די קראַטן, קען נישט אַריין... גייט ער אַריין דערלאַנגען דורך דער טיר. ווי ער שליסט אויף, א געזונטער יונג בין איך געווען, קריגט ער פון מיר א קנאַק, דרייט ער זיך איבער און איך בין אַרויס... און גלייך צום ברודער אויפן דאָרף — — —

איך בין אַהין געקומען א שטיק אין דער נאַכט — — — „ברודער, ראַטעווע מיך!" דערציי איך אים די גאַנצע מעשה. ער ווערט אָנגעצונדן פאַר כעס און די טרערן שטעלן זיך אים אין די אויגן... דאָס ווייב, א יונגע שיקסע נאָך, האָט געוויינט, קוקנדיק אויף מיר, און געשאָלטן יידן מיט טויטע קללות... גאָט זאָל עס מיר מוחל זיין.

דער ברודער איז אַרויס פאַרמאַכן דעם לאָדן, קיינער זאָל מיך נישט זען.. דאָס ווייב האָט מיר דערווייל געגעבן עסן און טרינקען. דערנאָך האָט זי געלייגט שלאָפן די קינדער, צוויי שרצימלעך שוין געהאַט, און דער

ברודער האָט מיך ארויפגעפירט אויפן בוידעם, א פולער בוידעם היי, און געלייגט זיך שלאָפן מיט מיר צוזאמען...

באגינען, אין דרויסן האָט געבלויט, וועקט מיך דער ברודער. איך שטיי אויף. גייען מיר אראָפּ. דאָס ווייב איז שוין אויף. ביים קוימען שטייט זי אין א האלב קליידל, דאָס פויערישע מיט די בלויע און רויטע פאס־קעלעך... א רויט קאָפּטאכדל א לייכטס, די ציצן אזש שטארן אָפּ... און דאָס פּנים רויטלט זיך און די אויגן בלישטשען קעגן פלאַקערנדיקן פייער, ווו זי שוימט אָפּ פון א טעפּל. דערזעט זי מיך: דזשען דאָברי, שוואַגשע, ווערט זי פריילעך און דערלאַנגט מיר באלד א טעפּל קאָכנדיקע מילך מיט ברויט. וואַש איך מיך אָפּ און נעם עסן.

דער ברודער איז דערווייל געווען אין דרויסן. דורכן פענצטער האָב איך געזען, ווי ער טרייבט ארויס די קו פון שטאל — א קו א שיינע... באלד קומט ער אריין און זעצט זיך, א לאַנגע הילצערנע באַנק איז גע־שטאַנען פארן בעט, ווו די קינדער ליגן, זעצט ער זיך. און אזוי פאַר־טראכט, אזוי בלאס האָט ער אויסגעזען — א רחמנות... אז איך האָב אָפּגע־געסן, מאכט ער צו מיר: הער, לאנג זיין דאָ קאָנסטו נישט... און קום מיט מיר — — —

גייען מיר ארויס פון שטוב און מ׳גייט.

אין איין עק וועלדל בלייבן מיר שטיין און דער ברודער הייבט אָן צו וויינען... דערנאָך מאַכט ער צו מיר: הער מאָטל... שמדן — נישט! זיי א ייד... איך בין אויך... זאָגט ער, און ווייזט מיר אין א שפּאלט פון אן אלטן בוים האָט ער ליגן א תהילימל — — — נאָר וואָס דען, זאָגט ער, איך וועל דיך אָפּשטעלן אין א שטאָט אריין, געבן דיר געלט גענוג און דו כאַפּ דיך צו א גרענעץ...

איך בין באשטאַנען און ער הייסט מיך וואַרטן אין וועלדל, ביז ער וועט איינשפּאַנען זיין פערד און וועגעלע און צופאָרן נאָך מיר.

דער ברודער איז אוועק צו דער שטוב און איך בלייב אליין.

זיץ איך אין וואלד. זיץ, זיץ, און טראכט, וואָס מיין סוף וועט זיין. דערווייל איז דער ברודער אָנגעפאָרן און איך זעץ מיך אריין אין וועגעלע און מ׳פאָרט אוועק קיין לובלין.

אין לובלין האָט מיר דער ברודער געגעבן צוויי הונדערט גילדן. גע־זעגנט זיך און אָנגעקושט וויפל ער האָט געקענט און איז צוריק אהיים.

איך ווייטער, קיין קאַליע־שטריך איז נאָך דעמאָלט נישט געווען. האָב איך מיך געכאַפּט צו ביסלעך פון איין שטעטל אין אַנדערן. איך בין אריבער די גרענעץ קיין גאַליציען...

אין גאַליציען האָב איך מיך געלערנט שמוקלעריי. ביטער איז מיר געווען און דאָס בענקשאַפט אַהיים, וויסט איך גאָט אין הימל... נאָר פאַר פאַלן, ווייל אין דער היים, ווייס איך, איז דאָ אַ ר׳ פּתחיה... ער קוקט מיך אויס — קורץ דערפון, כ׳האָב מיך אויסגעלערנט די מלאכה און שפּעטער האָב איך חתונה געהאַט. נאָר איין אומגליק — זי איז אַן עקרה געווען... איידער וואָס, איידער ווען, נישט אַזוי גיך ווי עס רעדט זיך, איז דערווייל אריבער אַ יאָר פופצן־זעכצן. דערנאָך האָב איך מיך געגט, חתונה געהאַט מיט אַן אַנדערע, האָב איך מיך שוין גאָר באַגראָבן. אַן אַלטע, שוין, זי האָט מיך גענאַרט אין די יאָרן און קיין קינדער נישט געהאַט שוין... שפּעטער איז זי אפילו געשטאָרבן. נאָר איך בין שוין דעמאָלט אַלט געווען אַ יאָר פינף און זעכציק, שוין גרויע האָר און אַן אָרימאַן, ווער וועט מיך שוין נעמען? אַזוי איז מען איין שוואַלב... שטאָק־אַליין — האָב איך מיך מישב געווען: וואָס האַלט דאָס מיך צו, איך זאָל זיין אויף דער עלטער אין אַ פרעמדער מדינה, וואָס, ווען, די קינדער, די אייניקלעך?... זאָל זיין, זאָג איך, ווי גאָטס ווילן, לאָמיך פאָרן אַהיים שטאַרבן, אַלץ וועט מען דאָך מיך אַצינד נישט אָפּגעבן פאַר אַ זעלנער...

דער אַלטער האָט אָפּגעזיפצט, אַראָפּגענומען די אויגן פון ישראלן און איז שטיל געבליבן.

אין אַ ווײַלע אַרום טוט ער זיך פלוצלינג אַ הייב פון געלעגער, קריכט אַראָפּ, רוקט אָפּער אַ פּאָר שטעק־שיך פון אונטער דער באַנק און פון געלעגער אַראָפּ נעמט ער אויף זיך דאָס היטל און אַ צעריסענע וואַטענע קאַפּאָטע און וויל גיין.

— און דער ברודער — פרעגט ישראל — דער ברודער איז שוין געשטאָרבן?

— קעגן וואָס פרעגסטו, ישראל?

— קעגן ירושה...

— שוטה... — טוט דער אַלטער אַ שאָקל מיטן קאָפּ און נעמט גיין צו דער טיר.

— וווּ גייט איר ר׳ מאָטקע? — שרייט ישראל נאָך.

— ע, איך קום באַלד אַריין...

— אליין, אפשר מיטגיין?
— ניין, ניין, ישראלעשע, מען דארף נישט...
און ישראל קוקט אים נאך. ווי ער גייט ארויס פון בית־המדרש.

אין דרויסן שיינט די לבנה. ר' מאטקע זוכט עפעס ביי דער ערד.. ער געפינט א שטיין און טראגט זיך מיט אים אין מארק אריין. דארט בלייבט ער שטיין פאר א חורבה מיט צוגעשלאגענע ברעטער איבער די פענצטער — נאר אין דער הויך איז דאס פענצטערל פונעם בוידעם־שטיבל אפן געפראלט און קוקט מיט א פינצטערן בליק אין הימל אריין... די לבנה שטייט קעגן איבער און קוקט אריין אין דעם חרובדיקן פענצטערל, ווי אין א פינצטערן לערך תהום.. ר' מאטקע קוקט אויך... שטיל איז ארום, אלץ שלאפט און ר' מאטקע שטייט און קוקט... די שטערנדלעך קוקן... א שטיקל וואנט פון אינעווייניק בלייכט זיך פאר דער שטילער לבנה און ר' מאטקע קוקט — ער געדענקט א העל באלויכטן פענצטערל און ר' פתחיה'ס קול מיטן גמרא־ניגון... ער געדענקט, ווי דאס פענצטערל האט אויסגעזען די נאכט פון ט"ו כסלו, ווען חברא קדישא האט געמאכט סעודות... ער געדענקט עס אויך ביי אן אסיפה... נאס פלוצלינג טוט ער א הייב די האנט און א ווארף ארויף דעם שטיין — נא, ר' פתחיה! — — —
אין בוידעם כאפט זיך אויף א געקלאגעריי פון קעץ ....

— —

א לעצטן פייערדיקן בליק פון נצחון און פאראכטונגווארפט נאך דער אלטער אויפן פענצטערל און קערט זיך צוריק אום אין בית־המדרש אריין. דארט לייגט ער זיך צוריק אויף זיין געלעגער, אטעמט לייכט אפ און פון אלטן גליקלעכן הארץ רייסט זיך ארויס: אצינד, גאט, אז איך האב שוין מיין חוב אפגעגעבן, קענסטו דיינעם שוין נעמען!...

א טאַטע מיט בנים

שלמה דער גראָבער קאָפּ, — אַזוי האָט אים חנה־לאה, זיין ווייב, אַ־צו־נאָמען געגעבן, ווייל פּרייטיק פּאַרנאַכט, ווען יידן גייען שוין אין שול אַריין, נעמט ער מיט זיינע צוויי בנים ערשט דעם טאָפּ צומעס צווישן די פּיס אַריין, און אַלע דריי מיט די קעכער־לעפל אין די הענט און מיט רויטע דערהיצטע פּנימער, ווי די טערקן, רייבן לעפל איין און לעפל אויס אין די „פּיסקעס" אַריין, ביז עס בלייבט קיין שריד און פּליט נישט איבער פון חנה־לאהס וועגן אויף שבת איינדערפרי, — און דער „שלמה דער גראָבער קאָפּ" נעמט זיך זונטיק באַגינען דאָס זעקל מיט דעם שטעקל אין האַנט אַריין, — ער האָט זיך די נעגל אפילו נישט אָפּגעגאָסן! — און מאַרש אין דאָרף אַריין, ער מיט דעם יינגערן זון, משהלע ברוטאַן. דעם עלטערן, פּנחסלען, האָט ער מורא צו טשעפּען. ווי אַן אמתער „סאָלדאַט", די מוטער רופט אים טאַקע „זעלנערטשיק" — ליגט ער זיך אויסגעלייגט אויף זיין טאַפּטשאַן פון לאָקשן־ברעטער אויף שטולן מיט מולטערס צוקאָפּנס און מאַכט פול מיט זיין כראָפּען דאָס קליינע שטיבל מיט די גרויע ווענט, ליגנדיק מיט די נאָזלעכער צום בעליק אָנגעשטעלט און מיט די נאַקעטע עלנבויגנס פאַרוואָרפן אונטערן קאָפּ.

— זאָל ער שלאָפן, דער יונג — גיט שלמה צום יונגערן זון אַ זאָג, אויף די שפּיץ נעגל, צוליגנדיק אַ פינגער צום מויל, ווי איינער רעדט: האָב אים אַ שוואַרץ יאָר, און לאָמיר זיך אַרויסמאַכן און אַנטלויפן אין דאָרף אַריין, ווּעסטו האָבן דאָס „אַנרייסעניש".

און מען גנבעט זיך שטיל מיט דעם זעקל אויף די פּלייצעס און מיט דעם שטעקן אונטערן אָרעם פון שטוב אַרויס, אַז חנה־לאה אין דעם ווייסן שלאָף־קופּקל, וואָס ליגט דאָרט באַגראָבן מיטן קאָפּ אין קישן אַריין,

הייבט גאָר נישט אָן צו הערן אפילו דעם סקריפּ פון דער טיר, ווען אירע צוויי פּרנסה־געבערס שאַרן זיך אַרויס אין דרויסן.

און שטוב ווערט שטיל. דער ווייסלעכער טאָג לייכט שוין דורכן פענצטער אַריין און ווייסט דאָס שטיבל אויס. נאָר שלמה מיט דעם זון זייַנען שוין אַצינד צוויי פרייע פייגל.

— זעסט, טאַטע — ווייזט אים משהלע ברוטאַן אַ צעקאַלעטשעטן באָרוועסן פוס, הייבנדיק אים אין דער הויך און אונטערטאַנצנדיק דערוויילע אויפן צווייטן — זעסט, דאָס האָב איך מיר אין אַ שטיין אָפּגעקכמאַליעט... ער ווייזט אים אַ רויטע ווונד פון רוי־פלייש אויף אַ שוואַרצן פאַרבלאָטיקטן פוס.

— אַ כפּרה פאַר אַ הונט! — ענטפערט אים דער טאַטע מיט אַ זייטיקן קוק, — איך קאָן אויף אייך מיין קאָפּ נישט אַרויפזעצן. יונגען זאָלן זיך מאַג און נאַכט אַרומיאָגן.

און משהלע ברוטאַן פאַרשניירט זיך שטאַרקער די הויזן און מאַרשירט מיט דעם טאַטן גלייך, פילנדיק, אַז נישט פנחסל, נאָר ער איז דעם טאַטנס רעכטע האַנט. אין דער וועסטל־קעשענע האָט ער אַ פינגערהוט, אַ נאָדל־טעשל מיט נאָדלען, דאָס וואָס געהערט צו אַ מיטהעלפער, צו אַ האַנטשיונג, און דער טאַטע האָט ביי זיך אין זעקל דאָס, וואָס געהערט צו אַ מייסטער: אַ שלאַק, אַ מאָס צו נעמען, אַ קויל ווייסחליים צום צייכענען און אַ שער צום שניידן. און זיין בן, משהלע ברוטאַן, איז אים מקנא. ער וועט נאָר כאַפּן דעם שנים פון טאַטן — וועט ער זיך אַליין אויפכאַפּן אין אַ זונטיק באַגינען און אַוועקלויפן אין דאָרף אַריין איינער אַליין, אַזוי, אַז מען זאָל נישט ווייסן, וווּ ער איז אַהינגעקומען. די מאַמע וועט אַרומלויפן, ווי פאַרסמט, און ברעכן די הענט, ווער ווייס, אפשר איז איר זון דערטרונקען געוואָרן, אָדער אפשר האָבן אים טייוואָלים אַוועקגעשלעפּט אין אַ וואַלד און חתונה געמאַכט מיט אַ קאַלב... אפשר אַזוי... און ער, משהלע ברוטאַן, וועט זיך זיצן ערגעץ אין אַ דאָרף אַ גאַנצע וואָך, עסן געבראָטענע קאַרטאָפלעס מיט זויער־מילך, און פרייטיק פאַרנאַכט וועט ער ערשט געבן אַ קום צוריק אין שטעטל אַריין, — די ברענענדיקע בענטש־ליכט וועלן שוין פון אַלע פענצטער אַרויסשיינען, און ווייבער וועלן אים נאָכקוקן, וואָס פאַר אַן איינרייסער (אַ פּאַרדינער) פון אַ יונג ער איז... ווי ער גייט אַ דערהיצטער פון וועג, אַ פאַרשטויבטער... — און דערמלט וועט ער געבן אַ קום אַריין צו זיין מאַמען חנה־לאהן, וועט געבן אַ וואַרף אַראָפּ דאָס זעקל פון זיך, און געבן איר אַ גיב אַוועק אַ גאַנץ פינפערקערבל, אַ חוץ אַ „קאַלענדרע״, וואָס ער האָט אין זעקל געבראַכט: אַמראַ דאַ

האסטו — נא מאמע!... — וועט ער איר געבן א זאג: — אט האס האב איך פארדינט, און אט דאס נא דיר!...

און ער שטעלט זיך פאר, וואס פאר א שבת עס וועט דעמלט זיין, ווי די מאמע וועט אים רוקן שיסלען, איינע נאך דער אנדערער, און ער וועט זיך מאכן דעמלט פאר אן אידעלען, פאר א שטילן און א קליינעם עסער...

פאר גרויס פרייד גליען ביי משהלע ברוטאל די אויגן, און ער קוקט מיט א גלאנץ אין זיי אויפן זאמדיקן וועג ארויס, שוין ארויסקומענדיק מיט דעם פאטער אויפן באהג הינטער דער שטאט, ווו דאס גרינע פעלד מיט דעם ווייטן בלויען וואלד שפרייטן זיך פאר זייערע אויגן אויס, ערגעץ אין דער ווייטער וועלט אריין.

משהלע קוקט, ווי אין מזרח־זייט פאר זונען־אויפגאנג שפילט דער הימל אין אלערליי פאסן, פייער־רויטע און ברוין־רויטע און ער בלאזט אן די באקן און פרעגט דעם טאטן, צי עס האט נישט אמאל געברענט די נאכט אין דארף, ווו זיי גייען ערשט?

— גראבער קאפ... — זאגט דער פאטער — דו זעסט נישט, אז די זון גייט אויף?

און משהלע קוקט זיך נאך אמאל איין אויף יענער זייט, זעט, ווי די זון שטייט טאקע אין לאנגן תכלתנעם וואלקן־פאס ארונטער פארוקט, און שיינט אפער פון אויבן מיט שפיצן ליכטיקייט אין הימל אריין, ווי מיט לאנגע הערנער — און פארשטייט ערשט, אז דער טאטע איז גערעכט...

ער זעט, ווי פרי ס'איז נאך... אין טיפן פעלד, ווייט אין טאל — שטייען א פאר אקסן און א פויער מיט דעם העמד איבער די הויזן און א ברייטן שטרויענעם קאפעלוש אויפן קאפ — און אויף אלץ ארום ליגט נאך די נאכטיקע שטילקייט, און א טונקעלע רויקייט רוט הינטערן ווייטן בלויען וועלדל, — אזוי, אז די אקסן און דער פויער זעען דא אויס ווי פארסודעט, ווי גלאט ארויסגעשטעלט אונטערן בלויען הימל ארונטער.

נאר אין דער לופט קען דעם לאנגן בלויען וואלקן־פאס, וואס ליגט אויסגעשפרייט איבערן מזרח־ראנד צווישן הימל און ערד — דערהויבט זיך שוין אן איינציקער פויגל, הויך און גלייך איבער איין ארט, און דאס שארפע מארגן־געשוויטשערייי פון דעם קליינטשיקן באשעפענישל, וואס טונקט זיך מיט פלאטערנדיקע פליגעלעך אויף און אפ און אין דעם וואלקן־פאס — פילט אן די לופט מיט א זיס געשפילעריי, און א זיסקייט צעגיסט זיך אין דעם מארגנדיקן ליכט — ביז דער פויגל קומט אלץ העכער און העכער, ווי א שווארץ פינטעלע אין וואלקן אריין, און דאס פישטשען זיינס הערט זיך קוים, ווי פון אונטער א ווייטער וועלט אפער. און אט אונטער יענער ווייטער וועלט, ווו דער פויגל איז שוין איצט, וועט משהלע זיין שפעטער,

ערשט אין צוויי שעה ארום, ער מיט דעם טאטן זיינעם. דער פויגל מוז שוין אוודאי ארויסזען, קוקנדיק פון דער הויך אראפ, יענע ווייטע שטרוי־ענע דעכלעך מיט די אפגעווייסטע ווענט, מיט די איינציקע פענצטערלעך, וואס קוקן אויפן זאמדיקן וועג ארויס. דער פויגל מוז זיי שוין אוודאי זען — און ער וועט ערשט זיין שפעטער דארט.

ווי גוט וועט דאס — טראכט ער — זיין... דער טאטע וועט זיך שטעלן דאווענען אין פאכטערס טלית און תפילין, אין פאכטערס שטוב ביי חעם פענצטער, ער וועט זיך אויך שטעלן דאווענען — און דער פאכטער וועט דערנאך געבן אנבייסן א שיסל צווארעך מיט א שטיק שווארץ „אקריץ" — / אז דער רוח וועט עם נעמען.

נאר דער טאטע שלאגט אים איבער, און מיט א וויש פון זיין ארבל אין משהלעס, ווי ער וואלט אים געוואלט עפעס א משיעפע טאן, גיט ער אים א פרעג:

— צי דו, משהלע, האסט נישט געהערט, די מאמע האט עפעס גע־קרעכצט?...

— וואס געקרעכצט? — פרעגט משהלע ברוטאן, אנקוקנדיק דעם טאטן מיט א האלב אפן מויל און אויפגעבלאזענע ליפן.

— צי זי האט נישט געקרעכצט?...

— וואס געקרעכצט?

— ניי, דו בהמה דו! — גיט ער אים צוריק, ווי א ווארף אפ פון זיך. און ווייטער מיט א זייטיקן קוק: — דו פארשטייסט נישט, וואס מען רעדט צו דיר...

נאר משהלע מאכט זיך גאר נישט פארשטיין... ער ווייס, אז דער אלטער מאכט נאך א בריות, און די מאמע, חנה־לאה, ריכט זיך א ליאדע טאג ארויסצוווארפן נאך א בן פון די געדערעם ארויס... נאר וואס ארט דאס אים? לאז דער אלטער מיינען, אז ער פארשטייט זיך גארנישט אויף אזוינע געשעפטן...

און אזוי נארנדיק זיך איינער דעם אנדערן, הייבן ביידע די לעפל, שטעלן וואס אמאל געשווינדערע פיס אין דארף אריין.

— רודער צו מיט אן אבר!... — טענהט דער טאטע צום זון. — איך בין מיט א יאר עלטער ווי דו — טענהט ער — און זע, ברוך השם, ווי איך גיי!

און אזוי גייענדיק מאכט ער וואס אמאל גרעבערע שפרייזן, שארכענ־דיק מיט די כאליעוועס אין די פאלעס. און ווען ער שטעלט זיך נאך אפ א מינוט אויפן גראז ביי דער זייט וועג און ווארפט די שטיוול אראפ פון זיך — דעמלט לויפט שוין משהלע אונטערטאנצנדיק א גאנצן וועג אויף

דעם צעקאַליעטשעטן פּוס — און קאָן אים דעם גאַנצן וועג נישט דער־כאַפּן, ביז זיי ווערן פאַרשוווּנדן ווייט איבערן פעלד אַוועק...

ערשט דרעמלט כאַפּט זיך חנה־לאה אויף פון שלאָף. דאָס ערשטע זעט זי אביסל אומטערהייבנדיק דעם קאָפּ פון געלעגער, אַז דאָס צווייטע בעט איז שוין לאַנג אויסגעליידיקט. און דערנאָך — ווען זי גיט אַ קוק אין פענצטער אַריין און זי דערזעט, ווי הויך די זון שטייט שוין אין בלויען הימל — שטעלט זיך איר פאַר דאָס פעלד מיט איר צוויי פּרנסה־געבער, ווי זיי ביידע, גייען באָרוועסערהייט, די הויזן פאַרקאַשערט איבער די שטערנס, די פּנימער צעיאַכמערט, און ער, דער אַלטער, טראָגט די שטיוול אויף דעם אַקסל. זי גיט אַ קוק צום זון אויפן געלעגער, ווי שנאָרכן ער שנאָרכט מיט זיין געזונט רויט געזיכט, ווי די ליפּן בלאָזן זיך און ווי די נאָזלעכער הייבן זיך, עפּעס פּונקט ווי אַ גאַנצע פּאַרע־מאַשין וואָלט דאָ געאַרבעט — טראַכט זי זיך: רבונו של עולם, וואָס פאַר אַ נבוזראדן האָסטו דאָס דאָ אָנגעשיקט אויף מיר?... — נאָר, אַז זי גיט אַ קוק אויף זיינע צוויי פאַר־מאַכטע אויגן, טראַכט זי שוין אביסל שטילער, אַז ס'איז נאָך פאָרט גוט, וואָס דער רשע שלאָפט אַמאָל... און דרעמלט פּילט זי ערשט, וואָס פאַרא מחיה ס'איז פאַר דער וועלט, ווען חער רשע שלאָפט.

וואָרן פּנחסל טוט נישט מער ווי אַזוי: פּאַקט זיך איינדערפרי אָן צוויי קעשענעס מיט פּלעץ — און היידא אַרום אויפן פּלאַץ צו אַ חברה־יונגען, צו אַ חברה טויבן. אָדער ער גיט נאָר אַ כאַפּ אין מיטן העלן טאָג אַ פערדל פון מארק אַראָפּ, נישט קיין נפקא מינה, וועמ'ס ווער עס האָט עס אָנגע־דערגעשטעלט — און אַנטלויפט דערמיט צום טייך באָדן עס אויף אַ גאַנצן טאָג, און פּאַשען עס אויף אַ גאַנצן טאָג אויפן „פּאַסטעכניק" הינטער דער וואַסער־מיל. און טאָמער וויל ווער קומען פון שטאָט, דאָס פערד אָפּנעמען, אָדער אַ פּאָר יונגען מיט טיטלענדיקע הענט ווילן לויפן פאַרויס: אָטאָ דאָ, האָ — איז ער... — שטייט ער די גאַנצע צייט, מיט איין אויג קוקנדיק אויף יענער זייט לאַנקע... און ווי נאָר עס מאַכט זיך עפּעס אַ שטיקל מהומה, ער זעט, אַז דער שטומפּ קומט אָן — גיט ער זיך אַ וואָרף אויף דעם פערד אַרויף — און — „פּאַשאָל און פּאַשאָל" — גאָר מיט אַ הינטער־וועגל הינטערן צמענטאַזש — גלייך אויפן שאָסיי אַרויף. דאָרט איז ער שוין ווייטער אַ פרייער פויגל, — און גייט טוט אים עפּעס, ווען ער זיצט אויפן פערדל... דאָס פערדל שטעלט ער צוריק אָפּ אויף דעם אָרט, וווּ ער האָט

עס געגומען, ווען זיין הארץ גלוסט, און ווען דאס גאנצע שטעטל ריכט זיך שוין נישט דערויף. און אין אלע ווינקעלעך קאכן רעדלעך מענטשן, אז פנחסל האט געגנבעט א פערדל...

נאר איינמאל האט ער טאקע אפגעטאן א מיאוסע מעשה, ער האט ביי א שיקסע, גייענדיק פון „טומאה” צווישן נאך פויערים און פויערטעס, ארויסגעכאפט א בינטל שפראצונגען, — די ערשטע שפראצונגען פון זייערע גערטנער, צונויפגעקליבן פון אלע מינים, וואס זיי ברענגען זיי, דער גלח זאל באשפריצן, אז ס'זאל היי־יאר געראטן — האט ער, אזא בינטל ארויסגעכאפט ביי א שיקסע און זי נאך גאנץ גוט אנגעהרגעט. דעמלט האט מען געמועסט, אז, אהא, פנחסל וועט שוין די ליכטיקע שיין נישט אנקוקן. און דער טאטע האט אים פארגעווארפן, וואס ער כאפט שיקסעס אין מיטן דער גאס. נאר פנחסל האט דעם טאטן געגעבן צוריק אן ענטפער. אז ער ווייסט נישט, וואס ער האט געטאן בחור־ווייז, איידער ער האט מיט זיין מאמען חתונה געהאט... אזוי האט ער אים געענטפערט, און דער טאטע מיט דעם זון האבן זיך דעמלט געפילט אנגעשטויסן איינער אויף דעם אנדערן, ווי צוויי ציגן, אנטרעפנדיק זיך הערנער אין הערנער אויף איין ברעט...

נאר פנחסל האט שוין געוווסט, ווי אזוי דעם טאטן איבערצובעטן... פון דער מאמען האלט ער נישט, נאר מיט דעם טאטן, ווייל ער נישט פירן קיין ברוגז...

האט נאט געהאלפן, און אין שטאט אריין איז פארבלאנדזשעט א „קארוזעליע” מיט קונצן־מאכערס. פנחסל איז דערפרייטש געווארן, און ווי נאר דער עלטסטער קונצן־מאכער מיט דעם גאנצן געזינדל שיקסעלעך און שווארצן ווייבערל, וואס האט אויסגעזען, ווי א ציגיינערין מיט צעפ, — ווי נאר זיי האבן דעם מיטלסטן סלופ אויפגעשטעלט אין מיטן מארק, האט שוין פנחסל געהאלפן די שטריק מיט די פלאכטעס ואויפציען, די הילצערנע פערדלעך צו די געפארבטע בריטשקעס צוטשעפען און אויף די הענגער אנטאן. און דעם ערשטן זונטיק, ווען די שיקסעס מיט די שקצים פון די ארומיקע „פאראפיעס” זיינען געקומען אין שטאט אריין מיט די גלאנציקע האשקעס, מיט די ווייסע אויפגעשטעלטע פאהלעך — און די שיקסעס מיט די ווייסע פאטשילעכלעך אויף די קעפ — האט די „קארוזעליע” תיכף אנגעהויבן צו רודערן.

פנחסל האט שוין שטארק געהאט נושא חן געווען ביי דעם עלטסטן קונצן־מאכער; ווען ער וואלט מיט אים מיטפארן, וואלט ער אים אפשר אויך א שיקסל געגעבן פאר א ווייב — מי יודע, וואס פאר א לייט, וואס פאר א קונצן־מאכער מיט אן אייגענער „קארוזעליע” ער וואלט שוין היינט

אליין געווען פאר זיך... נאר עפעס האט אים דאס הארץ נישט געלאזט מיט־פארן, כאטש דער אלטער האט אים צוגערעדט, און דאס עלטסטע שיקסל, א שווארצע מיט קארעלן־ליפן, האט אים דוכט זיך, צוגעווונקען און גע־קוקט אין די אויגן אריין, ער זאל באשטיין.. נאר ער האט נישט געוואלט, האט ער גענומען דעמלט דעם טאטן זיינעם, ווייזן כאטש, וואס פאר א כבוד ער האט ביי דעם עלטסטן קונצנמאכער — און ארויסגעפירט אים אין מארק אריין.

און ווי שלמה האט דערזען דעם קיילעכדיקן דאך, א קאפל פון פלאכ־טעס אויפגעצויגן מיט א רויט פענדל אין סאמע שפיץ, און ווי ארום און ארום שטייט א האלבע שטאט יונגען און מיידן און ווייבער אויסגע־מישט מיט שיקסעס און שקצים פון די דערפער — און ווי איבער זייערע קעפ, פון אונטערן דעכל אפער, מיט וואס פאר א סאמעט און פארשידענע צירונגען פון אלעריי פאטשערקעס דאס מיטלסטע בורדעלע איז עס באקליידט — און וואס פאר א מין מעשענע טרומייטן עס שטייען עס מיט די אפענע מיילער גלייך אין מארק אריין אנגעשטעלט — האט עס אים אזש ביי דעם הארץ פארכאפט, נאך מער ווי דעם זון, אז אזא שיינקייט זאל זיך גאר קאנען געפינען ביי קונצנמאכער אין דער וועלט. און ער האט זיך געריכט, אז קונצן זאלן דא פארקומען, שוין איינמאל קונצן... און ער האט א פרעג געגעבן דעם זון:

— וואס פאר א קונצן — וועלן עס דא פארקומען?...

— הילצערנע פערדלעך וועלן אליין לויפן, און ווער עס וועט באצאלן א זעקסער — וועט רייטן, ווער א פירער — וועט פארן... האט דער זון צוריקגעענטפערט קורץ און שארף.

שלמה האט זיינע אויגן נישט געגלויבט: פארן און רייטן אויף הילצערנע פערדלעך... און ערשט אריינשטופנדיק זיך צווישן עולם און דערזעענדיק די פערדלעך געזאטלט, הינטן ברישקעס און נאך די ברויטש־קעס ווייטער פערדלעך — האט ער מויל און אויערן אויפגעמאכט...

— און דאס אלץ — האט אים דער זון דערציילט מיט גרויסקייט — האב איך געהאלפן צונויפשטעלן. — דו מיינסט, אן מיר וואלטן זיי שוין אזוי גיך צונויפגעשטעלט?... און אז דו ווילסט, טאטע, וועסטו קאנען רייטן אויף א פערדל, אויך, אומבאצאלט, ווי דו זעסט מיך לעבן, אומבא־צאלט.

שלמהן, דעם גראבן קאפ, האבן זיך אזש די באקן צעשמייכלט, און די אויגן זיינע האבן געקוקט מיט גלאנץ אויף דעם סאמעט און צי־רונג פון אלעריי פאטשערקעס...

— וואַרט, וועלן מיר זען... — האָט ער זיך אַ גלעט געגעבן איבער דער באָרד מיט אַ בליק אויפן זון.

און ווי נאָר די מעשׂענע אָפּגעפּוצטע טרומייטן האָבן געגעבן אַ זעץ אַרויס: טאַ—טאַ—טאַ—ר—ר—ראַ! טאַ—טאַ—טאַ—ר—ר—ראַ! האָט זיך שוין שלמה נישט געקאָנט איינהאַלטן און האָט זיך אָנגעהויבן מיטצוזינגען דעם מאַרש, וועלכן ער האָט זיך באַלד אויסגעלערנט און זינגט נאָך עד היום מיט אים די שבתדיקע זמירות, אַזוי אַז זיין ווייב, חנה־לאה, זידלט אים אַזש: ווי האָט עס אַ מענטש נישט קיין חרפה, טאָג מיט נאַכט דעם אייגענעם ניגון? נאָר דאָס איז נישט שלמהס דאגה, נישט שלמהס עסק: טאַ־טאַ־טאַ־ר־ר־ראַ! האָבן די טרומייטן געקנאַקט, און ער האָט אונטערגעהאַלפן: טאַ־טאַ־טאַ־ר־ר־ראַ!... — און אָנגעבלאָזן זיך מיט דעם קאַרק, ווי ער וואָלט געוואָלט בשעת־מעשה מאַכן פון אים אַ טרומייט. און די „קאַרוזעליע" מיט די פערדלעך, מיט די בריטשקעס און מיט דעם רעבל — אַלץ איז שוין געפלויגן און אַ ראָד, און דערהיצטע פּנימער מיט בליצנדיקע אויגן פון שיקסעס און שקצים האָבן געמידנעט פאַרן אויג, אַזוי אַז שלמה האָט זיך שוין לענגער נישט געקאָנט איינהאַלטן, און האָט צום זונדל געוואָרפן אַ פאַרליבטן בליק — ביז די קאַרוזעליע" האָט זיך געשטעלט — און פנחסל האָט געכאַפּט דעם טאַטן און געגעבן אַ וואָרף אַרויף אויף אַ פערד, און אַ ווינק זיך איבער מיט דעם קונצן־מאַכערס ווייבל, אַז דאָס איז זיין פּאַטער — און אַליין איז ער אַרויף אין דער הויך אונטער דער פלאַכטע פון רעבל, דרייען דעם דראָנג און פירן די גאַנצע „קאַרוזעליע".

שלמהס אויגן האָבן געבליצט מיט פייער און אויף די אַלע מיידן און ווייבער, וואָס זיינען דאָ געשטאַנען אַרום און צוגעזען, וואָס פאַר אַ גדולה ער האָט דורך זיין זון דערגרייכט. און ער האָט אַ פייף געטאָן אין דער הויך: — פנחסל, פאָר!...

באַלד האָט זיך דערהערט אַ קלינגען אויף אַ גלעקל פון אונטער דער סאַמעטענער בודקעליע אַפּער, וואָס איז געווען אויסגעהאַפּטן מיט אַלערליי ווייסע און בלויע פּאַטשערקעס — די פּאַסאַזשירן האָבן גיך געכאַפּט די בילעטן, אַרויף אויף די פערדלעך, און די פּאַסאַזשירקעס אַריין אין די בריטשקעס און די טרומייטן האָבן ווייטער געגעבן אַ זעץ אַרויס: טאַ־טאַ־טאַ־ר־ר־ראַ! און שלמה דער גראָבער קאָפּ האָט אָנגעהויבן צו פליען, ער מיט דער גאַנצער „קאַרוזעליע", — אַלץ האָט זיך געדרייט און געפלויגן. נאָר צווישן די אַלע רויטע דערהיצטע פּנימער איז שלמהס רויט דערהיצט פּנים געווען דאָס איינציקע יידישע — און חבורה יונגען, וואָס זיינען געשטאַנען אַרום דער קייט, ווי צוגעקלעפּט, מיט שטעקנס אָדער באַ־

טײשקעס אין די הענט — האָבן זיך מישב געווען און אָנגעהויבן אונטערצושמייסן שלמהס פערדל. אַרום און אַרום זײַנען אַ וואַכט יונגען געשטאַנען, און פון אַלע זײַטן איז געוואָרן אַ געקאַכעריי מיט אַ מין הילכעדיק געלעכטער: וויאָ, וויאָ! — און געהאַלטן נאָר אין איין אונטערפּאַטשן און אונטערשמייסן. שלמהן האָט זיך דער קאָפּ פאַרדרייט, די באָרד איז זיך צעפּלויגן אויף ביידע זײַטן לאַצן, ווי אַ צעוואָרפענער בעזעם, די אויגן האָבן געבליצט און געבליצט, און יונגען האָבן געקוויטשעט און געכמאַליעט איבער אים דאָס פערד — און פּלוצלינג, מען גיט זיך אַ קוק אום, יאָגט שלמה נאָך אַ שיקסע, די שיקסע, וואָס איז געזעסן פאַרויס און אויף אַ ברימשקע, און ער הינטער איר אויף אַ פערד: זי, די שפּיצן פאַטשיילעכל צעפּלויגן איבערן קאָפּ, מיט די ציטער־שפּילקעס — און ער, מיט דער באָרד צעפּלויגן אויף די לאַצן — האָט עס אויסגעזען, ווי ער יאָגט זי כּסדר אָן און עס האָבן נישט געהאָלפן די געשרייען און דאָס געפייפעריי, וואָס די יונגען האָבן שלמהן אויסגעפייפט, — שלמה האָט געהאַלטן אין איין נאָכיאָגן די שיקסע — ביז דעם זון האָט זיך דאָרט אין דער הויך דער קאָפּ פאַרדרייט, און ער האָט פריער געגעבן אַ בראָך אַראָפּ חעם טאַטן אויפן קאָפּ, מיט וואָס ער האָט פאַר צען יאָר געגעסן, און אָפּגעוואַשן אים, אַז עס האָט גערונען איבערן פּנים און איבער דער באָרד — און דערנאָך געגעבן אַ פאַל אַראָפּ פון בוידעם אַראָפּ צו דער שיקסע אין ברימשקע אַרײַן. ס׳איז געוואָרן אַ געקליניעריי — און די „קאַרוזעליע" האָט זיך אָפּגעשטעלט.

דעמאָלט איז דער טאַטע מיט חעם זון אַנטלאָפן, ווי צוויי אָפּגעשמיסענע, איבערן מאַרק — און אַ חבֿרה יונגען נאָך זיי מיט אַ געטומל און אַ געלויף. עס האָט געקאָכט, ווי צווישן די בינען: שלמה, דער גראָבער קאָפּ, האָט געיאָגט אַ שיקסע!... נאָר יידן האָבן זיך נישט געשראָקן פאַר חעם חטא. אַלע האָבן געוווסט, אַז חאָס מיינט מען אויף דער „קאַרוזעליע" — און קרעמער, פאַרקערט, האָבן זיך נאָך מיט פאַרגעניגן געשטעלט אויף די שוועלן פון די געוועלבער און מיט אַ שמייכעלע אין דער באָרד אַרײַן נאָכקוקן שלמהן, ווי ער איז געלאָפן, מיט צעפּלויגענע פּאָלעס איבערן מאַרק פאַרויס, ווי אַן אַלטער אַשמדאַי, דאָס זינדל נאָך אים און אַ חבֿרה יונגען — ווי אַ מחנה צונויפגעקליבענע פייגל צום אָוועקפליען — פון הינטן...

חנה־לאה איז אַקעגן פון שטוב אַרויס מיט אויסגעשפּרייטע הענט דעם מאַן און דעם זון צו באַשיצן. זי האָט געמיינט, מי יודעו ביי וואָס פאַר אַ גנבֿה מען האָט זיי געכאַפּט, און אַרײַנכאַפּנדיק זיי גיך און שטוב אַרײַן,

איז זי געוויר געוואָרן, אַז דער אַלטער אשמדאי איז גאָר געפּאָרן אויף דער „קאַרוזעליע"...

זי האָט געשאָקלט מיטן קאָפּ און געקוקט אויף שלמהן מיט רחמנות: ווי פאַרגינט זיך דאָס אַ טאַטע פון קינדער זיך אַזוי נאַריש מאַכן.

שלמה האָט געפילט, אַז זי איז געטרעכט, אַז ער האָט געטאָן אַ נאַרישקייט — האָט ער אָפּגעלייגט דעם גאַנצן ביזנעס אויפן זון, נאָר מיט דעם זון האָט זי גאָרנישט געקאָנט מאַכן. זי האָט געזען, וואָס אַ טאָג ווערט ער אַלץ ערגער — און פון היינטיקן טאָג אָן האָט זי זיך שוין אינגאַנצן מיאש געווען פון אים, און פעסט באַשלאָסן, אַז פון דעם יונג וועט שוין קיין גוטס נישט אַרויסקומען...

און אַצינד, ווען זי זעט אים ליגן אויפן געלעגער, פאַרקאַשערט די אַרבל פון העמדל, זעט זי בחוש, ווי דער זעלנער שפּילט אים פון פּנים אַראָפּ — און זי דאַנקט און לויבט גאָט, וואָס דער רשע שלאָפט כאָטש, און וואָס די וועלט איז זיך גאָר מחיה מיט זיין האַלטן צו די אויגן...

חנה־לאה שטייט אויף פון געלעגער, נעמט די פּאַטשיילע אויפן קאָפּ און גייט צו דער שכנטע אַריין מיט אַ שטאָרץ אין דער האַנט נאָך אַ קויל פייער.

די שכנטע שאַרט איר אַ פּאָר לעבעדיקע קוילן, און דערפון הייבט זיך אָן אַ שמועס. חנה־לאה רעדט פאַר איר אויס דאָס האַרץ, אַז זי האָט נישט קיין נחת פון קינדער. די שכנטע פרעגט זי, ווי זי האַלט שוין מיט דעם איצטיקן אין דער וועלט... — ענטפערט זי איר צוריק, אַז זי ריכט זיך שוין אַ ליאַדע שעה אין בעט אַריין.

און עס טוט איר באַנג די גאַנצע מעשה... ביי משהלע ברוטאַן האָט זי זיך פאַרשוווירן... זי געדענקט, וואָס פאַר אַ שווער האָבן זי האָט געהאַט — זי האָט געהייסן דעם מאַנס אַ פּאָר הויזן אַראָפּרייסן פון וואַנט, ווייל זיי זיינען געהאַנגען קעגנאיבער איר און זי האָט דעם מאַן געשאָלטן דעמלט מיט טויטע קללות — צום סוף האָט זי זיך ווייטער געלאָזט אַריינגאַרן...

די שכנטע טרייסט זי, אַז אַדרבה, גאָט קאָן העלפן גאָר אַ גרינג האָבן, און עס קומט ווייטער אַרויס אַ שמועס, ווי קימפּעטאָרינס דאַרפן שמירה.

און חנה־לאה דערציילט, אַז נישט היינט געדאַכט, אויף אַלע ווייסטע וועלדער געדאַכט, האָט זי געהאַט אַ קינד צווישן דעם עלטערן און דעם יונגערן, אַזוי ווי איינס פון אַ האַלב יאָר...

און די שכנטע דערציילט איר צוריק, ווי טשייטל די קופּקעחמאַכערין איז איינמאָל געזעסן אין אַ שבת־צונאַכטס און האָט גענייט אַ קופּקעלע ביי אַ לעמפּל, און דאָס פענצטער איז אַרויסגעגאַנגען אין אַ מיטשאַנקעלע —

האָט זי דערזען, ווי פאַר דעם פענצטער איז פאַרבייגעפלויגן אַ נקבה מיט צעלאָזטע האָר און צום בוזים האָט זי געהאַלטן צוגעטוליעט אַ קינד... דאָס איז געווען פון איטע מאָטלס שנור, מ׳שטיינס געזאָגט...

חנה־לאה שפּייט אָפּ דריי מאָל און גייט אַהיים.

און זי בעט פּנחסלען, ווען ער שטייט אויף, אַז ער זאָל אַראָפּנעמען די מזוזות און גיין צום סופר איבערזען.

זי האָט האָט זיך ווי־קעליעך אָנגעגרייט, העמדעלעך, אַ קלאָר לייליעך דאָס בעט צו פאַרהענגען — און ביינאַכט איז זי שוין נישט געגאַנגען שלאָפן אָן אַ חומש צוקאָפּנס, נאָר דאָ האָט שוין נישט געטויגט איר טייטש־חומש, דווקא דעם מאַנס.

און וואָס קלערט איר? אין דער אייגענער נאַכט האָבן זי שוין אַ פּאָר שכנטעס געוואַרטעוועט, און אַרום דריי פאַרטאָג אָנגעקלאַפּט ביי דער „באָבע”...

זי האָט געבוירן אַ יונג, און באַלד מיט אַ שוואַרצן קענזשער האָר, ווי נאָר ער איז אויף דער וועלט געפאַלן... נישט אומזיסט האָט שלמה איבערגעטראַכט, אַרויסגייענדיק הינטערן שטאָט, צי האָט זי שוין נישט געקרעכצט. ער האָט זיך געריכט אויף אַ פריילעכן שבת, ער וועט אם ירצה השם אַהיים קומען, און זיין חנה־לאה וועט שוין האָבן בשלום איבערגעגעד קומען.

אַציינד איז זיך שוין חנה־לאה געלעגן אין בעט ווי אַ גרעבין צער לייגטערהייט, פאַרהאַנגען מיט אַ פאָרהאַנג אויף אַ שנידל אונטערן בעליק אויפגעצויגן, באַקלעפּט מיט שיר־המעלות־בריוולעך, און נאָר פון צייט צו צייט, אַז זי האָט געדאַרפט מען זאָל איר וואָס דערלאַנגען, האָט זי דעם קאָפּ מיט דעם שלאָפקופּקעלע אַפּערגעשטעקט פון הינטער דעם פאָר־האַנג — אויף איר פּנים האָט זיך שוין אָנגעזען אַן איבערגעלייטערטקייט, זי האָט גערעדט ווייכער און צאַרטער, ווי שוין אַן איבערגעקומענע, נאָר איין זאַך האָט זי נאָך געהאַט אויפן זינען: דאָס קינד צו היטן, עס זאָל חלילה נישט טרעפן ווי מיט יענעם, אָדער מיט דעם, וואָס די שכנטע האָט דערציילט. זי האָט באַשלאָסן דאָס קינד פון דער האַנט נישט אַרויסצולאָזן, פון אונטערן אָרעם נישט אַפּערצורוקן, און אין שלאָף צו האַלטן עס מיט אַלע כוחות, צו ליגן דערהיבער, ווי אַ טרייע מאַמע.

און אָט איז געקומען דאַנערשטיק ביינאַכט. זי ווערט אַנטשלאָפן מיט זיסע געדאַנקען, מאָרגן וועט שלמה אַהיימקומען און וועט דערזען, וואָס פאַר אַ יונג זי האָט אים אָנגעגרייט נאָר אָן זיין וויסן — שוין אַציינד דעם הריון...

— און זי שלאָפֿט — —

און עס דאַכט זיך איר, אַז די אייגענע מלכּה־שבֿא מיט די נאַקעטע בריסטן, מיט די לאַנגע צעלאָזטע צעפּ אין עפּעס אַ פֿאַרצייטיש קיילעכדיק קלייד — אַ קרוינאַלינע פֿון טערקישן סיץ מיט אַזוינע בלימעלעך און אייגעלעך — פּאַקט זיך צו איר דורך אַ האַלבער קוואַרטיר אין פֿענצטער אַריין — און פּאַקט זיך, און פּאַקט זיך — אַזאַ גראָבע און אַזאַ שווערע — אַז חנה־לאה כאַפּט אָן אַ פֿאַרכט, און מיט פֿאַרדומפּענע קולות שרייענדיק אין זיך אַריין, דריקט זי דאָס קינד צו זיך, און עס האָט שוין טאַקע קיין בעסערע מלכּה־שבֿא נישט געדאַרפֿט, ווי עס האָט געהאַט...

עס איז קוים טאָג אין דרויסן, עס בלויט דורכן פֿענצטער. שלמה קלאַפּט שטיל אָן אין טיר, און פּנחסל, צונויפֿגעמישט אין דער גרויקייט פֿון דער נאַכט און יונגן מאָרגן וואָס פֿאַלט און שטיבל אַריין — לויפֿט פֿון געלעגער אַראָפּ די טיר אויפֿמאַכן. שלמה קומט אַריין אויף די שפּיץ נעגל, משהלע נאָך אים, עס האָט אים די נאַכט נישט געלאָזט רוען אין דאָרף, און ער איז געקומען צולויפֿן מיטן טאָג צוגלייך — און אַצינד, דערזעענדיק דעם אויפֿגעצויגענעם פֿאַרהאַנג איבערן בעט — לייגט אַ שטי־לער בלישטש אין זיינע אויגן אויף און וווּנדערנדיק זיך צום זון, גיט ער אים אַ צופּ ביים אַרבל, אויף שטיל געהאַנדלט, ווי צווישן זיך:

— וואָס האָט זי געהאַט?

— אַ יינגל — ענטפֿערט פּנחס.

— אַ יינגל? צעגיסט זיך אים אַ ליכטיקער שמייכל איבערן גאַנצן פּנים. משהלע ברומאַ! כאַפּט באַלד אונטער, אונטערהאַנצנדיק:

— וועט זיין אַ שלום־זכר, וועל איך האָבן אַ פֿולן קויש אַרבעס!...

— שאַ, דו בענקאַרט! די מאַמע שלאָפֿט. — וווּט אים דער טאַטע אַ שטורך.

— שאַ, אַ רוח אין דיין!... — קומט פּנחסל אויך צו הילף.

— די מאַמע האָט אַוודאַי געמוזט ערשט אַנטשלאָפֿן ווערן? — מאַכט דער פֿאָטער.

— ניין, זי שלאָפֿט אַ גאַנצע נאַכט... — האָט פּנחסל געענטפֿערט.

— אַ גאַנצע נאַכט?...

ביי שלמהן האָט זיך עפּעס אין האַרצן אָפּגערוקט. מיט שטילע פֿאַ־מעלעכע טריט האָט ער אָנגעהויבן צוצוטרעטן צום פֿאַרהאַנג:

— חנה־לאה, חנה־לאה... — רופט ער שטיל מיט אן אנגעצויגענעם בליק אין זיך אַריין, ווי ער וואָלט געוואָלט דאָס קול נישט לאָזן גיין צו ווייט — חנה־לאה...

חנה־לאה שלאָפט.

— לאָז טאַטע, וועל איך זי אויפוועקן — רופט זיך אָפּ משהלע ברוטאַן מיט א גראָב קול.

— שטיל, בענקאַרט, — פאַרבייסט שלמה מיט א פינגער די ציין צו אים — דו וועסט זי איבערשרעקן...

— חנה־לאה, חנה־לאה...

האַ־אַ־אַ... — הערט זיך א לאַנגער אויסגעצויגענער מריטש פון הינטער דעם פאָרהאַנג.

— חנה־לאה, ווו האָסטו דאָס קינד?...

געוואַלד, דאָס קינד... טוט זי א געשריי מיט אן אומפּעט, אַן אויפגעכאַפּטע פון שלאָף און שלמה טוט זיך א וואָרף נישט טויט נישט לעבעדיק הינטער דעם פאָרהאַנג אַרונטער. ביידע זין בלייבן פאַרשטיינערט מיט גלעזערנע אויסגעוואָקסטע אויגן אויפן פאָרהאַנג.

— געוואַלד, דאָס קינד! — טוט זי נאָך אַמאָל אַ געשריי אויס און א הייב עס אין דער לופטן ביי איין הענטל, ווי א טויט גענדזל. דאָס קינד טוט א דריי מיטן קעפּל, טוט זי עס א כאַפּ מיט דערשראָקן אַרויסגעזעצטע אויגן ביים פּנימל און הייבט עס אָן צו רייסן.

— און לאָז דיך שוין די ערשטע כאָלעריע טרעפן!... גיט שלמה איר א בענטש מיט ביידע הענט איבערן קאָפּ — חנה־לאהלע די קאַלבאַסניצע, האָסט מיר שוין געהרגעט א זון אויף טויט — שרייט ער אויס, דערזעענדיק, אַז דאָס קינד האָט קיין אָטעם נישט און איז שוין קאַלט, ווי א שטיקל אייז. מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ רוקט ער זיך צוריק אַפּער פון הינטערדעם פאָרהאַנג.

חנה־לאה מאַכט א געוואַלד, די זין נאָך — שלמה לויפט אום אויף און אָפּ איבער דער שטוב, ווי א בערנטרייבער מיט געזונטע גראָבע שפּרייזן און וואַרפט גלאַנצנדיקע אויגן אויף דעם פאָרהאַנג, באַלד קומען צו לויפן א פּאָר שכנטעס, און מען ווערט געוואָיר, אַז דאָס קינד איז טויט.

דעמלט ערשט נעמט חנה־לאה זינגען א קלאָגליד'ל.

— איך האָב דאָך אן אומגליק געהאַט, די מלכה־שבא האָט זיך דאָך גענפּאַקט צו מיר דורכן פענצטער, דורך דעם פענצטער... אַזוינע צוויי גראָבע ציצן האָט זי געהאַט, האָט זי מיר דאָס קינד דערהרגעט מיט די ציצן...

— ציצן?! — שרייט שלמה — מען דאַרף גרעבערע ציצן, ווי די אליין האָסטו? — גיך צום רב, גנב, טרעפט דיך די ערשטע כאָלעריע!

— שלמהשי... וואָס ווילסטו?... האָט זי געוואָלט אָנהייבן פאַר אים צו וויינען. נאָר עס האָט גאָרנישט געהאָלפן. די צוויי זין האָבן זיך איינגעקאָרטשעט אין א ווינקעלע, און געדאַנקט גאָט, אַז זיי זיצען אין דעם נישט שולדיק... און שפּעטער, ווען אַ חבורהמאַן האָט חאָס קינד צוגענומען אין בוזים אַריין — האָט די מאַמע געמוזט צוריק דאָס בעט פאַר־בעטן, צוריק הײַם פאַרהאַנג אראָפּנעמען און גיין מיטן טאַטן צום רב.

— גוטער רב — האָט שלמה אַ ציקאַכטער און מיטן האָרץ געטענהט — זי האָט דאָך מיך בדלות געשטעלט, זי האָט דאָך מיר שוין צוויי זין! דעם טויט געמאַכט! צוויי זין! — — — —

— און וואָס זאָגט איר, זייט זשע מוחל, ייִדענע? — האָט דער רב געפרעגט.

— צוויי זין, נעבעך... — גיט זי אַ וויין אַרויס מיט אַ צעשייטנדיק מאַמע־קול.

— וואָס ווילסטו פון איר, שלמה? — אַ ייִחענע... זי האָט אוודאי געוואָלט זיי זאָלן לעבן — בעט זיך ביי אים דער רב.

— טאַטע, דו גייסט אַהיים! — פאַלט אַריין פּנחסל צום רב אין שטוב אַריין מיט אַ קנאַק אויף דער טיר, ווי אַ דונער און נאָך אים משהלע ברוטאַן מיט אַ ריטש: מאַמע!...

דער רב כאַפּט זיך אויף אַ הערשראַקענער, מיט ביידע הענט אויסגע־שטעלט צו פּנחסן.

— דו ווייסט גטן מיין מאַמען? — טוט ער אַ קנאַק מיט אַ פויסט אין טיש אַריין — אַהיים, וואָרן איך האָק דיר אַ זייט אונטער... — — — —

— אָט האָט איר, רבי, גייט נעמט זיך אָן פּאָר קינדער! גיט ער אַ וויין אָן אויף פּנחסלען און אויף דער מאַמעס בויך — און גיט אַ לויף אַרויס, פאַרהאַקנדיק נאָך זיך די טיר.

— און דו, מאַמע — נעמט פּנחס אַרויס אַ מטבע פון קעשענע — נאַ דיר אַ פּערציקער און גיי אַהיים און קאָך אָנבייסן!

צוריקגייענדיק פון רב דורך אַ הינטער־געסל פאַרביי אַ פּלויט, עס זאָל איר נישט קומען קיין היימישע אין פּנים אַריין, וואָס איז איר אַזוי פאַר־שעמט געוואָרן געגנגנ פון גאָט אַליין — האָט איר משהלע אַ גאַנצן וועג געדרייט דעם פאַרטעך, זי זאָל צושטעלן דעם גרעסערן סאַגאַן צום קאָכן;

נישט דעם קליגנערן, און פול זאָל ער זיין אָנגעפּאַקט מיט קאַרטאָפליעס, וואָרן ער האָט שוין נישט געגעסן פון דאָרף אָן...

אַזוי איז זיך חנה־לאה צוריק אַהיים געגאַנגען. אויפן אַנדערן פריִטיק איז שוין שלמה צוריק געזעסן מיט דעם טאָפּ צימעס צווישן די פיס — און די צוויי בנים ווי די ביקעס — אַרום אים, אַלע מיט די קעכער־לעפל אין די הענט, מיט דערהיצטע פּנימער, ווי די טערקן — און חנה־לאה האָט ווייטער געהאַלטן אין איין שרייען, פאַרוואָס זיי לאָזן נישט איבער קיין שריד ופליט אויף שבת אינדערפרי.

נאָר פריִטיק צונאַכטס, ווען די ליכט אין די לייכטער האָבן גע־ברענט, און שלמה מיט די צוויי בנים זייגען געזעסן ביים טיש און געהאַלטן ביי „בנים ובני בנים" — האָט זיך חנה־לאה פאַרקוקט מיט ליכטיקע אויגן אויף די צוויי זין. זי ווייסט אַליין נישט, עפּעס פּנחסל איז איר גאָר ליבער געוואָרן. און זי האָט אַליין נישט געפילט, ווי אַ טרער האָט זיך איר אַראָפּ־געקייקלט איבער דער באַק און אַריין אין שיסעלע באָבעלעך מיט יויך. נאָר דערמלט האָט ערשט שלמה געקוקט אויף איר מיט נקמה: האָב איך אַכט און אַכציק שוואַרץ יאָר — שיסקאָ!!... מיט אַזוינע פיר זין וואָלט ער געקאָנט אַ וועלט מיט אַ מדינה איינעמען. און נישט וועלנדיק שוין מער קוקן אין איר זייט אַריין, האָט ער צו די בנים אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, און אַלע דריי האָבן געגעבן אַ זעץ אַרויס דעם מאַרש פון דער „קאַרוזעליע" מיט: שבתדיקן זמר! — — —

די משוגענע אין דאָרף

אויף דעם לובלינער שאָסיי פֿאָר איך איינמאָל ביינאַכט מיט אַ פֿורמאַן, אַ יונגער יונג מיט ברייטלעכע פּלייצעס. ביידע זיצן מיר שטיל, און דאָס וועגעלע שאָקלט זיך מיט אונדז, לייכט רוישנדיק איבערן שטייןגעפּרעסטן וועג. ווייט פֿינקלען שטערנדלעך, צאַנקען און ציטערן, ווי איינגראָבנדיק זיך טיף, טיף אין דער טונקעלער נאַכט... אַ קיל ימים־נוראימדיק ווינטעלע האַלדזט מיך, גלעט מיר דאָס פּנים, פּאַכעט מיר איבער די אויערן און זשומט צו לייכט, שטיל... דער טונקל־בלויער הימל הילט אַרום דאָס פֿעלד אין אַ קיילעכדיקן שטח, טיף גענייגט צו דער ערד, און שטיל איז אַלץ ווי די נאַכט. ווייט אַרום שלאָפֿט דאָס פֿעלד איינגעהילט אין אַ זילבער־ווייסן טוי־שלייער, אויף וועלכן עס שאַטנט זיך ווי חלומות־געדאַנקען די צעוואָרפֿענע שטייענדיקע ביימלעך. אַ פֿאַרזאָרגטע בלאַסע לבנה, און ווי פֿאַרטראַכט אין רעיונות, הערט זי זיך איין אינעם שאָרך פֿון די בלעטעלעך אויף די וויגנדיקע שפּיצן ביימער. באַזילבערט מיט דער לבנה־שיין, בלאַנקען צוויי שורות קאַלך־ווייסע שטיינער אויף ביידע זייטן שאָסיי, און מיר פֿאָרן אין דער מיט, טריט ביי טריט.

דער פֿורמאַן, זעט אויס, דרימלט, און איך הער זיינע פּלייצעס פֿאַרטראַכטערהייט, און קוק איבער זיין קאָפּ אין ווייטן העלן וועג אַריין.

ווייט, ביי דער רעכטער זייט וועג, שוואַרצן זיך צוויי טונקעלע פֿלעקן, אַז מיר קומען נענטער, איז עס דעכער פֿון צוויי געביידעס. דאָ קוקט זיך אום דער פֿורמאַן און זאָגט, אַז ער שטעלט זיך פּאַשען דאָס פֿערד. כ׳פֿאַרט אַריבער איבער אַ הילצערנעם בריקל, וואָס ליגט איבערן וואַסערל קעגן ביידע הייזער, און דאָס וועגעלע שטעלט זיך פֿאַר דער טיר פֿון איין הויז.

ביידע זיינען גרויס אומגעלומפערט מיט אָפּגעשיילטע ליימענע ווענט. פון איין האַלב הויז, וווּ מיר שטייען, זיינען צו ביידע לאָדנס, נאָר דורך דער אויסגעשניטענער האַלבער לבנה אין איין לאָדן, פאַלט אַרויס אַ ליכטיקער שטראַל, אויסציִענדיק זיך ביז הינטערן פעקחס בויך. די פענצטער פון אַנדערן האַלבן הויז, זיינען פאַרקלאַפּט מיט ברעטער.. דאָס צווייטע הויז פון דעם האָט אין צווי זייטן צוויי גרויסע איינפּאַר־טויערן, נאָר צע־שפּאָלטן און אויסגעקרימט. די הוילע פענצטער, ווי אויגן־לעכער פון אַ סקעלעט, קוקן מיט אַ פינצטערן בליק אין דער ווייטער וועלט אַריין... זיי זוכן אפשר פאַרפאַלענע סוחרים און בעלי־עגלות מיט געלאָדענע בריקעס?.. פאַרטראַכט קוקט די לבנה אויף דעם אויסגעדרייטן צע־הוידערטן דאַך, וואָס דרימלט, דאַכט זיך, פאַרטיפט אין אַלטע זכרונות. ווייט ערגעץ קרייעט אַ האָן. איך קוק מיך אום — נאָך אַ מענגע צעזייטע דעכלעך פאַרזונקען אין אַ טאָל, וועלכע די נאַכט האָט פאַרכישופט אין אַ לאַנגן טיפן חלום, וואָס וועבט זיך צוזאַמען מיט מיליאָנען זילבערנע פעדעם, וואָס שפּראָצן אַרויס פון דער בלאַנקער לבנה. פּלוצלינג טוט דאָס פערד אַ שנאָרך, איך קוק מיך אום — דער פורמאַן שטייט און הענגט עס אָן אַ זעקל האָבער. איך שפּרינג אַראָפּ אויף דר׳ערד און שטייענדיק אַנגעלענט אין וועגעלע עפן איך מיין זייגערל — פּונקט צוועלף!

אין שטוב איז עפּעס אַ געפּרודער, הער איך, און פּלוצלונג מישט עס זיך צונויף מיט פאַרחומפּענע קולות.. „וואָס איז דאָס?״ קנייטשט מיין פורמאַן די פּלייצעס, אויסשטעלנדיק זיינע פינקלדיקע אויגן צום לאָדן, ווו עס לייכט זיך. ער רוקט זיך צו נענטער, און לייגט צו דאָס לינקע אויער, קוקנדיק אויף מיר, וואָס וועל איך זאָגן דערצו.

— ווער וווינט דאָ? — פרעג איך.

— אַן אַלמנה — ענטפערט ער, אַראָפּלאָזנדיק די בליקן אויף זיין ברוסט, און רוקט זיך אָפּ פון לאָדן.

— איינע אַליין? — וויל איך וויסן.

— אַ טאָכטער מיט אַן איידעם אויך. דאָס איז איר, דער טאָכטערס קול, איר הערט?

— וואָס שרייט זי?

— אַ נביא בין איך? קומט אַריין, וועלן מיר וויסן! ענטפערט ער, צו־גייענדיק צו דער הויז־טיר, און דערלאַנגט דאָרט עטלעכע קלעפּ מיט דער פויסט, פון וועלכע די טיר האָט אַ גרילץ געטאָן.

באַלד דערהערט זיך פון אינעווייניק אַ ווייבעריש קול:

— ווער איז עס?

—עפנט, פעסעלע! — שרייט דער יונג.

— מ׳קען נישט ערשט! — ענטפערט דאָס קול.

מ׳קען נישט? — פרעגט ער מיט אַ באַהאַלטענעם כעס — אַזוי... נו, וועל איך קענען...

— ווער איז עס? ווער, דו, יאָסל?...

— איך, איך! — שרייט ער בייז, און צו מיר ווענדט ער זיך מיט אַ פייערדיקן בליק, נאָר מיט אַ ווייכערן טאָן — אוי, אַ רוח אין איר מאַמען אַריין, זי קען מיך שוין גאַרנישט...

דאָס קייטל קלינגט אָפּ און די טיר עפנט זיך. אויף דער שוועל באַווייזט זיך אַ יידענע אין אַ טונקל קליידל מיט אַ דערע אויף די אַקסלען און אַ ווייס טשיפּיקל אויפן קאָפּ. איר בלאַס פּנים קעגן שיין פון דער לבנה, דריקט אויס שרעק און אומצופרידנקייט.

— יאָסעלע — הייבט זי אָן — איך האָב דיך שוין שיער נישט דערקענט.

— נו, נו, מ׳זוייסט שוין... טוט ער אַ מאַך מיט דער האַנט, ווי ער וויל נישט הערן; און צו מיר גיט ער אַ ווונק, איך זאָל אים נאָכגייך.

די יידענע, ווי ברוגזדיק, רוקט זיך צוריק הינטערווייַלעכץ און עפנט אין הויז נאָך אַ טיר, און מיר גייען איר נאָך אין שטוב אַריין.

אַריינקומענדיק, בלייב איך שטיין ביי דער טיר. פינצטער איז, האָב איך מורא אַ פוס צו שטעלן. דאָך אין דער וואַנט, קעגן מיר, לייכט זיך פון אַ קליין קיילעכדיק פענצטערל. דאָרט איז אפנים, נאָך אַ חדרל. די יידענע איז צוגעגאַנגען, און צוזאַמען מיטן פענצטערל עפנט זי אַ טיר. דאָ ווערט דערווייל אַ ביסל ליכטיקער און איך רוק מיך שוין אַריין אין דער מיט שטוב. די יידענע איז אריין אין צווייטן חדר און באַלד קומט זי צוריק צו אונדז מיט אַ ברענענדיק לעמפל אין דער האַנט.

איך דערזע פאר מיר א קרעמער־טישל, א געקעסטלטע שאַנק ביי דער וואַנט, ווו עס ליגן פעקלעך פאפיראָסן, טאבאַק דריטער סאָרט, סטעאַרין־ליכט, עטלעכע פעקלעך ציקאָריע און א סך פודלעס גילזעס... גאָר הויך איז אויסגעשטעלט עטלעכע פאפירענע האלבע און פולע בייטלען, און אין עק — נאָך א גלעזערנער סלאָי מיט געטריקנטע קאָרע. א הונט דעם, שטייען ביי דער זייט טיש, אויף א ברעט ביז דער סאַמע ערד, צוויי האלבע זעקלעך מעל, און זעקל זאלץ און א בלעכענע באַנקע מיט א זייטיק גיס־רערל, ארויסגעשטארט קרום־אויס מיטן מיילכל קעגן פאטענט אויף דער וואנט.

— דאַרפסט האָבער? — פרעגט פעסעלע, צוגייענדיק צו יאָסלען און לייכט אים אין פנים אריין.

— איידער כ׳וועל פאַרן! דערווייל עסט עס... ענטפערט יאָסל, זשמור־רענדיק די אויגן קעגן ליכט.

— ווער וועט שפּעטער קלעטערן? דער האָבער איז אין קאַמער.

— קלעטערן? נישט, דאַרף מען נישט!...

— אבי געריסן פון שלאָף — פירט זי אַן דאָס לעמפּל קעגן דער טיר און דרייט זיך אויס.

— שטייט נאָר, שטייט! וועמען?

— נו וועמען? — קוקט זי זיך צוריק אום און הייבט אויף דאָס לעמפּל העכער צו יאָסלס פּנים.

— איידך? אז מ׳הערט היינטערן לאָדן קולות... זענט איר געשלאָפן? דער באָבן דערציילט!

— שמע ישראל, יאָסל קרעכץ! — מאַכט זי אַ ווײ־האַרציקע מינע — איך וועל די ערד קילן פאַר דער צייט.

— וואָס איז?

— גאָר נישט, אַלץ דאָס אייגענע, דאָס משוגעת טרעט נישט אָפּ פון איר אויך רגע. זי ריכט דאָס מיר צו נעכט, איז אַ קלאָג צו דער מאַמעס קאָפּ — קלאָגט זי זיך, צולייגנדיק אַ האַנט צום הויטיקן פנים און די דלאַניע פאַרשטעלט די שוואַמען — געבראָטענע ליפעלעך.

— מ׳זאָגט דאָך: איר זענט שולדיק.

— אוי קינד, וואָס דו ביסט! אַ מאַמע, אַ זינדיקע מאַמע איז שולדיק אין אַ דיבוק? פרעג די שכנים אין דאָרף...

— וואָס, ער שרייט אַרויס פון איר?

— וואָס דען? דאָ שרייט זי, דער דבוק הייסט עס, זי וועט שעכטן די מאַמען, דאָ שעלט זי דעם רבין, וואָרן די אַלע לייט ציטערן פאַר אַ רבין און האָבן אים פיינט.

— און דעם מאַן?

— מילא... זי שעלט אפילו נישט, נאָר משוגע, באַהאַלט זי זיך פאַר אים.

— מ׳זאָגט דאָך, אַז זי וויל אים נישט.

— זאָל מען די קלאָגן!

— איך האָב עס פון איר אַליין געהערט.

— גוט געהערט! שעכטן די מאַמען, אָדער שעלטן דעם רבין, ווייס זי וואָס זי רעדט? דאָס אַנהערעניש, וואָס גייט וועמען אָן?

— טאַקע נישט, אָט שמועסט מען.

— נו, שוין, נו... האַקט זי אָפּ און דרייט זיך אַוועק מיטן לעמפּל צו דער טיר, נאָר איך פאַרהאַלט זי ווידער און פרעג:

— אפשר איז דאָ אַ גלאָז טיי?

— עס קען באַלד זיין, צייט עטלעכע מינוט.

— גוט! — טו איך אַ שאָקל מיטן קאָפּ, און זי מיטן לעמפּל איז דער האַנט ווערט נעלם אין צווייטן חדר אַריין.

— וועלן מיר זיין אין דער פינצטער? — פרעג איך יאָסלען.

— ווילט איר, גייט אַריין... — ווייזט ער מיט דער האַנט צום ליכטיקן פּענצטערל.

— און איר?

— איך נישט, איך וויל דאָ זיין...

— זאָל מען אָנצינדן אַ ליכט, וועל איך באַצאָלן. — זאָג איך.

— פעסעלע! — רופט ער.

זי קומט אַריין.

— וואָס איז? באַלד איז די טיי...

— ניין, צינדט אָן אַ ליכט, אַ פּירוערדיק ליכט. — זאָגט ער איר.

זי נעמט אַרויס פון דער שאַנק אַ ליכט, צינדט עס אָן און דערלאַנגט עס יאָסלען.

— איך בין שולדיק, זאָגט מען? באַגראָבן אַזאַ יונג־בלוט, אַ ווייבל אַ צדיקת, מילא האָסטו זי דאָך געקענט. מן הסתם בין איך זי נישט ווערט, ערשט לייגט מען מיר נאָך שטיינער אויפן האַרץ... געבליבן די צוויי שוועסטערלעך, און דאָ דער יונגערמאַן קלעבט אין דער שטוב, מיך האַלט ער פּשוט פאַר אַ מאַמען, וואָס זשע זאָל אַ מאַמע, אַ פאַרביטערטע מאַמע טאָן, ווען זי האָט נאָך אַ דערוואַקסענע בתולה? ווען יונגען מאַן אַרויסיאָגן, די שוועסטערלעך פאַריאָגן צו אַ שטיפמאַמען און דאָס מיידל חתונה מאַכן מיט אַ פרעמדן טייוול?

— מילא, האָט איר דאָך גוט געטאָן, הייסט עס!...

— אוודאי, האָב איך געמיינט, אַז די וווּנד אין האַרץ וועט אַ ביסל פאַרצויגן ווערן. ערשט, אַ גאָטס שטראָף... זאָלסט מיר לעבן, יאָסל, פאַר ביין געשמדטן האַלדז האָב איך דאָס געטאָן? חלילה, נישט אָנגעפרעגט דעם רביק? ווייס איך! אַ צדיקס ענטפער, זאָגט מען, דאַרף מען פאַרשטיין, און אַז איך האָב אים געפרעגט און דערציילט, וואָס איך קלער צו טאָן, האָט ער געענטפערט „אוודאי איז אַ שאָד די קינדער זאָלן פאַריתומט ווערן"! וואָס, זאָלסט מיר לעבן, האָט ער אַנדערש געמיינט?... ערשט נעכטן געווען

איין שטאָט, ווידער אָפּגעטרעטן... זייַנע זכות אבות זאָלן מיר בייַשטיין! האָט ער מיר געגעבן שאָבעכץ פון טיקולס־פינגער און פאַרשפּראָכענעם בוימל. מילא, קאָסט עטלעכע גילדן, נישט אויסגערעדט זאָל עס זייַן, אפשר וועט זיך גאָט פאָרט מרחם זייַן, און וועלכע מאַמע גיט עס נישט אוועק דאָס העמד פון זיך פאַר איר קינד?

יאָסל, געריירט פון די טרערן, וואָס הענגען אויף אירע איינגעשרומפּענע ציטערדיקע ברעמען, האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און ער רוקט זיך אָפּ אין אַ זייַט, זי ווידער גייט צוריק אין צווייטן חדר אַרייַן.

יאָסל זעצט זיך אויפן טיש, אַראָפּהענגענדיק די פיס און טריפט אָן דאָס ליכטל לעבן זיך. דערווייַל קומט פעסעלע צוריק מיט צוויי גלעזער טיי אין די הענט, זי שטעלט זיי אוועק אויפן טיש און גייט באַלד צוריק אין חדר, פאַרמאַכנדיק נאָך זיך די טיר.

אָפּגעטרונקען די טיי, פאַרויכער איך אַ פּאַפּיראָס און בין יאָסלען אויך מכבד מיט איינעם.

מען רויכערט און מ׳שוויַגט. דאָס ליכט־פלעמל ציט זיך צום בעליק מיט אַ העל־בלויע לויטערקייט, צושאָקלענדיק זיך שטיל און ערנסט ווי אַ צנועה צו ליכט־בענטשן. אויף דער מאַט־ליכטיקער וואַנט שטייט יאָסלס שאָטן, דאַכט זיך ער שלאָפט, אָדער גלאַט פאַרחלומט, און יאָסל אַליין זיצט שטיל, און פאַרטראַכט קוקט ער אויף חעם דין־איינגעליגטן רויך, וואָס בלאָנדזשעט אין לופטן אויסגעשפּרייטערהייט, ווי אַ בלוי טישטעכל און פלעכט זיך וויגנדיק און צעגייט ווי אַ לייכט וואָלקנדל. און וואָס לענגער אונדזער שוויַגן, אַלץ פאַרטראַכטער זעט יאָסל אויס, און אַ שטיל טרויעריק ניגונדל פייפט ער זיך צו. דאָס ברוינלעכע פּנים באַציט זיך אָפּט מיט אַ באַצערטער מינע, די בולטע אויגן הינטער די סאַמעט־שוואַרצע ברעמען שטייען ברייט געעפנט און קוקן פאַר זיך מיט אַ פאַרגליווערטן בליק, און די פולע צונויפגעצויגענע ליפּעלעך באַשטאַנט פון די שוואַרצע וואָנסעלעך פייפן, דאַכט זיך, אָן זייַן ידיעה. פאַרטיפט אין געדאַנקען, קאָן זייַן, הערט ער נישט זייַן אייגן ניגונדל, בפרט פעסעלעס רייד אין צווייטן חדר — אוודאי נישט; און איך רוק מיך צו אַליין צו דער טיר און וואַרף אַ בליק דורכן קלייַנעם שייבל.

אַ בעטל מיט צוויי שלאָפנדיקע קינדער, אויבן־אָן שטייט אַ טיש צווישן צוויי בעטן איינס קעגן אַנדערן, שטייענדיק ביי די קאַלך־געווייסטע ווענט. אין איינס זעט זיך פון הינטערן איבערבעט צוגעדעקט ביזן האַלדז, אַ בלאַסלעך פּנים מיט אַ שוואַרץ־בערדל און קאַפּל אויפן קאָפּ, ביי וועלכן די אויגן קוקן שטיל צום צווייטן בעט, וווּ אַ יחנג ווייבל מיט אַ געשטריקט

ווייס קאַפּקעלע אויפן קאָפּ ליגט, דאָס איבערבעט האַלב אָפּגעדעקט און דאָס פּנים איז ווייסער פון העמד. אין בעט אָנגעשפּאַרט שטייט די פעסעלע און קוקט אויף דעם ווייבל מיט רחמנות־בעטנדיקע אויגן.

— ווי לאַנג איז דער שיעור זיך נאַריש צו מאַכן? — טענהט פעסעלע כמעט וויינענדיק — ווייניק נאָך דער מאַמעס בלוט פאַרגאָסן?

דאָס ווייבל שווייגט און קוקט טרויעריק אויף דעם ברענענדיקן לעמפּל, וואָס שטייט אויפן טיש, לעבן אַן אָפּן ספרל.

— זע, זאָגט ווידער פעסעלע — אַ מאַמע וויל נישט קיין שלעכטס, זי וויל נאָר זאָלסט דיך נישט מאַכן קינדעריש, אדרבה, ווי נאָך פירט זיך אַזוי אַ יידיש קינד? שוין אַכט וואָכן, אַכט באַשריבענע וואָכן פון דער התונה, וויי צו מיר... ביסט חלילה אַרויס פון יידישן דת? ווייסט דו וויפל קליפּות משחיתים באַשאַפסט דורך דיך עקשנות? גאָט וועט אוודאי נישט שווייגן און די אַלע דיינע משחיתים, הערסט, דיינע משחיתים, וועלן דיך אַליין אומברענגען און וואַרפן דיך אין כף־הקלע.

זי טרעט אָפּ פון בעט, לאַנגזאַם גייענדיק צו דער טיר. איך כאַפּ מיך אויף פון שייבל און שטיי שוין לעבן יאַסלען.

די טיר עפנט זיך און פעסעלע רוקט זיך אַריין. זי נעמט די גלעזער און ברענגט נאָך אַ מאָל טיי, און שווייגנדיק גייט זי צוריק, פאַרמאַכט די טיר נאָך זיך. באַלד כאַפּ איך מיין גלאָז טיי, און האַלטנדיק עס אין דער האַנט רוק איך מיך ווידער צו צום שייבל...

— וויי צו די יאָרן — הייבט ווידער אָן פעסעלע, צוגייענדיק צום ווייבל — ווי נאָך, ביי יידן, איז אַזוי?... זע: — ווייזט זי איר אָן אויף דעם אָפענעם ספרל — זע, טאָכטער, וואָס אין דער הייליקער תורה שטייט: פון איין מאָל אויפהאַלטן... ווערט באַשאַפן אַ משחית. און ווייסט דו וואָס משחיתים און מחבלים זיינען? אַ משחית פאַרברענט, פאַרברענט און באַשאַפט! הערסט מרשעת, הערסט! פאַרברענט ווידער און באַשאַפט ווידער און טוט אַ שליידער אין כף־הקלע אַריין, אין כף־הקלע אַריין; הערסט, ווי דו וועסט אַ שוואַרצן סוף האָבן, קיין שום תקומה!...

דאָ האָט די טאָכטער מיט האַס אַ קוק געטאָן אויף דער מוטער און געכאַפּט דאָס איבערבעט איבערן קאָפּ. די מוטער פאַרברעכט די הענט און אויפהייבנדיק די אויגן צום בעליק, קנייטשט זי דאָס פּנים וויטיקלעך.

— רבונו של־עולם — רעדט זי אויס פאַרביטערט — וואָס איז מיר צוגעקומען? יענע טאָכטער צוגענומען און מיך געלאָזט. נעם מיך שוין צו. ווי כ'האָב נאָר אַ זכות!... — נעם טאָכטער, — רייסט זי איר אַראָפּ דאָס

איבערבעט פון פנים — נעם די מאַמעס האַרץ, ליגט עס אויף ברענענדיקע קוילן, וועט עס שוין נישט געפּייניקט ווערן אַזוי פיל!

די טאָכטער באַהאַלט צוריק דאָס פּנים אין איבערבעט, און אַז די מוטער לאָזט נישט, טוט זי אַ קוק אַרויס און בלייזט אַרויס די צונג. די מוטערס אויגן בלישטשען אויף מיט אַ פייערל, זי רייסט אַראָפּ דאָס איבערבעט צו דער ערד און נעמט לויפן איבער דער שטוב אויף און אָפּ. פּלוצלינג בלייבט זי שטיין פאַרן בעט מיט פינקלענדיקע בליקן, און מיט אַ שניידענדיק קולכל שרייט זי אויס: — הולטייקע! אונטער מיך דאַך זאָל אַזאַ זינד נישט געטראָגן ווערן, איינמאָל פאַר אַלע מאָל, לעב, אָדער שטאַרב! ענדיקט זי מיט שוים אויף די ציטערנדיקע ליפּן און לויפט אַוועק צום קינדערשן בעטל, וווּ זי בויגט זיך איין און כאַפּט אַ שטריק איינגעלייגט אין צווייען און לויפט צוריק צו צו דער טאָכטער, וווּ זי ליגט איינגעקאָרטשעט און טוליעט אין די נאַקעטע פיס אונטערן העמד, קוקנדיק אויף דער מוטער מיט אַ צעמישטן דערשראָקענעם בליק, ווי זי שטייט איבער איר מיט דעם שטריק אין דער האַנט און שרייט: — שוין גענוג זינד. גענוג צוגעדעקט, אויפגעדעקט מוז ווערן... אַ חטא אין מיין שטוב, אַ חטא, אַ חטא אין שטוב!

— אַלטע קליפּה!... — מורמלט שטיל די טאָכטער און וויל אַנכאַפּן דעם שטריק, וואָס ציטערט איבער איר איינגעטוליעטן גוף אין דער מוטערס האַנט.

— קליפּה? אַט האָסטו אַ קליפּה!... לאָזט זי איר אַראָפּ אַ ריס מיטן טרוקענעם שטריק איבערן ווייכן לייב.

דער יונגערמאַן אין בעט קעגנאיבער האָט אַ ציטער געטאָן אין דער רגע, גלייך דער שטריק וואָלט זיך אים אין זיין לייב איינגעשניטן, נאָר אַט דערהערט ער דעם ווייבלס יאָמערלעך געשריי... און זיינע אויגן און בלאַס פּנים פלאַמט אויף מיט אַ ווילדער נקמה. —

— זאָל זי וויסן וואָס הייסט עקשנות!... קילט ער זיך דאָס האַרץ — זאָל זי וויסן!...

פּלוצלינג קריג איך אַ שטויס אין אָרעם, איך קוק מיך אום — יאָסל! דאָס האָט אים איר קול צוגעצויגן און ער קוקט דורכן שיבל...

אינעווייניק טומלט, די צוויי קינדערלעך אין בעטל זיינען שוין אויפגעוועקט און זיי צאַפּלען זיך און שרייען ווי יונגע עופהלעך ערב יום כיפור באַגינען... נאָר פּעסעלע טוט דאָס איריקע.

— נו, עפּעס גוט געווען?... — קוקט זי אויף דער טאָכטער מיט נקמהשמייכלענדיקע גיפטיקע בליקן — עפּעס גוט, האַ, ווי מיינסטו?...

— דערהרגע מיך!

— טאַקע אַזוי! אַזוי... אַזוי...

— געוואַלד, געוואַלד! — שרייט זי מיטן גאַנצן כוח, איבערשרייענדיק די קינדערישע קולכלעך, און זי וואַרפט זיך אַראָפּ מיט אַ האַלבן גוף פון בעט, אָנשפּאַרנדיק איין האַנט אויף דער ערד און מיט דער אַנדערער וויל זי אָנכאַפּן דאָס איבערבעט... די מוטער אַמפּערט זיך מיט איר, כאַפּט זי זיך צוריק און גראָבט איין דעם קאָפּ צווישן שטרוי אונטער דער פּלאַכטע...

אין דער מינוט האָט יאָסל אַ קריץ געטאָן מיט די ציין אַ ריס געטאָן די טיר — פאַרקוילט!... — ברומט ער, עפּעס זיך איינקורטשענדיק און דערלאַנגט נאָך אַמאָל אַ שטויס מיטן אַקסל. דער קייטל, אין יענער זייט, פּלאַצט מיט רעש, די טיר שפּרינגט אָפּ און יאָסל וואַרפט זיך אַריין אין חדר ווילד צעטראָגן. די מוטער שפּרינגט אָפּ מיט שרעק, און ער בלייבט שטיין עטלעכע טריט פאַרן בעט.

— דבורה! — דונערט זיין קול — האָסט דיך געהייסן הרגענען? וועמען טוסטו דאָס אָפּ, דיין מאַמען? זי וועט דיך באַדויערן נאָכן טויט, מיינסטו?...

— דו שייגעץ, לאָבוז! — שפּרינגט אַרויס פון צווייטן בעט דער יונגערמאַן אין די בלויזע גאַטקעס, ווילד און די פּאות צעפּלאָשעט פאַר שרעק... — דו מחוצף, ביי מיר אין שטוב?...

— ביי דיר. — שפּרינגט יאָסל צו אים צו, אַריינהאַקנדיק, איינער נאָך די אַנדערע, ביידע פויסטן אין פּנים, און דער יונגערמאַן פאַלט אויף דער ערד פאַרגאָסן אין בלוט.

— רוצח! — שרייט פּעסעלע, אָנכאַפּנדיק יאָסלען ביים אַרבל — רוצח, דערהרגעט א מענטש!...

נאָר יאָסל הערט נישט, נישט איר, נישט די קינדערס געשריי, ער פילט אויך נישט, דאכט זיך, ווי זי ציט אים דעם אַרבל, און מיט אָנגעשטרענגטע פיס, ווי פון שטאָל געגאָסן, דריקט ער דעם שטייענדיקן טריט, איבערגעבויגן, רייבנדיק צום ליגנדיקן אין קרעכצן.

— נו, וואָס ליגסטו?... דאָס שעפעלע איז געבונדן, גיי צו, שעכט!... אַ, וואַרט... גיכער וועסט דו געטויט ווערן! — גלייכט ער זיך אויס, אַריינשטעקנדיק ביידע הענט אין די הויזן־קעשענעס. און אין זיינע אויגן שפּילט אַ בייזער שמייכל פאַרמישט מיט א ווילדער העזה צו קוקן אויף דעם בלוט־פאַרגאָסענעם פּנים.

אין דער רגע האָט אַ שרעקלעכער געדאַנק אין מיין מוח אויפגעבליצט —,,אפשר אַ מעסער, וואָס זוכט ער אין די קעשענעס?״ און איך שפּרינג צו און שטופּ אים אָפּ מיט קראַפט.

— וואָס טוט איר? — שריי איך אויפגערעגט.

— איך טויט! שרייט ער נאָך העכער, און די אויגן בליצן, קוקנדיק צעמישט אויף דעם יונגנמאַן.

— פאַרוואָס? אַ מענטשן!... — שריי איך און האַלט אים ביים אָרעם.

— אַ מענטש איז דאָס? — שמייכלט ער ווילד — אַ ווייך שוואָמל, וואָס צעקוועטשט זיך אין דער האַנט!... אַ בלעטל, וואָס ציטערט פון מינדסטן שאָקל!...

— אָבער וואָס האָט איר צו אים?

— זעט, אָ! — ווייזט ער מיט אַ פינגער אויף דעם ווייבל אין בעט.

— נו וואָס?... די מוטער!...

— אָבער ער איז דאָך געלעגן קעגנאיבער און געקוקט... זיינע שטילע אויגן האָבן דאָס געהייסן. אוי, איז דאָס אויגן, אויגן...

— זאָל עס אים קרענקען!... זיין ווייב... שטיל איך אים יאָסלען...

— זיין ווייב, זיין ווייב! — זיפצט ער אָפּ, אַוועקמאַכנדיק מיט דער האַנט — פאַרפאַלן. לאָזט מיך אָפּ. איך בין שוין רואיק. אז זי איז זיין ווייב, לאָזט־זשע מיך אַרויס צו מיין פערד...

יאָסל איז אַרויס פון שטוב, און איך בלייב נאָך צו העלפן דער אַל־טער, דעם יונגנמאַן אַרויפלייגן אויפן בעט.

ער בלוטיקט איך דאָס קישן, לייגט זי אים אונטער איר פאַרטעך אונטערן קאָפּ און ווישט אים דאָס בלוט פון פנים, קרעכצנדיק און שעל־טנדיק.

דער יונגערמאַן איז בלאַס, די נאָז — פאַרשפּיצט, און די אויגן — פייכט, ווי פאַרגאָסן מיט טרערן, און רחמנותדיק קוקן זיי צום בעליק מיט אַ מידן בליק.

איך לייג אַנידער אויפן טיש עטלעכע קאָפּיקעס און וואַרף נאָך אַ בליק צום ווייבל אין בעט און גיי אַרויס פון שטוב.

יאָסל דרייט זיך אַרום נישט ווייט פון דער שטוב, דעם קאָפּ האַלט ער אַראָפּ צו דער ברוסט. און פייפט זיך ווידער צו עפּעס אַ מעלאָדיע־

ליע, אַזוי זיס, אַזוי האַרציק טרויעריק, ווי אַ נשמה וואָלט זיך געקלאָגט דעריין, און טייל מאָל רייסן זיך די טענער שטאַרקער, העכער און ביי־דער, און איך טאָן יאָגט דעם צווייטן מיט אימפּעט, ווי די כוואַליעס אין טייך איינע די אַנדערע, ווען זיי צעשפּילן זיך אין אַ געוויטער. און דאָ האָט זיך שוין נישט געהערט קיין זיס־ווייטיקדיקע נשמה, נאָר ווי דער טיוול פון האס און נקמה צעפּלאַקערט זיך און ברענט מיט אַ ווילדן כּעס. דאָס פערד, דאַכט זיך, הערט זיך איין אין באַלעבאָס פּייפן, און פאַרזונקען שטייט עס מיטן קאָפּ אין זעקל האָבער, איבערלייגנדיק די אויערן אַמאָל צום קאַרק, אַמאָל פון פאָרנט. אָנגעלענט מיט די פּלייצעס אין וועגעלע שטיי איך און קוק אויף יאָסלען, וועלכער באַמערקט מיך, דאַכט זיך, גאָרנישט און האַלט נאָר אין איין פייפן, טרעטנדיק אויף און אָפּ איבערן סקריפּענדיקן זאַמד און קליינע שטיינדלעך, וואָס גלאַנצן קעגן דער שיין פון דער לבנה.

פלוצלינג בלייבט יאָסל שטיין און דאָס פייפן ווערט ווי אָפּגעשני־טן. ער הייבט אויף דעם קאָפּ און קוקט מיך אָן מיט אַ לאַנגן פאַרשב־דיקן בליק, ווי איינער רעדט: ווי געפעלט דיר אַזאַ מעשה?...

נאָר איך שווייג און וויל אים נישט שטערן זייניע מחשבות.

ער איז — טראַכט איך — אַ קליינער רעדנער מיט אַ ברייטער קרעפּטיקער פאַנטאַזיע, וועלכע, ווען זי צעשפּילט זיך, איז זי איימ־שטאַנד צו שניידן אַ האַרץ, ווי מיט קאַלטע שטאָלענע מעסערס, אָדער גלעטן עס מיט דער ווייכקייט פון אַ צערטלעך געליבטער מיידלשער האַנט. ער רעדט אויך נישט אַ וואָרט, נאָר גייט צו צום פערד, טוט עס אַ פּעטשל אין רוקן, איבערגליטשנדיק די האַנט צום קאַרק, און מיט דער אַנדערער האַנט טוט ער אַ שאָקל־אונטער דאָס זעקל האָבער. דאָס פערד טוט אַ צאַפּל מיטן קאָפּ אין דער הייך און לאָזט אים צוריק אַראָפּ רואיק, איבערלייגנדיק די אויערן צום קאַרק, און פאַרטיפט זיך אין עסן. — עס, באַשקאַ! — טוט יאָסל אַ גלעט דעם פערד הינטערן בויך, צוגייענ־דיק צום וועגעלע, וווּ איך שטיי. ער זוכט עפּעס הינטער מיינע פּלייצעס אין רוישנדיקן שטרוי, ביז ער נעמט אַרויס די בייטש פון דאָרט. אַציינד באַקוקט ער דאָס סטרעלדזעל און דעם קנופּ, און טוט אַ פאָך אין דער שטילער לופט אַריין. ער לאָזט צוריק אַראָפּ די האַנט מיטן בייטש־שטע־קל צו דער ערד און דער צווייטער עק פאָרט אַרום איבערן זאַמד, קריי־צנדיק אַ זיג־זאַג, און די בייטש שלענגלט זיך נאָך... ער קוקט עפּעס שטיל אויף די צייכנס, וואָס דאָס שטעקעלע קריצט אויס אין זאַמד, און ער שווייגט, שמייענדיק לעבן מיר. נאָר דאָס שווייגן, דאַכט זיך מיר, פרעסט

זיך בשמחה, און מיר דאכט, אז ער וויל גערן איך זאָל אים עפּעס פרעגן, כאָטש וואָס עס איז, כאָטש אָנהייבן... נאָר אז איך ווייס נישט פון וואָס — הייבט ער אָן.

— נו, ווי געפעלט אייך די היינטיקע נאכט?... פרעגט ער שטיל אראָפּגעלאָזט די אויגן, ווי ער איז זיך גאָר נישט מכוין צו רעדן.

— זייער שיין, די לבנה שיינט!... ווייז איך אים מיט א בליק צום הימל, און קוק אים איך פּנים אריין, וואָס פאר א רושם דאָס מאכט...

— אזוי? טאַקע?... גאָטס וואונדער!... שמייכלט ער שפּאָטיש און דרייט זיך אַוועק שעלמיש א הויב טאָענדיק די אַקסלען.

— שטייט נאָר, שטייט! — צי איך אים צוריק — וואָס מיינט איר?

— נישט דאָס, צו וואָס אייער ענטפער איז! — קוקט ער מיר שאַרף אין די אויגן אַריין — איר זעגט דאָך מאָדיש געקליידט און מן הסתם א געלערנטער מענטש, נו, פאַלט איר אריין מיט אן ענטפער פון הודו ביז כוש?...

— מיינט איר אפשר א יי ע ר נאכט?... כאַפּ איך זיך צוריק.

— אוודאי נישט קיין לבנה מיט שטערן... נאָר מ יי ן נאכט טאַקע!...

— אינטערעסירט מיך זייער, אָבער איך פארשטיי נישט...

— ווילט איר היינט עס, יאָ פארשטיין? — פרעגט ער מיט פייערלעך אין די אויגן.

— מיטן גאַנצן לעבן!

— לאָזט־זשע אייך דינען און הערט א מעשה, וועט איר שוין ווייסן, צי בין איך א רוצח...

— אויף דעם וועג דאָ, פאַר איך גאַנץ אָפט, ווייל דער עיקר פארדינסט־לעך מיינע איז אויף דעם טראַקט און שטענדיק שטעל איך מיך דאָ פאַרשען, טאַקע שטענדיק פון צייט אָן איך פאָר, און פאָרן, דאַרפט איר וויסן, פאָר איך שוין נישט פון היינט און נישט פון נעכטן, נאָר פון נאָך מיין טאַטנס טויט־אָן אזוי גרויס, ווי א יאָר פינף, וואָרן א מאמע ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר, האָב איך, א שוועסטער אויך, דאַרף מען דאָך עסן, האָב איך מיר דעמלט געמאַכט דאָס געשפּאַן. יאָ... פאַר איך דאָ גאַנץ אָפט אַדורך און שטעל מיך דאָ אויף א שעה, אָדער צוויי. די דבורהלע טאַקע, וואָס איר האָט געזען, איז נאָך געווען א מיידל, און פלעגט זי מיך נאָר דערזען דורך דעם פענצטער — מיטן קוק, זי שטייט שוין פאר דער טיר מיט א געלעכטערל און פרייט זיך, גלייך דער טאַטע וואָלט איר אויפגעשטאַנען... פארשטייט איר מיך. קורץ דערפון, מיר און אפילו מיין פערד האָט זי נישט געוווסט, וווּ דאָס אַרט אָפּצוגעבן. דאָס שענסטע עסן און

טרינקען, נישט חלילה אומזיסט, ביי „אונדזערע ברידער" גייט דאָס נישט. אלא מיר פאַרהאַלטן זיך גוט, דאָס גייט אין אַ באַזונדערן וועג. וואָרן איך, ווי איר קוקט מיך אָן, האָב מיך ליב צו שטעלן אָרענטלעך וועגן וועגן באַהאַנדלט מיך גוט. און זי, אַלץ הייסט גוט!... שטעלט איך פאָר: נישט איין מאָל פלעגט זי מיר זאָגן: דיך פאַר אַ ברודער וואָלט איך מיר געווונטשן! אַזוי געטריי... איך איר, ווי דער אמת, אויך דאָס אייגענע. וואָרן אַזוינס צו הערן פון אַ פרעמד מיידל, פילט מען ווי דאָס האַרץ ווערט ווייך, צעלאָזט ווי פוטער אויף וואַרעם ברויט... פאַרוואָס ווידער נישט? איך זאָג אייך דעם אמת, מיט מיין שוועסטער, טייל מאָל, גיבן מיר זיך אַ קללה אויך, און דאָ, די דבורהלע, ווי אַ שיינע גוטע טויב... שטעלט איך פאָר: דאָ, למשל, שטייט מיין פערד, פלעגט זי טייל מאָל צוגיין געבן עס אַ גלעט איבערן רוקן... דאַכט זיך דאָך אַ תענוג, אַז אַ פרעמדער ליובט און גלעט מיין פערד? נאָר צופיל... און איך האָב אַזש נישט געקענט קוקן... די אויגן ווילן זיך עפעס צומאַכן פאַר גוטסקייט, דריי איך מיך אַוועק און מאַך מיך גאָר קוקן אויפן דאַך... כאָטש עס העלפט נישט, ווייל היינטער די פּלייצעס, ווייס איך, גלעט זי מיין פערד...און אַ ווייך וואַרעם ווינטל, פיל איך, גייט מיר אַדורך אין די ביינער, גלייך נישט דאָס פערד, נאָר מיך גלעט זי דאָס אויפן גאַלן לייב. און נאָר דאָס אליין? שטעלט איך פאָר, אָט קום איך, למשל, צו פאָרן און טרעף פונקט אין שטוב איז אָפּגעקאָכט אָנבייסן, אַלע גייען עסן, נאָר דבורהלע נישט. וואָס איז? זי וויל איך זאָל אויך מיטעסן און אַלע אין שטוב ווילן דאָס, די מוטער וועט חלילה נישט חושד זיין... ווייל אין דאָרף — פשוט אַ גוטע! און טאַקע דער אמת — אַזוי איז דאָך!... מיר איז דאָס אָבער נישט ליב געווען. איך פיל, אַז זי וויל מיך מכבד זיין, און „אונזערס אַ ברודער", פאַרשטייט איר מיך, שטייט נישט נאָך אַזעלכע זאַכן. זעט איר, אַ פאָר גילדן דורכצולאָזן מיט אַ גוטן ברודער, בין איך שטענדיק גרייט, און אויף אַזעלכע גליקן בין איך אַ טויטער... נאָר אָפּזאָגן איר קען איך נישט, און איך זע שוין, אַז איך מוז אַריינפאַלן... ווידער טרייסט איך מיך — איך וועל פרווון באַצאָלן נאָך דעם עסן — און אַזוי האָב איך געגעסן דאָס ערשטע מאָל, דערנאָך, איך וויל באַצאָלן — אַ נעכטיקער טאָג! „פאַר האָבער און פאַר פּאַפּיראָסן, זאָגט זי — קומט צו באַצאָלן"... און דער־ביי שמייכלען די קליינע ליפּעלעך אַזוי זיס און די אויגן קוקן מיט אַזאַ גנבהשן בליק, ווי אײנער רעדט „אָפּגעפּרייערט"...

נו, ווי קלערט איר? מיינער איז נאָך נישט דער גאַנצער פּריקער! זי פאַרקוקט זיך, פוץ איך מיך צו צו איר קעשענע און לאָז איר דאָרט

אראָפּ א זילבערנע מטבע... קיטש! איך ווער לינק פון שטוב ארויס און וווין שוין אויפן וועגעלע, — הײדאַ, טרעט אָפּ, וואַסקאַ!... גיב איך אַ צופּ מיין פערדל און אַ שאָקל מיט די לייטשעס.

ערשט אויפן שאָסיי האָב איך מיך אומגעקוקט צו דער שטוב און דערזען, ווי דבורהלע שטייט אויף דער שוועל און קוקט מיר נאָך, און פון וויטנס בייגט זי צו מיר מיטן קאָפּ, ווי איינער רעדט — „פאַר גע־זונטערהייט" — „זייַ־געזונט" — טראַכט איך מיר און גיב דאָס פערד א געלאָסענעם טריט, כדי מיר זאָלן זיך לענגער אָנקוקן, איך און דבו־רהלע.

אין עטלעכע טעג אַרום פאָר איך ווידער אַדורך און שטעל מיך צי געבן דעם פערד אַ טרונק. איך האָב נאָך דעם קיבל נישט אָפּגע־בונדן פון וואַסינג, און דבורהלע שטייט מיר שוין הינטער די פּליִיצעס.

— אזוי — מאַכט זי צו מיר — אזוי לייגט מען אריין? נעם, זיי מוחל, צוריק! — שטופּט זי מיר א ווייסן גילדן אין דער האַנט אריין. — א לינקער שטומפּ!... ענטפער איך און פּוץ מיך אָפּ, ווי איך ווייס פון גאָר־נישט. זי אָבער טענהט נישט קיין סך, און שווערט איבער איר געזונט, אַז איך מוז צוריק נעמען. כאַפּ איך אַ שוויַיג און נעם דעם גילדן און לייג אים אַריין אין קעשענע. פאַר דאָס, שפּעטער, ווען זי האָט מיך ווידער געוואָלט מכבד זיין מיט מילכיקן באָרשטש, זאָג איך: — ניין! ווי קלערט איר, און זי האָט געזעסן? אַ נעכטיקער טאָג! זי איז אַריין אין שטוב, געשטעלט זיך ביים פענצטער און קוקט ארויס צו מיר. איך ווידער שטיי, אין וועגעלע אַנגעלענט און קוק צו איר, און ביידע שוויַיגן מיר, נאָר אירע אויגן רעדן, בעטן זיך עפּעס, אפשר איך זאָל אריינגיין אין שטוב, ווער ווייסט? נאָר דאָס מאָל האָב איך מיך איינגעשפּאַרט — נישט! און אזוי איז געווען. איך בין אוועקגעפאָרן ווייטער און אפילו נישט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ צו געזעגענען, אפילו נישט אומגעקוקט זיך, טאָמער גריסט זי מיך...

צומאָרגנס, איך פאָר צוריק, שטעל איך מיך דאָ פּאַשען, דבורהלע דערזעט מיך פאַרן פענצטער, קומט זי ארויס און שטעלט זיך אויף דער שוועל. דאָס פּנים איז בלאַס ווי קרייד, די אויגן — טרויעריק און מאַט, ווי פאַרטראַכט, און אזוי שטיל, אזוי רויק זעט זי אויס, ווי א הון, ווען זי שטייט הינטערן אָפּדעכל און קוקט אַפער אויפן פאַרוואָלקנטן הימל...

איך גיי צו.

— דבורהלע — זאָג איך — וואָס איז דיר?

— גאָרנישט! — ענטפערט זי און טרערן שטעלן זיך אין די אויגן...

— ביסט עפּעס בלאָס — זאָג איך און מיך נעמט אָן אַ רחמנות.

— בלאָס? — מאַכט זי — אפשר, איך בין נישט אויסגערוט.

— ביסט דען נישט געשלאָפן ביינאַכט?

— ניין! — ענטפערט זי קוים.

— פאַרוואָס?

— דו ווייסט שוין! — זאָגט זי און קערט אָפּ דאָס פּנים אין אַ זייט און ווישט זיך די אויגן מיטן פאַרטעכל.

— זאָלן מיר אזוי ביידע נישט וויסן פון קיין שלעכטס! — פאַרענטפער איך מיך און ווער שטאַרק צעקאָכט.

— פאַרוואָס נעכטן האָסטו דיך אפילו נישט אומגעקוקט?...

— אַ נייע מעשה! — זאָג איך — ווי קומט איינס צום אַנדערן? דורך דעם שלאָפט מען נישט?

— ניין! — זאָגט זי — עס האָט מיר באַנג געטאָן, וואָס איך האָב דיר געניייט צוריקצונעמען דעם גילדן...

— איבער אַ גילדן גייט עס? עס איז דיר אַ שאָד? אָט האָסטו דריי, אַבי שלאָף! — נעם איך מיין בייטעלע.

— און אַז איך וועל נעמען, וועסטו שוין נישט זיין ברוגז? פרעגט זי מיט אַ שמייכל און די אויגן בלישטשען פייכט פון טרערן.

— ניין! — ענטפער איך, באַטש אין מיר טראַכט איך: ווען האָט מיר גאָר געחלומט פון אַ ברוגז?...

— דריי — נישט! דעם איינעם גילדן — זאָגט זי — קען איך נעמען.

— זאָל זיין! — ענטפער איך, האַלטנדיק דריי גילדנס אויף דער האַנט.

— וועסטו שוין נישט זיין ברוגז?

— ניין! — זאָג איך איר נאָך אַמאָל צו, און זי נעמט אַראָפּ איין גילדן.

אַזוי איז אוועק אַ לאַנגע צייט און מיר לעבן זיך גאַנץ פריינטלעך. מאַכט זיך אָבער אָן אומגליק: דעם פאַר־פסח ווערט די עלטערע שוועסטער, דאָס ווייבל, קראַנק, און עס גייט נישט אוועק קיין צען טעג, פונקט דעם אַנדערן טאָג יום־טוב, שטאַרבט זי, אַ ווייבל אַ גאָלד, און אַזוי היימיש, אַ שוועסטער, זאָג איך אייך! האָט עס מיך — ווי איך בין אַ ייד — ביים האַרץ געשניטן, און איך פלעג נישט קענען דערנאָך אַריינקומען אין שטוב. בפרט איר, דבורהלען, האָב איך נישט געקענט אין די אויגן אַריינקוקן. פריער — אַזוי היימלעך, אַזוי פריילעך, פלוצלונג — אַזאַ אומגליק! יעדעס ווינקל אין שטוב קלאָגט, די מוטער, צווישן צוויי

ווערטער גיסן זיך די טרערן, און דבורהלע דרייט זיך אַזוי אַרום ווי א שאָטן, דאָס פּנים איז בלאָס ווי די וואַנט, און טרויעריק. דעם קאָפּ אַראָפּ, אפילו די וועגנט זעען אויס אומעטיק און עס טרייבט מיך פון שטוב אַרויס איר באַהאַלטענער צער...

נאָר איינמאָל, דעם זומער, פאַר שבועות איז עס געווען, פאָר איך מיט אַ ביסל חסידים צום רבין קיין קאָליביעל, דאָ אין אַ נאָענט שטע־טל... ווייל איך מיך דאָ שטעלן געבן דעם פערד אַ טרונק, לאָזן זיי ניִשט, די חסידים, און מאַכן אַ יעלה, איך זאָל פאָרן געשווינד. נאָר ווער הערט זיי? מיין פערד, קלער איך מיר, איז קיין חסיד ניִשט און איילט זיך ניִשט צום רבינס שלום. פונדעסטוועגן, איבעריק צייט פאַרברענגען וויל איך אַליין ניִשט; פאָר איך ניִשט צו צום הויז, נאָר בלייב שטיין אויפן שאָסיי, פאָרן בריקל, און בינד אָפּ דעם קיבל און גיי צו דעם ברונעם, דאָ הינטערן הויז... איך טו אַ קוק, דבורהלע זיצט אויף דעם גראָז, בלאָס ווי אַ טויטע און דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט, ווי פאַרטראַכט. פּלוצ־לינג, זי האָט דערהערט די טריט פון זיין, דערזעט זי מיך, און די פאַרבן קומען איר אין פּנים אַריין, ווי פאַרשעמט.

— וואָס זיצסטו אַזוי? פרעג איך.

— איך ווייס אַליין ניִשט!... ענטפערט זי — איך זיך גלאַט אַזוי, פאַרטראַכט האָב איך מיך.

און פאַרטראַכט האָט זי טאַקע אויסגעזען, און איך ווייס אַליין ניִשט, — מיר האָט זיך עפּעס געוואָלט וויסן דעמלט, וואָס זי טראַכט, נאָר פרעגן איז ניִשט מיין טבע. נעם איך אָנשעפּן אַ קיבל וואַסער און צום אוועקגייך פרעגט זי מיך, ווען מיר קומט אויס צוריק צו פאָרן. איך האָב איר געזאָגט און בין אוועק צום וועגעלע.

אַז איך האָב אָפּגעשטעלט די חסידים אין רבינס הייפל אַריין, דאַכט זיך, קען איך שוין צוריקפאָרן? וואָרן ווער דאַרף מיך דאָרטן, אָדער ווע־מען דאַרף איך? אפשר טאַנצן מיט די לייבסערדאַקעס אין ריידל, אָדער זיך רייסן איבער אַ לעפּל ארבעס-יויך? טאַקע, דער אמת, ווי קום איך? ... ניִשט לאַנג געקלערט, דריי איך אויס דאָס וועגעלע און מאַך פּליטה. „ניִשט קשה, מיין פערד, — טראַכט איך מיר — וועסט קריגן ריינעם האָבער, לאָמיר זיך נאָר שטעלן פאַר רבורהלעס טיר!" אַזוי איז טאַקע געווען, אַ גאַנצן וועג ניִשט געפּאַשעט, ערשט שפּעט ביי נאַכט, ווען איך בין צוגעפאָרן אהער, שפּאַן איך אויס דאָס פערד און דריי עס אויס אין די האָלאַבליעס, מיטן קאָפּ צום וועגעלע, און רוק אונטער דאָס זעקל האָבער.

די לאַדנס זיינען שוין געווען פאַרהאַמערט, נאָר אינצווייניק לייכט זיך נאָך... און דורך דער אויסגעשניטענער האַלבער לבנה זע איך, ווי דבורהלע דרייט זיך אַרום איינע אַליין. מיך האָט אַפילו געגלוסט אַריינצוגיין, ווייל אַ גלעזל טיי האָט מיר זייער געשמעקט, בפרט ביינאַכט, און אַ גאַנצן וועג, פאַרשטייט איר מיך, קיין לעפל וואַרעם וואַסער אין מויל נישט געהאַט, און דאָ, ווייס איך, מיטן קוק קאָכט זי מיר אויף טיי אין אַ קופּערן פענדל. פונדעסטוועגן, בין איך מיך מיישב, און וואַרף מיך אַריין אין וועגעלע צווישן שטרוי, און ליג. שלאָפן האָב איך נישט געקענט, האַלט איך גלאָט די אויגן פאַרמאַכט און הער מיך איין, ווי דאָס פערד כראַפּעט מיר צוקאָפּנס...

פלוצלינג דערפיל איך, ווי אַ געדיכטע פינצטערניש, ווי אַ שאָטן האָט זיך מיר אָנגערוקט פאַרן פנים; איך טו אַ מאַך־אויף די אויגן: — דבורהלע איז עס!... זי שטייט ביים וועגעלע איינגעהילט אין טיכל אויף דעם קאָפּ און קוקט אויף מיר... אַ ציטער האָט זי געטאָן, ווען איך האָב די אויגן געעפנט, און זי פרעגט, ווי צעמישט: — „שלאָפסט שוין יאָסל?‟ איך האָב אַרויפגעהויבן דעם קאָפּ פאַר אַ סימן... און זי זאָגט ווידער: — מ׳קען דיך נאָך אוועק גנבענען!... —און דערביי שמייכלט איר בלאַס פנים.

— נישט אַזוי גיך! אַ צו שווער פעקל... — ענטפער איך.

— עס שלעפערט דיך טאַקע? — פרעגט זי שטיל.

— ניין!

— ליג נישט, קום אַראָפּ. — בעט זי זיך.

עס האָט מיך אַדורכגענומען איר בלאַס פנים און אומטערטעניקע רייד און איך האָב איר צוליב געטאָן.

אַצינד זיינען מיר שוין געשטאַנען איינער קעגן אַנדערן, שטיל־שווייגנדיק. די שטילקייט, האָב איך געפילט, האַלט מיך ווי אין אַ פּרעס, ווו איך האָב נישט קיין רשות אַ ריר טאָן מיט אַן אבר. און פאַרוואָס? פרעג איך מיך אַליין אין זיך; און בשעת מעשה פאַלט מיר איין אַ שכל איבערצושלאָגן די שטילקייט, און טו אַ פרעג: —

— הערסט, ווי דאָס פערד כראַפּעט?...

— איך הער, — זאָגט זי און לייגט נאָך צו: וואָס זאָלן מיר שטיין דאָ? קום אַ ביסל ווייטער!

מיר גייען צו צום שאָסיי, און ביי דער זייט גראָבן, אויפן גראָז, זעצן מיר זיך.

זיצנדיק קוקט זי אין הימל אַריין, גלייך זי האָט נישט מער אין זינען, ווי די שטילע שטערן, וואָס פינקלען איבער אונדזערע קעפּ. איך, ווידער, פאַרקוק מיך גלאָט אין דער וועלט אַריין, און כאָטש איך האָב מער

אין זינען אונדז ביידע, ווי אלץ ארום, פונדעסטוועגן מאך איך מיך, ווי געפּגרט׳ און קוק גאר אויף דעם איינגעבויגענעם ווערבע־בוים מיט די רוישנדיקע בלעטלעך, וואס שטייט ביי דער אנדערער זייט שאָסיי... אלץ איז שטיל, און דבורהלע, אָן אָטעם, דאכט זיך, קוקט פארטראכט אויף די שטערן.

— וואס זעסטו דאָרט? — האלט איך נישט אויס.

— וואס זאָל איך זען?

— ציילסט די שטערן?...

— איך זוך א שטערן, מיין שטערן — ענטפערט זי.

— נו, זעסט אים?

— ער איז דען אזוי ליכטיק?... פרעגט זי און טוט א קוק אויף מיר, און בשעת מעשה שפּארט זי אָן דעם עלנבויגן אויף איר שויס, און דעם קאָפּ אויף דער שטייענדיקער האנט, איך זאָל איר נישט קוקן אין פּנים אריין.

— וואס איז, דבורהלע? נעם איך זי צו ביי דער האנט.

— גאָרנישט! — ענטפערט זי אפּגעהאקט.

זי בענקט אפּנים, נאך דער שוועסטער, טראכט איך מיר:

— נאָך אזא שוועסטער — זאָג איך — איז טאקע דאָ וואס צו בענקען. נאָר איז זי דאָך שוין געשטאָרבן...

— ע, נישט דאָס! — זיפצט זי אָפּ.

— וואס דען?

— וואס איך לעב... — ציטערט איר קול, ווי צום וויינען.

איך בין שטיל געבליבן, די האנט איז מיר עפּעס ווי אליין אוועק־געפאלן, אראָפּגעגליטשט פון אירע, און טיף אין הארץ האט עפּעס גע־צופּט א מין רחמנות...

— דו שוויגסט, — זאָגט זי — שוויגסט! ביסט, הייסט עס, מודה...

— איך שוויג — ענטפער איך, ווי דער אמת — ווייל איך ווייס נישט וואס צו זאָגן.

— דו שוויגסט, — חזרט זי איבער — ווייל עס איז גלייכער צו שוויגן...

— גלייב מיר, אז נישט! איך ווייס טאקע נישט, גלייב מיר. — פאר־ענטפער איך מיך.

— גלייב מיר! איך וויל דיר גלייבן, ווי א קראנקער וויל געזונט זיין, אָבער וואס טויג בלויז גלייבן?...

— אָבער זאָג!... לאָמיך וויסן! וואס, זאָגסטו, ווייס איך? — ווער איך שוין ביינז פון אירע געטאָקטע רייד, וואס קענען א הארץ אויסציען. וואָרן

טאקע דער אמת, מי־יודע וואָס פאַר אַן אָנטשעפעניש! איך ווייס, זאָגט זי, וואָס זי איז טרויעריק. געהערט רייד פון א מיידל?

— ווייסטו נישט, — זאָגט זי — און ווילסטו וויסן? זאָג איך דיר! אלץ אײנס, צי פארברענט אין פייער, צי דערטרונקען אין וואסער... הער־זשע צוויי ווערטער: ווילסט מיך ראטעווען? נעם זשע מיך אוועק פונ־דאַנען...

— פאַר וואָס, און וווהין? — פרעג איך דערשראָקן פאַר א שלעכטע מחשבה... און מיר האָט א קלאַפּ געטאָן אין האַרץ.

— ווו_דו ווילסט, אפילו אין דער ווייסל אריין, אבי ארויס פון מיין מאמעס שטוב. — פאַלט זי מיר אויפן האַרץ מיט א געוויין.

— אין דער ווייסל אריין פירט מען נישט, ביסט א נאַריש מיידל! — זאָג איך — נאָר קענסטו נישט זאָגן, וואָס איז דאָ פאַר א בייזס געוואָרן?— פרעג איך; נאָר זי הערט נישט, אָדער וויל נישט הערן, און זי טוליעט צו דעם קאָפּ צו מיין האַרץ, ווי א חדר־ייִנגל טוליעט זיך ביינאַכט צו דער מאמען און שרעקט זיך פאַר א מעשה מיט גזלנים...

— וואָס איז געשען? פרעג איך נאָך א מאָל, און דאָס האַרץ צעגייט מיר פאַר רחמנות.

— הערוויל גאָרנישט, עס דאַרף ערשט געשען... שיט זי אויס, אַחוץ טוט א ציטער מיטן גאַנצן גוף. — עס דאַרף ערשט געשען; מ'וויל מיך ארונטערשטעלן מיטן שוואָגער אונטער איין חופּה...

ווי מיט א שטיק גלאָז מ'וואָלט מיר א ריץ געטאָן אין מוח! די לע־בער פלאַצט מיר אזש... נאָר איך האַלט מיך איין...

— וואָס זשע קלערסטו, וואָס פאַר אַן עצה?

— אַ, ניין! — כאַפּט זי אוועק דעם קאָפּ פון מיין האַרץ, ווי איך וואָלט איר א ביס געטאָן, און זי קוקט מיר שאַרף אין די אויגן אריין — אז דו האָלסט ערשט ביי פרעגן, וואָס איך קלער צו טאָן, איז א סוף.... קער איך צום מלאך־המות!

— קערסט נישט! קערסט נישט!... — כאַפּ איך זי ארום און הייב זי אָן צו קושן — גלייב מיר, דבורהלע, אז נישט... מיין קאָפּ גיב איך אוועק פאַר דיר! — פאַל איך איר ארויף אויפן אַקסל און וויין מיט — — — — —

איך העשע, זי העשעט... זי גלעט מיך — שאַ... איך זי — שאַ... נאָר מ'קען זיך נישט איינהאַלטן!

שטאַרק איך מיך:

— פאָרט אזוי, וואָס טוט מען?

— זאָג דו, וואָס זאָל איך טאָן? — העשעט זי.

— זאָג דו, — בעט איך זי נאָך אַ מאָל.

— וואָס דו ווילסט, טו מיט מיר!

— שטיי זשע נאַר! — זאָג איך — ס'איז שוין אָפּגעשטעלט אַ זמן חתונה?

— יאָ, אָפּגעשמועסט אויף שבת נאָך שבועות, נאָר איך האָב אָנגעהויבן צו וויינען, און... אַז איך וויל נישט אַזוי פרי... האָט מען אָפּגעשטעלט אויף שבת־נחמו.

— שאַ, זשע... — זאָג איך — איז שוין באַלד נישט אַזוי שלעכט. קען מען נאָך עפּעס אויפטאָן! איך וועל דיך נעמען, פאַרשטייסטו מיך, גאַר אין אַ פרעמדער שטאָט אַריין, קיין קאַ״אַ״ל-ווש׳ין צו מיין מומען און וועסט זען, גאָט וועט העלפן...

— וואַרט נישט, יאָסל! — גלעט זי מיך און בעט שטיל — וואַ־אַרט נישט, דאָס האַרץ שרעקט זיך מיר...

— שרעק דיך נישט — גלעט איך זי איבער די ווייכע האָר — וועסט זען...

— ניין, יאָסל, ניין!...

— וואָס דען?

— נעם מיך שוין, כאָטש צו דיר אַהיים... — זאָגט זי שטיל, ווי פאַרשעמט.

דאָ בלייב איך שוין שטיין ווי צעמישט... עפּעס אַ קליינקייט! אַן איינפאַל פון אַ מיידל! נעם זי היים! — למשל, איך טו שוין אַזוי: שפּעט ביינאַכט קלאַפּ איך אָן אין לאָדן: „מאַמע עפן!” זי קייטלט אויף די טיר און איך מיט דבורהלען גיב מיר אַ קום אַריין — ברוך־הבא!... די מאַמע מיינע, נישט קיין נאַרישע ייִדענע, פאַרשטייט אַ עסק... מיט ראשית אַ פרעג — „דבורהלע, וואָס מאַכסטו גוטס?” און דערוויל טוט זי אַ טאַפּ דעם דופק... דערוויל הייבט מיין שוועסטער אויף דעם קאָפּ, ליגנדיק אין בעט, און קוקט פאַרוואונדערט. אַמאָל אויף מיר, אַמאָל אויף דבורהלען, ווי איינער רעדט — געכאַפּט באַציִיטנס!... אַ געשעפט האָט ער, אַז די שוועסטער איז עלטער...

— נאָר דאָס, זאָג איך איז נאָך גאָרנישט, באַבקעס!... דער עיקר שבת! מ'גיט מיר הגבה אין מיין חברהלע און אַ גוטער ברודער, אַשטייגער, שטייט מיר הינטער די פּלייצעס, אַראָפּגערוקט דאָס דאשעקל איבער די אויגן, און ווינקט איבער מיין קאָפּ... און מאַכט זיך אַ געלעכטערל — „הע, יאָסעלע, לאָז דיך קאָסטן צוויי מאָל ח״י אויף אַ מי־שברך!... האָסט געפּאַקט אַ קליינע יאָלדעווקע”...

אַט אַזוי וואָלט עס צוגעגאַנגען, האָב איך נאָך פריער באַרעכנט, ווען איך טו ווי זי וויל!

בין איך מיך מישב:

— הער דבורהלע, רעדסט ווי אַ קינד! דיין מאַמע וועט קומען נאָך צו לויפן אין שטאָט אַריין, און דער רב וועט באַלד שיקן דעם שמש...

— דו שרעקסט זיך פאַרן רב?... — שאָקלט זי מיטן קאָפּ — שרעקסט זיך?... און איך?... גלייב מיר, יאָסל, אַז קיין שרעק און קיין טויט איז פאַר מיר נישטאָ, אויב דו ווילסט עס נאָר! נאָר אפשר... אפשר ווילסטו, איך זאָל מיך יאָ שרעקן?...

נישט קיין שלעכטע שטעכווערטלעך, טראַכט איך מיר, און איך ענט־פער באַלד אָפּ:

— גלייב מיר, דבורהלע, מיטן גאַנצן האַרצן וויל איך דיך פאָלגן, נאָר זע, עס האַלט נישט אויס... איבער מענטשן...

זי איז שטיל געבליבן, ווייזט אויס פאַרשטאַנען, אַז איך בין נישט איינגאַנצן אומגערעכט, און ביידע זיצן מיר פאַרטראַכט. דאָס האַרץ האָב איך געפּילט, פּלאַצט מיר פאַר רחמנות, נאָר וואָס טוט מען? מען מוז שוין וואַרטן ביז נאָך שבועות...

און מיר זיצן.

זי האַלט דעם קאָפּ אויף מיין האַרץ און ביידע שוויגן מיר, מע רעדט נישט אַ וואָרט, נאָר טייל מאָל טוט זי אַ זיפץ און אַ ציטער מיטן גאַנצן גוף, און אַזוי ביז דער מאָרגן־שטערן איז אויפגעגאַנגען. ערשט דעמלט האָבן מיר זיך אויפגעשטעלט, אָנגעקושט, אָנגעהאַלדזט. איז זי אַוועק צו דער שטוב און איך האָב נאָכגעקוקט נאָך אירע געשווינדע לייכטע טריט, ביז איך האָב געהערט דאָס ריגלען פון דער טיר...

איך האָב איינגעשפּאַנט און שפּריטנג שוין אַריין אין וועגעלע, איבער־דעם מאַכט זיך אויף די הויז־טיר און דבורהלע באַווייזט זיך נאָך אַמאָל, זי שטייט אויף דער שוועל, רעדט נישט אַ וואָרט — אַ ציכן, און מיר ווערט עפּעס זייער באַנגלעך, עס לאָזט מיך נישט אַוועקפאָרן, ווייס איך אַליין נישט וואָס מ׳טוט: יאָ מיטנעמען... נישט מיטנעמען, ס׳איז נישט קיין פּלאַן, נישט אַזוי, נישט אַזוי!... און דערווייל שטייט זי... הייב איך מיך אויף און גיי צוריק אַראָפּ פון וועגעלע:

— דבורהלע, — זאָג איך און נעם זי ביי דער האַנט — זיי נישט טרויעריק, דבורהלע... וועסט זען, גאָט וועט העלפן... האַלט זיך אויף ביז נאָך שבועות...

זי האָט נישט געענטפערט, בלאַס ווי די וואַנט, און מיט טרערן אין די אויגן קוקט זי מיך אָן... איך האָב מיך לייכט צוגעבויגן צו איר פּנים און אַ קוש געטאָן, האָט זי זיך ווי צוגעקלעבט צו מיר מיטן גאַנצן גוף, און ציטערנדיק געקושט און געקושט...

איך האָב מיך געזעגנט, פֿייַן, שטיל און בין אַרויף אויפֿן וועגעלע, נאָר זי איז נאָך אַלץ געשטאַנען און נאָכגעקוקט מיר וויַיט אויפֿן שאָסיי... ווי איינער רעדט: „דאָס לעצטע מאָל"!...

און טאַקע דאָס לעצטע מאָל, וואָרן מען האָט זי געגאַרט, די מוטער האָט עקסטרע געזאָגט — „שבת־נחמו"... כדי איינצושטילן זי, דבורהלען, זי זאָל נישט וויינען... און באַלד שבת נאָך שבועות, ס'הייסט דעם אייגע־נעם פֿרייטיק פֿאַרנאַכט, האָט די מוטער צונויפֿגעקלאַפּט אַ מנין מענטשן, געכאַפּט פֿיר דרעננגעץ מיט אַ פֿלאַכטע, און פֿאַרטיק שטאָס!... פּטור אַן עסק...

דער הימל האָט שוין אָנגעהויבן בלייך צו ווערן, די שטערנדלעך— מאַט, אויסגעלאָשן, ווי די בית־המדרש לאָמפּן חנוכה בייַנאַכט... און די לבנה איז שוין געשטאַנען האַלב פֿאַרזונקען אין דער ערד, און רויט, ווי אין בלוט איינגעטונקען, האָט זי האַלב אָפּגעקוקט פֿון אונטערן עק הימל, וואַרפֿנדיק נאָך אַ לעצטן טרויעריקן בליק צום הויז, וווּ מיר שטייען.

איך האָב אַ קוק געטאָן אויף יאָסלען, וועלכער האָט אויסגעזען פֿאַר־טראַכט, און איך זאָג:

— וואָס ווילן מיר שטיין דאָ?

— איר זענט גערעכט — ענטפֿערט ער, פֿאַרטראַכטערהייט אַרויפֿ־שטעלנדיק אַ פֿוס אויף דעם פֿאָדערשטן ראָד — איר זענט גערעכט... איך האָב שוין גאָר נישט וואָס צו טאָן!...

— — — — — — — — — — — — — — —

ווי־אָ!...

ר׳ יואל

(אַ בילד)

פּערזאָנען: ר׳ יואל שענקער
צירעלע זיין ווייב
דינסט
פלעדערמויז, אַ יונג.

ערשט בילד.

(קומט פאָר ביי ר׳ יואלן אין שטוב, שבת אינדערפרי. שבתדיק אויפגערוימט מיט פאָרהאַנגען פאַר ביידע פענצטער און איבער דער טיר רעכטס, וואָס גייט אריין אין שענק. ליינקס איז פאַראַן נאָך אַ טיר אין גאַס אריין).

ר׳ יואל: (זיצט ביים טיש פארטיפט איבער אַן אָפענער גמרא, האַלט אַ רויטע פאַטשיילע אויף דער שויס, וועלכע ער דערהייבט צייטנווייז צו דער נאָז, שנייצט אריין אין איר און צעשאָקלט זיך) תא־שמע... יאָ־יאָ־יאָ... (ציט לאַנג דעם טאָן, צוריק שטיל. פארשלאָפט)

צירעלע: (זיין פרוי, טוט זיך אָן ביי דער אָפענער קליידער־שאַנק. צו דער דינסט) זע נאָר, מיידל, וואָס פאר אַ תל דו מאַכסט מיר פון די מלבושים.

דינסט: (בלייבט שטיין מיטן בעזעם אין מיטן שטוב) ווער איך, באַלעבאָסטע? ...

צירעלע: אוודאי מיט דיין קליידל ארייגהענגען צווישן מיינע, האָסט דאָך אַ קויש דיין איגענעם! ...

דינסט: אין קויש שימלט, באַלעבאָסטע... ער שטייט אין ווינקל... ס׳איז ווילגאָטש...

צירעלע: נעם העקל מיר צו...

ד י נ ס ט : (לאָזט דעם בעזעם און שפּילעוועט איר צו דאָס קלייד, דאָס קאַפּטאַנדל) קיין עין־הרע, באַלעבאָסטעשי... עס קאָן נישט צו דאָס העקעלע...

צ י ר ע ל ע : האָסט ליימענע הענט — אַ בעסערן צי! (צו יואלן) און דו גייסט נאָך נישט דאַווענען!

ר׳ י ו א ל : (וועקט זיך. כאַפּט די פּאַטשיילע פון דער שויס, שטיצט אריין אין איר) און אַ גלעזעל וואַרעמס?...

צ י ר ע ל ע : נו, זעסט דאָך — די מויד קאָן גאָרנישט אויסקומען מיט דער צייט! באַהיט זאָל מען ווערן, אז זי נעמט עפּעס צו טאָן...

ד י נ ס ט : גיין ערשט צום בעקער? (די טיר פון גאַס עפנט זיך און פלעדערמויז, אַ יונג אין אַ גראָבער מאַרינאַרקע, מיט אַ פוטערן היטל ביז איבער די אויערן און אין אַ פּאָר שטיוול מיט לאַנגע כאַלעוועס, קומט אריין אין שטוב צוהאַלטנדיק מיט דער האַנט אונטערן בוזעם).

ר׳ י ו א ל : (דערזעענדיק אים, מאַכט אַ ברוגז פּנים, אין דער גמרא אריין) אָמר ריש לקיש... האָט ריש לקיש געזאָגט...

פ ל ע ד ע ר מ ו י ז : גוט שבת, צירעלע...

צ י ר ע ל ע : (פאַרמאַכנדיק געשווינד דעם שראַנק) גוט שבת, גוט יאָר...

פ ל ע ד ע ר מ ו י ז : (קוקט זיך אַרום) איך האָב עפּעס געדאַרפט, צירעלע...
(פאַרטראַכט זיך מיט די האַנט אונטערן בוזעם).

צ י ר ע ל ע : נו, זאָג.

פ ל ע ד ע ר מ ו י ז : (ווייזט מיט אַ ווונק אויף דער מויד) זי איז דאָ...

צ י ר ע ל ע : נו, קום אריין אין שענק... (ציט אים אין דער צווייטער טיר אריין, וואָס איז פאַרהאַנגען מיט אַ פאַרהאַנג) ווילסט דאָך בראַנפן אוודאי, האָ! (ביידע אָפּ).

ד י נ ס ט : קוקט נייגעריק נאָך מיט געשפּאַנטע בליקן הינטער דעם פאָרהאַנג) דאָרט מוז שוין עפּעס זיין...

צ י ר ע ל ע : (באַווייזט זיך צוריק אין דער אָפענער טיר, אַרויסשטעקנ־דיק דעם קאָפּ פון הינטער דעם פאָרהאַנג) מיידל, פאַרוואָס גייסטו שוין נישט נאָך דער באַנקע קאַווע?

ר׳ י ו א ל : יאַ־יאַ־יאַ־כדתני...

ד י נ ס ט : (נעמט אַ פּאַטשיילע איבערן קאָפּ. גייט אַרויס פון שטוב).

צ י ר ע ל ע : (גייט צו הינטערווייליעכץ צום מאַן) יואל... יואל... איך האָב דיר עפּעס צו זאָגן...

ר׳ י ו א ל : (בייזערדיק) וואָס ביסטו מיך מבטל?!

צ י ר ע ל ע : איין מינוטקעלע... (בויגט זיך צו. הויך) דער יונג האָט א פּאָר לייכטער זילבערנע... און ער ווייסט אליין נישט, וואָס זיי זיינען...

ר' י ו א ל : (בעט.זיך) טשעפּע דיך אָפּ פון מיר, אום שבת...

צ י ר ע ל ע : יואל, יואל, יואלשי... לאָז צו דיר רײדן, איך בעט דיך — פּאַרטרייב מיר נישט קיין מענטשן פון שטוב ארויס. הערסט, יואל... דו האָסט א שענק...

ר' י ו א ל : (אָפּגעריסן) שענק, שענק, שענק!... (טוט זיך א וואָרף אויף דער שטול, דרייט זיך אויס מיטן רוקן).

צ י ר ע ל ע : יואל, יואל! מאַך־זשע דיך נישט נאַריש... יואל. וועסט אַרויסלאָזן איין מאָל, וועט מען דאָס צווייטע מאָל אליין אַנטלויפן...

ר' י ו א ל : אָבער, שבת...

צ י ר ע ל ע : אָבער יואל... איך גיי אים אריינרופן...

ר' י ו א ל : ניין...אים אליין נישט.

צ י ר ע ל ע : דו וועסט כאָטש א קוק טאָן אויף זיי... איך וועל זיי דיר אליין אַריינברענגען...

ר' י ו א ל : ניין... מוקצה!... צירל, אום שבת...

צ י ר ע ל ע : נאָר א בליק טאָן...

ר' י ו א ל : איך פאַרלאָז מיך אויף דיר... גיי דו אליין אריין צו אים — דאָרט! האָרט! ...

צ י ר ע ל ע : ניין, ניין, יואלשי... (לויפט צו צו דער אָפענער טיר) פלעדערמויז, זייזשע מוחל...

פ ל ע ד ע ר מ ו י ז : (רוקט זיך אריין, נאָך אלץ אונטערהאַלטנדיק מיט דער האַנט זיין אונטערן בוזעם).

ר' י ו א ל : (צו פלעדערמויזן) זייזשע מוחל ווי הייסטו... גיי דיר געזונטערהייט. דאָ איז נישט קיין אָרט...

פ ל ע ד ע ר מ ו י ז : נו, איז נישט, באַדאַרף מען נישט! (רוקט זיך אראָפּ דאָס היטל טיפער איבער די אויגן, מאַכט זיך גרייט צום אוועקגיין).

צ י ר ע ל ע : אוי, א דונער האָט מיך געטראָפן! יואל, וואָס פאַר־טרייבסטו מיר מענטשן פון שטוב אַרויס (כאַפּט פלעדערמויזן ביים אָרבל) וואַרט, וואַרט! — קינד־לעב. וואָס טענהסטו מיט אים, ער האָט דאָך א משוגענע שעה אין זיך, דו ווייסט דאָך... ווייז אהער...

פ ל ע ד ע ר מ ו י ז : (אָנגעבלאָזן) ביי מיר גייט דאָס נישט. נישט איז נישט!... איך באַדאַרף מיך נישט איינבעטן... מען בעט מיך!...

(נעמט אפער א פּאָר זילבערנע לייכטער פון אונטערן בוזעם. טוט זיי א ווייז אין דער הויך) אָט איז א פּאָר „שטייערס". עס בלאַנקט!...

ר' יואל: פלאַטעי...

פלעדערמויז: (קוקט צעטראָגן אומגליקלעך) פלאַטעי, זאָגט איר?... (ברוגזלעך) און פלאַטעי, מיינט איר, גייט צופּוס, וואָס?!...

צירעלע: וואָס טוט זיך מיט דיר, קינד־לעב... דו היטסט זיך גאָרנישט!... האַלסט אזוי אָפן!... נעם כאַטש אונטער דער פּאָלע... די דינסט קומט דאָך באַלד אָן...

פלעדערמויז: טאָ נעמט זיי צו — און א סוף!...

צירעלע: נו, זוי אזוי, מייך יואל זאָגט — פלאַטע...

ר' יואל: איך זאָג... איך, זאָגט זי, זאָג... איך הייס איינגאַנצן נישט האַנדלען אום שבת!... (וואַרפט אַרויף די פאַטשיילקע אויף דער אָפענער גמרא. רוקט זי אָפּ אין א זייט).

צירעלע: (צו פלעדערמויזן) פּאָלג מיך, קינד־לעב... ווי הייסטו, פלעדערמויז, צי ווי אזוי, די גוטע יאָרן ווייסן דיך... פּאָלג מיך, טענה נישט א סך מיט אים, נאָר לאָז איבער די לייכטער און קום אַריינצוגיין, ווען מען צינדט נאָר פייער אָן... וועלן מיר שוין אדורכקומען...

פלעדערמויז: איך דאַרף געלט...

ר' יואל: און שבת? (קרעכצט)

צירעלע: יואל, וואָס ווילסטו פון מיר האָבן! וואָס ווילסטו מיר מענטשן פאַרטרייבן?...

ר' יואל: (קרעכצט).

פלעדערמויז: צירעלע, ווייל איך, פאַרשטייט איר מיך. גיט מיר דערווייל עפּעס געלט און איך וועל ביינאַכט באַלד נאָך דער הבדלה אַריינקומען... דערווייל גיט דריי רובל.

ר' יואל: (צו צירעלען) דאָס איז דערווייל?... וויפל זיינען זיי דאָס איינגאַנצן ווערט?...

צירעלע: אויך מייך דאגה... ער איז דאָך א היימישער יונג... וועל־מיר זיך מסתמא קיין עוולה, נישט טאָן... (צו פלעדערמויזן) וואָס זאָגסטו, נישט אזוי?... וועסט דאָך מסתמא מיינס נישט פאַר־לאַנגען?... (גלעט אים איבערן אָרבל) אַזאַ יאָר אויף מיר, וואָס פאַר אַן אָרנטלעכער יונג ער איז אין דער טבע — דריי רובל ווילסטו, האָ?...

פלעדערמויז: דריי רובל. אַ סוף.

צירעלע: נו, שטעל אוועק, — קריגסט — נאָר גיכער, די מויד קומט באַלד אָן.

פלעדערמויז: (ליגט אוועק די לייכטער אויף דער ערד ביים פוס פון בעט) פּאַרטיק אָן עסק.

צירעלע: (רוקט רואיק אויף דאָס טיש־לעדל, ר׳ יואל רוקט זיך אָפּ הינטערווייליקעך מיט דער שטול. פלעדערמויז קלויבט אויס פון דאָרט געלט).

ר׳ יואל: וויפל ליגט דאָ?...

צירעלע: דריי רובל פּונקט. קופּער־געלט... זאָל ער זיי איבגאַנצן צונעמען...

ר׳ יואל: (מיט אַ שמייכעלע) איבגאַנצן...

צירעלע: מילא, וואָס דען קאָן איך מאַכן מיט אים, אז ער דאַרף... נישט קשה... גאָט וועט אונדז אויך נישט פאַרלאָזן... (אויף פלעדערמויזן) אַ מורא, אָן אַנדערן גיב איך נישט קיין געלט אום שבת!...

ר׳ יואל: און נאָך פּאַרויס!...

פלעדערמויז: (אַריינשיטנדיק דאָס געלט אין דער הויזן־קעשענע. קוקט זיך נאָך ארום, צו צירעלען) אַ גוטן שבת, צירעלע!... (וויל גיין).

ר׳ יואל: (מיט א לייכטער בעוועגונג) צירל — זאָג אים. זאָל ער כאַטש די לייכטער אריינשטעלן אין דער שאַנק... דאָ איז דאָך נישט קיין אָרט...

פלעדערמויז: (טראָגט די לייכטער צו דער שראַנק צו, צירל עפנט זי און ער ווארפט זיי אריין) אַ גוטן שבת! (גייט ארויס).

צירעלע: (הייבט אויף די הענט צו גאָט, מיט א פרום פנים) געלויבט ביסטו גאָט, פטור געוואָרן פון אַזא פגע רע.

(עס דערהערט זיך אַ קוויטש הינטער דער טיר פון אַ פרויען־שטימע און די דינסט קומט אריין צערודערט, נאָר בלייבט באַלד שטיין אין מיטן שטוב פאַרשעמט, מיט דער באַנקע אונטער דער פאַטשיילע).

צירעלע: וואָס איז דיר צוגעקומען? וועלכע שווארץ יאָר?

דינסט: דער יונג, דער גנבֿ דאָ...

ר׳ יואל: ער האָט דיר געוואָלט די פאַטשיילע אראָפּכאַפּן?...

דינסט: (אין פאַרלעגנהייט) ניין... נישט דאָס...

צירעלע: (מיט א שמייכעלע) אויך אַ נייעס... א יונג — ווייס איך דאָרט וואָס...

ד י נ ס ט : (שטעלט די באַנקע אויפן טיש, גיסט אָן ר׳ יואלן קאַווע, ר׳ יואל טרינקט ווישנדיק די וואָנצעס מיט דער פאַטשיילע און סמאַקעוועט).

צ י ר ע ל ע : (מאַכט ווייטער די שאַנק אויף, נעמט ארויס) זעסט, יואל, ט׳האָסטו דיין אַטלאַסענע קאַפּאָטע (לייגט זי אויפן רוקן פון בעט און נעמט ווייטער ארויס) דעם זיידענעם גאַרטל... (לייגט אים אויפן בעטל) יואל, דאָס סאַמעטענע היטל, צי דאָס שטריימל?... וואָס, יואל?...

ר׳ י ו א ל : בייקדע...

צ י ר ע ל ע : (נעמט אַרויס, לייגט אויפן בעט).

ר׳ י ו א ל : (טוט זיך אָן, איבער דער צייט שטייט שוין צירעלע גרייט מיטן טלית אין דער האַנט. ער נעמט אים צו, קושט פרום די מזוזה, גייט אוועק דאַווענען).

צ י ר ע ל ע : (מיט אויפגעהויבענע הענט און א פרום־אָפּשיידנדיק פנים) אוי, א מין ליכטיקער מאַן דאָס איז עס!...

אַ גנבה

צו ר׳ נתנאלן, אַ שיינער ייד מיט אַ שענק אין מיטן שטאָט, איז איינמאָל אריינגעקומען א יונג, לייבקע, טאָן א טרונק בראָנפן. עס איז דאָרט אפילו געשטאַנען א שיקסע אין קיך. נאָר ער האָט זי נישט געטשעפעט און געגאַנגען זיין וועג צו עטעלען, ר׳ נתנאלס ווייב, און געקלערט אויסצוטרינקען, צו באַצאָלן, און מיט איר, עטעלען, אויך נישט צו מאַכן קיין גרויסע מחזקות. ווייל ער איז נישט קיין שאַרפער מחותן מיט איר. זי איז אַ גרויסע מיוחסת, שבת מיט אַ סך צירונג באַהאָנגען — און דערצו נאָך אַ גרויסע צדקניות, בענטשט ליכט מיט אַ גוטער האַלבע שעה פריער, איידער ר׳ נתנאל באַוויזט און גרויס איילעניש די שטאַבע צו פארלייגן איבער די טירן — און ער, לייבקע, ווייסן אים די גורטע יאָר וואָס פאר א מין פויגל דאָס איז...

רעדט ער איינמאָל, מען זאָל אים געבן א טרונק בראָנפן, גיט מען אים נישט; רעדט ער דאָס צווייטע מאָל, גיט מען ווייטער נישט — און דאָס דריטע מאָל קוקט ער זיך שוין צו, וואָס איז דאָס אַזוינס. מילא, עטעלע איז פאַרשמאַיעט מיט עטלעכע יונגע שקצים ביי דעם שענקפאס — איז עס דאָך דערויף עטעלע. ווייסט זי כאָטש, אַז זי לייזט געלט, אַז איר פאַרטאָן זיין האָט כאָטש עפּעס אַ ווערט. אָבער ר׳ נתנאל, וואָס כאַפּט ער זיך עפּעס גלאַט צו פוסטע זאכן, הענגט זיך אָן אויפן פענצטער און וויל דווקא אראָפּבאַקומען א בייגל פון דראָט, און אז ער באַקומט אים שוין, לייגט ער אים ערשט אין קעשענע אַריין?... וואָס איז דאָס? דאָס איז דאָך שוין גאָר עפּעס מעשה ייגל.

און ער שטייט און קלערט. ווי ער האָט געהערט, טאָרן זיך די לייט נישט וואַשן צום עסן, ווען זיי זאָלן דאַרפן אריבערקריכן אפילו איבער

א שוועל, איידער „המוציא" ווערט געמאכט. אויב אזוי, קאָן זיין, איז שוין ריכטיק, גייט זיך ר' נתנאל וואשן...

און אט זעט ער טאקע, ווי ר' נתנאל רוקט זיך שוין פון היגטערן בוי־בעט און, דרייענדיק זיך נאָך אַ ביסל אויף און אָפּ איבער דער שטוב, רייבט ער זיך מיט איין האנט דעם שטערן.

געוויס, האָט לייבקע געקלערט, אַז דאָס איז ער זיך אַזוי מכוין, איי־דער ער גייט טאָן אַ מצווה, ווארן, וואָס דען קאָן אַ שטייגער זיך רייבן ר' נתנאל דעם שטערן, אַזוי פיל מיט כוונות אָנגעזאָפּט — אויב נישט גאָט צו דינען? און ווען ר' נתנאל איז אַריין אין קיך, איז לייבקעלע, דער משומדה, דער קאַלבאָס, דער גנב־יונג, געווען אַ בעלן נאָכצושפּרינגען ביז צו דעם סאַמען שפּאַלט פון טיר — און זען, ווי אַזוי אַשטייגער ר' נתנאל וואשט זיך צו „שאו ידיכם", וויפל מאָל אַשטייגער באַקוקט ער זיך די שפּיצן נעגל, ווען ער נעמט שוין דעם שעפּ אין דער האַנט, ווי־פל שעפּ וואסער גיסט ער אויס פריער אויף דער און דערנאָך אויף יע־נער האַנט און אויף וועלכער פריער? און פון דעם צוקוקן, קלערט לייב־קעלע, וועט ער זיך אויך עפּעס אָפּלערנען... אים געפעלט זייער ר' נתנאלס פירונג אין יידישקייט. און נעכטן, שבת, ווען ר' נתנאל האָט גע־דאווענט אין חסידים־שטיבל, וואָס איז פונקט אַ פענצטער קעגן אַ פענ־צטער מיט דעם שענקל, ווו דאָרטן איז געזעסן לייבקע מיט זיינס אַ חברה און עפּעס געטרונקען און צוגעביסן — האָט ער אים דורך דעם פענצטער אויך נאָכגעקוקט, וויפל מאָל ר' נתנאל לויפט ארויס אינמי־טן דאַווענען און גייט זיך אַ שטעל צו דער וואַנט מיטן האַנט־פּאַס... ער איז אַ שטאַרקער בעלן אויף זיין פירונג און דאַדורך איז ער יעצט אויך אַזוי טשיקאַווע געווען אים נאָכקוקן...

ער האָט געקוקט און געקוקט דורך דעם שפּאַלט פון צווישן דער טיר — און ער האָט זיינע אויגן נישט געקאַנט גלייבן. וואָס ער האָט זיך פאַרגעשטעלט, האָט זיך אים עפּעס אויסגעדאַכט פונקט, ווי מען וואָלט אים געוואָלט מן השמים עפּעס אָפּטאָן אַ צו־להכעיס דערפאַר, וואָס ער גייט נאָכקוקן יידן. און שוין נישט קיין פרום וואשן האָט ער געזען, נאָר פונקט פאַרקערט — אַ צו־להכעיסדיקע זאַך — ר' נתנאל גיט אַוועק דעם בייגל דער שיקסע, וועלכע איז נאָך דאָ געשטאַנען און לייבקע אליין האָט שוין געהאַט פאַרגעסן אין איר...

— נאַ, יאַדוויגאַ — האָט זיך אים געדאַכט, זאָגט צו איר ר' נתנאל מיט אַ פאַרבאַרגן שמייכעלע אין דער באָרד אַריין — נאַ, די באַלעבאָסטע, למען השם זאָל נישט זען...

אזוינס וואָלט שוין לייבקע נישט געגלייבט. נאָר ער האָט באַשיינ־פערלעך אַליין געזען מיט זיינע אויגן — און אַפילו דעם שמייכל און דאָס שטופּן איר דעם בייגל... אָ, נישט גוט! און לייבקע, דער קאָלבאַס, איז געבליבן שטיין אַ געפּלעפּטער!

עטעלע ווידער, וואָס זי האָט דאָך דאָס אַלץ נישט געקאָנט זען, ווייל דאָס איז געשען אין קיך און זי איז געשטאַנען אין שענק אוועקגערוקט הינטער דעם שענק־פּאַס — האָט אָבער עפּעס אַנדערש געזען. זי האָט געזען, ווי דער גנב־יונג דרייט זיך עפּעס אין די ווינקעלעך און קוקט איר שוין דורך די שפּאַלטן, מן־הסתם נישט אויף צו גוטן...

נאָר פאָרט אַ ייִדענע, בפרט נאָך אַז מען לייזט געלט און די שקצים קאָ־נען נאָך אַלע ווילע צוגנבענען אַ גלעזל אין קעשענע אַריין... דאַרף מען דאָך זיי אויך היטן, האָט זי זיך שוין דערווייל צוגעכאַפּט צו זיי...

און דאָ הערט לייבקע מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ, ווי עס מאַכט זיך שוין אויף די ווייטערדיקע טיר אין קיך, די, וואָס גייט אַרויס אין הויז הינטער דער לייטער... און ר׳ נתנאל מיט דער שיקסע שאַרן זיך שטי־לערהייט אַרויס דאָרטן אַהין. ער קוקט, אפשר איז עס נישט ר׳ נתנאל, אפשר אַ טעות, ער וויל זיך אַליין די אויגן אויסרייסן, אפשר אַ פּאַר־שטעלעניש... אָבער פאַרפאַלן: אינגאַנצן זיינע פּלייצעס און זיין קאָפּ... און פּאַמעלינקע, פּאַמעלינקע און אויף די שפּיצן־נעגל האָט זיך לייבקעלע אויך אָנגעהויבן נאָכצושאַרן הינטער יענער טיר, ווייטער — מילא, וואָס פאַר אַ ברירה האָט ער שוין געהאַט, און זיך געשטעלט קוקן דורך אַ קליין דין שפּעלטעלע... און אַצינד האָט ער שוין, לייבקעלע דער יונג, געהאַט דעם ערגסטן סוף. מיט אַן איינגעהאַלטענעם אָטעם האָט ער גע־זען, ווי אויף דער לייטער, וואָס שטייט אויפגעשטעלט צום בוידעם אַריין, קריכט צום ערשטן די שיקסע שטאַפּל ביי שטאַפּל, צוהאַלטנדיק זיך מיט די הענט, און סאַמע נאָך אירע קנעכלעך, כמעט אָנגעשפּאַרט מיטן קאָפּ אין איר „ספּאָדניצע״, קריכט ווייטער ר׳ נתנאל. אָבער אינגאַנצן ר׳ נתנאל. לייבקעלע האָט זיי שוין קוים דערלעבט אַרויפצופּטרן דאָרט אַהין — ערשט דעמלט איז ער אויך נאָסגעקראָכן...

קיינער ווייסט נישט, וואָס דאָרט אויבן האָט זיך געטאָן. צי האָט מען זיך געשטיקט און געריסן ביי די גאָרגלען, צי נישט. נאָר עטעלע, וואָס דער יונג איז איר אַזוי פּלוצלינג פאַרשוווּנדן פון אויג און וואָס איר האָבן יונגען־גנבים שוין אַ סך געהאַט אָנגעלערנט, איז אַצינד, דערהערנדיק פון בוידעם אַ שטאַרקן שאָרך, ווי פאַרגליווערט געוואָרן און אַ געשריי גע־טאָן:

— וווּ איז דער יונג? ... אוי, לייד איז מיר געשען!

און מיט א שטיל קלאפן אין די ציין פאר קעלט, וואס האט זי באלד ארומגעכאפט, איז זי שוין נאכגעלאפן אהין ארויס, הינטער דער לייטער.

ערשט יענע וואך, ווי די אייגענע שיקסע טאקע האט איר געוואשן די וועש, וועלכע געהאנגען האט נאך היינט אויפן בוידעם.

— געוואלד און געוואלד! — האט זי אנגעהויבן שרייען — א גנב!...

און אז ר׳ נתנאל איז פאר גרויס שרעק אראפגעפאלן פון בוידעם, האבן זיך דאס געשריי און די געוואלדן נאך פארגרעסערט — און נישט נאר בלויז א גנב איז עס שוין ערשט געווארן, א ג נ ב מ י ט א מ ע ס ע ר!...

און ר׳ נתנאל האט געכאפט ווערן און אנטלאפן מיט איר אין שטוב אריין, הפקר לאזנדיק אלץ, אבי זיך און דעם ווייב דאס לעבן אפצוראטעווען.

די וועש האט דער גנב נישט גערירט. און ווערט האט טאקע שפע־טער גאט געלויבט דערפאר, וואס זי וויסט אליין נישט צוליב וועמענס זכות האט מען עס איר געלאזט... און ר׳ נתנאל האט דערציילט, ווי דער גנב האט שוין געהאלטן דאס מעסער אויסגעצויגן צו דעם שטריק, אויף וועלכן דאס גרעט איז געהאנגען, נאר איבערצושניידן, בשעת ער איז אויפן בוידעם ארויפגעלאפן נישט לאנג; ווי ער האט דערנאך אים געוואלט דער־שטיקן און דערשטעכן...

און אז עס איז געקומען שבת, — האט רבי נתנאל בפני כל עם ועדה געבענטשט גומל, וואס ער איז ניצול געווארן... און דער עולם האט געשאקלט מיט די קעפ אויף דעם אומגליק, וואס וואלט געקענט זיין, ווען טאקע א נס מן השמים זאל נישט געשען...

אַ מעשה מיט אַ ציג

— ווייסטו וואָס, גיטלשע, — האָט איך שוועסטער צו דער צווייטער געזאָגט, שוין ביידע זקנותטעס מיט האָריקע וואָרצלען אויף די גאָמבעס, און איינגעפאַלענע מיילער, ווי די קברים. נאָר איינע האָט אַ בעסערע עלטער געהאַט, און די טאָקע האָט דאָס געטענהט — ווייסטו וואָס: דו זעסט דאָך, אַז ביי מיר אויפן טיש ליגט נישט מער ווי אַ ווייך שטיקל ברויט, וואָס איך האָב אין וואַסער איינגעווייקט, אַז מיינע ציין זאָלן עס קאָנען פאַרנעמען, און איך קאָן דאָך דיר נישט געבן, וואָס דו דאַרפסט, איז מיין עצה, זאָלסט גיין איבער דער שטאָט, קיינער וועט דיר נישט אָפּזאָגן...

— ווייסטו וואָס, ביילעשע — האָט די אַנדערע וויקטער געזאָגט — זאָל זיין ווי גאָטס ווילן, בעטלען קאָן איך נישט גיין, און דעם טאָג וועל איך שוין ווי עס איז דורכקומען — נאָר ביינאַכט, שוועסטערשע, לאָז מיך אַריין צו דיר אין שטוב, גיב מיר אַן אָרט ביי דיר הינטערן אויוון דעם קאָפּ אָנצושפּאַרן, אונטערלייגן וועל איך מיר מיין פּאַטשיילע, אַבי נאָר אונטער אַ דאָך.

— איך ווייס דאָך, אַז דו ביסט אַן איינגעשפּאַרטע — האָט די רייכערע געזאָגט — נאַ־זשע דיר און זע, אַז דאָרט רעגנט אַריין... — האָט זי איר געוויזן ביי זיך הינטערן אויוון, ווו זי אַליין האָט ערשט נישט לאַנג אומגעקערט די שעפּ וואַסער און די נעץ איז נאָך געלעגן אויף דער ערד.

די אָרעמע האָט אָפּגעזיפצט, אָפּגעזיפצט, און האָט זיך קוים אַרויסגעטאָטשעט פון שטוב אַרויס, אָנהאַלטנדיק זיך אין דער פּיטרינע מיט ביידע הענט, ווייל זי האָט שוין פון דריי טעג קיין לעפל וואַרעם וואַסער נישט געהאַט אין מויל. און ווייל זי האָט קיין דירה אויך נישט געהאַט,

האָט זי זיך געלייגט אויף דער גאַס און איז געשטאָרבן איר כשרן ער־לעבן טויט.

מילא, אַז אַ מענטש שטאַרבט אויף דער גאַס, האָט עס ייִדן־רחמנים דורכגענומען, און מען האָט איר געגעבן אומזיסטיקע תכריכים און פיר איילן ערד אויפן בית־עולם אונטער אַ בוים.

נאָכגעגאַנגען נאָך דער מיטה זיינען עטלעכע ווייבער און די שוועס־טער, אויך פיר איילן פון דער שטוב אוועק, האָבן צו צווייערס אין דער צדקה־פושקע אַריינגעוואָרפן, וואָס אברהם שמש האָט געקליבן מיט איר און אויסגערופן, פאַרויסגייענדיק פאַר דער מיטה: „צדקה תציל ממות“. האָבן איר נאָכגעזאָגט אַ גוטן שבח, אַז זי איז געשטאָרבן ווי אַ כשרע צדיקת, און אַז זי האָט קיינעם גאָרנישט מחסר געווען ביים לעבן (דאָס איז דער ליבסטער שבח פון מענטשן), האָבן איר צוגעוווּנטשן, אַז גוטע מלאכים זאָלן איר אַנטקעגנקומען, און יעדערע פאַר זיך האָט זיך באַלד צוריק אומגעקערט צו איר שטוב, געהייסן זיך אַרויסדערלאַנגען אַ שעפּ וואַסער פאַר דער טיר — און פטור, גאַנץ פּראָסט, ווי עס פירט זיך.

נאָר גאָט זיצט אויבן און קוקט אַראָפּ אונטן. האָט ער אַזאַ מעשה געמאַכט:

אַ פויער האָט געהאַט אַ פאַרשייטע ציג, וואָס האָט אַ שאָדן געמאַכט אין קאָרן. גייט דער פויער, מאַכט זיך גאָרנישט וויסנדיק, ליגט די ציג אַרויף אויף אַ פור געבונדענערהייט, און ווען אין שטעטל איז געווען מאַרק־טאָג, פירט ער זי אַוועק צו די קצבים.

אין שטאָט אָבער איז דער פויער אַריינגעגאַנגען אין שענק אַריין שכורן — און די ציג איז געלעגן אויפן וואָגן און געוואַרט אַ שעה, צוויי און דער פויער איז אַלץ ניטש געקומען. האָט זי זיך מישב געווען, איבער־געריסן די שטריקענע פּלעכטלעך פון אירע פיס, און אויפשטעלנדיק זיך אויף אירע דינע פיסלעך און אַ שאָקל טוענדיק מיט דער באָרד, האָט זי אַ טאַנץ אַראָפּגעגעבן פון דער פור.

אַראָפּ איז אַראָפּ.

נאָר אין מאַרק זיינען שוין געשטאַנען אָנגעשטעלט אַ סך פורן מיט אַ סך פערד, אויסגעדרייט צווישן די האָלאָבלעס מיט די קעפּ אין די ווע־געלעך אַריין און מיט די דזהעס אַראָפּגעשטעלט ביי דער זייט ראָד — איז די ציג פאַרבלאָנדזשעט געוואָרן צווישן די וועגן.

זי האָט געבלאָנדזשעט און געשפּרונגען איבער די וועגן מיט אַ תמעוואַטן דערשראָקענעם בליק, מיט אַ האַרץ־רייסנדיקן „מעק־מעק“, אַזוי, אַז די פערד פלעגן כראָפּען מיט אויסגעשטעלטע נאָז־לעכער און פאַר־

ליגטע אויערן, קוקנדיק אויף דעם ווייסן ווילדן באַשעפעניש מיט דער באָרד, וואָס טאַנצט אַרום צווישן די וועגן.

פאַרנאַכט. די פורן זיינען זיך צעפאָרן. קופּקעלעך געל מיסט זיינען איינזאַם געלעגן איבערן אָפּגעליידיקטן מאַרק, בלייבט די ציג שטיין: וווּ גייט מען אַצינד? די נאַכט פאַלט צו — און די ציג הייבט אָן, אַ פאַרביטערטע, צו לויפן אַרום דער מויער פון די מאַרק־געוועלבן מיט אַן אויסגעשפּרייטן מע־מע, און איר וויינענדיק קול האָט אַזוי רחמנותדיק געבלאָדזשעט איבערן שטילן לערן מאַרק צווישן טאָג און נאַכט, אַז איין גאַנץ האָט זיך געמעגט דערבאַרעמען.

דערווייל האָט אָנגעהויבן אַרויסצושיינען אַן אָנגעצונדן פייערל דורך אַ פענצטער. דאָרט האָט געוווינט די רייכע שוועסטער, וואָס איז געזעסן שבעה נאָך דער אָרעמער, און ווייל זי איז געווען אַ זקנתטע און דערצו נאָך אין די שבעה־טעג, האָט זי פריער אָנגעצונדן פייער ווי דער גאַנצער מאַרק.

און ווי די ציג האָט דערזען דאָס בלישטשל דורך דער שויב, האָט זי זיך דערמאָנט, אַז איר באַלעבאָס פלעגט טיילמאָל גיין בייַנאַכט אין שייער אַריין מיט אַ לאַמטערן פייער, און האָט געמיינט, אַז דאָס איז איר רעכט מקום־מנוחה, און זי האָט זיך אַהין פאַרקליבן.

באַלד אָבער האָט זי איינגעזען, אַז זי האָט אַ שטיקל טעות געהאַט. זי זעט דאָ אַ גלעזערנע טיר, וואָס אין שייער איז עס נישט געווען. און ווייל זי האָט ווייטער נישט באַגריפט, וואָס דאָ טוט זיך — און אַן אָרט האָט זי פאָרט געדאַרפט געפינען, איז זי אַריין הינטער דער הויז־טיר.

נאָר אין הויז איז געווען טרעפּ אויף אַ בוידעם אַרויף — האָט זי זיך פאַרגאַפט אין דער הויך אַרויף, און ביסלעכווייז, אַרויפגעקראָכן...

און דאָ האָט זי אַמתדיק געפונען אַ בינטל גראָביווינעס אין סאַמע ווינקל אונטערן שינדל־דאַך, האָט זי זיך איינגעטוליעט דערינען אָפּרוען אירע פיס פון אַ גאַנצן טאָג אַרומלויפן...

דאָס בינטל גראָביווינעס איז דאָ געלעגן אָנגעגרייט פון דער באַלעבאָסטע, אַז טאָמער וועט זי עס ווען דאַרפן, אַזאַ שטייגער, ווי עס ליגט ביי איר אין קופערט אַ קבֿורה־ביגוול, כאָטש קיין זאַך האָט זי שוין נישט צעריסן פון צען יאָר צייט, ווייל זי גייט זייער פאַמעלעך מיט פאַרזיכטיקע טריט, האַלטנדיק די ברילן אויף דער נאָז, פאַרלייגט מיט אַ שטריקל אויף די אויערן.

שפּעט בייַנאַכט. די טיר און דער לאָדן זיינען שוין פאַרקייטלט, אין שטוב ברענט אַ קליין גאָגעלע, וואָס צעגיסט אַ רויטלעכע שיין אויף די

וועגט — ליגט שוין די ווייסע שוועסטער אונטערן איבערבעט, צוגע־בונדן מיט א פאטשיילכעלע דעם קאָפּ.

אינדעם דערהערט זיך אַ שאָרכן פון בוידעם... און די שוועסטער שטעלט די אויערן אָן... דאָס האָט זיך איר נישט געדאכט, מען האָט טאקע אויף אַן אמת געשאָרכט — און דאָס האַרץ איז איר אָנגעפאַלן געוואָרן. וואָס קאָן דאָס זיין? — פרעגט זי זיך אליין, און וויל דעם קאָפּ איינטוליען אונ־טערן איבערבעט ארונטער... נאָר מער זי וויל דאָס, מער ציט עס זי די אויערן אויפצושטעלן, און מער זי שטעלט די אויערן אויף, מער הערט זי דאָס שאָרכן.

„נישט גוט... — טראַכט זי זיך — ציט די שוועסטער איז געשטאָרבן, גייט אַן אימה ארום איר שטוב".

און אויפשטייענדיק פון בעט, האָט זי דאָס לעמפעלע העכער ארויס־געדרייט, האָט זיך גענומען א פעקל ספרים מיט דעם טלית פון איר מאַן, וועלכער איז שוין טויט געווען א יאָר דרייסיק אוודאי — און ארומלייגנ־דיק זיך מיט זיי ווי מיט אַ באַריקאַדע, האָט זי זיך צוריקגעלייגט אין בעט אריין: זאָל זיין ווי גאָטס ווילן איז!... מילא, פארפאלן, אז די שוועסטער וויל זיך אין איר נוקם זיין...

דערוויל איז דער ציג קאלט געוואָרן צו ליגן אויפן בוידעם, איז זי שטילענקערהייט אַראָפּגעקראָכן פון די שטיגן, אזוי, אז די אלטע האָט מיט פּורכט אויסגעהערט, ווי דאָס אומגליק קריכט.

און עס דערהערט זיך א שטויס אין דער טיר אריין, און די אלטע איז אויפגעשפרונגען מיט א ציטער אין די אויגן: „שוועסטערשי, וואָס ווילסטו פון מיר האָבן?"...

די ציג איז אויף א מינוט שטיל געבליבן, און די אלטע מיטן לעמ־פעלע אין דער האנט שטייט א דערציטערטע אין מיטן שטוב, און קוקט און קוקט...

און זי דערזעט אַ ווייס גרויס אויג מיט אַן אויפגעריסענער ברעם קוקט צו איר אריין דורך דעם אויסגעשניטענעם לעכל אין לאָדן — איז זי אנידערגעפאלן אין מיטן שטוב מיט דעם לעמפעלע אין דער האנט און איז אויך געשטאָרבן...

מילא, געשטאָרבן — קלערט מען וועגן באַגראָבן. האָבן שכנים ארויס־געדרוקט א ציגל פון איר באַק־אייוועלע, געפונען דאָרט אויף תכריכים און פאר אַ שטיקל אָרט צו באַצאָלן, און ווייבער זיינען א גאַנצן טאָג הינטער אירע פענצטער געשטאַנען און מיט שאָקלענדיקע לעפצן איר נאָכגעזאָגט גוטע שבחים, וואָס פאר א כשר מענטש זי איז געווען, וואָס פאר א גוט

מענטש זי איז געווען, וואָס פאַר א גוט האַרץ זי האָט געהאַט — און אז פאַר גרויס האַרץ־ווייטיק צו דער געשטאָרבענער שוועסטער איז זי, נעבעך, געשטאָרבן.

זאָל זיין אַזוי, אַבי מען דאַרף זי באַגראָבן. ביינאַכט האָט מען זי שוין געטראָגן אויף דער מיטה. אַרום — די חברה־לייט, און פאָרויס — אברהם שמש מיט דער פושקע אין איין האַנט און מיט דער לאַמטערן אין דער אַנדערער האַנט.

נאָר אַזוי ווי די ציג האָט אַלץ נאָך געדענקט, אַז איר באַלעבאָס פלעגט גיין אין שייער אַריין מיט אַן אָנגעצונדענע לאַמטערן — איז זי אַצינד אַקעגן דער מיטה געשפּרונגען, געלאָפן פאָרויס און זיך געגעבן אַלע ווייל אַ שטעל אָפּ מיט אַ ציגענעם אויפגעהויבענעם קוק קעגן דער חברה — און ווייטער געלאָפן.

אַלע האָבן באַשיימפּערלעך געזען, אַז דאָ איז עפּעס נישט קיין גלאַטיקע זאַך. אַז דאָ האָט זיך עפּעס מדבק געווען, און דער עולם האָט זיך געשמאַרקט נישט צו קוקן אין יענער זייט, וווּ די ציג האָט אַקעגנגעטאַנצט.

מילא, נישט טרעפן זאָל עס זיך. נישט איין מאָל מאַכט זיך, אַז אַ משחית טאַנצט אַ קעגן.

פיינדסטוועגן איז מען אַרויף אויפן בית עולם. זאָל זיין ווי גאָטס ווילן, און מען האָט זיך אָפּגעשטעלט מיט דער מיטה איבערן אָפענעם קבר. נאָר די ציג האָט שוין געקוקט פון צווישן די ביימער אַרויס, ווי מען לייכט צו מיט דער לאַמטערן איבער אַ בערגל זאַמד, און קוקנדיק אַזוי, האָט זי זיך דערמאָנט, ווי איינמאָל אין האַרבסט־צייט האָט איר באַלעבאָס פאַרענדיקט ביינאַכט דעם גרוב קאַרטאָפליעס צו פאַרשיטן. און דעמלט האָט מען אויך אַזוי צוגעלויכטן איבער דעם בערגל זאַמד. און איר האַרץ, כאָטש אַ ציגן־האַרץ, איז געוואָרן פול מיט דערוואַרטונג און איר אויג האָט געקוקט טאָפּל גרויס פון צווישן די ביימער אַרויס, בפרט נאָך, אַז זי האָט שוין נישט גנהאַט געגעסן פון דאַרף אָן.

און שפּעטער, ווען דער עולם איז צוריק אַראָפּ פון בית־עולם — איז זי צו צום קבר און צעקאָפּעט עס און צעשאַרט דאָס זאַמד מיט די הערנער, נאָר אַזוי ווי זי האָט פאָרט צו גאָרנישט געקאָנט צוקומען און איר אַרבעט איז געווען אומזיסט — איז זי פאַר גרויס צרות אוועקגעגאַנגען אין צדיקס אוהל אַריין, וואָס איז דאָרט געשטאַנען, און געלייגט זיך אָן אַ וואַנט־שערע.

איבערפרי, דער קברן גיט אַ קוק איבערן פרישן קבר — אַן אומגליק האָט געטראָפן... און ער איז אַוועק צו דער חברה־קדישה אָנזאָגן, וואָס דאָ האָט געטראָפן.

דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיך אָנגעהויבן צו שרעקן, אַלע האָבן געוווסט, מיט וואָס אַזאַ מעשה שמעקט; אַז ביינאַכט זאָל אַ ציג אַקעגנשטאַנצן דער מיטה, און אין אינדערפרי זאָל מען געפינען דאָס קבר צעוואָרפן.

קימפעטאָרינס האָבן זיך אָנגעהויבן צו שרעקן. אין שטעטל איז געוואָרן אַ שטיל געדודער, אַ בסוד־סודותדיק שרעקן, און ס'איז געבליבן, אַז דער רב מיט די חשובים פון שטאָט זאָלן גיין אַרויף אויפן גוטן אָרט אָנזאָגן איר: ראשית, אַז זי זאָל וויסן דיך, אַז זי איז געשטאָרבן, און זי זאָל איינרוען און צווייטנס: זאָגן אַ פּאָר קאַפּיטלעך תהילים איבער איר קבר צו באַפרייען איר נשמה פון דעם משחית, וואָס האָט ביינאַכט אַקעגנגעטאַנצט קעגן איר מיטה און זיך אַזוי געפריים מיט איר...

דער רב האָט אָנגעטאָן די זשופּיצע מיט דעם ספּאָדיק, באַלגאַטים חשובים — די סאַמעטענע היטלען און מען איז געגאַנגען...

און אַז מען גייט, וואַרפן שוין בעלי־מלאכות אויך אוועק יעדער זיין אַרבעט, דער שוסטער זיין העמערל, דער שניידער זיין שער, און מען לויפט, כאַפּנדיק די כאַלאַטלעך אויף זיך.

מען האָט אַלץ געטאָן פאַר איר נשמה וועגן, וואָס מען האָט געקענט, נאָר אין מיטן תהילים זאָגן, איז די בלינדע צביהלע, וואָס מאַכט אל מלא רחמים אויפן בית־עולם, פאַרקראָכן מיט נאָך צוויי ווייבער צום צדיקס אוהל, בעטן פאַר זיי דעם צדיקס זכות צו דערוועקן, און ווי זיי האָבן דערזען די ציג רוען אונטער די שטאַכייטלעך — האָבן זיי זיך אַלע דריי אויפגעכאַפּט מיט אַ געפּילדער און מיט אויסגעשטרעקטע הענט געלאָפן צו דער עדה יידן.

און גאַנץ עדה האָט זיך דערשראָקן, ס'איז געוואָרן אַ בהלה — און מען האָט זיך ווייטער מיישב געווען, אַז דער רב מיט דער עדה פון גאַנץ קהל זאָל גיין גוזר זיין אויף דער ציג, אַז זי זאָל אַרויס פון דאָרט, און אָפּגעבן איר אַן אָרט אין דער מדבר, וווּ קיין מענטשן קומען נישט, אָדער אונטער אַ בריק ערגעץ...

האָט דער רב זיך איבערגעזען די ציצית און ער מיט דער גאַנצער עדה האָבן דאָס אוהל אַרומגערינגלט, ער אין דער טיר:

— גיי אַרויס פונדאַנען — האָט ער צו דער ציג געטענהט, פריער געלאַסן און מיט גוטן — דאָס בין איך אליין דיר גוזר, אני שמואל הקטן, רב דק״ק... בהסכם כל הקהל... און אַרויסגיין זאָלסטו פונדאַנען, נאָר דורך דעם שינדל־לעכל אין שפּיץ דאַך, אַז דו זאָלסט, חלילה, קיינעם נישט מזיק זיין...

און דער עולם איז געשטאַנען מיט מויל און אויערן אויפגעשטעלט, און געוואַרט דעם רבס וואָרט זאָל געשען — נאָר די ציג האָט זיך נישט געוואָלט רירן פון אָרט, האָט דער רב געכאַפּט דעם שטעקן זיינעם און געוואָלט זיך מיט איר באַגיין, ווי דער אַלטער קאָצקער, זכרונו לברכה, פלעגט זיך באַגיין מיט דבוקים. — האָט זיך די ציג דערשראָקן און געגעבן אַ שפּרונג מיט די הערנער דעם רב אין דער באָרד אַריין און איבערגעדרייט אים מיט דער זשופּיצע אַרויף, אַזוי, אַז די גאַנצע עדה, גאָטס חיילות, האָבן זיך געגעבן אַ הייב אין דער הויך און אַוועקגעפלויגן אין שטעטל אַריין מיט אַ געפּילדער, ווי אַ סטאַדע גענדז. און מען האָט אָנגעהויבן צו פאַרהאַקן טירן און לאָדנס: דער משחית לויפט!... און אַלע איינוווינער האָבן זיך אין די הייזלעך באַהאַלטן. פון שטעטל איז אַן אוהל געוואָרן, און די ציג האָט אָנגעהויבן איבער די פראַנק־און־פרייע געסלעך אַרומצוגיין מיט אַן אויפגעהויבענעם קאָפּ.

פון דעמלט אָן איז שוין גראָז אין מאַרק אָנגעוואַקסן אויף די דעכלעך — גאַנצע גערטנער מאָך, — דער עולם ליגט נאָך אַלץ באַהאַלטן הינטער די לאָדנס — און זאָל קומען היינט אַ פרעמדער מענטש מיט אַ גילדענעם קאָפּ אין שטעטל אַריין, וועלן טיר און טויער זיך פאַרשלאָסן פאַר אים.

אַ שלעכטע פרוי

אהרן האָט דערוואַכט פון שלאָף, און ליגנדיק אויף דער סאָפע, זיך אַ קער געטון מיטן פּנים צום פענצטער. די האַלבע לבנה קוקט צו אים אריין בלייך און פאַרטראַכט, שטייענדיק אין טונקל־בלויען הימל צווישן די זילבערנע שפּראָצלעך, — קוים בלישטשענדיקע שטערנדלעך. ארום איז שטיל, פון צווייטן צימער הערט זיך דעם זייגערס איינזאַמער טיק־טאַק... און דאָ אין שטוב ווערן די ווענט אַלץ טונקעלער, זיי האָבן שוין, דאַכט זיך, קיין ממשות נישט און זיינען צוזאַמענגעוועבט פון אַ טהאָען און אַ טיפן נאַכט־קאָליר; און פון אונטערן נאַקעטן באַלקן לויערט שוין די שטילקייט פון דער טונקל־גראָער נאַכט.

אהרן שטייט אויף פון דער סאָפע, גייט צו צום פענצטער און מאַכט דאָס אויף.

— „און ווו איז זי?” — קוקט ער אין מאַרק אריין, — „ווו זיינען זיי ביידע? אפשר ביים פאָטער איהן?”...

ער גענעצט טיף אָפּ און גייט אוועק פון פענצטער, אריינשטעקנדיק די האַנט אין בוזעם־קעשענע, ער נעמט ארויס אַ פּאַפּיראָס, און זוכט ווייטער אין די קעשענעס — „נישטאָ!.. קיין שוועבעלע אויך נישט”...

און אים ערגערט דאָס און ער לויפט אריין אין צווייטן צימער, זוכט אויפן טישל צווישן ביידע בעטן, געפינט אָבער נישט. ער לויפט צוריק אין שטוב און זוכט איבער דער קיך — נישטאָ, קיין שוועבעלע אויך נישט!

„און ווו קאָן זי זיין אזוי לאַנג? דער טאַטע דאַרף זי דאָרט נייטיק? וואָס אַ נקבה קאָן!”...

ער לויפט ארויס פון שטוב, צוקלאַפּנדיק די טיר הינטער זיך.

באַלד קומט ער צוריק אריין מיט אַ פאַרריכערטן פּאַפּיראָס אין מויל. ער צינדט־אָן אַ שוועבעלע און אין שטוב ווערט רויט־ליכטיק.

ער צינדט אָן דעם לאָמפּ און שטעלט אים אַנידער אויף דעם טיש וואָס אין מיטן גשטוב.

ער וואַרפט אומרויק אַ בליק און בלייבט שטיין, ווי פאַרטראַכט.

„אַזוי לאַנג, אַזוי לאַנג?" — מורמלט ער און גייט ווייטער ארויס פון שטוב.

באַלד קומט ער צוריק מיט אַ מיידל אין אַ קרעטאָנען בלוזקעלע, הויך־ברוסטיק, מיט געזונטע פולע באַקן און מיט אַ בלאָנדן קאָפּ האָר, פאַרליגט אויף צוריק.

ביידע קוקן זיך אָן, בלייבדיק שטיין אין מיטן שטוב, און ער בעט זי:

— איך לויף נאָר אריבער צום שווער, שיק איך זי באַלד; אַטאָמער טרעף איך זי נישט, לאָז נישט די שטוב אַליין, זיי אַזוי גוט...

פלוצלינג מאַכט זיך אויף די טיר און אַ דיקלעכע ייִדענע מיט אַ געזיכט פון אַ טערק, מיט אַ געשטריקט קופּקעלע אויפן קאָפּ, באַווייזט זיך אויף דער שוועל. זי טוט אַ פינקל מיט די אויגן און רופט מיט אַ גראָבער מאַנסבילשער שטים:

— איידל, איידל, קום נאָר אריין, איך דאַרף דיך עפּעס האָבן...

דאָס מיידל שאַרט זיך צוריק צו דער טיר, בלייבנדיק שטיין פאַר דער ייִדענע ווי אַ פאַרזינדיקטע מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן.

אַהרן בליקט אומרויק:

— שפּרינצע! וואָס איז?.. איין מינוט נאָר...

— איין מינוט נאָר?... מאַקע? נישט מיין מיידל?... — טוט זי אַ כאַפּ איידלען ביים אָרבל און אַ שלעפּ ארויס פון דער טיר.

אהרן בלייבט אַ רגע ווי צעמישט. פלוצלינג טוט ער אַ שפּרונג, און שטעקט ארויס דעם קאָפּ דורך דער אָפענער טיר.

— דו אַלטע קאָזאַצקע! — רופט ער אויס.

— און דערלעב נישט עלטער צו ווערן! — הערט זיך פון דאָרט אָן ענטפער און באַלד דערוויף אַ קלאַפּ מיט אַ טיר...

אהרן בלייבט שטיין, ווי אָפּגעהאַקט אין דער מיטן, מיט אָן אָפן מויל און אויגן, וואָס פלאַמען פאַר כעס.

— „אַזאַ אַלטע קאָזאַצקע, — טענהט ער שוין צו זיך, אויסחרייענדיק זיך מיט׳ן פּנים צו דער שטוב — אַזאַ זעלנערישע קאָזאַצקע!"

ער פאַרמאַכט די טיר און נעמט גיין איבער דער שטוב אויף און אָפּ, שטאַרק צעטראָגן:

— „אײַנשפּאַרן גאָר וועט זי מיך? קרענק אַזוי לאַנג, רבקהלע! דעם קאָפּ אפילו זאָל מען דיר ארויסגנבענען!..." לויפט ער צו צו דער טיר.

ער וואַרפט אָבער אַ בליק אויף דער שטוב. דאָס פענצטער איז אָפן... גייט ער צוריק פאַרמאַכן. און דערנאָך זעצט ער זיך אוועק אויף דער סאָפע.

אַ ווײַלע איז שטיל.

די טיר מאַכט זיך אויף, און זיין פרוי, רבקהלע, מיט זיין שוועסטער דבורה, אַ מיידל פון אַ יאָר צוואַנציק, וואָס איז געקומען צו גאַסט, זיינען אַריין אין שטוב.

— ביסט עפּעס אַ מבין, ווי לאַנג איך האָב מיך געזוימט? — טענהט רבקהלע גלאַט אין דער וועלט אַריין.

— צי איך בין אַ מבין? — כאַפּט אַהרן אונטער מיט אַ בייזן שמייכל — האָ, האָ, האָ — — צי איך בין אַ מבין?...

— זע נאָר צו, זע נאָר... — בלייבט זי שטיין אין מיטן שטוב, אָנקוקנדיק אויף מאַן אין פּנים אַריין — גלייך עס טענהט דאָ עמעצער צו אים. ס'איז אים שוין עפּעס געפלויגן איבער דער נאָז.

— זאָלסט פליען און פליען, אַז עס זאָל דיך די כאָלערע טרעפן ווו דו שטייסט! און מיט שפּרינצען אינאיינעם!...

— כאַ, כאַ, כאַ... — צעלאַכט זי זיך אויף אַ דין קולעכל, אומקוקנדיק זיך צו דבורהן, — דבורהלע, ביסט כאָטש אַ מבינטע אויף די רייד, אויף דעם משוגענעמס רייד?

— ביסט כאָטש אַ מבין אויף דעם געלעכטערל, דבורה? — פרעגט אויך אַהרן — דו באַמערקסט כאָטש, וואָס דאָס געלעכטערל איז?...

— וואָס, דיר געפעלט דאָס נישט, אַהרעלע? — פרעגט רבקהלע ווייך — אָבער עס שטעכט דיך?

— ווער דערשטיקן, דערפאַר וואָס דו קאָנסט אוועקגיין פון דער היים אויף אַזוי לאַנג!

— און דווקא וועל איך מאָרגן אויך גיין. אומת, דבורהלע? מאָרגן וועלן מיר אויך גיין זיך באָדן און טייך? און דו, — ווענדט זי זיך צוריק צום מאַן, — שטעך דיך פאַר צרות.

— זאָל דיך שטעכן און ברענען!

— און פלאַצט דיר די די גאַל... בע... און וואָס מאַכט דאָס נאַרעלע?... — שפּילעוועט זי אים אין די אויגן אַריין, אַנטקעגן שטייענדיק, מיט אַ שמייכעלע אין פּנים.

— גיי! וואָרן איך מאַך פון דיר אַ תל! — שפּרינגט אַהרן אויף פון דער סאָפע מיט אַ ווילד געשריי, אויסשטעלנדיק אַ פויסט קעגן איר פּנים און די אויגן זיינע פלאַמען און דאָס געזיכט איז אָנגעצונדן.

און אַ שטילקייט האָט די גאַנצע שטוב פאַרגליווערט און מאַן און ווייב קוקן זיך אין די אויגן מיט צעמישטע בליקן.

ער קומט דאָך צו זיך, אָטעמט ליכט אָפּ און לאָזט צוריק אַראָפּ די האַנט. ער דרייט זיך אויס, מאַכט אַ פּאָר טריט און שטעלט זיך ווייטער אָפּ, אַנקוקנדיק זי פונווייטנס:

— ביים טייך ביסטו געווען, אַזוי לאַנג געזעסן, האָסטו שוין געדאַרפט אַלצאַיינס אַריבערגיין איבער דער בריק צו די קאַזאַרמעס. וואָלסטו כאָטש גענעכטיקט אין קאַזאַרמע, אָדער הינטערן בערגל, וואָלט איך געוווסט פאַרוואָס איך זיץ, אַז פאַרפאַלן, ביסט נישטאָ, אַ סוף!...

זי ענטפערט נישט, נאָר קוקט זיך איבער מיט דבורהן:

— וואָס שטייסטו נאָך דו נאַר, דו?... לייג אַוועק, מיט די וועש אין פאַרטעך שטייסטו נאָך? וואָס זעסטו דאָ, דאָס נחת פון דער שוועגערין?... — פרעגט זי מיט אַ רחמנות אין קול, ווי אייגענע, וואָס דאַרף מסתם אָפּקומען פאַר אַן עונש. נאָר אַהרן כאַפּט אונטער מיט אַ ווילדן שמייכל:

— זעסט, דבורה, זעסט דאָס צדיק?... וואָס פאַר אַ כשר פּנימל!...

דבורה טוט נאָר אַ קוועטש מיט די אַקסלען און גייט אַוועק מיט די וועש אין פאַרטעך אין צווייטן צימער.

זי קומט באַלד צוריק.

אַהרן איז אַרויס פון שטוב און רבקהלע זעצט זיך אויף דער סאָפע די האַנט אונטערגעשפאַרט אונטער דער גאָמבע:

— נו, וואָס זאָגסטו כאָטש צו אַזאַ כפּרה, דבורהלע?

— וואָס זאָל איך זאָגן? — ענטפערט שטיל דבורהלע, זעצנדיק זיך לעבן איר.

— זעסט כאָטש ס'נחת? דאָס האַלט מען שוין ב"ה צוויי יאָר נאָך אַ חתונה, איז מען דאָס אויף אַזאַ אופן געקלאָגט. זאָג, דבורהלע, האָב איך נישט געמעגט אויסגערונען ווערן ביי דער מאַמען אין בויך? כּדאַי איך אַזאַ אַרט חתונה צו האָבן?...

— איך וועל דיר זאָגן דעם אמת: אַ היציקער איז ער שטענדיק, נאָר מיט דיר, האָב איך געמיינט, איז ער אַנדערש...

— אַנדערש?... האָט רבקהלע אָפּגעזיפצט — נאָר דעם רשע גיט דעם ווידעל... טו אַלדאָס ביז... און פון וועמען לערנט מען זיך דאָס אָפּ? פון די הולטייעס, אַפיצירן! פרעסט און זויפט מיט זיי טאָג און נאַכט, פילט זיך אָן מיט טריפות; אויסגעפילט, אויסגעטישטשעט איז מען מיט קעלבאַס — דערצו זעט ער דאָך ווי אַזוי זיי, די הולטאַייעס, טוען מיט די

שיקסעס, די „טליקעס"... נו, איך בעט דיך, דבורהלע, פארוואס זאל ער נישט טאָן אזוי מיטן ווייב, ווי דער זעלנער מיט דער „טליק"?

— אזא גוט לעבן האָבן זיי אפיצירן מיט יידן?

— מיט יידן, יאָ!... וואָס, דיין ברודער איז אויך א ייד?... ווער ס'איז א ייד, ווי א ייד דאַרף צו זיין, לאָבן זיי טאַקע, קאָנען נישט אַנקוקן. — אַוודאי מיט ר' לייבעלע חיים זון וועלן זיי נישט האָבן קיין עסקים. נאָר דיין ברודער, פאַרשטייסטו מיך, האָט א טריפהנע זעעל. א גוי איז ער, נישט קיין נשמה, נאָר א רוח, — זיי אליין זאָגן דאָך: „אַראַן, טי כאַראַק־טעראָם וואָוסיע ניע פּאָכאָדיש נאַ יעווריעיאַ"... פאַרשטייסטו שוין? דער שורש, קינד־לעב, ציט — — —

— מילא, דיין טאַטע אליין האָט דאָך אים געמאַכט אַן איינגאַנג אין די קוישאָרן...

— אזוי?... וויל ווי די וועלט... הייסט עס: דאַרף מיין טאַטע אויך נישט בעסער זיין, ווייל ער איז דאָך אויך תמיד מיט זיי, א פּאָדראַטשיק... ביי־זשע נאָר שבתצונאַכטס הערן מיין טאַטן הבדלה מאַכן, מיין טאַטנס זמירות שבת ביים טיש... ווייבער שטייען דאָך הינטערן פענצטער... א ייד בלייבט א ייד, און א גוי איז באַלד א גוי.

חבורה פאַרשוויגט, קוקט איר אין פּנים אַריין, וואָס שפּילט אין אַלע פאַרבן און אין די אויגן, וואָס גלאַנצן מיט א מין צעגאַסן פייערל.

— נאָר וואָרט, — הייבט חבקהלע ווייטער אָן, — עס איז אים נאָך נישט געשוויגן די הייַנטיקע נאַכט. דו זעסט, אַ? — רוקט זי אוועק די האַנט פון אונטערן פּנים און מיט א פינגער ווייזט זי אָן אויף דער האַנט־ פלאַך — דאָ, אָ, מוז זיין גאַל ליגן, דאָס גאַלעכל מוז דאָ צעריבן ווערן!...— ענדיקט זי מיט א ניגונדל פול מיט בייזקייט און אין די אויגן בלישטשעט א פייערל פון נצחון.

— מיין האַגה... — קוקט זי דבורה אָן — ווי דו פאַרשטייסט...

רבקהלע האָט שוין מער נישט גערעדט א וואָרט, נאָר העכער זיך אַרויפגערוקט אויף דער סאָפע, אויסגעצויגן דעם קערפּער, און דעם קאָפּ מיטן האָרשייטל אָנגעשפּאַרט אין דער וואַנט און געקוקט פאַרטראַכט אינעם פייערל פון לאָמפּ אויפן טיש; דאָס לענגלעכע פּנים האָט זיך גע־ רויטלט, די אויגן האָבן געגלאַנצט ווי באַגייסטערט, און אזוי שטיל, רויק, ווי זיי וואָלטן נאָך עפּעס געבענקט...

אין א ווײַלע אַרום שטייט זי אויף, און גייענדיק צו דער טיר פון צימער לאָזט זי פאַלן עטלעכע ווערטער, אזוי גלאַט אין דער וועלט אַריין:— ווילסט, נעם דיר אַריין דאָס בעטגעוואַנט...

דבורה האָט אַריינגעבראַכט פון צווייטן צימער א קאָלדרע מיט א קישן, אויסגעבעט א געלעגער אויף דער סאָפע, דעם לאָמפּ עטוואָס אַראָפּגעדרייט און געלייגט זיך שלאָפן.

שפּעטער קומט אהרן אַהיים.

— דבורה... — גייט ער צו שטילערהייט, קוקנדיק איר אין בלאַסלעכן, רונדלעכן געזיכט און אין די אויסגעשטעלטע, שוואַרצע אויגן — עס שלעפט דיך?...

— ניין. — ענטפערט זי, אַרויסלייגנדיק א נאַקעטע האַנט איבער דער צודעק.

— וואָס האָט זי געזאָגט?... — גיט ער א ווונק אויף דער טיר פון צימער.

— וואָס זאָל זי זאָגן?... א שיינעם דאַנק דיר?...

— איך מיין — זי האָט עפּעס גערעדט?

— איך ווייס?...

— וואָס האָט זי גערעדט?

— אַז דו ביסט גערעכט...

— מאַכסט חוזק?

— וואָס־זשע פרעגסטו?

— גלאַט, זי מוז שוין זיין ברוגז?...

א ווײַלע איז שטיל.

— איך ווייס דען נישט, מיינסטו, אַז זי איז גערעכט? וואָס איז דען, אַז זי האָט מיך איבערגעלאָזט א ביסל אין שטוב? זי זיצט דאָך תמיד?...

— אוודאי, איז זי גערעכט.

אהרן האָט זיך פאַרטראַכט מיט א ביסל א פאַרזונקענעם קאָפּ.

— נו, גיי שוין שלאָפן, לאָמיך שוין געמאַך — טוט דבורהלע א שמייכל — ביסט נאָך, זע איך, דער אייגענער משוגענער...

ער טלייבט זיך אויס, און אַרומקוקנדיק זיך איבער דער שטוב, ווי ער וואָלט געוואָלט עפּעס געוואָר ווערן און נאָכוואַרפנדיק א בליק אויף דעם ברענענדיקן לאָמפּ, גייט ער אוועק צו רבקהלען אין צימער.

און א ווײַלע אַרום קומט ער צוריק אַרויס בלאַס, די אויגן קוקן א ביסל צערודערט, און מיט א שטיל קול זאָגט ער דבורהן:

— גיי נאָר אַריין, בעט מיר דאָס בעט, זי פירט שוין מיט מיר א ברוגזל...

— וואָס, זי שלאָפט נאָכנישט?...

— די כאָלערע ווייסט זי, גיי אַריין, וועסטו זען...

דבורה כאַפּט אויף זיך דאָס האַלבע קליידל און גייט מיט אים גלייך אַריין.

ער צינדט אָן אַ שוועבעלע און זי דערזעט — ביידע בעטן שטייען ביי דער וואַנט פאַרבעט. אין איינעם, אין סאַמע ווינקל, ליגט אַן איינגעטוליעט גופל אין קליידער און אין די שיך, און דאָס קליינע קעפל איז איינגעקאָרטשעט צווישן די אַקסלען, אויסגעדרייט מיטן פּנים צום קאָפּן־בריעטל און מיט די הענט פאַרדעקט, ווי צו ליכט־בענטשן...

— רבקהלע — רופט דבורהלע — וואָס ליגסטו עפּעס? האָסט דאָך נאָך נישט געבעט און דו ליגסט שוין....

רבקהלע טוט זיך קיין ריר נישט.

דבורה טוט אַ קוק אויף אהרנען און ער אויף איר מיט אַ שטילן, אויפגערעגטן צער.

דבורה גייט צו נעענטער. לייגט צו דאָס אויער, צי אָטעמט זי כאָטש...

— זי שלאָפט... — קוקט זי זיך אום צו אהרנען.

— זאָל אויף איר קומען אַ שוואַרצער שלאָף. — טוט ער אַ קריץ מיט די ציין — שטיי נישט, דבורה, נעם בעט דאָס בעט.

דבורה האָט אים אויסגעבעט שלאָפן און איז אַריין צוריק אין דער פאָרנטיקער שטוב.

פרימאָרגן. דבורה דרייט זיך אַרום אין שטוב, באָרוועס, אין בלויזן האַלסעלע, רויטע אָפּגעלעגענע באַקן, ווי ערשט אויפגעשטאַנען פון שלאָף, און די האָר נאָך צעלאָזט איבער די אַקסלען. זי זעצט זיך אויף אַ שטול, פאַרלייגט אַ פוס אויף אַ פוס, דאָס לייכטע האַלסעלע ווערט אַריינגעפאַלבט אינדערמיט און זי נעמט זיך פוצן, בריהשדיק, אַ קאַמאַש.

דערווייל מאַכט זיך אויף די טיר פון צימער און רבקהלע רוקט זיך אַריין אין שטוב. די קליידער אירע זיינען צעקנייטשט און צעדרייט, דאָס לענגלעכע פּנים איז בלאַס, ערנסט און זויער, מיט ברוגזדיקע אָראָפּגעלאָזטע ברעמען, און זי שאַרט זיך צו מיט אַ זייט צום פענצטער, רוקט זיך צו אַ שטול און זעצט זיך, די הענט אונטערגעשפּאַרט אונטערן פּנים, און קוקט אויף דער קעגנאיבערדיקער וואַנט...

באַלד קומט אויך אהרן אַריין. ער וואַרפט אַ בליק אויף איר, גייענדיק צום קיבל וואַסער, וו ער נעמט זיך אָפּוואַשן.

דבורה טראָגט אים אונטער אַ האַנטעך. ער ווישט זיך, באַטראַכטנדיק דערביי חבקהלען פון קאָפּ ביז די פיס. אין די אויגן שפּילט אים אַ בייזער שמייכל.

בײַם אָוועקגיין, שוין האַלטנדיק די קליאַמקע און דער האַנט, ווענדט ער זיך צו דבורהן:

— דבורה, קאָך אָפּ קאַווע אויף דער מאַשינקע און ברענג איבערביסן. געלט ליגט אין חדר אויפן טישל.

— קאַווע... — לאָזט זיך רבקהלע הערן — אַ ווייטיק אין זולדסובאַדיקן גאָרגל אַרײַן איז נישט גענוג. האַ, דבורהלע, ווי מיינסטו? — קוקט זי איר אין די אויגן אַרײַן.

דבורה שווייגט.

— אָבער וואָס טענהסטו צו דיר? דו זוייער שלימזל! — בייזערט זיך אהרן.

— נו, נו, — רעדט רבקהלע, — זוייער און ביטער וועט אים שוין ווערן דאָס לעבן, ער וועט שוין וויסן, וואָס אַ זוייער שלימזל קאָן... ווי אַזוי זי גייט הינטערן בערגל אַרונטער צו די קאַזאַרמעס... דער טריפהנער ביין! מן הסתם „טליקעט" ער זיך דאָרט אַרום נאַכט ביי נאַכט, גלייך מיט די אָפיצירן, מיט די זעלנער!

— דבורה, האָרך נישט... קאָך קאַווע! — האַקט ער אָפּ און גייט אַרויס פון שטוב.

— יאָ, קאַווע... קאָכן אין האַלדז וועט עס אים שוין! — דערענדיקט זי שוין צו דבורהן.

דבורה רופט זיך נישט אָן. אין שטוב ווערט שטיל.

דבורה נעמט אַראָפּ אַ קייבערל פון איבער דער קיך און גייט צום צימער. רבקהלע דערזעט דאָס, שפּרינגט אויף און פאַרלויפט איר דעם וועג. זיי וואַרפן זיך צום טישל און צוזאַמען מיט דער צעמישטקייט טוט זי אַ כאַפּ די מטבעות, אַ וואַרף זיך צום פענצטער און אַ שלידער אַרויס.

די מטבעות צעפליען זיך איבערן מאַרק.

— נאַ, איצינד גיי קויף... — טוט זי אַ פּאַטש צונויף ביידע הענט און אין די אויגן שפּילט אַ נשמה־גיפטיק פייערל.

דבורה קוקט איר גלייך אין די אויגן אַרײַן, נישט רעדנדיק קיין וואָרט.

— און דו מיינסט, אַז שוין? — הייבט חבקהעלע ווידער אָן?... שלאָגן וועט ער מיך, ווי אַ זעלנער די „טליק"! שוין אָפּגעקומען, מיינסטו?

— איך מיין גאָרנישט... איך גלייב דיר — ענטפערט דבורה פארביסן — איך זע, מען קאָן זיך אויף דיר פאַרלאָזן.

— אויב אזוי קאָן ער זיך העלפֿן. זאָל ער מיר וואַרפֿן אַ גאָט צו די פֿיס, קאָנסטו אים זאָגן.

— איך, איך קאָן זאָגן?... פֿון מיינעטוועגן...

הבֿורה קערט זיך אָפּ און גייט אַרויס און הרויסן הינטערן פֿענצטער, זי קלייבט צונויף די מטבעות און גייט אַוועק אין מאַרק אַריין.

רבֿקהלע איז אַריין אין שטוב און זיך צוריק געזעצט אויף איר אָרט.

הבֿורה האָט געבראַכט זעמל פֿון מאַרק. נאָר קיין קאַווע האָט זי שוין נישט געקאָכט.

באַלד קומט אהרן אָן, און שטייענדיק נאָך אויף דער שוועל, וואַרפֿט ער אַ בליק אויף דער קיך. ער באַמערקט אויך באַלד רבֿקהלעס פּאָזע, און ער קוקט זיך איבער מיט הבֿורהן אויף שטום-לשון.

אהרן מאַכט אַ פּאָר טריט, נאָר אין מיטן שטוב בלייבט ער שטיין ווי אָפּהענטיק, און נישט היימלעך ווערט אים. ער פֿילט זיך ווי אַ פֿרעמד אויסגעשפּאַנטערהייט. אָבער אָט שטעלט ער אָן די בליקן אויף רבֿקהלען, די ליפּן קרימען זיך שוין ביי אים און האַלטן זיך אַ ווײַלע, נישט אָפֿן, נישט צו, ווי זיי וואָלטן וועלן כאַפּן וואָס.

— זעסט, ווי זי זיצט, די „מאַטקע באָסקע"?...

רבֿקהלע שווייגט, גייט ער שוין צו נענטער.

— זאָג, אדרבה, האָסט שוין געזען אַזוינס, ווי דו ביסט, אין גאַנץ קראָנשפּיגל?...

זי שווייגט ווייטער און זיין שטים ווערט בייזערדיק:

— בין איך קיין ייִד נישט, אויב ס'איז דאָ אַ חבֿר צו דיר!...

זי שווייגט.

— זאָג, „מאַטקע באָסקע" — בעט ער זיך כמעט — ס'מוז דאָך עפּעס זיין?

— זאָל אים הער נאָמען אויסגעמעקט ווערן! — וואַרפֿט זי זייטיק אַ בליק, און דרייט זיך אויס מיטן פּנים אין פֿענצטער אַריין.

אהרן קוקט זיך איבער מיט הבֿורהן, טוט אַ ציי מיט די אַקסלען און ווענדט זיך ווייטער צו רבֿקהלען:

— זאָג, וואָס ווערט מיט דיר זיין? — קוים האָט ער די ווערטער אַרויסגעזאָגט, זי טוט שוין אַ שפּרונג־אויף פֿון אָרט און אַנטלויפֿט אין צימער, הערלאָנגענדיק הינטער זיך אַ שטאַרקן זעץ מיט דער טיר.

ער בלייבט שטיין ווי אַן אָפּגעשמיסענער, און קוקט נאָך אויף דער טיר מיט אַן אָפֿן מויל און אַרויסגעגלאָצטע אויגן — אַ כלי האָס איז — שאָקלט ער איר נאָך מיטן קאָפּ, ווי פֿאַרוווּנדערט.

ער טוט א קוק אויף רבקהן און ווייזט מיט א האנט אויף דער טיר.

— נו, זעסט שוין. וואס דאס איז פאר איינס? — פרעגט ער, צוגייענדיק צו איר. — און וואס, מיינסטו, האלט איך זי? אויף א גוטע כפרה! די קאווע דערפגלייכן... נאר גלאט, מען קומט אריין אין שטוב, איז די שטוב מיט דיר ברוגז... נו, איז דאס עפעס ניחא? זעסטו, אָ, אין גאס וועל איך מיך ליבער טרעפן מיט צען שונאים, איידער אין שטוב מיט איר אליין... מיט יענע, פארשטייסטו מיך, אפגעקריגט — א סוף; מען קומט זיך שוין מער נישט אויף די אויגן! און דאָ מיט איר, אויסגעריסן זאָל זי ווערן! שטענדיק איז זי דיר אין די אויגן, שטענדיק מיט אן אנגעבלאזנקייט, שיסט נאר מיט שטעכווערטלעך. ווארן זי רעדט דאך נישט קיינמאָל א וואָרט, ווי א מענטש... נאר אזוי שפיציק און זויערליק גיט זי דיר א זואָרף א ווערטל. און איז זי איבגאנצן ברוגז, איז באָך ערגער. קאָן איך איר דען קוקן אין שטילן פנים אריין?... מיין דאגה! רוק איך מיר אראפ דעם דאשעק איבער די אויגן: טרעפט דיך די כאָלערע; לאָז זיך מיר דאכטן, ביסט געשטאָרבן! — האקט ער אָפּ און גייט אריין אין צימער.

רבקהלע ליגט שוין איינגעטוליעט אין ווינקל־בעט מיטן פנים צום קאָפּ־ברעטל. ער בלייבט שטיין פארן בעט מיט אן אויפגערעגטן בליק:

— זאָג, מוזט דאָך עפעס וועלן! דיין הונט בין איך?!

זי שווייגט, און אויף זיין געזיכט צעגיסט זיך א ווייטיק און פארדראָס.

— הערסטו... — זאָגט ער, דורכדרינגענדיק זי מיטן בליק — איך האָב געמעגט בעסער די פּאפּלעקציע קריגן, איידער איך האָב דיך דערקענט.

— קריג... — ענטפערט זי לייכט און גיט אפילו נישט קיין ריר מיטן אויג.

— הער־זשע! איך וועל דיך אויך איבערקומען! מיט עפּעס שטארקערס האָב איך שוין געהאט צו טאָן...

— מיטן העמד אויפן לייב...

— נאָר אזא כאָלערע האָב איך נאָך נישט געהאַט!...

— האָב.

— קרענקסטו אזוי לאַנג, ווי לאַנג דו ביסט נאָך נישט מיין ווייב!

— קרענק!

— מיין ווייב! נאַ דיר, זעסטו, א ווייב!

— א רים אין לייב.

— זי וועט, זעסטו, נישט פארשווייגן...

— ווער שטום.

— פאַרוואָס, ווייל דו ביסט אַ גוטע ווייב?

— אַ ווייב?... — קוועטשט זי צו איין אייגל — האָסט דאָך שוין חבורהלען, וואָס דאַרפסטו שוין מיך?... גיי צו איר! די קאַווע קאָכן האָסטו דאָך אויך איר געהייסן...

— נו, היינט איך דיך קאָכן מיטאָג...

— מיך? נישט מיך! מען קאָן זיך שוין באַגיין אָן מיר...

— כאָטש פליישׁ ברענגען...

— לאָמען דיך אויפהענגען! איך וועל דאָך נאָך ווייטער פאַרקריכן הינטערן בערגל!

— ווי אַלץ שטייט אַזוי פאַרשריבן אין בוך ביי איר!... און אַזוי האָב איך געזאָגט? אַזוי האָב איך געמיינט?

— איך זאָל אַזוי וויסן פון דיר...

— עס האָט מיך פאַרדראָסן, וואָס דו האָסט מיך איינגעשפאַרט, אָבער ווייטער...

— גייט מען אַוועק פון דער היים. דאָס האָב און גוטס, וואָס דו האָסט געבראַכט פון דיין היים, וואָלט מען נישט אַרויסגעגנבעט...

— אָט דאָס איז די זאַך. זעסטו, מיט דיר צו טענהן...

— איך וויים נישט, ווער עס שלעפט אים ביים קאַרק?... — ענטפערט זי שוין זייטיק.

— אָבער וואָס טויג מיר דאָרט?... וואָס ליגסטו? האָסט שוין היינט עפּעס געגעסן?

— מיין געטרייער מאַן... עס זאָל דיר אַזוי נחת זיין דאָס לעבן, ווי מיר איז עס נחת.

— ווער הייסט דיך?

— זעסט? ער ווייסט דאָך נאָך גאָרנישט...

— נו, ליג נישט, ליג נישט. — רירט ער זי אָן מיט אַ האַנט ביים אַקסל.

— נעם צו! — וואַרפט זי אַ בייזן בליק — מאַך בעסער אַ פּויסט!...

ער קוקט זי אָן, האַלטנדיק די האַנט אויף איר און שווייגט.

— וואָס פאַר אַ פאַרשטאָכענע אויגן דאָס האָט נאָך! — טוט זי זיך אַ דריי אַרויס פון אונטער זיין האַנט.

ער טוט אַ שמייכל און זי מאַכט זיך אַראָפּגעלאָזט די נאָז און קוקט אין קישן אַריין... זיין געזיכט ווערט מיטאַמאָל העלער, אויסגעלייטערט, און גנבישׁ־גליקלעך שטראַלט זיין פּנים איבער איר געזיכט.

ער נעמט אַרויס אַ פּאַפּיראָס און פאַררייכערט.

זי הייבט אויף דעם בליק.

— נו, הכלל, ליג שוין נישט, — שמייכלט ער צו איר.

זי לאזט צוריק אראפ דעם בליק און שווייגט.

— איך גיי היינט דבורהן ברענגען עפעס עסן, — רוימט ער איר איין, און איבערבייגנדיק זיך איבער איר און רירט זי ווייטער אן ביים אקסל, נאר זי טוט זיך ווייטער א דריי ארויס פון אונטער זיין האנט און שווייגט מיט א ברוגזדיק פנים.

— איך גיי היינט געשווינד אפקאכן מיטאג. — לענט ער ווייטער אן די האנט אויף איר — וועסט עסן, יא? — טוט ער זי א רודער.

— איך ווייס נישט ווער עס בעט אי׳ן, ער זאל צו מיר טענהן?

— זאגט זי ווי אין חצר וועלט אריין.

— דו — שמייכלט ער.

— איך? — טוט זי זיך א ווארף, און א דריי־אויס מיטן פנים צום קאפברעטל.

ער טוט א קוועטש מיט די פלייצעס און שטייט א ווילע, דערנאך גייט ער אריין אין שטוב.

חבוחה זיצט אויף דער סאפע, פארלייגט די הענט אויפן הארץ און קוקט אויף אהרנען, וואס גייט צו איר צו מיט עפעס אנזאגנדיקע אויגן:

— חבורה — מאכט ער — דו וועסט גיין ברענגען פליש, קאכן מיטאג.

— איך וועל קאכן — נאר זי... וואס טוט זי?

— גארנישט. זי האט שוין היינט עפעס געגעסן?

— גארנישט. איך האב געבראכט איבערבייסן, ליגט עס...

— און דו?

— איך, — יא.

— נו, גאנץ גוט — נעמט ער ארויס געלט, — נא, גיי ברענג, איך האב נאך היינט אויך נישט געהאט אין מויל, זאלן מיר אזוי ביידע נישט קראנק זיין. נאר ברענג פריער א גוטן הערינג, מאך מיט עסיג, אפשר וויל זי דערווייל עפעס עסן...

ער קערט זיך צוריק אום צו דער טיר פון צימער, קוקט אריין און רופט:

— חבקהלע...

רבקהלע ענטפערט נישט, און ער גייט צו צוריק צו דבורהן, וועלכע שטייט שוין גרייט מיט דעם קוישל אין דער האנט.

ביידע זייגען ארויס פון שטוב.

מיטאָג־צייט. אין שטוב איז שטיל. אהרן זיצט ביים טיש, דעם קאָפּ געזונקען, און די פינגער פויקן עפּעס צו שטילערהייט. ביים פענצטער זיצט רבקהלע, אונטערגעשפּאַרט די האַנט אונטער דער גאָמבע, און קוקט אויף דער וואַנט מיט פאַרוואָלקנטע אויסגעשטעלטע אויגן. אין דער זייט ביי דער קיך, שטייט דבורה און גיט־אויף עסן.

אויפגעבנדיק אין דריי שיסעלעך, לאָזט זי זיי שטיין אויף דער באַנק פאַר דער קיך, דעקט דעם טיש און טראָגט צו דאָס עסן.

אהרן גיט דבורהן אַ ווונק אויף רבקהלען.

— רבקהלע... — הייבט זי אָן, צוגייענדיק צו איר — רבקהלע, ס'איז שוין אויפגעגעבן...

זי שווייגט, און אהרן קוקט מיט אַרויסגעגלאָצטע אויגן:

— טפו! — טוט ער אַ שפּיי אין דער זייט, גייענדיק מיט דער שטול הינטער זיך, און נעמט גיין איבער דער שטוב אויף און אָפּ, די הענט פאַרלייגט אויף דער ברוסט און דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט.

די שטוב איז נאָך שטילער געוואָרן אונטער די זעצן פון זיינע טריט.

פּלוצלינג הייבט ער אויף דעם בליק און בלייבט שטיין קעגן רבקהלען:

— איך האָב געזינדיקט!... נו, נאַ! נעם! שעכט מיך! — טוט ער אַ כאַפּ דאָס מעסער פון טיש און שטעלט עס איר קעגן פּנים.

— ביסט כאָטש אַ מבין, דבורהלע, — קוקט זי זיך אום מיט אַ שמייכלענדיק פּנים — זעסט כאָטש ווי דאָס חזיר רייסט דעם זאַק און קוויטשעט...

ער אָטעמט שווער אָפּ, לייגט צוריק דאָס מעסער און זעצט זיך.

— גיב אַהער דאָס עסן — זאָגט רבקהלע דבורהן — וועמען איך האָב דאָ אָפּצוטון!...

דבורה דערלאַנגט איר דאָס שיסעלע צום פענצטער און נעמט אַליין אויך באַלד עסן גלייך מיט אהרנען.

נאָך דעם עסן שטייט רבקהלע אויף, ווישט זי זיך אָפּ דאָס מויל מיטן פאַרטעך און נישט אומקוקנדיק זיך, גייט זי אַרויס פון שטוב.

— נו, ווי געפעלט דיר אַזוינס? — קוקט אהרן דבורהן אָן.

— וואָס?

— אָט זעסט דאָך, דאָס זייטיקע אַרויסגיין...

— ווי זאָל מיר דאָס געפעלן?...

— אַ... דו ווייסט נישט... דאָס איז שוין עפּעס אַ שפּיצל. איך קען זי גוט. אוי, קען איך זי!... — שאָקלט ער צו מיטן קאָפּ.

דבורה קוקט אים שטיל אָן. און פּלוצלינג טוט ער זיך א הייב פון דער שטול:

— האָסטו געהערט, דבורה? אַז איך וויל, האָב איך זי טיף אין דר'ערד!

ער הייבט זיך אויף, וואַרפט אַראָפּ די קאַפּאָטע פון זיך.

ער צעלייגט זיך אויף דער סאָפע, — די הענט אונטערן קאָפּ, ליגנדיק אויף דער פּלייצע מיט אויפגעהויבענע עלנבויגנס אינהערלופט, און די געפּוצטע שטיוועלעך פון די אויסגעטראַקעוועטע פיס, פאַרוואָרפן איינס איבערן אַנדערן, בילדן ווי איין שפּיץ אַן אויפגעשטעלטן צום בעליק.

שוין איצט האָט ער שוין בדעה אויך גאָרנישט צו רעדן... שוין, הייסט עס, א נקבה זאָל מיך אַרומפירן ביים קאָפּ!...

עמעצער קראַצט ביי דער טיר. זי עפנט זיך, און א וואַסער־טרעגער מיט צוויי עמער וואַסער שטופּט זיך זייטיק אַריין... נאָך אים קומט נאָך רבקהלע און זי הייסט אים אַנדערשטעלן די עמער ביי דער קיך.

אהרן און חבורה קוקן פאַרוואונדערט, און זי לויפט אַרויס פון שטוב, זוימט זיך אַ מינוט און קומט צוריק מיט צוויי גרויסע אייזערנע טעפּ און שטעלט זיי אַנידער פאַרן וואַסער־טרעגער.

ער גיסט זיי אָן פול. עס בלייבט נאָך וואַסער; שטייען אויף דער קיך נאָך צוויי טעפּלעך, — כאַפּט זי זיי, שטעלט אונטער און ער ליידיקט אויס די רעשט פון די עמער.

דער וואַסערשטרעגער איז אַרויס פון שטוב און זי נעמט פונאַנדער־ברענען א פייער אונטער דער קיך. לייגט האָלץ אויף האָלץ און עס פּלאַ־קערט, קנאַקט און היטשעט.

אהרן וויל שוין גאָרנישט וויסן. ליגט ער אַריינגעטון אין געדאַנקען; אויך דבורה לעבן דער סאָפע מאַכט זיך נישט וויסנדיק.

בריהשדיקער, פאַרטועטער ווי תמיד, פאַרקאָכט און פאַרויטלט דאָס פּנים, לויפט רבקהלע אַרום פון ווינקל צו ווינקל, פון שטוב אין צימער, פון צימער ווידער אין שטוב, זוכט און ברענגט צונויף קופּקעס מיט גרעט, אַנוואַרפנדיק דאָס פאַר דער קיך. זי חערלאַנגט א כאַפּ א טאָפּ וואַסער אויף דער קיך אַרויף, נאָך איינעם און נאָך איינעם, צעשאַרט די פייער־קעס, צערוקט און לאָזט אַראָפּ די טעפּ צום פייער. זי טוט נאָך א מאַך אויף דאָס טירל, א קוק אַרונטער און וואַרפט האַסטיק צו א הענטל. כאַפּט ווייטער די טעפּ, דרייט, הייבט פון איין פייערקע אַרויס אין די אַנדערע אַריין, עס ברענט אונטער די הענט, דאָס פּנים פלאַמט און אין די אויגן גלאַנצט א בייזער שמייכל, א גיריקער, באַהאַלטענער מין.

פאַרנאַכט איז שוין רבקהלע געשטאַנען אין אונטערקליידל און אין בלויזן העמד. די אַרבל פאַרקאַלערט ביז אונטער די אָרעמס, און געוואַשן דאָס גרעט, שטייענדיק איבערגעבויגן איבער אַ באַליע מיט הייס וואַסער, פון וועלכער עס גייט אַ לייכטע פּאַרע אין רבקהלעס פּנים אַריין. זי רייבט, זייפט, האָרעוועט מיטן גאַנצן קערפּער.

אהרן שטייט שוין אָנגעטון די קאַפּאָטע לעבן דער טיר, גרייט אַרויסצוגיין. ער קוקט אויף רבקהלען, וויל עפּעס זאָגן, און שלאָגט זיך נאָך מיט דער דעה.

— רבקהלע — הייבט ער שטיל אָן — וואָס האָסטו אָוועקגעיאָגט דבֿירהן פון זיך? זי וויל דיר העלפן, טויג נישט?

רבקהלע איז פאַרטיפט אין דער אַרבעט, און ער רוקט זיך צו נענטער:

— רבקהלע, צי איז דאָס פאַר דיר אַן אַרבעט? ביסטו דאָס געווינט?...

— געטריי גאַר געוואָרן פּלוצלינג — רעדט זי צו זיך. — איך ווייס נישט, ווער עס בעט אי׳ן?

ער כאַפּט אָן דאָס שטיקל גרעט אין איר האַנט:

— גענוג געוואַשן!

— נו־אַף! — רייסט זי זיך אַרויס, אַפּשפּרינגענדיק מיט אַן אויפגעפלאַמט פּנים.

ער מעסט זי אָפּ מיט אַ קאַלטן, שאַרפן בליק פון אויבן ביז אַראָפּ.

— לאָז דיך טרעפן די ערשטע כאָלערע, רויטער משוואַק! — טוט ער זיך אַ לאָז אין דער גאַס אַריין און לויפט אַרויס.

— זאָל דיר דער נאָמען אָהיימקומען! — שרייט זי אים נאָך, און בוקט זיך ווייטער צו די וועש.

און געוואַשן האָט זי ביז שפּעט אין דער נאַכט און אויף מאָרגן — נאָך אַ גאַנצן טאָג. זי האָט די ערשטע די לאָדנס געעפנט און באַלד זיך צו דער באַליע געשטעלט, געקראַכמאַליעט, געבלאָט און אַדויסגעהאָנגען צום טריקענען. און אַ גאַנצן טאָג האָט זי זיך ברוגזליך געפירט. הבֿוחהן אויף די אויגן נישט געלאָזט, — זי דאַרף נישט איר הילף, — און צו אהרנען מיט דעם רוקן געשטאַנען, — זאָל זי אים אין פּרצוף אַריין נישט קוקן, — און ער האָט זיך אַ גאַנצן טאָג געדרייט אַהין און אַרויס פון שטוב און נישט געקאָנט זיך קיין אָרט געפינען.

פאַרנאַכט האָט רבקהלע די אָפּגעטריקנטע וועש אַריינגענומען פון דרויסן און אָנגעוואָרפן זי אויף דער סאָפע. דערווייל איז די נאַכט צוגעפאַלן און זי האָט דעם לאָמפּ אָנגעצונדן.

דערנאָך האָט זי גענומען, אָפּגעקליבן א ביסל וועש באַזונדער און פאַרבונדן אין א לײַלעך. מיט א טוך און איין האַנט און דעם לאָמפּ אין דער אַנדערער גייט זי אַרײַן אין צימער, וווּ אהרן און דבורה זיצן. זי נעמט צונויף דאָס בעטגעוואַנט פון איר בעט און פּאַקט עס אײַן אין טוך. אהרן און דבורה קוקן זיך אָן פאַרוווּנדערט, און זי — גאָרנישט... קוקט זיך אום איבערן צימער, ווי זי וויל זיך אײַן עפּעס דערמאָנען, און אַזוי שטייענדיק ווענדט זי זיך צו דבורהן מיט א זיס שמייכעלע:

— זעסט, דבורהלע? אַצינד לאָז איך דיר שוין אָפּ מײַן אָרט אינגאַנצן... מעגסט שוין אַפילו ווערן זײַן ווײַב...

— ווי הייסט? — קוקט זי דבורה אָן.

— גאָרנישט, איך גיי מיר אַהיים צום מאַטן...

— האָרפּסטו מיר געבן א מאַן? וועל איך ווען, וועל איך קריגן אָן דיר אויך, און טו מיר נישט קיין טובה.

— דיר — א טובה?... איך מײַן נאָר מײַן טובה...

— הער נאָר! — רופט זיך אהרן אָן מיט א געלאַסנקייט — טו וואָס דו ווילסט און דערצייל נישט קיינעם קיין מעשׂיות, קיינער פרעגט דיך נישט.

— אַז נישט, דערציילט מען אים! ווען עס איז דאָ צו דערציילן...

— אָבער זעסט שוין, דבורה, — האַקט ער איבער, — האָב איך דיר געזאָגט? זעסטשע מײַן קוק... נאָך נעכטן האָב איך דיר געזאָגט, אַז זי שפּיצט שוין עפּעס אויס...

— אוודאי אַזוי — שמייכלט רבקהלע פּוסמוסיק — און ווען עס געפעלט נישט, זאָל יער צעפּלאַצט ווערן קוקנדיק.

— זאָל ער צעפּלאַצט — ענטפערט ער.

— וווּ נעמט מען א טרעגער? — דרייט זי זיך אום מיטן פּנים צו דער שטוב, פרעגנדיק אַן עצה גלאַט אין דער וועלט אַרײַן.

— מילא, פיר, פיר אויס, — שאָקלט ער צו מיטן קאָפּ.

— אַפּנים עמעצער פרעגט אים א דעה? — ווענדט זי זיך לאַנגזאַם צו דבורהן — דבורהלע, רוף מיר א טרעגער.

— זי איז נישט קיינעמס משרתטע. — לאָזט אהרן דבורהן נישט אויפשטיין.

— גיי איך אַליין — ענטפערט רבקהלע, פּאַמעלעך אַרויסגייענדיק פון צימער.

אין א ווײַלע אַרום קומט זי צוריק מיט א טרעגער: א הויכער ייד מיט א ברייטער באָרד, אין א בלאָ לײַבל און מיט אַ שטריק אַרום גאַרטל.

— גוטן אָוונט! — זאָגט דער ייד, קנייטשנדיק די אויגן קעגן בריי־

ענדיקן לאָמפּ אויפן טישל. קיינער האָט אים נישט געענטפערט, רבקהלע לויפט צו צום פּעקל בעטגעוואַנט, באַקוקט דעם קנייפּ און פּרוווט אים, צי ער איז פעסט.

— וואָס קוקסטו? — פרעגט אהרן מיט האַס — האָסטו מורא, מען האָט דיך באַגנבעט...

— און נאָר ער העקלט זיך צו מיר! — טוט זי זיטיק א זאָג — שוואַרץ יאָר ווייסט אים, ווער עס טענהט צו'ן אים. — ווי געפעלט דיר דבורהלע? ס'ביסל בעטגעוואַנט איז אים אויך צו גרויס אין די אויגן; נאָכעט וואָלט ער געוואָלט זאָל איך אהיימגיין!

— געוואָלט וואָלט איך?... הייסט עס, ווען איך וויל אזוי, וואָלסטו עס גענומען?

— ר' משה. — טוט זי א רוף דעם ייד — נעמט דאָס פּעקל!

דער ייד קוקט אמאָל אויף איר, אמאָל אויף אהרנען און אין זיינע אויגן זעט זיך א פאַרלאַנג עפּעס צו פרעגן.

— וואָס שטייט איר, איר ווילט נישט פאַרדינען?

— איך וויל, — ענטפערט ער, — נאָר...

— וואָס, נאָר? — כאַפּט זי אונטער, ווייל ער איז א גזלן? איר האָט מורא פאַר אים. — ווייזט זי אָן מיט א האַנט אויף אהרנען.

פון די לעצטע ווערטער ווערט אהרן ווי אָנגעצונדן.

— המם!! — טוט ער א ברום — וואָס טוט מען מיט אזא קאָלבאַסניצע? וואָס טוט מען?!

דער ייד טוט זיך א רוק ארויס פון דער טיר. רבקהלע מאַכט א טריט, וויל אים נאָכלויפן, האַלט זיך אָבער צוריק, בלייבנדיק שטיין קעגן אהרנס פּנים צו פּנים, אויג צו אויג...

דבורה שפּרינגט אריין אינדערמיט, צוהדיקנדיק זיך צו זיינע פּני, אָנגעמענדיק אים פאַר די עלנבויגנס, און שרייט אויסער זיך:

— זיץ אהרן, זיץ!

— לאָז געמאַך, דבורה, לאָז געמאַך, — נעמט ער זי אָן ביי די הענט — גאָרנישט... דו זע בעסער, ווי זי שטייט שוין אויף די שפּיץ נעגעלעך...

— זיץ, זיץ...

— א נאַרנישט דאָס איז! ווער קאָן מיט איר אויסקומען? אז זי בלייבט א גוטעטשקע פאַר דער גאַנצער וועלט, פאַרן ייד אויך... איך בין א גזלן, דאָס ווייזט, הייסט עס, ווי מען שרעקט זיך פאַר מיר... נאָר זי, נעבעך, איז א פאַרפאַלענע... אריינגעפאַלן אין מיינע הענט...

— א קלאָג זאָל אים טרעפן, ווי ער קאָן צעשפּריטן א זאַך... — פּלאַמט איר דאָס געזיכט, — וואָס דען ביסטו, נישט קיין גזלן? און א זעל-

טער אויך! און ווילסט, איך זאָל אויך זיין אזוי... איך, — א „טליק" און דו — א זעלנער; פריער מיטן קוש, דערנאָך מיט דער פויסט!

— פריער מיט דעם קוש? שאָקלט ער מיטן קאָפּ — עפּעס א סך האָב איך דיך שוין געקושט?

— כאַ, כאַ, כאַ! — שפּילט איר דאָס פּייערל אין די אויגן — א מערכה, — איך לאָז מיך...

— אזוי... אזא מערכה האָסטו... און לאָ'דיך טאַקע טרעפן די ערשטע כאַליערע פאַרן שמייכל דיינעם!...

— און אויף די פויסט — ציט זי ווייטער — האָב איך מיך אויך נישט געוואָלט לאָזן, נאָר ווער האָט אזוינע זעלנישע פויסטן?

— פויסטן פעלט איר גאָר! פון אלעם, זעסטו, גיב איר גאָר פויסטן, וואָס א נקבה קאָן איינפאַלן! — שאָקלט ער צו הבורהן מיטן קאָפּ.

— נו שוין, נו, לאָז שוין זיין גענוג — בעט דבורה.

— אנישט ווער רעדט? זאָל זי טון, וואָס זי וויל: וואַשן איז וואַשן, נישט קאָכן, איז נישט קאָכן, אהיים צום טאַטן, גיי... נו טאַקע נו, ווער האָט א דעה?

— אוודאי נישט. און איך וועל טאַקע גיין צום טאַטן, בע... וואָס מאַכט דאָס געלעכל? און עס וועט באַלד זיין אַן אַנדערער טרעגער.

— אפילו פּופּצן! איך מיט דיר האָב שוין סיי־ווי־סיי געענדיקט, אונדזער רעכענונג איז אויס... דו גיי דיר צום טאַטן און איך בין אויך נישט קיין פאַרפאַלענער, אפילו ביים סאַמע טייוול...

— און א ווייב? — שמייכלט זי.

— דאָס איז שוין מיין זאַך.

— הינטער דער קאַזאַרמע?...

— און זיין זאָל...

— איך ווייס מען קריגט... — מאַכט זי שוין אַן ערנסטערע מינע, צוליטנדיק איין פינגער צו דער גאָמבע — אזוינע אָרנטלעכע מענטש; קריגן.

— איז גוט...

דבורה זעצט זיך צוריק אויף איר אָרט און ביידע קוקן זיך שוין גלייך אָן.

— און אינדערהאַמתן — הייבט זי ווייטער אָן — נאָך וואָס א ווייב, אַן עגל, אז א „טליק" איז אויך געגנוג? — וואָס ביסטו הצן מער יחסן ווי דער זעלנער?

— א געשעפט, אבי מען קריגט, פאַרשטייסט?... און מען קושט אויך, און מען קריגט צוריק געקושט אויך...

— אַ קלאָג האָב איך צו דיין קאָפּ — מאַכט זי מיט אַ שמייכל — ברענג דיר, כאָטש, אַמאָל אַהיים... לאָ'מיך די זכיה האָבן צו זען... אפשר וועל איך מיך אויך אויסלערנען קושן.

— און ווער וועט זיין ברוגז?

רבקהלע פאַרשוויגט. זי האָט זיך ווי דערמאָנט אין עפּעס, און דער שמייכל איז צוריק פון פּנים פאַרשוואונדן...

— נו וואָס שוויגסטו?... וויל ער צוריק דערכאַפּן.

— מיט וועמען מען האָט דאָ צו רעדן, זעסטו?

— וואָס, איך בין נישט ווערט?

זי שווייגט, שאָקלט מיט דעם קאָפּ, ווי מען באַדויערט איינעם.

— זאָג פאַרוואָס? — בעט ער זיך.

— דערפאַר...

— ווייל איך בין נישט גוט?

— אַ שאלה? די הענט מעגן דיר אָפּגעריסן ווערן...

— וועל איך שוין זיין בעסער.

— זעסט אַ, העם הונט אין דרויסן מעג מען גיכער גלייבן.

— מאַכן אַ צלם פאַר דיר? שטעלן זיך אויף די קני?...

זי שווייגט מיט אַן אַראָפּגעלאָזט פּנים, טרעט אָפּ הינטערווייליגערהייט אַ פּאָר טריט, און זעצט זיך אויפן בעט הינטער דבורהס שטול.

ער שווייגט אויך און קוקט אויף איר. ענדלעך טוט ער אַ רוף:

— דבורה, גיב נאָר אַ קוק דאָרט אין שטוב. די פּושקע פּאַפּיראָסן האָב איך געלאָזט אויפן שטול...

דבורה שטייט אויף און גייט.

— דבורה, דבורה — רופט ער צוריק — נאַ, נעם דעם לאָמפּ, וועסט נישט געפינען אַזוי...

ער טראָגט איר אנטקעגן דעם לאָמפּ, און זי גייט אַריין אין שטוב צום קליינעם טישל צו...

זוכט, זוכט, און געפינט נישט. זי וואַרפט נאָך אַ בליק אויף דעם טרויסן טיש אויך, און קערט זיך צוריק מיט דעם לאָמפּ אין דער האַנט. זי הויבט אָן אויף דער קליאַמקע, — די טיר איז צו — — — —

אַ רגע שטייט זי, ווי אָפּהענטיק, נאָר באַלד קומט זי צו זיך, לאָזט לאַנגזאַם נאָך די קליאַמקע און טראָגט זיך אָפּ אויף די שפּיץ נעגל, שמייכלענדיק פאַר זיך...

שפּעטער אַ ווײַלע איז אַהרן אַרײַנגעקומען מיט קישנס און מיט דער קאָלדרע, און מיט אַ שײַנענדיקן פּנים איבערגעגעבן עס דבֿורהן.

דבֿורה האָט אָראָפּגעדרייט דעם לאָמפּ און האָט זיך געלייגט שלאָפֿן.

אויף מאָרגן איז אַהרן אויפֿגעשטאַנען פֿרי. רבֿקהלע איז געשלאָפֿן אַ ביסל לענגער.

דבֿורה זיצט בײַ דעם טיש און בײַסט שוין אָן.

רבֿקהלע גייט אַרײַן, מיידט זי אויס מיט די בליקן און גייט גלייך צו דער קיך.

די מאַשינקע איז אויפֿגעשטעלט, קאַווע קאָכט זיך אין אַ פֿענדל און די פֿאַרע שווינדלט און הייבט זיך איבער דער קיך.

רבֿקהלע גיסט זיך אָן קאַווע און זעצט זיך צום טיש קעגנאיבער דבֿורהן.

— די קאַווע וועט קאַלט ווערן, און מען זעט אים נישט... — רופֿט זיך דבֿורה אָן.

— ווי געטריי זי איז אים — רעדט רבֿקהלע ווי פֿאַר זיך, קוקנדיק אין גלאָז אַרײַן — אַ קלייניקייט, אַזאַ ברודער...

— איך בין נישט געטריי, ער האָט געהייסן קאָכן, און עס ווערט קאַלט.

— ער האָט געהייסן?... וועסטו דעם מיטאָג אויך קאָכן, אַז דו ביזט יאָ אַזוי געטריי!

דבֿורה שווײַגט, זי ווייסט, אַז עס איז אויף אַ שטאָך, און רבֿקהלע שטעלט אַוועק דאָס ליידיקע גלאָז און גייט אַוועק פֿון טיש.

רבֿקהלע וואַרפֿט אַ בליק איבער דער שטוב און ווענדט זיך צו דבֿורהן:

— די אײַזערנע טעפּ דאַרף מען צוריק אַרײַנטראָגן... ד ע ר מיט די צוויי אויערן, — ווײַזט זי מיט אַ האַנט אין ווינקל־קיך, — איז פֿריי־דלס, דער אַנדערער — שפּרינצעס.

אָפּגעזאָגט, גייט זי צוריק אין צימער.

דבֿורה נעמט די טעפּ און גייט אַרויס פֿון שטוב.

דערווײַל קומט רבֿקהלע צוריק אַרײַן און באַלד איז דבֿורה אויך דאָ, און דערציילט, אַז שפּרינצע קנײַפּט זיך די באַקן אויס: — דער גאַנצער טאָפּ איז איר איבערגעפּירט, דאָס געגליין איז אָפּגעשפּרונגען.

אין דער איינער דער פּלאַצט־אויף די טיר און די גראָבע שפּרינצע מיטן צעפּלאַמטן, מערקישן פּנים, די קופּקע אָנגערוקט, טוט מיט אַ ירגזון אַ שטעל־אַרײַן דעם טאָפּ איבער דער שוועל:

— עס זאָל אַזוי מיינע שונאים שטעכן און ברעכן, ווי מען האָט מיר מיין טאָפּ צעשטאָכן און צעבראָכן! — שרייט זי אויס און טוט באַלד אַ קלאַפּ־צו די טיר.

חבורה און רבקהלע קוקן זיך אָן מיט שטומע בליקן, נעמענדיק זיך באַטראַכטן דעם טאָפּ.

דערווייל קומט אהרן אָן.

ער דרייט זיך איבער דער שטוב און קוקט אַלע ווײַלע אויף רבקהלען, ער וויל עפּעס זאָגן, צי פרעגן, נאָר זי איז פאַרטון מיטן טאָפּ.

— דבורה, גיב דו עסן! — רופט ער.

דבורה כאַפּט דאָס טישטעכל און דעקט צום טיש. רבקהלע מיט דעם טאָפּ אין דער האַנט גייט אַרויס פון שטוב, אָפּלאָזנדיק די טיר נאָך זיך. אין הויז קעגנאיבער עפנט זי אַ צווייטע טיר, און אויף דער שוועל שטייט איר שוין אַנטקעגן, פּנים צו פּנים, שפּרינצע, די באַלעבאָסטע פון טאָפּ.

— שפּרינצע, — הייבט רבקהלע גלייכצייטיק אָן — וואָס וואַרפט איר מיר עפּעס צו דעם טאָפּ?

— וואָס? טרעף — וואָס?... זאָלסט האָבן אַ סך צו קאָכן!

— איר זענט טרעבער און האַרפט מער צו עסן!

— זאַלץ אין די אויגן, פעפער אין דער נאָז, שטיינער אויפן האַרץ און אַ שפּיז אין בויך... ציילט שפּרינצע אויס ווי אַ מעשה גלאַט אין דער וועלט אַריין. — וואָס, זע נאָר די פּריצהטע, הייבט זי אויף דעם טאָן, — זע נאָר, אַ טאָפּ צעפּלאַצט, מיינט זי, ס'וועט איר זיין געשוויגן!

— צעפּלאַצט? צי איז ער דען נישט אַזוי געווען?

— אַזוי שוואַרץ, אַזוי אָפּגעריסן? גיי דיר געזונטערהייט, וועסט אָפּקויפן!...

— דער איז אויך אַ נייער?...

— אַוודאי, האָסט'ן אַזוי צעפּלאַצט!

— אַזוי וואָר זאָלן מיינע שונאים ווערן חושך ווי — נישט.

— אַזוי וואָר זאָלסטו, — ווערט שפּרינצע אָנגעצונדן און שאָקלט צו מיט די בענטשהענט איבער רבקהלעס קאָפּ — זאָלן מיינע שונאים ווערן שוואַרץ ווי אַ קויל, ווי — יאָ!

און בײדע ווייבער שפּרינגען זיך אין די אויגן אַריין מיט אַן אָנגע־צונדענעם כּעס; רבקהלע לאָזט אָפּ דעם טאָפּ און הייבט אויך אויף די הענט איבער שפּרינצעס קאָפּ. אַ שטורעם פון ברענענדיקע קולות און יללות כאַפּט זיי אַרום און די געוואַלדן מישן זיך צונויף, איינע די אַנדערע וויל איבערשרייען און די קולות ווערן העכער און שטאַרקער, ביז רבקהלע קריגט אַ שטויס־אַראָפּ פון דער שוועל און עס פליט איר נאָך דער טאָפּ

הינטער דער פארקלאפטער טיר. זי פרווט רייסן, ברעכן די קליאמקע און שרייט:

— שפרינצעלע, אבער וועמעס מאמע האט מען געשמיסן אין דער פאווסטאניע? שפרינצעלע, הא?... און זי לאזט אפ די טיר און לויפט א צעמישטע אויף דער גאס קעגנאיבער שפרינצעס אפענעם פענצטער. שכנים לויפן זיך אן און עס ווערט א גאנץ רעדל מיט רבקהלען אינדערמיט, וועלכע שרייט אין פענצטער אריין:

— שפרינצעלע, הא? וועמען האבן זעלנער געשמיסן נאקעטערהייט איבערן גאלן?...

— אבער דיין מאן, — שרייט שפרינצע פון פענצטער ארויס, — האב איך אפגעיאגט... ער האט זיך אריינגענומען מיין מיידל; אבער כ'האב אים אפגעיאגט!...

— אבער ער האט איר אנגעפאטשט אונטערן קלייד פאר דיר אין די אויגן?...

— אזוי וואר זאלסטו געפאטשט ווערן פון גאט! רבקהלע, דאס „פלעשעלע רויטס" „צומארגנס" אונטער דער פלאכטע... רבקהלע, רבקהלע! די גאנצע שטאט ווייסט!...

און רבקהעלע טוט זיך אווארף, ווי א שלאנג, און דרייט זיך ארויס פון רעדל, און כאפט א שטיין און מעסט זיך אן קעגן פענצטער מיט אן אויפגעהויבענער האנט. נאר ווייבער באפאלן זי און זי ראנגלט זיך, דאס הארשייטל רוקט זיך ארונטער, און עס זעען זיך ארויס עטלעכע צענדליק אייגענע האר אויפן קאפ... און זי רייסט זיך אוןווארפט זיך, און מען האלט זי:

— רבקהלע, איר גאלן קאפ!... — טומלען די ווייבער מיט דער שראקענער פנימער. און זי ווערט ווי אפהענטיק, לאזט אפ דעם שטיין און כאפט דאס שייטל. זי שטייט א ווײַלע א צעמישטע, און לויפט פלוצלינג אריין צו זיך אין שטוב.

די שטוב איז ליידיק, לויפט זי דורך מיט א געשריי אין צימער אריין, וו אהרן מיט חבורהן זיינען.

— באהאלטן זיך?... — באגעגנט זי אים מיט א פלאמענדיק געזיכט — איך וועל מיך דאס מיט דער גאנצער וועלט אויסשעכטן פאר דיינעטוועגן? זי האט דיך געכאפט, ווען זי דאס זאגן, מיט דער מויד איהער?...

אהרן נעמט נישט אראפ קיין אויג פון איר:

— און וואס נאך האט זי געזאגט?... — בייסט ער זיך די ליפן אויפגערעגט...

— אז זי האָט דיך אָפּגעיאָגט...

— און דו האָסט נעבעך געשוויגן?... דו שמילם!

— געענטפערט, אַז מיין מאַן זאָל זיין די כפּרה פאַר כל ישׂראל!!

— אוועק! — טוט אהרן אַ ברום, אָפּמעסטנדיק זי מיט אַ שאַרפן בליק, און גייט אַרויס אַ צעקאָכטער פון שטוב.

— ועסטו, הערשלאָגן זאָל ער ווערן — קוקט זי אים נאָך אין דער אָפענער טיר, צוליינגנדיק אַ פינגער צום פּנים, — דאָס ווייב צו שלאָגן איז ער אַ בריה...

— אָננעמען זיך פאַר דיר? — קערט ער זיך צוריק אום, סוקנדיק איר אין פּנים אַריין.

— פאַר מיר? מפּו זאָלסטו ווערן! — טוט זי אים אַ שפּיי גלייך אין פּנים אַריין.

ער טוט אַ ציטער פאַר כעס, און לאָזט איר אַראָפּ אַ פּעטשל, און זי מיט אַ פאַרשטיקטן ברום פאַלט אים אַריין מיט די נעגל אין געזיכט און מיט די ציין אין בערדל אַריין, ער טוט זי אַ כאַפּ ביים האַלדז און — אַ קוועטש!

— אוי, — טוט זי אַ ריס־אַוועק דעם קאָפּ און ער טוט זי נאָך אַ שטויס פון זיך און טרעט אָפּ צום טיש. זי וואַרפט זיך נאָך ווי אַ שלאַנג, שפּרינגט אַרויף אויף דער סאָפע, שטרעקט אויס די הענט צום שענקל מיט די כלים, כאַפּט איין טעלער נאָך דעם אַנדערן און שלייָדערט מיט אימפּעט, צילנדיק זיך אים אין קאָפּ אַריין, און ער מיט אויפגעשטעלטע הענט כאַפּט אונטער יעדן טעלער, איטלעכע כלי, און די טעלער גליטשן זיך אַראָפּ און צעשיטן זיך אין צענדליקער שטיקער, און די שאַרבנס צעפּליצן זיך מיט געוויש איבער דער פּאָדלאָגע. דבורה וויל צולויפן צו איר, נאָר זי קאָן נישט צוקומען... אהרן פאַרליערט שוין דאָס געדולד צו ביינגן זיך, אוועקצוכאַפּן דעם קאָפּ אַלע חנע... לויפט ער רבקהלען אַנטקעגן, כאַפּט זי אָן ביי די הענט און שלעפּט זי אַראָפּ פון דער סאָפע. אצינד נעמען זיי זיך אַרומפירן ביי די קעפּ די גאַנצע שטוב, און מען וואַרפט זיך און מען שלייָדערט זיך פון אָרט צו אָרט, זי איבער אים און ער איבער איר, ביידע צוזאַמען און דבורה נאָך... און רבקהלע מיט אַן איינגע־שפּאַרטקייט וויקלט זיך אַרום אים און ער קאָן זיך פון איר נישט אַרויס־דרייען, און דבורה רייסט זי מיט אַלע כוחות ביי די הענט און קאָן נישט פונאַנדערדרייסן... ביז ער בייגט רבקהלען איבער מיט דעם רוקן איבערן טיש און, אירע הענט פאַרשליסט ער אין זיינע, פּעסט צודריקנדיק צו איר ברוסט. רבקהלע האָט זיך דערשפּירט געפאַלן, באַזיגט, אַז זי קאָן זיך קיין רוּר נישט געבן, און אירע אויגן האָבן געשפּיגלט אין דער הנאה

מיט דעם שרעקלעכסטן סם! חבורה שרייט און רייסט אים די הענט, נאָר ער איז צעקאָכט און דאָס פּנים מיט די אויגן פאַרגאָסן מיט סעם, אז ער פילט נישט קיין שום זאַך.

נאָר ביסלעכווייז לאָזט ער זי אַליין אָפּ. רבקהלע נעמט זיך אויפסנייע וויקלען אַרום אים און אַנהענגען זיך אויף די אַקסלען, און חבורה שלעפּט זיך זיי נאָך מיט אַ געשריי, און אַלע דריי שלעפּן זיך צו דער טיר פון צימער. דאָ טוט ער רבקהלען אַ שטויס פון זיך און מיט אַ ווילדן אימפּעט, אַריינשפּרינגענדיק אין יענעם צימער, טוט ער אַ קלאַפּ צו די טיר נאָך זיך, בשעת רבקהלע בלייבט פון דער זייט. דבורהס אַ האַנט בלייבט פאַרקלעמט, און אַ מורהדיק געשריי פאַרהילכט די שטוב.

די טיר לאָזט פּלוצלינג נאָך, און דבורה כאַפּט אַרויס די האַנט: די פינגער טיף איינגעקאַרבט און ברוין־און־בלאָ פאַרלאָפן... זי צעווייגט זיך אויף אַ קול און לויפט אַוועק צום טיש, צוהאַלטנדיק דאָס בינטל פינגער מיט דער אַנדערער האַנט. און רבקהלע שטייט, וואַרטנדיק הינטער דער טיר מיט אַ גיפטיק פייערל אין די אויגן...

אין פענצטער באַווייזן זיך קעפּלעך מיט פנימער, ווי אָנגעקלעפּט אויף די שויבן.

פּלוצלינג רייסט זיך אויף די טיר פון צימער און אהרן שטויסט אָפּ מיט האַסט רבקהלען, וואָס וויקלט זיך אים נאָך, און לויפט אַרויס פון שטוב...

דבורה ווייקט די האַנט אין אַ גלאָז קאַלט וואַסער.

לאַנג האָט געדויערט איידער רבקהלע האָט זיך באַרויקט. ביסלעכווייז פאַרציט זיך איר געזיכט מיט אַ מרה־שחורה; די אויגן ווערן טונקל און טרויעריק, עס ליגט אין זיי פאַרזונקען אַ טיפער האַס און אַ נישט־ניחאקייט צום לעבן.

זי נעמט אַן אַלט קלייד פון דער וואַנט אַראָפּ, שפּרייט עס אויס אויף דער ערד פאַר דער סאָפע און לייגט זיך אַנידער איינגעטוליעט... און דבורה גייט אַוועק אין צימער.

און די שטילקייט אין שטוב ווערט שווערער און שווערער. דאַכט זיך, אַ סוד האָט זיך דאָ אַריינגעגאָסן און די שטוב האָט דעם אָטעם פאַרהאַלטן. צייטנווייז הערט זיך נאָר אַ פאַרשטיקטער זופץ פון רבקהלעס צעשעדריקטע דינע ליפּן. דאָס פּנים ביי איר איז נאָך רויטלעך און די ברעמען אַראָפּגעלאָזט, ווי צום דרעמלען, און אויף דעם גאַנצן געזיכט איז אויסגעגאָסן אַ מין טרויעריקע רויקייט, ווי ביי איינע, וואָס האָט שוין אַלץ אויף דער וועלט אָפּגעטאָן, האָט שוין אַלץ געהאַט, און האָט שוין גאָרנישט אויף וואָס צו וואַרטן מער.

די זון שיינט אריין אין פענצטער און מאלט רבקהלען צופוסנס צווי זעקס־געקעסטלטע ראמען...

פון באקאוויון גיסט זיך דאס טרויעריקע גרילצן פון א גריל, און אן אימהדיקע שטילקייט צעלייגט זיך איבער דער שטוב: שא, שטיל, אלץ איז ווי אויסגעשטארבן...

אינהאַלט:

אַ שטעטל
דור הולך ודור באָ
צום איידעם אויף קעסט
א חוב
א טאַטע מיט בנים
די משוגענע אין דאָרף
ר׳ יואל
א גנבה
א מעשה מיט א ציג
א שלעכטע פרוי

רעדאַקטאָרן פון פאַרלאַג:

ל. אָליצקי ד. ספארד